

วารสารญี่ปุ่นศึกษา
Japanese Studies

ปีที่ 26 ฉบับที่ 2 ตุลาคม 2552 - มีนาคม 2553
Vol. 26 No. 2 October 2009 - March 2010

ISSN	0125-6416 http://www.asia.tu.ac.th	
เจ้าของ	สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี 12121	
วัตถุประสงค์	วารสารญี่ปุ่นศึกษา เป็นวารสารวิชาการราย 6 เดือน (2 ฉบับต่อปี) ที่โครงการญี่ปุ่นศึกษา สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จัดพิมพ์ขึ้นเพื่อเป็นการส่งเสริมสนับสนุนให้คณาจารย์ นักวิจัย และนักวิชาการทั่วไป มีโอกาสเสนอผลงานวิชาการเพื่อเผยแพร่และแลกเปลี่ยนวิทยาการในด้านญี่ปุ่นศึกษา	
กำหนดออก	ปีละ 2 ฉบับ (เมษายน - กันยายน, ตุลาคม - มีนาคม)	
การเผยแพร่	1) สมาชิกวารสาร 2) จัดส่งคณะ และห้องสมุดในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ห้องสมุดหน่วยงานรัฐบาล และห้องสมุดสถาบันการศึกษาและอุดมศึกษา	
กองบรรณาธิการ	ศ.กนิง ภาไชย	ศ.เพ็ชรี สุมิตร
เกียรติคุณ	ศ.ดร.จรัญ จันทลักขณา ศ.ดร.ไพศิษฐ์ พิพัฒน์กุล ศ.ดร.ศิริลักษณ์ โรจนกิจอำนวย	ศ.ดร.สุรพล นิติไกรพจน์ ศ.ดร.สมนึก ตังเด็มสิริกุล ศ.ดร.สมคิด เลิศไพฑูรย์
บรรณาธิการ	รศ.ดร.มรรยาท รุจิวิชญ์	
บรรณาธิการผู้ช่วย	รศ.ทักษิณ เมฆาพิสิฐ	
กองบรรณาธิการ	Prof.Dr.Hiroshi MURAYAMA Prof.Dr.Mamoru MATSUOKA Prof.Dr.Yukito KATSUYAMA ศ.ดร.ไชยวัฒน์ คำชู รศ.ดร.สุริชัย หวันแก้ว รศ.ดร.ชวินทร์ ลิ้นะบรรจง รศ.ดร.กิตติ ลิ้มสกุล รศ.วรินทร์ ววงศ์ ผศ.ดร.กิตติ ประเสริฐสุข นางเนตรนภาภรณ์ เพ็ชรผึ้ง โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ โทรศัพท์ 0-2564-3105-11 โทรสาร 0-2564-3119 http://www.tu.ac.th/org/tuprint	Prof.Dr.Hiro EHARA Prof.Dr.Akio KAMIKO Prof.Dr.Hiroki AGARI รศ.ดร.กำพล รุจิวิชญ์ รศ.ดร.สมชาย ชคตระการ รศ.ดร.นภดลชาติประเสริฐ รศ.อรทัย ศรีสันติสุข รศ.วีรวรรณ วชิรคิด ผศ.ดวงใจ หล่อชนวนิชย์ นายวชิระ รอดรวาย

บทความทุกเรื่องได้รับการตรวจทางวิชาการโดยผู้ทรงคุณวุฒิ (Reader) จากภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย
ข้อคิดเห็นใดๆ ที่ลงพิมพ์ในวารสารญี่ปุ่นศึกษาเป็นของผู้เขียน
กองบรรณาธิการวารสารญี่ปุ่นศึกษา ไม่สงวนสิทธิ์การคัดลอก แต่ให้อ้างอิงแสดงที่มา

วารสารญี่ปุ่นศึกษา

Japanese Studies Journal

ISSN 0125-6416 ปีที่ 26 ฉบับที่ 2 ต.ค. 2552 - มี.ค. 2553 Vol. 26 No. 2 October 2009 - March 2010

พัฒนาการภาคการเกษตรของประเทศญี่ปุ่น: ในมิติด้านการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตร.....1	
ธนัญฐ์ รูปสม	
สมชาย ชคตระการ	
นิภารัตน์ ศรีเรศ	
อิทธิพลของพุทธศาสนาต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของชินโตในสมัยนาระ-เฮอัน.....25	
วรวรรณ เพ็ญจรงค์ศักดิ์	
การศึกษาโครงการหนึ่งชุมชนหนึ่งผลิตภัณฑ์ของญี่ปุ่นและไทยกับทางเลือก	
ในการพัฒนาชุมชนอินโดนีเซีย.....41	
ยุพิน คล้ายมนต์	
วาทัญญู ใจบริสุทธิ์	
ข้อสังเกตบางประการต่อผลทางเศรษฐกิจและสังคมจากการผ่านกระยะยาวของชาวญี่ปุ่น	
ในประเทศไทย.....53	
วรางคณา ก่อเกียรติพิทักษ์	
ดวงพร ภิญญะพันธ์	
นโยบายเกี่ยวกับสังคมผู้สูงอายุ: บทเรียนจากประเทศญี่ปุ่นและเกาหลี.....71	
สุทิน สายสงวน	
ความช่วยเหลือของญี่ปุ่นในระดับรากหญ้าเพื่อความมั่นคงของมนุษย์ในกัมพูชา.....85	
อำพา แก้วกำก	
ญี่ปุ่นกับธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย: แรงผลักดันจากศูนย์กลางทุนนิยมโลก.....103	
นรุศม์ เจริญศรี	
Human Development as Social Capital for Community Development: A Chronology	
Study of Rural Community Development in Oita Prefecture, Japan.....119	
Puntita Tanwattana	
นโยบายความมั่นคงระหว่างประเทศญี่ปุ่นที่เปลี่ยนแปลงไป: ผลต่อความสัมพันธ์	
ระหว่างญี่ปุ่นและสหประชาชาติ.....143	
ผณิตา ไชยศรี	

พัฒนาการภาคการเกษตรของประเทศไทย: ในมิติด้านการส่งเสริมและพัฒนาการเกษตร

ธนัญฐ์ รูปสม*

เจ้าหน้าที่วิจัยประจำสถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สมชาย ชคตระการ**

รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาเทคโนโลยีการเกษตร คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

นิภารัตน์ ศรีเรศ***

อาจารย์ภาควิชาเทคโนโลยีการเกษตร คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทคัดย่อ

แม้การพัฒนาภาคการเกษตรของญี่ปุ่นได้ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องจริงจกมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1948 แล้วก็ตาม แต่งานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องก็ยังคงมีปัญหาอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาเรื่องความเร็วในการปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบของหน่วยงานต่าง ๆ ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวิถีชีวิตของชาวญี่ปุ่นที่เปลี่ยนแปลงไป ยังมีความล่าช้า ขาดความชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นงานด้านการส่งเสริมการเกษตร ซึ่งเคยเป็นงานที่มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาภาคการเกษตรของญี่ปุ่นก็ยังคงประสบกับปัญหาที่สำคัญต่าง ๆ อยู่ เช่น 1) ความไม่ชัดเจนของบทบาทและหน้าที่ 2) การแข่งขันอย่างรุนแรงของแหล่งผลิตและการขาดเอกภาพของนโยบาย 3) การปรับตัวล่าช้า 4) การตอบสนองความต้องการของเกษตรกรไม่พอเพียง และ 5) ความพร้อมของหน่วยงานเอกชนที่มีมากกว่าทำให้บทบาทของงานส่งเสริมของภาครัฐลดลงอย่างรุนแรง เป็นต้น อย่างไรก็ตามมีความพยายามในการพัฒนาและปรับปรุงงานส่งเสริมการเกษตรในปัจจุบันและอนาคตให้มีประสิทธิภาพสูงขึ้น โดยตั้งแต่ปี ค.ศ. 2000 เป็นต้นมา ญี่ปุ่นประสบกับปัญหาที่เกี่ยวกับอาหารทั้งที่ผลิตภายในประเทศและอาหารที่นำเข้าจากต่างประเทศอย่างมาก ส่งผลกระทบต่อความเชื่อมั่นในเรื่องคุณภาพและความปลอดภัยของอาหารของผู้บริโภคชาวญี่ปุ่นอย่างรุนแรง รัฐบาลญี่ปุ่นจึงได้ออกประกาศเรื่อง “แผนการทบทวนเรื่องอาหารและเกษตรกรรม” เพื่อใช้เป็นแผนนโยบายพื้นฐานของรัฐบาลที่มีต่อภาคเกษตรกรรม โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อปกป้องผู้บริโภค โดยประกาศดังกล่าวแบ่งออกเป็น 3 ส่วนใหญ่ ๆ คือ 1) ความปลอดภัยและความมั่นใจของอาหาร 2) เร่งปฏิรูปโครงสร้างการเกษตร และ 3) การดำรงอยู่ร่วมกันของสังคมเมืองและสังคมชนบท สำหรับทิศทางของการพัฒนางานด้านการเกษตรในอนาคตนั้น ญี่ปุ่นจะให้ความสำคัญการพัฒนาศักยภาพของเกษตรกรเป็นสำคัญ พร้อมกับการปรับปรุงพัฒนาระบบโครงสร้างภาคการเกษตร และวิธีการดำเนินการบริหารจัดการภาคการเกษตรด้านต่าง ๆ ควบคู่กันไป เช่นการแก้ไขกฎหมายให้สอดคล้องกับสถานการณ์การเกษตรในปัจจุบัน การผลักดันสนับสนุนการสร้างคนรุ่นใหม่เข้ามาสืบทอดอาชีพเกษตรกรรมแทนเกษตรกรปัจจุบันซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ การสนับสนุนส่งเสริมบุคคลที่จะมีบทบาทสำคัญในการรวบรวมชุมชนเกษตร (ผู้นำชุมชน) การทบทวนโครงสร้างการดำเนินธุรกิจการเกษตร การพัฒนาองค์กรร่วมเพื่อการบริหารจัดการธุรกิจการเกษตร (การประกอบ

* ผู้รับผิดชอบบทความ E-mail: rphanee@hotmail.com

** ผู้รับผิดชอบบทความ E-mail: somchai1906@hotmail.com

*** ผู้รับผิดชอบบทความ E-mail: sniparat@hotmail.com

อาชีพรายบุคคลและนิติบุคคลการเกษตร) การจัดแบ่งบทบาทหน้าที่กับหน่วยงานภาคเอกชน การวิจัยเพื่อพัฒนาเทคโนโลยีการผลิตขั้นสูงเพื่อการผลิตสินค้าเกษตรที่มีคุณภาพสูง การจัดการการศึกษาด้านการเกษตรและการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความสำคัญและความจำเป็นของอาชีพเกษตรกรรมและชุมชนเกษตร เป็นต้น

เกษตรกรหรือกลุ่มเกษตรกรของญี่ปุ่นตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันจะสังกัดเข้าเป็นสมาชิกของสหกรณ์การเกษตร (JA) และองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับภาคเกษตรกรรม เกษตรกรจะได้รับสิทธิประโยชน์ รวมถึงการสนับสนุนต่างๆ จากภาครัฐ ทั้งจากรัฐบาลกลาง และองค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นทั้งในระดับจังหวัด อำเภอ หรือเมือง โดยความช่วยเหลือหรือสิทธิประโยชน์ต่างๆ เหล่านี้ โดยส่วนใหญ่แล้วจะถูกส่งผ่านระบบสหกรณ์การเกษตรไปยังเกษตรกรหรือกลุ่มเกษตรกร ซึ่งวิธีดำเนินการเช่นนี้ได้เคยสร้างความสำเร็จในการพัฒนาภาคเกษตรกรรมและองค์กรเกษตรกรของญี่ปุ่นให้เข้มแข็งมาจนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตามแม้ในปัจจุบันสหกรณ์การเกษตรของญี่ปุ่นจะยังคงมีความเข้มแข็ง มีศักยภาพในการบริหารจัดการธุรกิจต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับอาชีพเกษตรกรรมอยู่ก็ตามแต่ก็มีคำกล่าวว่า “สหกรณ์ฯ เข้มแข็ง เกษตรกรอ่อนแอ” สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาที่เกษตรกรญี่ปุ่นพึ่งพิงสหกรณ์การเกษตรมากเกินไป โดยเฉพาะด้านการตลาด ทำให้เกษตรกรและกลุ่มเกษตรกรขาดองค์ความรู้และทักษะในการบริหารจัดการการตลาดด้วยตนเอง สหกรณ์การเกษตรซึ่งเคยเป็นที่เลื่อมใส เป็นที่ปรึกษาที่ยื่นเคียงบ่าเคียงไหล่กับเกษตรกรทั้งด้านวิชาการ การบริหารจัดการธุรกิจเกษตรมาโดยตลอด อาจกลายเป็นเพียงพ่อค้าคนกลางธรรมดาเท่านั้น ในส่วนของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรนั้นก็ถูกลดความคาดหวังลงอย่างมาก เกษตรกรญี่ปุ่นคาดหวังเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรให้เป็นเพียงผู้ส่งข้อมูลที่เป็นสมัยให้อย่างรวดเร็วเท่านั้น ต่างจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรจากภาคเอกชนที่สามารถสร้างความเชื่อถือและไว้วางใจได้มากกว่า ทั้งนี้เพราะมีความคล่องตัวมากกว่า สามารถเข้าถึงเกษตรกรและองค์กรเกษตรกรได้มากกว่า และรวดเร็วกว่า

อาจกล่าวได้ว่าการพัฒนาภาคการเกษตรและการบริหารจัดการองค์กรเกษตรกรของญี่ปุ่นตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมานั้นประสบความสำเร็จอย่างยิ่ง เกษตรกรเป็นผู้มีความรู้ความสามารถด้านการผลิต จนสามารถสร้างสินค้าเกษตรที่มีคุณภาพ สนองตอบความต้องการของผู้บริโภคที่มีสูงขึ้นอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอดได้ อีกทั้งแม้การรวมกลุ่มกันอย่างเข้มแข็ง การสืบทอดอาชีพต่อจากบิดา จะเป็นวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตของชาวญี่ปุ่นที่มีประวัติศาสตร์มายาวนานก็ตาม แต่ค่านิยมของคนญี่ปุ่นรุ่นใหม่ที่มองเห็นอาชีพเกษตรกรรมเป็นเพียงอาชีพ 3 K (KITSUI; ลำบาก หนัก, KITANAI; สกปรก, KIKEN; อันตราย) ไม่น่าสนใจ ผนวกกับนโยบายของรัฐที่ไม่สร้างแรงจูงใจให้คนรุ่นใหม่หันมาสนใจประกอบอาชีพเกษตรกรรมอย่างต่อเนื่องจริงจัง ขาดการสร้างความรู้ ความเข้าใจถึงความสำคัญของการรักษาอาชีพเกษตรกรรมไว้ให้แก่คนรุ่นใหม่ การเปิดการค้าเสรีที่ส่งผลให้สินค้าราคาถูกจากต่างประเทศ โดยเฉพาะจากประเทศจีน เข้ามาตีตลาดสินค้าเกษตรของญี่ปุ่นอย่างหนัก เป็นต้น ได้สร้างความเสื่อมให้แก่อาชีพเกษตรกรรมของญี่ปุ่นอย่างรุนแรง ส่งผลให้เกษตรกรและองค์กรเกษตรกรของญี่ปุ่นอ่อนแอลงอย่างต่อเนื่องและรุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆ ที่ประชุมกลุ่มเกษตรกรหรือองค์กรเกษตรกรที่เคยมีความเข้มแข็ง มีชีวิตชีวา จึงกลายเป็นเพียงที่ประชุมปรึกษาหารือกันของผู้สูงอายุเท่านั้น แม้รัฐบาลญี่ปุ่นจะพยายามสนับสนุนผลักดันให้เกิดเกษตรกรรุ่นใหม่ขึ้น หรือการสนับสนุน ส่งเสริมให้เกิดการประกอบอาชีพเกษตรกรรมได้สะดวกขึ้น ด้วยการแก้กฎหมายให้สามารถจดทะเบียนการประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นนิติบุคคลได้ก็ตาม แต่ก็ยังไม่สามารถที่จะเพียงพอต่อปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างรุนแรงได้

คำสำคัญ: การพัฒนาการเกษตร การเกษตรญี่ปุ่น การเกษตรไทย ส่งเสริมการเกษตร ปัญหาเกษตรกรรม

Agricultural Development of Japan: In Terms of Agricultural Extension and Development

Tananat Roopsom

Somchai Chakhatrakan

Nipharat Sritharet

Abstract

The effort for Agricultural Development in Japan has been continued since 1948. However, a number of ongoing problems still exist especially an issue related to the administrative management that has been tried try adapt to changes for modern social life style of Japanese farmers.

One particularly issue is an agricultural extension service facing multiple problems, for example, an extension agent's role is no longer valid; the competition of natural resources; poor agricultural policy; a delay caused by slow adaptation to new technology; restrictive resources to meet farmers' demand; and the government division for agricultural extension has lost their competition to the private sector, etc.

Current and future trend for Japanese agricultural development on improving agricultural extension services has been initiated since 2000. Japanese has faced the major problem of import and export of foods which caused an uncertainty among consumers.

The Japanese government has announced the plan for Major Revision of Food and Agriculture with a goal to emphasize in three areas as follows: first, to improve consumers' confidence on food safety; second, to renovate the structure of agriculture; and third, to emphasize a coexisting of urban and rural lifestyle.

The future directions of Japanese agricultural development focus on an important of famers' role as well as a renovation the structure of agriculture and a management of agricultural sectors, for example, updating laws and regulations to meet the modern agricultural need, and to support a younger generation to consider career in agriculture when the majority of farmers reaches the retirement age. In addition, there is a need for a support to have an agricultural leader who represents their farmer members, for reconstruction a business plan for agricultural management for both entrepreneur and incorporations, for sharing the role of government and private sectors, for the research and development of new technology for high value the agricultural products, and especially focusing on the agricultural education, career, and organization, etc.

In general, Japanese farmers are member of agricultural cooperation or organizations (JA). They often receive benefits and supports from central and local governments and private sectors. These have been a successful model for current Japanese Agriculture as well as in the past but recently the weakness of farmers are the problem. Because Japanese farmers rely exclusively on their organizations more than trying to face the problem themselves, especially, problems related to marketing and business management when the agricultural cooperation turns their roles to be only 'middle man' for farmers' instead of assisting on the whole system of agricultural knowledge and business plan. In addition, farmers also show stronger trust to private agricultural extension agents compared to governmental representatives because they are able to provide up-to-date information that helps their farming decision.

The Japanese Agricultural development and administrative management of farmer organizations have been successful after The World War II. Japanese farmers have knowledge of production and product development that meet the consumer demand with a strong support from the farmer organization. They often become a tradition farmer by family heritage especially a son will take over his father's farmland. However, the modern idea of becoming a farmer is related to three words: struggle-dirty-dangerous, and especially the lack of encouragement from the government to the promote the farming career. This leads to a little interest of the new generation on the continuation of farming in their family. Currently, the majority of agricultural organizations has only senior members. The Japanese government really realizes the importance of this problem. They then create programs that support people who want to become a farmers' by updating laws and regulations to fasten the process of becoming farmers' or creating an agricultural organization. However, this issue is still persistent and becomes a major problem of agricultural development in Japan.

Keywords: Agricultural Development, Japan Agricultural, Thailand Agricultural, Agricultural Extension, Agricultural Problem

1. บทนำ

ในปัจจุบันประเทศไทยได้ให้ความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาประเทศในรูปแบบที่ยั่งยืน มุ่งเน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจที่มีพื้นฐานมาจากกระบวนการผลิตที่เป็นของคนไทยเองโดยตรง โดยยึดแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ^๑ ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าการเกษตรกรรมถือเป็นอาชีพที่สำคัญ เป็นหัวใจของความมั่นคงและแกนหลักด้านเศรษฐกิจของประเทศไทย อย่างไรก็ตามแม้ไทยจะเป็นผู้ส่งออกข้าวเป็นอันดับหนึ่งของโลกติดต่อกันมาเป็นเวลานานนับสิบปี เป็นผู้ส่งออกสินค้าเกษตรทั้งรัฐพืชผัก ผลไม้ สินค้าจากปศุสัตว์ และประมง รวมถึงการเป็นผู้ผลิตและส่งออกอาหารสัตว์รายใหญ่ของโลกก็ตาม แต่ก็ไม่ได้ทำให้เกษตรกรซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ตรงกันข้ามในปัจจุบันเกษตรกรไทย ประสบปัญหาการขาดทุนในการประกอบอาชีพ ส่งผลให้เกิดปัญหาหนี้สิน ปัญหาทางสังคมและความมั่นคงของประเทศมากมายหลายด้าน เช่น ปัญหาการละทิ้งอาชีพเกษตร ปัญหาการหลั่งไหลของแรงงานเข้าสู่เมืองใหญ่ ส่งผลให้เกิดปัญหาชุมชนแออัดในเมือง ปัญหายาเสพติด ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาว่างงาน ปัญหาเรื่องการศึกษาของบุตรที่ต้องละทิ้งถิ่นฐานติดตามพ่อแม่ไปรับจ้างตามสถานที่ต่างๆ ปัญหาความแตกต่างทางสังคม ปัญหาการล้มสลายของสังคมและวัฒนธรรมชนบทที่กล่าวว่า เป็นพื้นฐานของวัฒนธรรมประเพณีของชาติ รวมไปถึงปัญหาทางการเมืองเป็นต้น ปัญหาต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับความล้มเหลวในการพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกร ซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศทั้งสิ้น ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นนี้มีความสลับซับซ้อนและมีมูลเหตุปัจจัยที่เข้ามาเกี่ยวข้องการที่ไทยพัฒนาประเทศโดยเน้นการส่งเสริมการลงทุนจากต่างประเทศ เพื่อทำให้เกิดการไหลเวียนของเม็ดเงินลงทุนจากต่างประเทศ การขยายตัวของการจ้าง

แรงงานภายในประเทศ การมุ่งหวังเงินตราต่างประเทศที่ได้จากการส่งสินค้าอุตสาหกรรมที่ได้จากการผลิตเพื่อการส่งออกของบริษัทข้ามชาติ การพัฒนาประเทศที่มุ่งเน้นอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจแต่เพียงอย่างเดียวเป็นประเด็นที่ถูกหยิบยกขึ้นมากล่าวถึงว่าเป็นการส่งเสริมการพัฒนาประเทศที่ยั่งยืนหรือไม่ ทั้งนี้เพราะโดยพื้นฐานที่สำคัญของไทยแล้วยอมรับกันดีว่ามีความเหมาะสมในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมและมีความเป็นไปได้ที่ไทยจะเน้นการพัฒนาประเทศโดยใช้ความเข้มแข็งและศักยภาพทางการเกษตรที่มีอยู่เป็นสำคัญ โดยถึงแม้การพัฒนาเศรษฐกิจในลักษณะเช่นนี้อาจจะไม่ได้ทำให้เศรษฐกิจของประเทศเจริญอย่างก้าวกระโดดแต่ก็เป็นการพัฒนาเศรษฐกิจที่มั่นคงและยั่งยืน อีกทั้งยังไม่ทำลายล้างสังคม วัฒนธรรมประเพณี วิถีชีวิตและสิ่งแวดล้อมของประเทศ เป็นการพัฒนาเศรษฐกิจที่สร้างความสุขให้แก่ประชาชนในประเทศ

การพัฒนาภาคการเกษตรของไทยที่ไม่ประสบความสำเร็จก่อให้เกิดปัญหาด้านต่างๆ อยู่ในปัจจุบัน ก็เนื่องจากรัฐบาลขาดนโยบายการบริหารจัดการและการพัฒนาการเกษตรที่ชัดเจน ขาดความรู้ความเข้าใจในเรื่องการพัฒนาภาคการเกษตรที่ยั่งยืน ประเด็นที่น่าจะมีสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาภาคการเกษตรของไทยในยุคโลกไร้พรมแดน ที่มีการเปิดการค้าเสรีทั่วโลกก็คือ การส่งเสริมและสนับสนุนการสร้างเกษตรกรรุ่นใหม่ที่มีความรู้ความสามารถ ทั้งด้านการผลิต การตลาด การบริหารจัดการและการแปรรูปอย่างจริงจังและต่อเนื่อง หรือกล่าวคือการสร้างเกษตรกรรุ่นใหม่ที่มีความพร้อมที่จะแข่งขันในเวทีโลกนั้นเอง นอกจากนั้นการส่งเสริมการรวมกลุ่มกันของเกษตรกรรุ่นใหม่ให้เป็นองค์กรเกษตรกรที่เข้มแข็งและมีศักยภาพนับว่าเป็นพันธกิจสำคัญอย่างยิ่งของไทย

ประเทศตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จในเรื่องการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และการพัฒนาองค์กรที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งของโลกก็คือญี่ปุ่น ซึ่งเป็นที่ทราบ

กันมานานแล้วว่าญี่ปุ่นเป็นประเทศเกาะที่ตั้งอยู่ในมหาสมุทร พื้นที่ 3 ใน 4 ส่วนของประเทศเป็นภูเขาสูงที่ปกคลุมด้วยป่าไม้ มีพื้นที่ราบที่ใช้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและอื่นๆ น้อยมาก เมื่อเทียบกับประชากรที่มีอยู่มากกว่า 126 ล้านคน โดยอาจกล่าวได้ว่าญี่ปุ่นมีทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณค่าในเชิงเศรษฐกิจน้อยมาก อีกทั้งภูมิประเทศยังหนาวเย็นในช่วงฤดูหนาวและมีช่วงฤดูเพาะปลูกสั้นมาก การพัฒนาประเทศของญี่ปุ่นจึงมุ่งเน้นไปที่การพัฒนาคุณภาพทรัพยากรมนุษย์ โดยเป็นที่ยอมรับทั่วไปว่าประชาชนญี่ปุ่นเป็นผู้ที่มีคุณภาพและศักยภาพสูงในระดับต้นๆ ของโลก ยุทธศาสตร์สำคัญที่ส่งผลให้การพัฒนาภาคการเกษตรของญี่ปุ่นประสบความสำเร็จอย่างยิ่งก็คือ การสร้างเกษตรกรที่มีความรู้ ความสามารถ มีศักยภาพรองรับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมได้อย่างรวดเร็ว รวมถึงการสนับสนุนส่งเสริมการสร้างและการรวมกลุ่มกันของเกษตรกรอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ส่งผลให้เมืองคิรเกษตรกรที่เข้มแข็งเกิดขึ้นมากมายนั่นเอง อย่างไรก็ตามแม้ญี่ปุ่นจะประสบความสำเร็จในการพัฒนาภาคการเกษตรอย่างมากก็ตาม แต่ปัจจุบันญี่ปุ่นก็ประสบกับปัญหามากมาย ซึ่งปัญหาเหล่านั้นเป็นแบบอย่างที่ยุทธศาสตร์ไทยสามารถจะเรียนรู้เพื่อหาแนวทางและมาตรการป้องกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในไทยได้

ดังนั้น บทความฉะบับนี้จะได้นำเสนอ “พัฒนาการภาคการเกษตรของประเทศญี่ปุ่น” เพื่อความรู้ไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาภาคการเกษตรของไทยต่อไป

2. พัฒนาการและการปฏิรูปการเกษตรของประเทศญี่ปุ่น

ประเทศญี่ปุ่นมีพื้นที่ทั้งสิ้น 377,907 ตารางกิโลเมตร แต่เป็นพื้นที่ที่ใช้เพื่อการผลิตภาคเกษตรกรรมเพียง 12.8% หรือ 48,372 ตารางกิโลเมตร โดยชาวญี่ปุ่นเริ่มเรียนรู้การทำการเกษตร

ตั้งแต่ประมาณ 300 ปีก่อนคริสตกาล (สมัยยาโยอิ) ราวปี ค.ศ. 1890 มีประชากรที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ป่าไม้ และประมง ประมาณ 80% ของประชากรทั้งหมด และเมื่อเข้าสู่ช่วง ค.ศ. 1900 สัดส่วนการประกอบอาชีพลดลงเหลือประมาณ 70% หลังจากมีการพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ประชากรที่เคยประกอบอาชีพเกษตรกรรม หันไปประกอบอาชีพอื่น ทำให้สัดส่วนของเกษตรกรลดลงอย่างรวดเร็ว จนในปัจจุบัน ประชากรที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ป่าไม้ และประมงเหลือประมาณ 6% ของประชากรทั้งประเทศเท่านั้น

การเกษตรของประเทศญี่ปุ่นเริ่มพัฒนาอย่างจริงจังหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งมีวัตถุประสงค์หลักสำคัญที่สุดคือ การผลิตอาหารเพื่อเลี้ยงประชาชนในประเทศ หลังจากนั้นในปี ค.ศ. 1964 รัฐบาลได้ออกกฎหมายพื้นฐานว่าด้วยการเกษตรกรรม ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาความทันสมัยของการเกษตรของญี่ปุ่น โดยกฎหมายพื้นฐานนี้ได้ออกกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรกรรมและชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรไว้มากมาย เช่น การพัฒนาเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างในการบริโภคสินค้าเกษตรกรรม การเคลื่อนย้ายของแรงงาน การปรับปรุงรายได้ของเกษตรกรและรายได้ของผู้ประกอบอาชีพอื่นไม่มีความแตกต่างกันมากนัก การกำหนดราคาสินค้าและการตลาดสินค้าเกษตร การพัฒนาโครงสร้างด้านเกษตรกรรม เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม การปรับปรุงประสิทธิภาพการผลิตเพื่อเพิ่มรายได้ให้เกษตรกร และเพื่อให้เกษตรกรมีรายได้ไม่แตกต่างจากผู้ประกอบอาชีพอื่นนั้นไม่ประสบความสำเร็จเท่าไร เกษตรกรต้องหันไปทำงานอย่างอื่นควบคู่กับการประกอบอาชีพเกษตรกรรม การพัฒนาการเกษตรของรัฐบาลและความขยันขันแข็งของเกษตรกรก็ทำให้เกษตรกรสามารถเพิ่มผลผลิต

ต่อหน่วยพื้นที่ได้สูงมากขึ้น เกษตรกรมีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการฟาร์มเกษตรได้ดีขึ้น ส่งผลให้ได้ผลผลิตสูงขึ้น และสามารถลดระยะเวลาในการทำงาน

ช่วงปี ค.ศ. 1960 การพัฒนาอุตสาหกรรมการผลิตในญี่ปุ่นทำให้เกิดความแตกต่างของรายได้และความแน่นอนของรายได้เพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว การเพิ่มขึ้นของสังคมเกษตรกรผู้สูงอายุ ที่ดินภาคเกษตรกรรมลดลง และปัญหาการขาดผู้สืบทอดอาชีพเกษตรกรรม เป็นปัญหาใหญ่ที่เกิดขึ้น

ปัจจุบัน จำนวนครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมดแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท คือ

1. เกษตรกรเต็มเวลา คือ ผู้ที่ประกอบอาชีพเกษตรเพียงอย่างเดียว มีรายได้จากภาคเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียว

2. เกษตรกรประเภทที่หนึ่ง คือ เกษตรกรที่มีรายได้หลักมาจากภาคเกษตรกรรม และมีรายได้รองมาจากการประกอบอาชีพอื่น

3. เกษตรกรประเภทที่สอง คือ เกษตรกรที่มีรายได้หลักมาจากภาคการประกอบอาชีพอื่น และมีรายได้รองมาจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรม

ในปี ค.ศ. 1960 เกษตรกรทั้งสามประเภทนี้มีสัดส่วนเท่าๆ กัน แต่ในปี ค.ศ. 2002 เกษตรกรเต็มเวลาและเกษตรกรประเภทที่หนึ่ง มีลดลง ในขณะที่เกษตรกรประเภทที่สอง มีสัดส่วนสูงขึ้นโดยเพิ่มขึ้นประมาณ 66% ของเกษตรกรทั้งหมด

รัฐบาลได้พยายามกำหนดมาตรการในการสนับสนุนช่วยเหลือเกษตรกรในหลายโครงการ แม้งบประมาณของรัฐบาลที่เกี่ยวกับภาคเกษตรกรรมจะเพิ่มขึ้นจากปี ค.ศ. 1960 มากถึง 20 เท่าในปี ค.ศ. 2002 แต่เมื่อเปรียบเทียบกับงบประมาณที่ใช้ทั้งประเทศ พบว่ามีสัดส่วนการจัดสรรงบประมาณลดลงจากสัดส่วน 10.5% ในปีค.ศ. 1960 เหลือ 6.5%

ในปี ค.ศ. 2002 อย่างไรก็ตาม งบประมาณสนับสนุนด้านเกษตรกรรมจากรัฐบาลนี้เองที่ทำให้การเกษตรกรรมของญี่ปุ่นสามารถดำรงอยู่ได้

2.1 พัฒนาการภาคการเกษตรระยะต้น (ค.ศ. 1948 เป็นต้นมา)

นโยบายการเกษตรภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เริ่มต้นจากการปฏิรูปที่ดินทำกินเพื่อการเกษตรกรรม มุ่งเน้นให้เกษตรกรมีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง

การปฏิรูประบบราชการในปี ค.ศ. 1945 ได้กำหนดให้มีเจ้าหน้าที่เพิ่มผลผลิตอาหาร เนื่องด้วยญี่ปุ่นประสบปัญหาการขาดแคลนอาหารอย่างรุนแรงจากการนำประเทศเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่สอง การจัดตั้งเจ้าหน้าที่เพิ่มผลผลิตอาหารจำนวน 6,500 คนทั่วประเทศ โดยแต่ละจังหวัดจะส่งตัวแทนของเจ้าหน้าที่ด้านการพัฒนาคุณภาพชีวิต หรือเจ้าหน้าที่เคหะกิจจังหวัดละ 3 คน เข้ามาเป็นกรรมการด้วย รวมทั้งเจ้าหน้าที่ที่คัดเลือกมาจากฟาร์มตัวอย่าง สมาคมการเกษตร ตัวแทนจากสถาบันหรือศูนย์วิจัยต่างๆ อย่างเร่งด่วน เจ้าหน้าที่ชุดดังกล่าวนี้เป็นเจ้าหน้าที่เฉพาะกิจดำเนินการเสร็จในปี ค.ศ. 1948

ในยุคนี้ มีการนำระบบบริหารจัดการด้านการส่งเสริมพัฒนาการเกษตรตามแบบสหรัฐอเมริกาใช้ กล่าวคือ ระบบการส่งเสริมพัฒนาการเกษตรโดยใช้นักวิชาการและการส่งเสริมเป็นโครงสร้างเดียวกันกับระบบการส่งเสริมพัฒนาการเกษตรของญี่ปุ่นแบบดั้งเดิม คือ เน้นระบบการสอนทางด้านเทคนิคเป็นสำคัญ ในช่วงนี้รัฐบาลเข้ามาดำเนินการจัดตั้งหน่วยงานที่จะสามารถดำเนินการบริหารจัดการเกี่ยวกับระบบส่งเสริมการเกษตรระบบใหม่ของญี่ปุ่น โดยหน่วยงานทำหน้าที่ควบคุมดูแล ปรับปรุงแก้ไขศึกษาวิจัย ควบคุมไปกับการส่งเสริม

การนำระบบส่งเสริมการเกษตรของสหรัฐอเมริกาเป็นต้นแบบ ในระยะเริ่มต้นได้ทดลองนำวิธี

การต่างๆ ที่สำคัญมาใช้ในหลายประเด็น เช่น การจัดตั้งกรมส่งเสริมการเกษตร การจัดตั้งคณะกรรมการส่งเสริมการเกษตรประจำจังหวัด และเขต

อย่างไรก็ตาม การนำระบบส่งเสริมการเกษตรของสหรัฐอเมริกาที่ยึดการศึกษาวิจัยจากมหาวิทยาลัยเป็นศูนย์กลางมาใช้อย่างทันทีทันใดนั้น ก่อให้เกิดปัญหาขึ้นมากมาย แม้จะมีการยุบศูนย์ฝึกรอบมทศ-โนโลยีการเกษตรลง แต่ก็มีการศึกษาและการค้นหา ระบบการส่งเสริมการเกษตรที่ญี่ปุ่นสามารถจะยอมรับได้ง่ายมากกว่า ท้ายสุดจึงได้ข้อสรุปด้วยการตรากฎหมายส่งเสริมพัฒนาการเกษตร (Nogyo Jocho Ho) และจัดตั้งกรมส่งเสริมพัฒนาการเกษตร (Nogyo Fukyu Kyoku) ขึ้น (ค.ศ. 1948) ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการเผยแพร่เทคโนโลยีการเกษตรไปสู่เกษตรกรรายย่อยที่พึ่งได้รับการจัดสรรที่ดินทำกินเพื่อการเกษตรกรรม เป็นการดำเนินการร่วมกันระหว่างรัฐบาลและจังหวัดต่างๆ

ในปี ค.ศ. 1949 มีการคัดเลือกผู้ที่สอบผ่านการเป็นเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรเข้ามา เป็นเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรอย่างเป็นทางการ จำนวน 6,912 คน และเจ้าหน้าที่พัฒนา คุณภาพชีวิตหรือเจ้าหน้าที่เคหะกิจ จำนวน 262 คน เจ้าหน้าที่เหล่านี้ถูกส่งไปประจำตามหมู่บ้านและชุมชน จึงกล่าวได้ว่าเป็นจุดกำเนิดของระบบส่งเสริมการเกษตรของญี่ปุ่นอย่างเป็นทางการ

ปี ค.ศ. 1950 มีการเพิ่มเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรตามลำดับ ทำให้มีเจ้าหน้าที่รวมทั้งสิ้น 10,415 คน ประจำอยู่ในทุกหมู่บ้านๆ ละ 1 คน รัฐบาลได้จัดสรรงบประมาณช่วยเหลือด้านส่งเสริมการเกษตรให้แก่แต่ละจังหวัด โดยมีข้อกำหนดในการจัดสรรงบประมาณ ดังต่อไปนี้

- การกำหนดมาตรฐานของงบประมาณช่วยเหลือจะพัฒนาดังนี้ คือ จำนวนเกษตรกร 30% จำนวนพื้นที่เพาะปลูก 30% จำนวนอำเภอ เมือง

หมู่บ้าน 20% ที่เหลือ 20% จะพิจารณา ตามความเหมาะสม

- ห้ามมิให้ใช้งบประมาณสนับสนุนโดยสูญเปล่าจนหมด งบประมาณที่ใช้ไม่หมดให้ส่งกลับคืนประเทศ เพื่อนำมาเป็นงบประมาณสนับสนุนใหม่อีกครั้ง

อย่างไรก็ตาม เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในสมัยนั้นยังไม่มีสำนักงานเป็นของตนเอง ยังคงต้องอาศัยที่ว่าการอำเภอหรือจังหวัด หรือสหกรณ์การเกษตรเป็นสถานที่ทำงาน โดยใช้ “จักรยานสี่เขี้ยว” เป็นพาหนะในการเดินทางออกเยี่ยมเยียนเกษตรกร นอกจากนี้ยังมีการใช้ภาพยนตร์หรือสไลด์ที่กระทรวงเกษตรและป่าไม้มอบให้ชุมชนของหมู่บ้าน มีการนัดรวมกลุ่มศึกษาจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในการแนะนำเทคโนโลยีในการเพาะปลูกด้วยเช่นกัน ความใกล้ชิดระหว่างเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรและเกษตรกรกล่าวได้ว่า เป็นการส่งเสริมที่เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลลงมาเอามือเอาเท้าเอื้อนโคลนร่วมกับชาวบ้าน ซึ่งแตกต่างจากสมัยก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง ที่งานส่งเสริมการเกษตรจะเป็นการสั่งการมากกว่างานส่งเสริม ทำให้ภาพของเจ้าหน้าที่รัฐเป็นเสมือนทหารสะพายดาบมาควบคุมมากกว่าเป็นเจ้าหน้าที่มาส่งเสริมการเกษตร

ในด้านการพัฒนาปรับปรุงเคหะกิจ เริ่มต้นจากการปรับปรุงพัฒนาเตาหุงข้าวเป็นอันดับแรก นับเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้เข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม เป็นการส่งเสริมให้ผู้หญิงรวมตัวกันทำกิจกรรมและเรียนรู้ร่วมกัน

นอกจากนี้ ยังมีการส่งเสริมยุวเกษตร หรือเยาวชนเกษตรกร โดยการส่งเสริมการจัดชมรม (club) ความจริงแล้ว เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรทำหน้าที่ดูแลชมรมของเด็กและเยาวชนที่ไม่ได้เข้ารับการศึกษาศึกษาในสถาบันศึกษา ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1945 โดยแบ่งแยกบทบาทกับสถาบันการศึกษาที่จะดูแลชมรมเยาวชนที่มีโอกาสศึกษาอยู่ในสถานศึกษา กิจกรรมที่ได้รับการ

แนะนำให้จัด คือ กิจกรรมชมรม 4H ที่เปิดโอกาสให้เยาวชนผู้มีอายุไม่เกิน 20 ปี เข้าเป็นสมาชิก สำหรับผู้ที่มีอายุระหว่าง 20-25 ปี สามารถสมัครเข้า ชมรมเยาวชนพัฒนาการเกษตร โดยกิจกรรมของชมรมส่วนใหญ่เป็นการฝึกอบรมเรียนรู้เรื่องการเกษตรและความรู้ด้านต่างๆ ที่ไม่มีกิจกรรมทางการเมืองมาเกี่ยวข้อง

งานส่งเสริมการเกษตรโดยเริ่มต้นเป็นเพียงการทดลองและทดสอบการปฏิบัติงาน มีการตั้งข้อกังขานานาประการ รวมถึงการต่อต้านระบบการส่งเสริมโดยใช้ศูนย์ฝึกอบรมเทคโนโลยีการเกษตร เนื่องจากการส่งเสริมพัฒนาการเกษตรโดยระบบที่รัฐบาลญี่ปุ่นดำเนินการอยู่ในขณะนั้น เป็นระบบที่ถูกกำหนดขึ้นโดยคณะกรรมการการเกษตรแห่งชาติ (Nogyokai) ซึ่งถูกคำสั่งยกเลิกไป และการส่งเสริมในระบบนี้เป็นระบบคำสั่งจากเบื้องบนสู่เบื้องล่างเพียงอย่างเดียว ไม่ได้เป็นระบบการส่งเสริมที่ดำเนินการเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของเกษตรกร เน้นระบบส่งเสริมการเกษตรที่ไม่ได้ยึดตัวเกษตรกรเป็นศูนย์กลาง

2.2 พัฒนาการภาคการเกษตร ตั้งแต่ ค.ศ. 1951 เป็นต้นมา

ยุคนี้เป็นยุคแห่งการฟื้นฟูเศรษฐกิจหลังสงครามโลกและการปฏิรูปกฎหมายด้านการเกษตรเป็นยุคสมัยที่เน้นให้ประชาชนในท้องถิ่นเป็นผู้นำชุมชน และมีมาตรการในการเพิ่มปริมาณอาหาร

ผลจากการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ทำให้เกิดกิจกรรมต่างๆ มากมายในหมู่บ้านและชุมชน โดยยึดหลักการในการส่งเสริมว่า “สอนให้คิดเองและทดลองทำ” เช่น มีการจัดตั้งชมรมศึกษาด้านการเกษตรกรรม กลุ่มพัฒนาคุณภาพชีวิต กลุ่มชมรมเยาวชนพัฒนาการเกษตรต่างๆ เป็นต้น เกิดการเรียนรู้ร่วมกันมากมายภายใต้การส่งเสริมแนะนำของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร

ในปี ค.ศ. 1951 มีประกาศยกเลิกเปลี่ยนแปลงให้คณะกรรมการส่งเสริมการเกษตรไปเป็น คณะ

กรรมการเกษตร ซึ่งเป็นตัวเชื่อมระหว่างเกษตรกรและหน่วยงานของรัฐ โดยในปัจจุบัน คณะกรรมการเกษตรไม่ได้มีบทบาทหน้าที่อะไรสำคัญมากนัก ส่วนใหญ่ดูแลงานเกี่ยวกับการควบคุมดูแลซื้อขายที่ดิน และการเปลี่ยนที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมไปใช้ประโยชน์อย่างอื่น เท่านั้น

ในปี ค.ศ. 1952 มีการจัดตั้งชมรม 4H และชมรมยุวเกษตรขึ้นรวมทั้งสิ้น 25,000 ชมรมทั่วประเทศ มีสมาชิกชมรมรวม 470,000 คน มีการจัดการนำเสนอและแข่งขันประกวดผลการดำเนินการของยุวเกษตรทั่วประเทศครั้งแรกขึ้น และตั้งแต่ปี ค.ศ. 1953 เป็นต้นมา

สำหรับกิจการด้านเคหะกิจ ในปี ค.ศ. 1951 กระทรวงเกษตรและป่าไม้ ในขณะนั้น ได้ออกประกาศ “ทิศทางการส่งเสริมพัฒนาคุณภาพชีวิตของครอบครัวเกษตรกร” ขึ้น อย่างไรก็ตาม งานส่งเสริมเคหะกิจไม่ค่อยประสบความสำเร็จเท่าไรนัก เมื่อเทียบกับการปฏิบัติงานเชิงรุกถึงบ้าน หรือชุมชนของเกษตรกร งานส่วนใหญ่เป็นการผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่มเคหะกิจ ในปี ค.ศ. 1953 มีกลุ่มเคหะกิจทั้งสิ้น 5,000 กลุ่มทั่วประเทศ

เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในยุคนี้ทำงานหนัก จนมีคำกล่าวในภาษาญี่ปุ่นมีความหมายว่า “ทำงานอย่างไม่รู้จักกลางวัน ไม่รู้จักกลางคืน” เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรทำหน้าที่ “ประชุมปรึกษารื้อกับเกษตรกรไป ดื่มน้ำชาไป กลางคืนจิบสุราไป หรือกับเกษตรกรไป” ซึ่งต่างจากเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในปัจจุบันที่ “กลางวันดื่มน้ำชา กลางคืนดื่มสุราเท่านั้น” ดังนั้น การส่งเสริมในช่วงนี้ จึงเป็นการร่วมทุกข์ร่วมสุข เคียงบ่าเคียงไหล่กับเกษตรกร ด้วยมิตรภาพและความเชื่อถือไว้วางใจซึ่งกันและกันของทั้งสองฝ่าย

ต่อมา ตั้งแต่ปีค.ศ. 1955 ญี่ปุ่นเข้าสู่สมัยของการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว และการพัฒนา

กฎหมายพื้นฐานด้านการเกษตรที่มุ่งเน้นการปรับปรุง
ความสมดุลของรายได้ระหว่างภาคเกษตรกรรมกับภาค
อุตสาหกรรม และการสร้างผลผลิตทางการเกษตรให้
เกิดความหลากหลาย

กิจการส่งเสริมพัฒนาการเกษตรรุดหน้า
อย่างรวดเร็ว การประกอบอาชีพของเกษตรกรมีความ
หลากหลายมากขึ้น เกษตรกรมีอิสระที่จะคิดทำอะไร
ด้วยตนเองมากกว่าในอดีต มีการส่งเสริมการเกษตร
ในรูปแบบการบูรณาการ รวมถึงการยกระดับความรู้
ความสามารถของเจ้าหน้าที่ส่งเสริม การประสานงาน
ประสานความร่วมมือ ในการดำเนินกิจกรรมส่งเสริม
อย่างมีประสิทธิภาพ

ปี ค.ศ. 1958 มีการคัดเลือก “เจ้าหน้าที่
ส่งเสริมการเกษตรที่มีความชำนาญพิเศษเฉพาะทาง”
จำนวน 1,598 คน แยกเป็น 4 สาขา คือ สัตวบาล
ไม้ผล ผัก และเครื่องจักรกลการเกษตร ในขณะเดียวกัน
เกษตรกรมีการรวมกลุ่มกันตามลักษณะของกิจการ
ของตน จนทำให้เกิดกลุ่มผลิตจำหน่ายขึ้นมากมาย

งานส่งเสริมการเกษตรในช่วงนี้ เป็นการส่งเสริม
ที่เน้นหนักไปที่เทคโนโลยี การบริหารจัดการธุรกิจ
ที่เกี่ยวข้องกับงานปรับปรุงพัฒนาโครงสร้างทางการ
เกษตร ที่อำเภอ เมือง และหมู่บ้าน ดำเนินการอยู่

ด้านเคหะกิจ เน้นการส่งเสริมการพัฒนา
คุณภาพชีวิตในเรื่องทางโภชนาการของครอบครัว
เกษตรกร ขณะที่กิจกรรมของยุวเกษตรกร ยังมีปัญหา
ในเรื่องการเคลื่อนย้ายแรงงานของเยาวชนที่สำเร็จ
การศึกษาเข้าไปทำงานในเมืองใหญ่ ส่งผลให้ แต่ละ
จังหวัดมีการสร้างศูนย์ฝึกอบรมเยาวชนเกษตรประจำ
จังหวัดขึ้น เพื่อใช้เป็นสถานที่ฝึกอบรมยุวชนเกษตร
ซึ่งจะเป็นผู้สืบทอดอาชีพเกษตรกรรมต่อไป

2.3 พัฒนาการภาคการเกษตร ตั้งแต่ ค.ศ. 1965 เป็นต้นมา

ระยะต้นของช่วงปี ค.ศ. 1965 เป็นช่วงของ
การส่งเสริมการผลิตข้าวแบบร่วมกันผลิต โดย

ศูนย์วิจัยทำการพัฒนาเทคโนโลยีการผลิต และหน่วย
งานด้านส่งเสริมพัฒนาการเกษตรเป็นผู้นำในการส่งเสริม
กลุ่มของเกษตรกร โดยมุ่งเน้นการผลิตที่ใช้เทคโนโลยี
การผลิตแบบเดียวกัน และการกำหนดมาตรฐาน
ของสินค้าเกษตรที่เหมือนกัน เทคโนโลยีทางการเกษตร
และเครื่องจักรกลทางการเกษตร มีการพัฒนาให้ทันสมัย
อย่างมาก ผนวกกับการเติบโตอย่างเต็มที่ของ
เศรษฐกิจญี่ปุ่น มีการสร้างระบบขนส่งมวลชน และ
ระบบสาธารณสุขโลก เช่น การสร้างทางด่วน รถไฟ
ชินกันเซน เชื่อมต่อระหว่างเมือง การเตรียมความพร้อม
ทางสังคมในหลายประเด็น ทำให้ภาคเกษตรกรรม
ของญี่ปุ่นมีแนวโน้มที่ดีขึ้น

กลุ่มเศรษฐกิจการเกษตรที่เคยจัดให้ 1
หมู่บ้าน เป็น 1 กลุ่มเศรษฐกิจการเกษตร กลายเป็น
หลายหมู่บ้านรวมกันเป็น 1 กลุ่มเศรษฐกิจ ตั้งแต่ปี ค.ศ.
1965 เป็นต้นมา รัฐบาลได้กำหนดแผนระยะ 5 ปี
ให้มีการรวบรวมศูนย์ส่งเสริมการเกษตร จาก 1,586
ศูนย์ เหลือ 63 ศูนย์ทั่วประเทศ โดยให้เจ้าหน้าที่ส่งเสริม
การเกษตร และเจ้าหน้าที่ส่งเสริมผู้ชำนาญการ
ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาและพี่เลี้ยงให้กับเจ้าหน้าที่ส่งเสริม
การเกษตร ในส่วนของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมเคหะกิจ
ถูกแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ เจ้าหน้าที่ส่งเสริม
เคหะกิจ และเจ้าหน้าที่ส่งเสริมเคหะกิจพื้นที่

การยุบรวมของศูนย์ส่งเสริมทำให้เจ้าหน้าที่
ส่งเสริมการเกษตรต้องรับผิดชอบพื้นที่ในขอบเขตที่
กว้างขึ้น ซึ่งพิจารณาได้จากยานพาหนะที่เจ้าหน้าที่ส่งเสริม
การเกษตรใช้ จากจักรยานสี่ล้อในยุคต้น เป็น
รถจักรยานยนต์สก็ูเตอร์ และรถยนต์ ในที่สุด

ปี ค.ศ. 1965 เกิดปัญหาการผลิตข้าว
ที่มากเกินไปความต้องการของผู้บริโภคภายในประเทศ
เกิดการเรียกร้องในเรื่องการเปลี่ยนแปลงนโยบายด้าน
การเกษตรกรรม ในที่สุดรัฐบาลได้ประกาศผลักดัน
ระบบฐานการเกษตรกรรม ซึ่งมีรายละเอียดที่สำคัญ
ดังนี้

- การสร้างการเกษตรที่ทันสมัย มีขนาดการประกอบการใหญ่ มีประสิทธิภาพในการผลิตสูง
- การผลักดันการผลิตภาคการเกษตรกรรมให้มีความสอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภค โดยเฉพาะการผลิตข้าว

- รักษาระดับความสม่ำเสมอของราคาสินค้าเกษตร พร้อมกับการผลักดันการขนส่งและการแปรรูปให้มีความทันสมัยยิ่งขึ้น

- การรักษาระดับมาตรฐานการดำรงชีพของเกษตรกรเต็มเวลาให้เท่าเทียมกับผู้ประกอบอาชีพอุตสาหกรรมอื่นด้วยการเพิ่มรายได้

- สนับสนุนผู้ต้องการเลิกประกอบอาชีพเกษตรกรรมเพื่อถ่ายโอนที่ดินไปให้ผู้ที่มีศักยภาพในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม

- การสร้างชุมชนเกษตร (หมู่บ้านเกษตร) ให้เป็นฐานการผลิต และมีสภาพแวดล้อมในการดำรงชีพที่ทันสมัย

ช่วงทศวรรษที่ 1950 ถึงทศวรรษที่ 1960 การให้ความสำคัญเรื่องเทคนิคการผลิต ควบคู่กับความรู้ ความเข้าใจ และความสามารถในการบริหารจัดการธุรกิจการเกษตร เป็นไปเพื่อ รองรับการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงโครงสร้างด้านการเกษตร เริ่มมีการดำเนินการด้านสหกรณ์การเกษตรอย่างจริงจัง

อย่างไรก็ตาม เริ่มเกิดแนวโน้มของความเปลี่ยนแปลงในสังคมเกษตร เมื่อเยาวชนที่สำเร็จการศึกษาหันไปประกอบอาชีพในภาคอุตสาหกรรมมากกว่าภาคการเกษตร ปัญหาเรื่องผู้สืบทอดอาชีพเกษตรกรรมจึงเป็นประเด็นใหญ่ที่ถูกหยิบยกขึ้นมากล่าวถึง และมีการดำเนินการอบรมส่งเสริมให้เยาวชนหรือเยาวชนที่เหลือน้อยอยู่ในชนบทเป็นผู้ที่มีศักยภาพในการบริหารจัดการธุรกิจการเกษตรรุ่นใหม่

ในปี ค.ศ. 1968 กระทรวงเกษตรและปศุสัตว์ได้จัดตั้งวิทยาลัยการเกษตรแห่งแรกขึ้น จนกระทั่งในปี ค.ศ. 1977 ทุกจังหวัดของญี่ปุ่นมีการจัดตั้งวิทยาลัยการเกษตรขึ้น

ปี ค.ศ. 1970 กระทรวงเกษตรและปศุสัตว์ได้ออกประกาศกระทรวงเรื่องเป้าหมายสำคัญชั่วคราวของงานส่งเสริมการเกษตร โดยระบุเป้าหมาย 9 ประเด็นไว้ ดังนี้

1. ส่งเสริมให้คำแนะนำเรื่องแผนชุมชน
2. ส่งเสริมการปรับปรุงพัฒนาโครงสร้างการเกษตร
3. สร้างเกษตรกรรมรุ่นใหม่ที่มีความสามารถด้านการบริหารธุรกิจเกษตร
4. ส่งเสริมให้คำแนะนำเรื่องการผลิตสินค้าเกษตรที่เป็นที่ต้องการของลูกค้า
5. ส่งเสริมให้คำแนะนำเรื่องการใช้ชีวิตที่มีสุขภาพดีกับการทำการเกษตรให้มีความสมดุลกัน
6. ส่งเสริมให้คำแนะนำเกี่ยวกับการพัฒนาสภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิตของครอบครัวเกษตรกรและชุมชนเกษตร
7. ส่งเสริมให้คำแนะนำเรื่องการสร้างแหล่งเพาะปลูกขนาดใหญ่
8. ส่งเสริมให้คำแนะนำเรื่องการใช้ที่นาอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดโดยการเปลี่ยนพืชปลูก
9. ส่งเสริมให้คำแนะนำเรื่องการผลิตอาหารที่ปลอดภัยและการป้องกันมลพิษต่อสภาพแวดล้อมของชุมชน

อย่างไรก็ตาม ทศวรรษที่ 1970 ปัญหาภาวะเศรษฐกิจตกต่ำของสหรัฐอเมริกาในปี ค.ศ. 1971 และปัญหาราคาน้ำมันปรับตัวสูงในปี ค.ศ. 1973 ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจภายในของญี่ปุ่นเช่นกัน สำหรับด้านการเกษตร เกิดปัญหาเรื่องปริมาณข้าวล้นตลาด จนกระทั่งรัฐบาลได้กำหนดมาตรการการใช้ที่นาระยะยาว และส่งเสริมการปลูกพืชทดแทนที่การปลูกข้าวเพื่อเป็นการใช้ประโยชน์จากที่นาให้คุ้มค่า

ค.ศ. 1972 เป็นต้นมา กิจกรรมส่งเสริมการเกษตรมุ่งเน้นไปที่การรวมกลุ่มการรวมตัวของเกษตรกรในทุกชั้นตอน ตั้งแต่กระบวนการผลิตไปจนถึงการจำหน่ายผลผลิต รวมถึงเรื่องของเครื่องจักรกล

การสร้างแหล่งผลิตทางการเกษตร และเกษตรกรรมใหม่ด้วย จึงได้มีการกำหนดแผนเฉพาะกิจเป็นกรณีพิเศษในด้านการส่งเสริมเคหะกิจโดยมุ่งเน้นไปที่เรื่องการควบคุมดูแลรักษาสุขภาพและคุณภาพชีวิต และการจัดเตรียมพัฒนาสาธารณูปโภคที่จำเป็นในการดำรงชีวิตในชนบท ในขณะที่กลุ่มเยาวชน จากการที่รวมกลุ่มกันอย่างหลากหลาย พัฒนาไปสู่การรวมกลุ่มกันของผู้เพาะปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ชนิดเดียวกัน หรือที่มีลักษณะของการประกอบอาชีพที่คล้ายหรือเหมือนกัน

ในส่วนของเจ้าหน้าที่ มีการกำหนดให้มีเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรเขตภูมิภาค เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรชุมชน และเจ้าหน้าที่ชำนาญการพิเศษเฉพาะทางเกิดกิจกรรมความร่วมมือระหว่างเจ้าหน้าที่ส่งเสริมแต่ละประเภท มีระบบโครงสร้างและองค์กรที่จะประสานความร่วมมือซึ่งกันและกันได้ รวมถึงการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานและองค์กรต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

2.4 พัฒนาการภาคการเกษตร ตั้งแต่ ค.ศ. 1975 เป็นต้นมา

ยุคนี้เป็นสมัยที่มีการรักษาระบบราชการด้านการเกษตรให้ดำรงอยู่ได้ภายใต้ระดับการเติบโตทางเศรษฐกิจที่คงที่ มุ่งเน้นการพัฒนาการเกษตรภูมิภาค และการปฏิรูประบบราชการ

จากการพัฒนาเศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรมของญี่ปุ่น ทำให้มีผู้ละทิ้งอาชีพเกษตรกรรมเพื่อไปทำงานในภาคอุตสาหกรรมมากขึ้นเรื่อยๆ จนในปี ค.ศ. 1975 มีผู้ประกอบการเกษตรกรรมหลังจากสำเร็จการศึกษาทั่วประเทศน้อยกว่า 10,000 คนต่อปี ซึ่งมีจำนวนน้อยกว่าการรับพนักงานใหม่เข้าทำงานของบริษัทขนาดใหญ่เพียง 1 บริษัทเท่านั้น ประกอบกับศูนย์ส่งเสริมการเกษตรที่ตั้งอยู่ห่างจากชุมชน การรวมศูนย์ส่งเสริมให้เหลือเพียงศูนย์เดียว ทำให้การไปมาหาสู่ระหว่างเกษตรกรและเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรเกิดขึ้นน้อยลง ในทางตรงกันข้ามเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการ

เกษตร 1 คน กลับต้องมีภาระหน้าที่ต้องดูแลเกษตรกรจำนวนมากขึ้น

ในส่วนของการองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการเกษตร ในปีค.ศ. 1975 มีการก่อตั้งศูนย์หรือสมาคมมากมาย เช่น ศูนย์ข้อมูลส่งเสริมการเกษตร ภายในสมาคมส่งเสริมการเกษตรแห่งชาติ ซึ่งทำหน้าที่รวบรวมวิเคราะห์ข้อมูลด้านการส่งเสริมจากเจ้าหน้าที่ในท้องที่ และให้การสนับสนุนข้อมูลในด้านที่จำเป็นต่อการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร หรือศูนย์ศึกษาวิจัยการดำรงชีพของชุมชนเกษตร ซึ่งในปัจจุบันเรียกว่า “สมาคมสนับสนุนการส่งเสริมพัฒนาการเกษตรแห่งชาติ” ทำหน้าที่ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการยกระดับคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรและชุมชนเกษตร เพื่อหาแนวทางในการป้องกันแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในการดำรงชีวิตของเกษตรกรและชุมชนเกษตรกรรม

ในปีค.ศ. 1977 มีการกำหนดโครงการมาตรการพิเศษว่าด้วยนโยบายการเกษตรชุมชน ซึ่งเป็นมาตรการที่ออกมาเพื่อกำหนดทิศทางและแนวทางในการสร้างเกษตรกรรุ่นใหม่ และการใช้ที่ดินการเกษตรอย่างมีประสิทธิภาพ จากมาตรการนี้ทำให้ในปีค.ศ. 1978 เกิดโครงการ ปรับปรุงโครงสร้างการเกษตรแผนใหม่ เป็นการผลักดันให้มีการรวมพื้นที่นาไปไว้ที่ผู้ผลิตข้าวที่เป็นผู้ผลิตรายใหญ่ในชุมชน ส่วนเกษตรกรรายย่อยที่ปลูกข้าวให้หันไปปลูกพืชอื่นทดแทน

จนกระทั่งในปี ค.ศ. 1980 กระทรวงเกษตร ป่าไม้ และประมง ได้ออกประกาศเรื่อง “มาตรการเพิ่มศักยภาพของระบบส่งเสริมการเกษตร” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้การปฏิบัติหน้าที่ในการส่งเสริมการเกษตรมีความใกล้ชิดกับเกษตรกรมากขึ้น ใช้ระบบการจัดโครงสร้างเป็นทีมในการส่งเสริมการเกษตรขึ้น นอกจากนี้ ยังจัดตั้งกลุ่มองค์กรภาคเอกชนภายใต้การอนุมัติรับรองของกระทรวงเกษตร ป่าไม้ และประมงเพิ่มมากขึ้นอย่างมาก สำหรับองค์กรต่างๆ ที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการเกษตรกรรมของญี่ปุ่นอยู่หลาย

องค์กร เช่น สถาบันศึกษาวิจัยชีวิตชนบท ซึ่งมีบทบาทหน้าที่ในด้านต่างๆ ต่อไปนี้

1. งานด้านศึกษาวิจัย สำรวจเรื่องเกี่ยวกับวิถีชีวิตในชนบท
 2. งานด้านกิจกรรมประชาสัมพันธ์ สร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวิถีชีวิตชนบท
 3. งานด้านให้คำปรึกษาด้านวิถีชีวิตชนบท สภาพแวดล้อมชนบท
 4. งานด้านการรองรับความเจริญที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตใหม่รองรับการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต
 5. งานรับศึกษาวิจัยของอำเภอ เมือง หมู่บ้าน ที่ขอให้ศึกษาวิจัยในเรื่องต่างๆ
- ตัวอย่างอีกองค์กรหนึ่ง คือ สมาคมกองทุนพัฒนาการเกษตร ซึ่งมีบทบาทหน้าที่ในด้านต่างๆ ดังนี้
1. บริหารจัดการกองทุนพัฒนาการเกษตร
 2. ผลิตเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการเงินเพื่อพัฒนาการเกษตร
 3. รวบรวมข้อมูลข่าวสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเงินเพื่อพัฒนาการเกษตร
 4. ศึกษาวิจัยสำรวจเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเงินเพื่อพัฒนาการเกษตร

นอกจากสมาคมข้างต้น ยังมีกลุ่มสมาคม สมาพันธ์ เช่น สมาคมส่งเสริมการศึกษาเยาวชนเกษตรแห่งชาติ ซึ่งเป็นองค์กรที่ดูแลกิจกรรมของเยาวชนเกษตรกรรุ่นใหม่ (กิจกรรม 4H) และสมาพันธ์องค์การเยาวชนเกษตรแห่งชาติ ซึ่งเป็นกลุ่มของเยาวชนด้านเกษตรกรรม เป็นต้น โดยสมาคมต่างๆ เหล่านี้จะขึ้นกับกระทรวงเกษตร ป่าไม้ และประมง ข้าราชการกระทรวงเมื่อเกษียณอายุราชการแล้ว มักจะเข้าไปรับตำแหน่งหรือหน้าที่ในกลุ่มหรือสมาคมต่างๆ เหล่านี้

อย่างไรก็ตาม ปัญหาหนึ่งในช่วงเวลานี้ คือ แนวโน้มการบริโภคข้าวของชาวญี่ปุ่นลดน้อยลงจนกระทั่งรัฐบาลต้องออกนโยบายลดพื้นที่และปริมาณการผลิตข้าวลงส่งเสริมให้เกษตรกรหันไปปลูกพืชทดแทน

ชนิดอื่น เช่น ข้าวสาลี ถั่วเหลือง โดยรัฐบาลจะจ่ายเงินทดแทนการปลูกข้าวให้แก่เกษตรกรส่วนหนึ่ง งานส่งเสริมการเกษตร ที่ปกติไม่ต้องเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับเงินทดแทน หรือกิจการด้านอื่นๆ ของรัฐบาล แต่ศูนย์ส่งเสริมการเกษตรและเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรกลับต้องเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับงานธุรการของรัฐบาล และจังหวัดมากขึ้นเรื่อยๆ ส่งผลให้การส่งเสริมเทคนิคเทคโนโลยีการเกษตรลดน้อยลงเรื่อยๆ จนในปัจจุบันเป็นปัญหาใหญ่ที่เกิดขึ้นในงานด้านส่งเสริมการเกษตรปัญหาหนึ่ง

ในส่วนงานด้านเคหะกิจ ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1980 มีการนำเอาการปฏิบัติงานในระบบแบ่งเขตรับผิดชอบเข้ามาใช้ มีการณรงค์เกี่ยวกับเรื่อง ส่งเสริมการดูแลสุขภาพ การใช้แรงงานอย่างมีประสิทธิภาพและเหมาะสม การวางแผนธุรกิจกับการดำรงชีพ การปรับปรุงพัฒนาสาธารณูปโภคชนบท การพัฒนาสภาพแวดล้อมชีวิตความเป็นอยู่ของครัวเรือนเกษตร และชุมชนของเกษตรกรและชาวประมง และ การยกระดับสถานะทางสังคมของสตรีเกษตรกร ซึ่งประสบความสำเร็จอย่างมาก

งานด้านเยาวชนเกษตร ในปี ค.ศ. 1975 มีการจัดตั้งระบบ “Nogyoshidoshi” หรือ “เจ้าหน้าที่แนะนำการเกษตรกรรม” โดยคัดเลือกเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จ อายุประมาณ 35 ปี ทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงคอยแนะนำ ชี้แนะ สอนการประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่ประสบความสำเร็จให้แก่เกษตรกรรายอื่น ซึ่งทางจังหวัดเป็นผู้คัดเลือกแต่งตั้ง และออกไปประกาศนียบัตรรับรองให้ นอกจากนี้ แต่ละจังหวัดยังมีการคัดเลือกเกษตรกรรุ่นใหม่ที่มีความมุ่งมั่นจะเป็นผู้ประกอบการอาชีพเกษตรกรด้วยตนเอง โดยจังหวัดจะออกไปประกาศนียบัตร “Seinennogyoshi” หรือ “เยาวชนนักการเกษตรกรรม” และสนับสนุนผลักดันให้เกิดการรวมกลุ่มเป็น “Nogyoshikai” หรือ “สมาคมนักการเกษตรกรรม”

อย่างไรก็ตาม สืบเนื่องจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำของประเทศ ทำให้รัฐบาลมีความจำเป็นต้องลดค่าใช้จ่ายภาครัฐ งานด้านการส่งเสริมการเกษตรได้รับผลกระทบจากการปฏิรูประบบราชการเพื่อลดค่าใช้จ่ายในครั้งนั้นด้วย จนงานด้านการส่งเสริมการเกษตรถูกลดระดับจากฝ่าย เป็นแผนก แทน

2.5 พัฒนาการภาคการเกษตร ตั้งแต่ ค.ศ. 1989 เป็นต้นมา

รัฐบาลญี่ปุ่นได้ออกกฎหมายว่าด้วยทิศทางของมาตรการด้านอาหาร เกษตรกรรม ชุมชนเกษตรฉบับใหม่ ในปี ค.ศ. 1992 ซึ่งเรียกโดยทั่วไปว่า มาตรการใหม่ ซึ่งปรับปรุงมาจากกฎหมายพื้นฐานว่าด้วยอาหารและการเกษตรกรรม ปี ค.ศ. 1962 มาตรการใหม่ด้านอาหาร เกษตรกรรม ชุมชนเกษตรใหม่ มีรายละเอียดของมาตรการ สรุปได้ดังนี้

1. การบริหารจัดการฟาร์มที่มีขนาดใหญ่ขึ้น เพื่อการวางแผนการผลิตอาหารให้เพียงพอต่อประชากรของประเทศอย่างปลอดภัยและสม่ำเสมอ

2. การบริหารจัดการและการใช้ที่ดินเกษตรกรรมอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเน้นการสนับสนุนการจัดทะเบียนจัดตั้งเป็นนิติบุคคล

3. การควบคุมการผลิตข้าว

4. มาตรการด้านราคา โดยการลดต้นทุนการผลิต และกำหนดราคาที่สามารถตอบสนองความต้องการของตลาดได้

5. การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม หมายถึง การทำการเกษตรที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม มีการกำหนดให้มีการอนุรักษ์รักษาสีเขียวสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรของประเทศ การทบทวนบทบาทหน้าที่ของป่าไม้ และพื้นที่เกษตรกรรมที่มีต่อการอนุรักษ์ที่ดินและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ รวมถึงการให้ความสำคัญกับภาวะโลกร้อน (global warming) มีการเน้นเรื่องของการลดการใช้สารเคมีทางการเกษตรและสิ่งที่ทำลายสิ่งแวดล้อม และการใช้ทรัพยากรหมุนเวียนอย่างมี

ประสิทธิภาพ การเกษตรอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมหมายถึง รวมเอาความหมายของการเกษตรที่สามารถฟื้นฟูสภาพแวดล้อม การผลิตอาหารที่มีความปลอดภัย มีคุณภาพสูง และสร้างความสบายใจให้แก่ผู้บริโภค

6. การใช้ที่ดินเกษตรอย่างเหมาะสมและสร้างสาธารณูปโภคที่เหมาะสมแก่การอยู่อาศัย

7. การพัฒนาพื้นที่ในหุบเขา โดยพัฒนาเป็นอุตสาหกรรมการผลิต แปรรูป สร้างระบบสาธารณูปโภคที่เหมาะสมแก่การอยู่อาศัยถาวร การควบคุมดูแลอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น

8. การพิจารณามาตรการด้านเกษตรกรรม เช่น การจัดโครงสร้างทางการเกษตรให้เป็นโครงสร้างที่ประกอบด้วยผู้มีความรู้ความสามารถในการบริหารจัดการด้านการเกษตรที่มีศักยภาพในการแข่งขันได้ การปรับปรุงระบบนโยบายการปฏิรูปการเกษตรให้เกษตรกรสามารถที่จะดำเนินการได้ด้วยตนเอง โดยทบทวนเงื่อนไขต่าง ๆ เกี่ยวกับศักยภาพการผลิต การขนส่ง การตลาด และการแข่งขัน รวมทั้งการดำเนินการผลิตภาคการเกษตรที่เน้นการให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อมโดยมุ่งเน้นการทำการเกษตรที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

กระทรวงเกษตร ป่าไม้ และประมง ได้มีการจัดตั้งคณะทำงานศึกษาการปฏิรูปงานส่งเสริมการเกษตรในมิติใหม่ที่ประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้มีประสบการณ์ และอาจารย์จากสถาบันอุดมศึกษาของประเทศ คณะทำงานนี้ได้ศึกษาวิจัยและประชุมระดมความเป็น และกำหนดทิศทางการเปลี่ยนแปลงของการส่งเสริมการเกษตรไว้ 5 ประเด็นสำคัญ คือ

1. สร้างความชัดเจนสำหรับเป้าหมายของงานส่งเสริมการเกษตร

2. การเน้นเป้าหมายสำคัญของการส่งเสริมการเกษตร

3. การเปลี่ยนแปลงวิธีการดำเนินกิจกรรมส่งเสริมการเกษตร

4. การเพิ่มศักยภาพของโครงสร้างกิจกรรมส่งเสริมการเกษตร

5. การผลักดันให้งานส่งเสริมการเกษตรเป็นการปฏิบัติงานที่ใกล้ชิดประชาชนในภาคเกษตรกรรมและชุมชนเกษตร

จากสาระสำคัญทั้ง 5 ประเด็นข้างต้น จะเห็นได้ว่าการกระตุ้นให้มีการเปลี่ยนแปลงแนวคิดวิธีการในการปฏิบัติหน้าที่จากการส่งเสริมด้านเทคนิค เทคโนโลยี และความรู้ในการผลิต มาสู่การให้ความรู้ทางด้านการบริหารจัดการธุรกิจการเกษตร การส่งเสริมที่มุ่งหวังผลไปยังกลุ่มของเกษตรกรก้าวหน้า ดังนั้น การส่งเสริมการเกษตรที่เข้าไปส่งเสริมยังครัวเรือนไร่นาของเกษตรกรจึงเปลี่ยนเป็นการบริหารจัดการระบบสารสนเทศและระบบข้อมูลข่าวสารทางสารสนเทศเป็นสำคัญ การส่งเสริมการเกษตรในระบบของการผลิตอย่างมีประสิทธิภาพหรือเทคนิคในด้านการผลิตนั้น เกษตรกรซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติในการพัฒนาจนมีความชำนาญจนกล่าวได้ว่ามีความสามารถมากกว่า หรือไม่น้อยไปกว่าเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร

อย่างไรก็ตาม ภาคการเกษตรญี่ปุ่นยังคงประสบปัญหาในด้านของความสามารถทางการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพและการปรับเปลี่ยนการผลิตไปใช้เทคโนโลยีการผลิตขั้นสูง ทำให้การส่งเสริมการเกษตรมุ่งเน้นไปในเรื่องการรองรับการแข่งขันและการผลิตที่ทดแทนการผลิตแบบเก่าที่ใช้แรงงานและอาศัยธรรมชาติมาก

ความเปลี่ยนแปลงอีกประการหนึ่งคือ การเปลี่ยนการมุ่งเน้นตัวเกษตรกรและบุตรชายคนโตของเกษตรกร ไปเป็นการเปิดกว้างขึ้นด้วยการให้ความสำคัญไปที่ผู้หญิง นักเรียน นักศึกษาในมัธยมศึกษา ด้านเกษตรกรรมและวิทยาลัยการเกษตร บุคคลทั่วไปที่สนใจ เป็นต้น นับเป็นการส่งเสริมการเกษตรแบบเปิดกว้าง โดยศูนย์ส่งเสริมการเกษตรกลายเป็นแหล่งข้อมูลที่สำคัญ โดยเฉพาะการใช้ระบบสารสนเทศการเกษตร การวิเคราะห์และการประเมินต่างๆ

ในปี ค.ศ. 1994 มีการก่อตั้งสมาคมวิชาการเกี่ยวกับการส่งเสริมการเกษตรขึ้น คือ สมาคมวิชาการส่งเสริมการเกษตร (Agricultural Extension Research Society of Japan) ซึ่งเป็นสถานที่แลกเปลี่ยนความคิดเห็นจากหลายมุมมอง และเป็นสถานที่นำเสนอผลการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับงานด้านการส่งเสริมการเกษตร กระทั่งในปีค.ศ. 2000 สมาคมมีสมาชิกอยู่ทั่วประเทศ จำนวน 1,303 คน โดยสมาชิกมีทั้งอาจารย์มหาวิทยาลัย สถาบันวิจัย ข้าราชการ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร นักศึกษา เกษตรกร และผู้สนใจทั่วไป

2.6 การเปิดการค้าเสรีทางการค้า กับภาคการเกษตรญี่ปุ่น

การเปิดการค้าเสรี นับเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลกระทบต่อภาคการเกษตรญี่ปุ่น เนื่องด้วยญี่ปุ่นเป็นประเทศหนึ่งที่พึ่งพิงการนำเข้าสินค้าเกษตรและอาหารมากเป็นอันดับต้นๆ ของโลก เพราะข้อจำกัดในการผลิตสินค้าเกษตรและอาหารของประเทศ รัฐบาลญี่ปุ่นพยายามรักษา หรือประกันความมั่นคงทางอาหารของประเทศด้วยการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับประเทศต่างๆ ที่ญี่ปุ่นนำเข้าสินค้าเกษตรและอาหาร ในขณะที่ญี่ปุ่นก็พยายามปกป้องสินค้าเกษตรที่ผลิตเองในประเทศอย่างเข้มงวดด้วยมาตรการทางภาษี

การเจรจาการค้ารอบโตเกียว (GATT, Tokyo Round 1970s) ในทศวรรษที่ 1990 ญี่ปุ่นได้ตกลงยอมเปิดเสรีสำหรับสินค้าเนื้อวัวและส้ม ซึ่งในขณะนั้นเป็นสินค้าหลักที่มีปัญหา ในขณะที่สินค้าเกษตรที่สำคัญอย่างข้าว ยังคงได้รับการปกป้องอยู่ ต่อมาในปี ค.ศ. 1993 ญี่ปุ่นจึงยอมรับการเปิดตลาดข้าวบางส่วน (minimum access) ในการเจรจาการค้ารอบอุรุกวัย (GATT, Uruguay Round)

ตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ 1990 รัฐบาลได้ออกนโยบายทำการค้าเสรีแบบทวิภาคีกับประเทศต่างๆ มากขึ้น ส่งผลทำให้เกษตรกรญี่ปุ่นต้องแข่งขันกับผู้ผลิตที่มีความสามารถมากกว่าในประเทศที่ผลิตสินค้า

เกษตรเป็นสินค้าหลัก ซึ่งเกษตรกรญี่ปุ่นไม่สามารถทำได้ เนื่องจากกระบวนการผลิตสินค้าเกษตรของญี่ปุ่นเป็นกระบวนการที่ทำให้ต้นทุนสินค้ามีราคาสูงเมื่อเปรียบเทียบกับสินค้าที่นำเข้าจากต่างประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเปรียบเทียบกับจีน

การเปิดการค้าเสรีทำให้เกษตรกรญี่ปุ่นขาดแรงจูงใจในการผลิตสินค้า ประกอบกับรัฐบาลญี่ปุ่นได้ลดจำนวนและเปลี่ยนแปลงแนวทางในการให้เงินอุดหนุนแก่เกษตรกรเพื่อให้เกษตรกรยุติหรือเปลี่ยนแปลงการปลูกพืชบางชนิดที่มีแนวโน้มที่จะแข่งขันไม่ได้หรือมีผลผลิตล้นเกิน ทำให้เกษตรกรบางกลุ่มเลิกอาชีพเกษตรกรรมไปด้วย

อย่างไรก็ตาม การปกป้องภาคเกษตรด้วยนโยบายราคา (Price stabilization) ยังคงได้รับการดำเนินการอยู่ จึงทำให้เกษตรกรบางกลุ่มยังสามารถที่จะทำการเกษตรต่อไปได้ กระทั่ง ปลายทศวรรษ 1990 นโยบายราคาเริ่มถูกตั้งคำถาม และรัฐบาลมีแนวโน้มจะเปลี่ยนแนวทางการอุดหนุนเกษตรกรจากนโยบายราคามาเป็นระบบจ่ายตรงแก่เกษตรกร (Direct Payment) ทำให้เกษตรกรไม่มั่นใจในการทำอาชีพเกษตรกรรมมากขึ้น

ปัจจุบัน เกษตรกรส่วนใหญ่ยอมรับว่าการเปิดการค้าเสรีทางการค้าเป็นกระแสหลักที่ยากจะต่อต้าน และก็มีข้อดีอยู่ กล่าวคือ เป็นการกระตุ้นให้เกษตรกรต้องปรับตัวในการผลิตให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น เพื่อที่จะได้มีความสามารถในการแข่งขันได้

สาเหตุหลักของการที่การผลิตในภาคการเกษตรของญี่ปุ่นประสบปัญหา มีเหตุผล 3 ประการคือ

1. ลักษณะภูมิศาสตร์ที่ทำให้ลักษณะที่ดินเป็นที่ราบสำหรับการเกษตรในญี่ปุ่นเป็นที่ดินผืนเล็ก รวมทั้งกฎระเบียบเกี่ยวกับการถือครองที่ดินในระยะหลังสงครามที่เน้นเรื่องการปฏิรูปที่ดินไม่เอื้ออำนวยให้เกิดการถือครองที่ดินผืนใหญ่ ดังนั้น การทำเกษตร-

กรรมจึงเป็นการทำการเกษตรในพื้นที่ขนาดเล็กเกินไป ส่งผลให้ต้นทุนการผลิตสูง

2. การปกป้องและสนับสนุนของรัฐด้วยนโยบายราคา ทำให้เกษตรกรมั่นใจว่าจะขายผลผลิตได้ในราคาที่พอใจ โดยที่มีผู้บริโภคแบกรับต้นทุนเหล่านี้

3. เกษตรกรบางส่วนทำการเกษตรเพื่อการบริโภคเองในครอบครัว เป็นการผลิตที่มีต้นทุนสูงและไม่เน้นเรื่องประสิทธิภาพ เกษตรกรกลุ่มนี้เป็นกลุ่มที่ไม่ขายที่ดินเพื่อให้เกิดการรวมพื้นที่ที่เป็นที่ดินผืนใหญ่

การเปิดการค้าเสรี ทำให้ความสามารถในการแข่งขันกลายเป็นประเด็นหลักที่เกษตรกรให้ความสำคัญ เพราะแนวโน้มการพึ่งพิงการปกป้องหรืออุดหนุนจากรัฐเป็นสิ่งที่เป็นไปได้น้อยลง ลักษณะหนึ่งของการปรับปรุงกระบวนการผลิตให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นคือการรวมกลุ่ม โดยการนำที่ดินมารวมกันและแบ่งปันการใช้เครื่องมือการเกษตรร่วมกัน การรวมกลุ่มมีทั้งที่เป็นทางการที่จดทะเบียนเป็นบริษัท และลักษณะที่ไม่เป็นทางการ คือการรวมกลุ่มในชุมชนเดียวกัน (Community farming)

นอกจากการรวมกลุ่มเพื่อขยายขนาดของพื้นที่และใช้ทรัพยากรทางการเกษตรร่วมกันแล้ว เกษตรกรบางกลุ่มยังคิดถึงการผลิตสินค้าที่หลากหลายในพื้นที่เดียว แทนการปลูกพืชชนิดเดียวในพื้นที่ทั้งหมด เพื่อที่จะสามารถผลิตและขายสินค้าได้ตลอดปี ซึ่งหมายถึงการผลิตสินค้าที่มีราคาสูงและสามารถส่งออกขายในตลาดต่างประเทศได้

การเปิดเสรีทางการค้า ทำให้เกษตรกรต้องปรับตัวด้านการขาย ผ่านการทำการผลิตและการตลาดในรูปแบบใหม่ ขณะเดียวกัน สหกรณ์การเกษตรก็มีแนวโน้มในการเปลี่ยนองค์กรภายในและปรับบทบาทใหม่เพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมและเงื่อนไขใหม่ ภายใต้กระแสการเปิดเสรีทางการค้า เกษตรกรบางรายจึงเริ่มตระหนักว่าอาจจะไม่สามารถพึ่งพิงสหกรณ์การ

เกษตรได้ในอนาคต ดังนั้น ระบบการขายตรงจึงกลายเป็นทางออกอีกประการหนึ่ง ซึ่งเกษตรกรเป็นผู้ทำการตลาดเอง วิธีการนี้ทำให้เกษตรกรลดการพึ่งพิงจากรัฐและสหกรณ์การเกษตรลงอย่างมาก

ในส่วนของภาครัฐในประเด็นเรื่องการเปิดการค้าเสรี มีความร่วมมือด้านการเกษตรระหว่างประเทศ โดยเฉพาะกับประเทศกำลังพัฒนา เพื่อประกันความมั่นคงของแหล่งอุปทานด้านอาหารในระยะยาว

3. องค์การการเกษตรของประเทศไทย

สำหรับญี่ปุ่นแล้ว สหกรณ์การเกษตรเป็นองค์การการเกษตรหลักเพียงองค์กรเดียว ภายใต้กระทรวงการเกษตร ป่าไม้ และประมง ที่ดูแลเรื่องกลุ่มเกษตรกร โดยสหกรณ์การเกษตรแบ่งเป็นระดับชาติ ระดับภาค ระดับจังหวัด ระดับอำเภอ และระดับหมู่บ้าน หน่วยงานในสหกรณ์ก็แบ่งย่อยเป็นหลายหน่วย ไม่ว่าจะเป็นด้านการช่วยเหลือภาคการผลิตของเกษตรกร ด้านการตลาด ด้านเงินทุน หรือด้านพัฒนาผลิตภัณฑ์

ส่วนองค์กรอื่นๆ ล้วนถูกจัดตั้งโดยรัฐบาล ไม่ว่าจะเป็นส่วนของเอกชน สมาคมต่างๆ เพื่อทำหน้าที่แทนรัฐ โดยที่ได้งบประมาณจากภาครัฐ และให้เกษตรกรจะเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ เหล่านี้

3.1 สหกรณ์การเกษตรประเทศญี่ปุ่น (Japan Agriculture Cooperative)

โดยเริ่มแรกแล้ว สหกรณ์การเกษตรถูกตั้งขึ้นมาโดยกฎหมายของรัฐบาลยุคสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง เริ่มต้นด้วยการออกกฎหมายสหกรณ์การเกษตร เกษตรกรต้องสังกัดสหกรณ์การเกษตร และขายผลผลิตผ่านสหกรณ์

กิจกรรมหลักของสหกรณ์มีอยู่หลายส่วน ยกตัวอย่างเช่น

1. งานด้านการแนะแนว ประสานงาน ตรวจสอบและเผยแพร่งานวิชาการของสหกรณ์

โดยปกติแล้วเป็นหน้าที่ของสหภาพสหกรณ์กลางระดับจังหวัด (JA Chukai) และสหภาพสหกรณ์กลางระดับประเทศ (JA Zenchu) ตัวอย่างของงานด้านนี้ ยกตัวอย่างเช่น การส่งเสริมการบริหารจัดการและการขายโดยใช้ระบบสารสนเทศ การจัดตั้งบริษัทหนังสือพิมพ์เกษตรกรรมจำกัด (Nogyo Shinbun) การจัดตั้งบริษัท le no Hikari Kyokai จำกัด เพื่อจัดทำวารสารรายเดือน การอบรมสัมมนาและการประชาสัมพันธ์ด้านสิ่งพิมพ์ให้แก่สมาชิก พนักงาน และผู้บริหาร เป็นต้น

2. ธุรกิจการขาย

โดยการรวบรวมผลิตผลทางการเกษตรของสมาชิก รวมถึงการจัดสร้างสถานที่เก็บรักษาผลผลิต การกำหนดระดับคุณภาพผลผลิต และการกำหนดหรือต่อรองราคาขายกับพ่อค้า ซึ่งธุรกิจการขายของสหกรณ์แบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ ระดับท้องถิ่นซึ่งดำเนินการโดยแต่ละสหกรณ์ ระดับจังหวัด ซึ่งดำเนินการโดยสำนักงานใหญ่ประจำจังหวัด หรือสหกรณ์เศรษฐกิจกลางระดับจังหวัด (Keizairen) และระดับชาติ ซึ่งดำเนินการโดยชุมนุมสหกรณ์ระดับชาติ (Zennoh)

3. ธุรกิจการจัดซื้อ

ภายใต้แนวคิด “ซื้อสิ่งที่ดีที่สุด ราคาต่ำสุดให้แก่สมาชิก” ธุรกิจจัดซื้อเป็นการประสานงานระหว่างสหกรณ์ในระดับต่างๆ คือ ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด และระดับชาติ

4. ธุรกิจสินเชื่อ

เป็นการร่วมมือระหว่างสหกรณ์ และชุมนุมสหกรณ์สินเชื่อ และ Norinchukai Bank ภายใต้ JA Bank ซึ่งเป็นธนาคารเอกชนขนาดใหญ่แห่งหนึ่งของญี่ปุ่น การให้บริการมีหลายรูปแบบตั้งแต่การรับ

ฝากเงิน การปล่อยเงินกู้ให้สมาชิก การปล่อยเงินกู้ให้หน่วยงานต่างๆ ของ JA Group เป็นต้น

5. ธุรกิจประกันภัย

ทั้งประกันภัยชีวิต และประกันภัยความเสียหาย โดยสามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ การประกันภัยระยะสั้น เช่น การประกันภัยรถยนต์ การประกันอัคคีภัย การประกันสุขภาพ การประกันภัยระหว่างท่องเที่ยว เป็นต้น และการประกันภัยระยะยาว เช่น การประกันชีวิต และการประกันภัยสิ่งก่อสร้าง เป็นต้น

6. ธุรกิจดูแลรักษาสุขภาพ

มีการลงทุนทำธุรกิจด้านโรงพยาบาล การตรวจดูแลรักษาสุขภาพ การจ่ายยาสามัญประจำบ้าน ให้แก่สมาชิก การให้สวัสดิการและการดูแลผู้สูงอายุ เป็นต้น

7. ธุรกิจการดูแลรักษาและการบริหารจัดการทรัพย์สิน

โดยการรับทรัพย์สิน คือ ที่ดินของสมาชิก มาบริหารจัดการเพื่อให้เกิดผลประโยชน์สูงสุดแก่สมาชิก เช่น การนำไปใช้เป็นที่ก่อสร้างที่อยู่อาศัย ให้เช่าเพื่อนำไปใช้เป็นที่ทำการการเกษตรรวมกันในกลุ่มชน หรือให้เกษตรกรรายอื่นเช่า เป็นต้น

8. ธุรกิจการแปรรูป

โดยทำหน้าที่เป็นตัวกลางจัดซื้อ จัดขาย ผลผลิตทางการเกษตร และแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรทั้งพืชและสัตว์ เพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่สมาชิก ผ่านหน่วยงานด้านการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรที่มีการบริหารจัดการคล้ายกับโครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์

9. ธุรกิจการให้บริการด้านอาคารสถานที่ต่างๆ

เช่น โรงงานแปรรูปผักผลไม้ ห้องแช่ผักผลไม้ ห้องเก็บผักผลไม้ โรงคัดแยกผักผลไม้ โรงรวบรวมผักผลไม้ โรงเพาะต้นกล้ารวม ศูนย์รวมข้าว และโรงสีข้าวและข้าวบาร์เลย์ เป็นต้น

10. การสร้างตราสัญลักษณ์ของสินค้า

โดยมีการระบุชื่อ ที่อยู่ รวมถึงรูปถ่ายของผู้ผลิต การสามารถสืบค้นข้อมูลต่างๆ ทั้งด้านกระบวนการผลิต สารเคมี ระยะเวลาที่ใช้ ถือเป็น Okyakusama Eno Meseji (message to customer) หรือสารจากผู้ผลิตที่แสดงถึงความรับผิดชอบจากต่อผู้บริโภค ซึ่งมีข้อดี เช่น เป็นการแยกตัวออกจากการแข่งขันของตลาดอย่างชัดเจน มีลูกค้าเฉพาะกลุ่มเป็นของตนเองอย่างชัดเจน ลดปัญหาเรื่องการแข่งขันด้านราคาสินค้า และสามารถกระตุ้นการขายได้ เป็นต้น โดยเจ้าของตราสัญลักษณ์สินค้า (brand) ต้องคำนึงถึงความรับผิดชอบต่อผู้บริโภค ในเรื่องความปลอดภัยของสินค้า คุณภาพสินค้า และปริมาณสินค้าที่เพียงพอ

3.2 กลุ่มอาชีพเกษตรกรรวม

การรวมกลุ่มเกษตรกรของญี่ปุ่นนั้นมีมาตั้งแต่สมัยเอโดะ เป็นการรวมตัวกันเองโดยธรรมชาติ เนื่องจากลักษณะทางภูมิศาสตร์ของประเทศ ภัยธรรมชาติต่างๆ ทำให้คนญี่ปุ่นรวมตัวกันเพื่อต่อสู้กับภัย หรืออุปสรรคต่างๆ ที่เกิดขึ้น คนทำอาชีพเดียวกัน (ชิคุไก) จะมารวมกลุ่มกันเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารแก่กัน การเข้าสังคมเข้ากลุ่มเป็นวัฒนธรรมพื้นฐานของคนญี่ปุ่น ด้วยความคิดที่ว่า หากแยกตัวออกจากกลุ่มแล้ว จะอยู่ไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้ ข้าจะสร้างความเดือดร้อนให้กับลูกหลานในอนาคตต่อไปด้วย

ในสมัยเอโดะกฎเกณฑ์ของฝ่ายปกครองเป็นปัจจัยหนึ่งที่บังคับให้เกิดการรวมกลุ่ม เช่น กฎเกณฑ์ของซามูไรที่กำหนดว่า หากใครทำผิดไม่เพียงแต่คนนั้นจะต้องรับผิดชอบ แต่สมาชิกทั้งหมู่บ้าน หรือชุมชนนั้นๆ จะต้องร่วมรับผิดชอบด้วย จึงทำให้สมาชิกในชุมชนหรือในกลุ่มต่างต้องช่วยกันดูแลซึ่งกันและกันเพื่อหลีกเลี่ยงการกระทำความผิดของคนใดคนหนึ่งในกลุ่ม การลงโทษกันทางสังคม เช่นการไม่คบหาสมาคม การไม่ให้การช่วยเหลือทั้งครอบครัว เป็นต้น จึงเป็นการลงโทษที่มีความรุนแรงมากกว่าการลงโทษด้วยกฎหมาย

ญี่ปุ่นยุคใหม่หลังสงครามโลกครั้งที่สอง การออกกฎหมายปฏิรูปที่ดินทำกินส่งผลให้เกษตรกรมีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง สามารถสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่เกษตรกรอย่างมาก แม้จะต้องเผชิญกับความทุกข์ยากจากการพ่ายแพ้สงคราม ความจำเป็นที่จะต้องเร่งผลิตอาหารเพื่อให้เพียงพอต่อความต้องการบริโภคภายในประเทศ และการฟื้นฟูประเทศ แต่ก็ถือว่าเป็นโอกาสที่ทำให้ภาคการเกษตรของญี่ปุ่นเข้มแข็งขึ้นอย่างมาก

จากวัฒนธรรมและวิถีชีวิตการรวมกลุ่มกันอย่างเหนียวแน่นนี้เอง ทำให้รัฐบาลสามารถสนับสนุนส่งเสริมการรวมกลุ่มกันได้ง่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อรัฐบาลได้ออกกฎหมายจัดตั้งสหกรณ์การเกษตรขึ้น ส่งผลให้เกิดการรวมตัวกันของกลุ่มต่างๆ ที่กระจัดกระจายอยู่รวมกันอย่างเป็นระบบ ทั้งในระดับหมู่บ้าน จนถึงระดับประเทศ ยิ่งสร้างความเข้มแข็งให้กลุ่มเกษตรกรมากขึ้น กลุ่มต่างๆ ที่เกษตรกรมักจะเข้าสังกัดเป็นสมาชิกเช่น สหกรณ์การเกษตร กลุ่มเกษตรกร (ผู้ขาย) กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มยุว-เกษตรกร กลุ่มเกษตรกรผู้ผลิตผัก ผลไม้ ไม้ดอกไม้ประดับ แยกตามชนิดของพืชที่เพาะปลูก กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์แยกตามชนิดของสัตว์ที่เลี้ยง เป็นต้น นอกจากนั้นเกษตรกรญี่ปุ่นยังมักที่จะรวมกลุ่มกันเองตามความสนใจที่มีและการรวมกลุ่มกันตามวิถีชีวิตในชุมชนของตนเอง ลักษณะเช่นนี้ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะในภาคการเกษตรเท่านั้น แต่มีอยู่ในทุกภาคส่วนของสังคมญี่ปุ่น จนสามารถกล่าวได้ว่าการรวมกลุ่มกันอย่างเหนียวแน่นเป็นวัฒนธรรมและวิถีชีวิตสำคัญอย่างหนึ่งของชาวญี่ปุ่น

อย่างไรก็ตามในปัจจุบันการรวมกลุ่มกันของเกษตรกรและองค์กรเกษตรกรต่างๆ มีความอ่อนแอลงอย่างมาก ทั้งนี้เพราะนโยบายการพัฒนาประเทศไปสู่ภาคอุตสาหกรรม ทำให้ขาดนโยบายที่จะปกป้องดูแลภาคเกษตรกรรมอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ความเหลื่อมล้ำ

ของรายได้ภาคเกษตรกรรมเมื่อเปรียบเทียบกับภาคอื่นๆ มีต่ำและไม่แน่นอน การไม่สร้างทัศนคติและค่านิยมเกี่ยวกับอาชีพเกษตรกรรมที่ดีและถูกต้อง การแข่งขันอย่างรุนแรงในตลาดเสรีทางการค้าที่ญี่ปุ่นเสียเปรียบในเรื่องต้นทุนการผลิต เป็นสาเหตุทำให้อาชีพเกษตรกรรมขาดความน่าสนใจอย่างสิ้นเชิง ส่งผลกระทบต่อการดำรงอยู่อย่างยั่งยืนของอาชีพเกษตรกรรม เกษตรกรในปัจจุบันส่วนใหญ่ก็เป็นผู้สูงอายุ ในขณะที่บุคลากรในครอบครัวของเกษตรกร ซึ่งโดยทั่วไปก็จะได้แก่บุตรชายก็ไม่สนใจที่จะสืบทอดอาชีพต่อจากบิดามารดา ในขณะที่คนรุ่นใหม่ที่ไม่ได้มีประสบการณ์ประกอบอาชีพเกษตรกรรมมาก่อนหรือเกษตรกรหน้าใหม่ก็แทบจะไม่มี ที่มีส่วนใหญ่ก็เป็นคนรุ่นใหม่ที่มีความรู้ความสามารถด้านการบริหารจัดการ สามารถใช้สื่อทางอินเทอร์เน็ต เพื่อเข้าถึงข้อมูลได้อย่างไม่มีขีดจำกัด คนรุ่นใหม่เหล่านี้มักจดทะเบียนจัดตั้งเป็นนิติบุคคลการเกษตร อาจไม่สามารถเรียกว่าเกษตรกรได้ เพราะทำหน้าที่เป็นนักธุรกิจด้านการเกษตรเท่านั้น สังคมของเกษตรกรไม่ว่าจะเป็นการรวมกลุ่มหรือการจัดตั้งเป็นองค์กรเกษตรกร จึงขาดความจำเป็นและความสำคัญลงอย่างมาก ในขณะที่รัฐบาลก็ส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดการรวบรวมที่ดินแปลงเล็ก ๆ เข้าด้วยกันเป็นที่ดินแปลงใหญ่เพื่อให้เป็นการผลิตขนาดใหญ่ อีกทั้งยังส่งเสริมสนับสนุนให้มีการจดทะเบียนจัดตั้งนิติบุคคลด้านเกษตรกรรมมากขึ้น การเกษตรของญี่ปุ่นในอนาคตจึงมีแนวโน้มที่จะเป็นธุรกิจการเกษตรเต็มรูปแบบแทนการประกอบอาชีพแบบเกษตรกรรายย่อย ซึ่งในอนาคตเกษตรกรญี่ปุ่น อาจกลายเป็นเพียงลูกจ้างของบริษัทหรือนายทุนผู้ซื้อที่ดินจากเกษตรกรมาจัดตั้งเป็นบริษัทการเกษตรจำกัดเท่านั้น ซึ่งนั่นก็หมายถึงการสิ้นสุดลงของสังคมเกษตรกรรม ซึ่งเคยเป็นจุดกำเนิดของสังคม วัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ของชาติ

4. ปัญหาการเกษตรของญี่ปุ่นและมาตรการในอนาคต

แม้การพัฒนาภาคการเกษตรกรรมของญี่ปุ่นดำเนินมาอย่างจริงจังและต่อเนื่องก็ตาม แต่ปัญหาต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับภาคเกษตรกรรมก็ยังมีมากมาย โดยสามารถสรุปเป็นประเด็นใหญ่ได้ดังต่อไปนี้

1. ปัญหาสัดส่วนประชากรภาคเกษตรกรรมน้อยและปัญหาเกษตรกรสูงอายุ

2. ปัญหาขาดผู้สืบทอดอาชีพเกษตรกรรม กล่าวคือบุตรของเกษตรกรไม่สืบทอดอาชีพเกษตรกรรม

3. ปัญหาขาดคนรุ่นใหม่เข้ามาประกอบอาชีพเกษตรกรรม กล่าวคือคนรุ่นใหม่ที่ไม่เคยประกอบอาชีพเกษตรกรรมไม่สนใจจะเข้ามาประกอบอาชีพเกษตรกรรม หรือคือการขาดเกษตรกรรายใหม่เข้าสู่อาชีพเกษตรกรรมนั่นเอง

4. ปัญหาความเหลื่อมล้ำของรายได้ของผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมกับอาชีพอื่น

5. การเปิดตลาดการค้าเสรีและข้อตกลงทางการค้าต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อความสามารถในการแข่งขันของภาคการเกษตร โดยเฉพาะเรื่องต้นทุนการผลิต

6. ปัญหาค่านิยมในสังคมที่มองอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพที่ต่ำต้อย และ

7. ปัญหาความไม่ชัดเจนของนโยบายของรัฐบาลเกี่ยวกับภาคเกษตรกรรม โดยเฉพาะนโยบายเกี่ยวกับการปกป้องภาคเกษตรกรรม

ในขณะที่ภาคการเกษตรกรรมมีปัญหาต่างๆ มากมายที่ต้องแก้ไขอย่างเร่งด่วน แต่หน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องของภาครัฐ ก็ไม่สามารถที่จะปรับตัวรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้ทัน เช่นงานด้านส่งเสริมการเกษตร ซึ่งมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาการเกษตรของญี่ปุ่นก็ยังคงประสบกับปัญหามากมาย ซึ่งสามารถสรุปประเด็นปัญหาสำคัญได้ดังนี้

1. ความไม่ชัดเจนของบทบาทหน้าที่พื้นฐานของงานส่งเสริมการเกษตร กล่าวคือ ในปัจจุบันงานส่งเสริมการเกษตรถูกจัดแบ่งการรับผิดชอบให้เป็นการปฏิบัติงานส่งเสริมแบบแบ่งเขตพื้นที่ ซึ่งมีขอบข่ายกว้างขึ้น ทำให้เกิดปัญหาความใกล้ชิดและความเชื่อถือนระหว่างเจ้าหน้าที่และเกษตรกร ในขณะที่ปัญหาในเรื่องของอาหาร เกษตรกรรม และชุมชนเกษตร ก็ยังมีอยู่หลายประเด็น บทบาทหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรและงานส่งเสริมการเกษตรไม่มีความชัดเจนว่า จะต้องรับผิดชอบงานจุดใด ประเด็นใดบ้าง

2. การแข่งขันอย่างรุนแรงของแหล่งผลิตและการขาดเอกภาพของนโยบาย กล่าวคือ นโยบายส่งเสริมการเกษตรที่ส่งเสริมให้ชุมชนเกษตรแต่ละแห่งสร้างเอกลักษณ์ และเป็นแหล่งผลิตที่สำคัญทำให้มีแหล่งผลิตที่มีเอกลักษณ์เฉพาะเกิดขึ้นมากมายจนก่อให้เกิดการแข่งขันกันเองของกลุ่มเกษตรกรหรือแหล่งผลิต ในขณะที่จังหวัดรับทิศทางมาจากรัฐ เพื่อกำหนดนโยบายดำเนินการของตนเอง แต่การกำหนดนโยบายของจังหวัดได้อย่างอิสระนั้น ไม่สามารถจะตามการพัฒนาที่ชุมชนเกษตรแต่ละแห่งได้ดำเนินการไปก่อนหน้านี้แล้ว หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ นโยบายวิ่งตามการเปลี่ยนแปลงของชุมชนเกษตรไม่ทัน นั่นเอง

3. การปรับตัวล่าช้า กล่าวคือ เกษตรกรมีการปรับตัวเพื่อให้ทันต่อกระแสนความต้องการของผู้บริโภคที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและมีความแปรผันสูง การพัฒนาความรู้ความสามารถ การพัฒนาเทคนิคเทคโนโลยีการเกษตร ที่สามารถหาข้อมูลได้ง่าย ทำให้เกษตรกรมีวิวัฒนาการก้าวหน้าไปอย่างมาก สามารถช่วยเหลือตัวเองได้ ในขณะที่งานส่งเสริมการเกษตรยังเป็นงานที่มีลักษณะตายตัว ไม่สามารถปรับเปลี่ยนให้ทันต่อความต้องการ และความเปลี่ยนแปลงที่ผันแปรอย่างรวดเร็วได้ทัน

4. การตอบสนองความต้องการของเกษตรกรไม่พอเพียง กล่าวคือ งานส่งเสริมการเกษตรไม่สามารถ

ตอบสนองความต้องการที่หลากหลายและมีระดับของเทคโนโลยีสูงมากของเกษตรกรได้ เนื่องจากเกษตรกรรุ่นใหม่ที่มีความรู้ความสามารถทั้งทางการผลิตและการบริหารจัดการธุรกิจการเกษตร ได้ขยายขนาดของการประกอบการและใช้เทคโนโลยีขั้นสูงในกระบวนการผลิต รวมทั้งการผลักดันให้เกษตรกรจดทะเบียนอาชีพของตนเองเป็นนิติบุคคล แต่งานส่งเสริมไม่ได้ปรับตัวรองรับความต้องการเทคโนโลยีขั้นสูงได้อย่างเพียงพอต่อความต้องการของเกษตรกร

5. ความพร้อมของหน่วยงานเอกชน กล่าวคือ ราชการมีความล่าช้าในการปรับเปลี่ยนวิธีการบริหารจัดการ และการตอบสนองความต้องการของเกษตรกร แต่หน่วยงานเอกชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งสหกรณ์การเกษตรกลับมีบทบาทหน้าที่ในการส่งเสริมเกษตรกรได้ทั่วถึงมากกว่าหน่วยงานส่งเสริมการเกษตร อย่างไรก็ตาม มีการพยายามปรับเปลี่ยนโครงสร้างเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงนั้น แต่นโยบายการปฏิรูประบบราชการที่ต้องการให้หน่วยงานราชการมีความกะทัดรัด คล่องตัว และมีประสิทธิภาพสูง ศูนย์ส่งเสริมการเกษตรในระดับชุมชนจึงถูกยุบรวมกับศูนย์อื่นๆ ทำให้มีจำนวนศูนย์ส่งเสริมการเกษตรในระดับชุมชนลดน้อยลงเรื่อยๆ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรจึงมีภาระที่ต้องรับผิดชอบมากขึ้น รวมถึงงานธุรการด้านอื่นๆ มากขึ้นด้วยเช่นกัน

ปัญหาในการส่งเสริมการเกษตรที่เผชิญกับปัญหาดังกล่าวข้างต้น ส่งผลกระทบต่อการดำเนินการของเกษตรกรอย่างมาก อย่างไรก็ตาม มีความพยายามในการพัฒนาและปรับปรุงงานส่งเสริมการเกษตรในปัจจุบันและอนาคต โดยตั้งแต่ปี ค.ศ. 2000 สืบเนื่องจากปัญหาใหญ่ๆ เกี่ยวกับอาหารในประเทศ ส่งผลทำให้ผู้บริโภคชาวญี่ปุ่นขาดความเชื่อมั่นในคุณภาพและความปลอดภัยของอาหาร รัฐบาลญี่ปุ่นจึงได้ออกประกาศเรื่อง “แผนการทบทวนอาหารและเกษตรกรรม” เป็นแผนนโยบายพื้นฐานของรัฐบาลที่มีต่อการ

เกษตรกรรม เพื่อต้องการที่จะปกป้องผู้บริโภค โดยแบ่งออกเป็น 3 ส่วนใหญ่ๆ คือ

1. ความปลอดภัยและความมั่นใจของอาหาร มีการระบบ Trace-ability ซึ่งเป็นระบบการตรวจสอบย้อนหลังเข้ามาใช้ในการตรวจสอบอาหาร เป็นการสะท้อนความต้องการของผู้บริโภคไปสู่เกษตรกร หรือ “จากโต๊ะอาหารสู่ฟาร์ม” และใช้วิธีการด้านการตลาดหรือช่องทางการตลาดที่สามารถสร้างความใกล้ชิดระหว่างผู้ผลิตกับผู้บริโภค ซึ่งในภาษาญี่ปุ่นใช้คำในความหมายว่า “ระบบการจำหน่ายที่มองเห็นหน้า”

2. เร่งปฏิรูปโครงสร้างการเกษตร มีการพยายามนำที่ดินเพื่อการเกษตรกรรมไปให้ผู้ที่ต้องการประกอบอาชีพเกษตรกรรมใช้ให้มีประโยชน์ในด้านการผลิต นโยบายการลดพื้นที่และปริมาณการผลิตข้าว การปลูกพืชทดแทน

3. การดำรงอยู่ร่วมกันของสังคมเมืองและสังคมชนบท กล่าวคือ ตั้งแต่ปี ค.ศ. 2002 รัฐบาลญี่ปุ่น โดยกระทรวงมหาดไทย กระทรวงการศึกษา วัฒนธรรม และวิทยาศาสตร์ กระทรวงแรงงานและสาธาณสุข กระทรวงเศรษฐกิจและอุตสาหกรรม กระทรวงคมนาคม กระทรวงสิ่งแวดล้อม และกระทรวงเกษตร ป่าไม้ และประมง รวมทั้งสิ้น 7 กระทรวง ร่วมกันดำเนินโครงการ Mura-tsukuri (การสร้างหมู่บ้าน) เพื่อกระตุ้นส่งเสริมผลักดันให้ทั้งชุมชนเมืองและชนบทมีการไปมาหาสู่กันมากขึ้น มีการจัดกิจกรรมที่ทำให้ประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเมืองได้มีโอกาสเดินทางไปร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่ชุมชนชนบท นอกจากนั้นยังมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารซึ่งกันและกัน โดยใช้ระบบสารสนเทศ (IT) เข้ามาเป็นสื่อกลางอย่างจริงจัง

แนวนโยบายข้างต้น นำไปสู่การออกรายงานผลการพัฒนาวิธีการส่งเสริมการเกษตร และประกาศเรื่องทิศทางการปฏิรูปงานส่งเสริมพัฒนาการเกษตร ซึ่งแผนกส่งเสริมและสตรีกรมบริหารจัดการกระทรวง

เกษตร ป่าไม้ และประมง ได้จัดทำขึ้นในปี ค.ศ. 2003 โดยประเด็นสำคัญของบทบาทหน้าที่ของงาน ส่งเสริมการเกษตรที่ต้องพิจารณา เช่น

1. การเพิ่มศักยภาพและเอกภาพในการร่วมมือกันของส่วนวิจัยพัฒนา การศึกษาอบรมและงานส่งเสริม ซึ่งหมายถึง การร่วมงานระหว่างสถาบันค้นคว้า วิจัยพัฒนา เจ้าหน้าที่ผู้ชำนาญการ เจ้าหน้าที่ส่งเสริม การเกษตร และเกษตรกร

2. ความสำคัญของงานส่งเสริมการเกษตร ที่เน้นการเรียนรู้ด้วยตัวเกษตรกรเอง และการแบ่ง บทบาทหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มเจ้าหน้าที่ที่มีความชำนาญเชี่ยวชาญ และกลุ่มเจ้าหน้าที่ผู้ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงาน (Coordinator)

3. สนับสนุนการพัฒนาเทคโนโลยีขั้นสูง เพื่อการบริหารธุรกิจที่อยู่ในแนวทาง โดยการประสาน ความร่วมมืออย่างใกล้ชิดกับสถาบัน หรือศูนย์วิจัย เพื่อนำเอาความรู้และเทคโนโลยีขั้นสูง รวมถึงแนวทาง ในการบริหารธุรกิจฟาร์มที่มีประสิทธิภาพสูง ไปส่งเสริมถ่ายทอดให้กับเกษตรกรรุ่นใหม่ และเกษตรกร หัวก้าวหน้า

4. การทำหน้าที่เป็นตัวประสาน (Coordinator) ให้แก่เกษตรกรและชุมชนเกษตรภายใต้การ ประสานความร่วมมือของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

5. การบริหารจัดการงานส่งเสริมพัฒนาการ เกษตรของราชการ ที่เน้นการผลักดันการเกษตรอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมเพื่อผลิตอาหารที่มีความปลอดภัย การ ส่งเสริมสนับสนุนเกษตรกรทุกระดับ ความปลอดภัย ของผลิตผลทางการเกษตรและอาหาร และการอบรม สัมมนาประสบการณ์ด้านการเกษตรกรรมให้แก่บุคคล ทั่วไป

6. การประสานความร่วมมือกับภาคเอกชน โดยการใช้ระบบเจ้าหน้าที่สนับสนุนงานส่งเสริมการ เกษตร ในการสร้างเงื่อนไขและสภาพแวดล้อมให้ เจ้าหน้าที่สนับสนุนสามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ภาพ รวมทั้งการใช้ระบบการแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ผู้ทรง คุณวุฒิพิเศษ หรือเจ้าหน้าที่ส่งเสริมกิตติมศักดิ์ ใน การประสานความร่วมมือกับนักวิชาการและคณาจารย์ ในมหาวิทยาลัยหรือสถาบันอุดมศึกษาที่เกี่ยวข้อง ทั้ง ในประเทศและต่างประเทศผ่านทางระบบ visiting professor เป็นต้น

ในเรื่องโครงสร้างของหน่วยงานด้านส่งเสริม พัฒนาการเกษตรที่พึงประสงค์ เป็นอีกประเด็นที่ รัฐบาลญี่ปุ่นให้ความสำคัญมาจนถึงปัจจุบัน โดย หน่วยงานด้านส่งเสริมพัฒนาการเกษตรต้องให้อิสระ ในการจัดโครงสร้างของหน่วยงานให้มีความเหมาะสม ตามลักษณะ และนโยบายในการบริหารจัดการของ จังหวัดนั้นๆ ซึ่งจะสร้างเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละ จังหวัด การปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดจะ มาจากการกำหนดโครงสร้างที่พึงประสงค์ คือ การจัด ตั้งศูนย์สนับสนุนถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรขั้นสูง และการจัดตั้งศูนย์ส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาชุมชน เกษตร

ดังได้กล่าวข้างต้น การส่งเสริมภาคการ เกษตรจำเป็นต้องเกิดจากความร่วมมือระหว่างภาค การเกษตร ภาคเอกชน และภาครัฐ ดังนั้น บทบาท หน้าที่ของรัฐบาลจึงเป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งในการ พัฒนา ในยุคปัจจุบัน มีการพูดถึงประเด็นต่างๆ ที่ รัฐบาลควรให้การสนับสนุน เช่น การยกระดับคุณภาพ ของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร การจ่ายเบี้ยวิชาชีพ พิเศษให้แก่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ยกเลิกข้อ กำหนดการจัดตั้งศูนย์ส่งเสริมการเกษตรปัจจุบันเพื่อ ให้เกิดความคล่องตัวและอิสระในการบริหารจัดการ ของแต่ละจังหวัด งบประมาณสนับสนุนงานส่งเสริม พัฒนาการเกษตร การลดขั้นตอนการกำหนดนโยบาย ของจังหวัด และการสนับสนุนด้านเทคโนโลยี

อนึ่ง รัฐบาลและกลุ่มผู้ศึกษาทิศทางใน อนาคตของงานส่งเสริมและพัฒนาภาคการเกษตรได้ แสดงความชัดเจนของงานด้านนี้ในอนาคตไวดังนี้

1. ทิศทางของการพัฒนางานด้านส่งเสริมการเกษตรในอนาคตควรให้ความสำคัญแก่ตัวของการเกษตรเป็นหลัก การพัฒนาทบทวนระบบโครงสร้างและวิธีการเพื่อยกระดับประสิทธิภาพของงานด้านส่งเสริมการเกษตร เป็นต้น โดยวิธีคิดที่เน้นการให้ความสำคัญไปที่ตัวเกษตรกร เช่น การสนับสนุนการสร้างคนรุ่นใหม่ที่จะเข้ามาสืบทอดอาชีพเกษตรกรกรรม และการสนับสนุนส่งเสริมบุคคลที่จะมีบทบาทสำคัญในการรวบรวมชุมชนเกษตร (ผู้นำชุมชน) ส่วนการทบทวนโครงสร้างและวิธีการเพื่อการส่งเสริมความรู้ด้านเกษตรกรรมระดับสูง เช่น การส่งเสริมเทคโนโลยีขั้นสูง เพื่อตอบสนองการสร้างเกษตรกรรุ่นใหม่ การพัฒนาองค์กรร่วมเพื่อการส่งเสริมการบริหารจัดการธุรกิจ (การประกอบอาชีพรายบุคคล) การจัดแบ่งบทบาทหน้าที่กับหน่วยงานภาคเอกชนเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและมุ่งเน้นกิจการด้านการส่งเสริม รวมถึงการสนับสนุนกิจกรรมส่งเสริมของภาคเอกชน การประสานระบบหรือโครงสร้างการดำเนินกิจกรรมส่งเสริมเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลให้สูงสุด และการจัดการการศึกษาด้านการเกษตร เพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการเกษตรและชุมชนเกษตร และสร้างผู้สืบทอดอาชีพเกษตรกรในอนาคต

2. ว่าด้วยการปฏิรูปเทคโนโลยีการเกษตร (ค.ศ. 1948) ซึ่งกำหนดให้มีการจัดตั้งหน่วยงานที่ทำหน้าที่ดูแลบริหารจัดการเกษตรอยู่ในจังหวัด (สำนักงานเกษตรจังหวัดในปัจจุบัน) และให้มีหน่วยงานภายใต้การบริหารจัดการโดยมีการจัดตั้งศูนย์ฝึกอบรมเทคโนโลยีการเกษตรขึ้นเป็นสถานที่สำหรับการให้ความรู้ และฝึกอบรมเทคโนโลยีการเกษตรให้แก่เกษตรกรโดยเฉลี่ยแล้วมีศูนย์อบรมเทคโนโลยีการเกษตร 1 แห่งในทุกๆ 5 หมู่บ้าน ในช่วงระยะเวลา 3 ปี มีการตั้งศูนย์ดังกล่าว 2,000 ศูนย์ทั่วประเทศ

สำหรับเกษตรกร หรือกลุ่มเกษตรกร ตั้งแต่ในอดีตจะสังกัดเข้าเป็นสมาชิกของสหกรณ์ และได้

สิทธิประโยชน์ รวมถึงการสนับสนุนต่างๆ จากภาครัฐและภาคเอกชน ผ่านทางหน่วยงานระดับรัฐ ตั้งแต่ระดับกระทรวง ลงมาถึงระดับสหกรณ์ อย่างไรก็ตามในปัจจุบัน แม้ว่าจะยังมีสหกรณ์การเกษตร เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรและกลุ่มอาชีพเกษตรกรอยู่ แต่ความเข้มแข็งขององค์กรเกษตรกรผู้เริ่มอ่อนแอลงเนื่องจากผลกระทบจากความเฟื่องฟูของภาคอุตสาหกรรม การก้าวสู่สังคมของผู้สูงอายุ และค่านิยมใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร และความใกล้ชิดกับเกษตรกรเริ่มเปลี่ยนแปลงไป และเริ่มมีเกษตรกรรายย่อย หรือนิติบุคคลภาคการเกษตร ที่ไม่ได้สังกัดสหกรณ์เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง รวมทั้ง ผลกระทบจากการเปิดการค้าเสรี ที่ทำให้เกิดเงื่อนไข หรือข้อจำกัดเพิ่มขึ้นในการพัฒนาภาคการเกษตร

จากนโยบายการพัฒนาประเทศไปสู่ภาคอุตสาหกรรม ทำให้ขาดนโยบายที่จะปกป้องดูแลภาคการเกษตรอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ความเหลื่อมล้ำของรายได้ภาคการเกษตรเมื่อเปรียบเทียบกับภาคอื่นๆ มีต่ำและไม่แน่นอน การไม่สร้างทัศนคติและค่านิยมเกี่ยวกับอาชีพเกษตรกรที่ดีและถูกต้อง การแข่งขันอย่างรุนแรงในตลาดเสรีทางการค้าที่ผู้สูญเสียเปรียบในเรื่องต้นทุนการผลิต เป็นสาเหตุหลักสำคัญที่ทำให้อาชีพเกษตรกรขาดความน่าสนใจอย่างสิ้นเชิง ส่งผลกระทบต่อการดำรงอยู่อย่างยั่งยืนของอาชีพเกษตรกร เกษตรกรในปัจจุบันส่วนใหญ่อีกเป็นผู้สูงอายุ ในขณะที่บุคคลในครอบครัวของเกษตรกร ซึ่งโดยทั่วไปก็จะได้แก่บุตรชายคนโตก็ไม่สนใจที่จะสืบทอดอาชีพต่อบิดามารดา ในขณะที่คนรุ่นใหม่ที่ไม่ได้มีประสบการณ์ประกอบอาชีพเกษตรกรมาก่อนหรือเกษตรกรหน้าใหม่ก็แทบจะไม่มี ที่มีส่วนใหญ่ก็เป็นคนรุ่นใหม่ที่มีความรู้ความสามารถด้านการบริหารจัดการ สามารถใช้สื่อทางอินเทอร์เน็ต เพื่อเข้าถึงข้อมูลได้อย่างไม่มีขีดจำกัด คนรุ่นใหม่เหล่านี้มักจดทะเบียนจัดตั้งเป็นนิติบุคคลการเกษตรซึ่งอาจไม่สามารถเรียกว่าเกษตรกร

ได้ เพราะทำหน้าที่เป็นนักธุรกิจด้านการเกษตรเท่านั้น
สังคมของเกษตรกรไม่ว่าจะเป็นการรวมกลุ่มหรือการจัดตั้งเป็นองค์กรเกษตรกร จึงขาดความจำเป็นและความสำคัญลงอย่างมาก ในขณะที่รัฐบาลก็ส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดการรวมที่ดินแปลงเล็กๆ เข้าด้วยกันเป็นที่ดินแปลงใหญ่เพื่อให้เกิดการผลิตขนาดใหญ่ อีกทั้งยังส่งเสริมสนับสนุนให้มีการจดทะเบียนจัดตั้งนิติบุคคลด้านเกษตรกรรมมากขึ้น การเกษตรของญี่ปุ่นในอนาคตจึงมีแนวโน้มที่จะเป็นธุรกิจการเกษตรเต็มรูปแบบแทนการประกอบอาชีพแบบเกษตรกรรมรายย่อย ซึ่งในอนาคตเกษตรกรญี่ปุ่น อาจกลายเป็นเพียงลูกจ้างของบริษัทหรือนายทุนผู้ซื้อที่ดินจากเกษตรกรมาจัดตั้งเป็นบริษัทการเกษตรจำกัดเท่านั้น ซึ่งนั่นก็หมายถึงการสิ้นสุดลงของสังคมเกษตรกรรมที่เคยเป็นจุดกำเนิดของสังคม วัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ของชาติ

ปัญหาสำคัญและเร่งด่วนที่รัฐบาลญี่ปุ่นจะต้องเร่งดำเนินการหามาตรการแก้ไขสามารถสรุปได้ดังนี้

1. ปัญหาสัดส่วนประชากรภาคเกษตรกรรมมีน้อย และปัญหาเกษตรกรสูงอายุ
2. ปัญหาขาดผู้สืบทอดอาชีพเกษตรกรรม
3. ปัญหาขาดคนรุ่นใหม่เข้ามาประกอบอาชีพเกษตรกรรม
4. ปัญหาความเหลื่อมล้ำของรายได้ของผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรมกับอาชีพอื่น
5. การเปิดตลาดการค้าเสรีและข้อตกลงทางการค้าต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อความสามารถในการแข่งขันของภาคการเกษตร โดยเฉพาะเรื่องต้นทุนการผลิต
6. ปัญหาค่านิยมในสังคมที่มองอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพที่ต่ำต้อย
7. ปัญหาความไม่ชัดเจนของนโยบายของรัฐบาลเกี่ยวกับภาคเกษตรกรรม โดยเฉพาะนโยบายเกี่ยวกับการปกป้องภาคการเกษตร

เอกสารอ้างอิง

- สมชาย ชคตระการ. ศึกษาเปรียบเทียบระบบการส่งเสริมการเกษตรระหว่างประเทศไทยกับญี่ปุ่น. สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2548.
- ศิริพร วัชรวัลคุ. การเปิดเสรีทางการค้ากับการปรับตัวของเกษตรกรญี่ปุ่นและบทบาทของรัฐ. โครงการสันติไมตรีไทย-ญี่ปุ่น. กรุงเทพฯ: บริษัท บพิตรการพิมพ์. 2548.
- เอกอรุณ อวนสกุล. ข้อตกลงเขตการค้าเสรีผลกระทบต่อที่มีต่อเกษตรกรและภาคเกษตรกรรม. กลุ่มศึกษาข้อตกลงเขตการค้าเสรีภาคประชาชน. Available from: http://www.ftawatch.org/autopage1/show_page.php?t=29&s_id=3&d_id=4
- Ogura Takekazu. Can Japanese Agriculture Survive?: A Historical Approach. Tokyo: Agricultural policy research center. 1979.
- Shuzo Teruoka (ed). Agriculture in the Modernization of Japan. New Delhi: Manohar, 2008.
- The committee for the Japanese Agriculture Session, XXI IAAE Conference (ed). Agriculture and Agricultural Policy in Japan. Tokyo: University of Tokyo Press. 1991.
- Yujiro Hayami, Saburo Yamada and others. The Agricultural Development of Japan: A Century's Perspective. Tokyo: University of Tokyo Press. 1991.

อิทธิพลของพุทธศาสนาต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของชินโตในสมัยนาระ-เฮอัน

วรวรรณ เฟื่องขจรศักดิ์*

อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาญี่ปุ่น คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต

บทคัดย่อ

บทความเรื่องอิทธิพลของพุทธศาสนาต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของชินโตในสมัยนาระ-เฮอันนี้อธิบายถึงรูปแบบดั้งเดิมของ “ชินโต” ซึ่งเป็นความเชื่อดั้งเดิมของญี่ปุ่นที่มีพื้นฐานอยู่บนความเชื่อในเทพเจ้าหรือ “คามิ” (Kami) และการเปลี่ยนแปลงของชินโต เมื่อสังคมญี่ปุ่นได้รับพุทธศาสนาเข้ามาอย่างเต็มรูปแบบผ่านทาง การรับวัฒนธรรมจีนและเจริญรุ่งเรืองเป็นอย่างมากในสมัยนาระ (ค.ศ. 710-784) และสมัยเฮอัน (ค.ศ. 794-1185) ซึ่งถือเป็นเสมือนจุดเปลี่ยนของชินโตดั้งเดิม การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาในช่วงนั้นที่ก่อให้เกิดชินโตรูปแบบใหม่ นิิกายใหม่ และแนวคิดใหม่เกี่ยวกับบทบาทของคามิ จากเดิมเชื่อว่าเป็นผู้ลบล้างบาปให้เกิดปรากฏการณ์ต่างๆ ทางธรรมชาติ ขณะเดียวกันก็เป็นผู้คุ้มครองมนุษย์ให้รอดพ้นจากภัยพิบัติ กลายเป็นว่านอกเหนือจากความเชื่อเดิมแล้วคามิยังถูกมองว่าเป็นผู้คอยปกป้องคุ้มครองพุทธศาสนาอีกด้วย ซึ่งแนวคิดนี้ได้พัฒนาเป็นว่าคามิและพระพุทธเจ้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสมัยต่อมา ปัจจุบันความคิดความเชื่อตามแบบของชินโตยังคงมีให้เห็นทั่วไปในสังคมญี่ปุ่นควบคู่ไปกับการคิดความเชื่อตามแนวทางของพุทธศาสนา บทความนี้นอกจากจะนำเสนอความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะการรับวัฒนธรรมต่างชาติของชาวญี่ปุ่นที่ยังคงรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมของตนไว้ และพัฒนาให้เป็นเอกลักษณ์ของญี่ปุ่นขึ้นมา

คำสำคัญ: ชินโต ชินโตในญี่ปุ่น พุทธศาสนาในญี่ปุ่น

*ผู้รับผิดชอบบทความ E-mail: offchula@hotmail.com

The Inflerence of Buddhism towards Shinto's Identity during the Nara and Heian Period

Worrawan Fuangkajonsak

Abstract

This article explains the original Shinto's identity the Japanese belief which belief in gods or "Kami" and the changes of Shinto. The Japanese society absorbed the full identity of Buddhism through the entry of Chinese culture so that Buddhism became prosperous during the Nara period (710-784 A.D.) and the Heian period (794-1185 A.D.). This circumstance changed the original Shinto's identity. The change shows the inflerence of Buddhism which reformed Shinto's identity, new denominations, and new thoughts regarding roles of "Kami". Originally, Kami was believed as the creator of natural phenomena and as the guardian saving people from disasters. As well, "Kami" was believed as the guardian of Buddhism. Finally, Kami was believed as the Buddha who could be seen revised physical farms in the periods after. Nowadays, Shinto's thoughts and beliefs, together with Buddhism's, can be sensed everywhere in the Japanese society. Not only presenting the change, but this article also reflects the ways the Japanese have accepted foreign cultures but still preserved their own then developed it.

Keywords: Shinto, Buddhism

“ชินโต” เป็นความเชื่อดั้งเดิมของคนญี่ปุ่นที่มีมาช้านาน แรกเริ่มเดิมทียังไม่จัดว่าเป็นศาสนา เนื่องจากไม่มีคำสอนที่ระบุไว้ชัดเจนเป็นลายลักษณ์อักษร (พิพาดา ยังเจริญ, 2539, หน้า 47) และไม่มีศาสนาดังเช่นศาสนาอื่น แต่ภายหลังที่ญี่ปุ่นได้รับวัฒนธรรมจากจีนเข้ามา ซึ่งรวมถึงศาสนาและความเชื่อต่างๆ อาทิ พุทธศาสนา ขงจื๊อ และเต๋า ทำให้ชินโตซึ่งเป็นความเชื่อที่มีอยู่เดิมมีรูปแบบและแนวคิดที่เปลี่ยนแปลงไป

ในสมัยนาระ (ค.ศ. 710-784) เป็นช่วงที่ญี่ปุ่นรับวัฒนธรรมจากจีนเข้ามาเต็มที่ ทั้งด้านการปกครองและด้านความคิดความเชื่อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธศาสนาซึ่งในระยะแรกได้ถูกนำมาใช้ในฐานะเป็นเครื่องมือสร้างอำนาจให้กับขุนนางในราชสำนัก ซึ่งเท่ากับเป็นการลดบทบาทของชินโตลงไป ต่อมาในสมัยเฮอัน (ค.ศ. 794-1185) เป็นช่วงที่ญี่ปุ่นนำสิ่งที่รับมาจากจีนมาปรับใช้ให้มีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของญี่ปุ่นเองมากขึ้น ส่งผลให้รูปแบบการผสมผสานระหว่างชินโตและศาสนาพุทธมีลักษณะเป็นรูปธรรมและก่อให้เกิดชินโตในรูปแบบใหม่ขึ้นมา

ความหมายและหลักการสำคัญของชินโตดั้งเดิม

คำว่า “ชินโต” ปรากฏเป็นครั้งแรกใน นิฮอน โชะกิ (Nihon-Shoki) (Akiyama, 1955, p.7) รวบรวมขึ้นเสร็จสมบูรณ์ในสมัยของจักรพรรดิเทมมุ (ค.ศ. 720) นับเป็นผลงานที่มีคุณค่าอย่างยิ่งในการศึกษาเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ และเรื่องราวในยุคของเทพเจ้า จนถึงเรื่องราวในสมัยของจักรพรรดิจิโต คำว่า “ชินโต” นี้ถูกสร้างขึ้นเพื่อใช้เรียกความเชื่อดั้งเดิมที่มีพื้นฐานอยู่บนการบูชาเทพเจ้า หรือ “คามิ” (Kami) โดยคำว่า “ชินโต” มาจากอักษรจีน 2 ตัวคือคำว่า “ชิน” (shin= 神) และ “โต” (to หรือ do = 道) ที่แปลว่าวิถีทาง รวมแล้วหมายถึง วิถีทางของเทพเจ้า (Reader, 1998, p.34) และจากชื่อเรียกนี้เองสะท้อน

ว่าชินโตจะเน้นที่การกระทำและการปฏิบัติมากกว่าจะเน้นที่คำสอน ซึ่งเป็นจุดที่ทำให้แตกต่างจากพุทธศาสนา ที่นอกจากจะมีคำเรียกว่า “บุทซุโด” (Butsudo) แล้ว ยังมีคำเรียกว่า “บุคเคียว” (Bukkyo) ที่แปลตรงตัวว่า ศาสนาที่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าอีกด้วย

ชินโตมิได้ถูกจำกัดแนวทางการปฏิบัติด้วยลายลักษณ์อักษร ฉะนั้นชินโตจึงเป็นเพียงประเพณีนิยมที่ยึดถือเป็นแนวปฏิบัติของชาวญี่ปุ่น หลักการที่สำคัญต่างๆ ที่เป็นที่ยึดถือมาตั้งแต่สมัยดั้งเดิมดังเช่นความเชื่อและบูชาคามิ (Kami) ความเชื่อในเรื่องของวิญญาณ ความตาย และชีวิตหลังความตาย และการชำระล้างกายและใจให้บริสุทธิ์นั้น แม้กระทั่งเมื่อพุทธศาสนาเข้ามาในญี่ปุ่น ความเชื่อและการปฏิบัตินั้นก็ยังคงอยู่ หากแต่มีมุมมองบางอย่างที่เปลี่ยนแปลงไป

ความเชื่อและการบูชา “คามิ” (Kami)

ความเชื่อและการบูชา “คามิ” ถือเป็นแกนหลักของชินโตเลยทีเดียว คำว่า “คามิ” ไม่ได้หมายถึงเพียงเทพเจ้าที่อยู่เบื้องบนเท่านั้น แต่ยังหมายความรวมถึงดวงวิญญาณของบรรพบุรุษที่ตายไป รวมทั้งองค์จักรพรรดิ ผู้ที่ประกอบคุณความดีบางเรื่องต่อสังคม และทุกสิ่งทุกอย่างในธรรมชาติ เช่น พระอาทิตย์ พระจันทร์ ดวงดาว และสิ่งต่างๆ ที่ถูกคิดว่ามีพลังลึกลับที่ไม่อาจหาคำอธิบายได้แฝงอยู่ (Akiyama, 1955, p.6) ชาวญี่ปุ่นเชื่อว่า คามิสามารถดลบันดาลให้ภัยพิบัติ หรือภัยธรรมชาติต่างๆ เกิดขึ้น จึงมักมีประเพณีการบวงสรวงคามิ เพื่อนำมาซึ่งความอุดมสมบูรณ์โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการทำเกษตร และเนื่องจากญี่ปุ่นเป็นสังคมเกษตรกรรมนี้เอง จึงมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติมาก ส่งผลให้การเคารพสักการะคามิเป็นเรื่องที่สำคัญมากเช่นกัน โดยในความเชื่อของคนญี่ปุ่นนั้นคามิจะมีอยู่เป็นจำนวนมาก จนกล่าวได้ว่าชินโตเป็นศาสนาที่นับถือเทพเจ้าหลายองค์ (Polytheism) และเทพเจ้าก็มีมากขึ้นได้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด

ความเชื่อเรื่องวิญญาณ ความตาย และชีวิตหลังความตาย

ความเชื่อนี้มีมานานตั้งแต่สมัยแรกเริ่ม และจากความเชื่อที่ว่าเมื่อคนตายไปแล้วจะกลายเป็นวิญญาณหรือกลายเป็นคามินั้น ทำให้มีการเข้าทรงโดยมีคนทรงที่ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์และวิญญาณ ซึ่งความสามารถของคนทรงนี้ถือเป็นความสามารถพิเศษที่คนทั่วไปให้ความสำคัญมาก ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะความเชื่อเรื่องคามินี้ถือเป็นเรื่องใหญ่ของคนญี่ปุ่นทั้งระดับชาวบ้านและราชสำนัก ดังนั้นผู้ที่สามารถติดต่อกับคามินี้ได้จึงได้รับการเคารพนับถือเป็นอย่างมาก และได้เข้ามามีบทบาททางการเมืองการปกครอง ดังจะเห็นได้ว่าพระนางพิมิโกะ (Pimiko) หรือ ฮิมิโกะ (Himiko) จักรพรรดินีของญี่ปุ่นในสมัยแรกที่มีการรวมอำนาจ เป็นผู้ที่มียอำนาจเวทมนต์ลึกลับโดยอ้างตัวว่าเป็นผู้ที่สามารถติดต่อกับคามินี้ได้ และสามารถที่จะรวมแผ่นดินให้เป็นปึกแผ่นได้โดยการอ้างว่าเป็นผู้สืบเชื้อสายมาจากเทพเจ้าแห่งดวงอาทิตย์ (พิพาดา ยังเจริญ, 2539, หน้า 24)

การชำระกายและใจให้บริสุทธิ์

เป็นความเชื่อที่สืบต่อจากแนวคิดความเชื่อเรื่องคามินี้และการติดต่อกับวิญญาณหรือคามินี้ โดยในชินโตเชื่อว่า ผู้ที่ทำหน้าที่ติดต่อกับคามินี้จะต้องเป็นผู้ที่บริสุทธิ์ทั้งกายและใจ ดังนั้นพิธีบูชาในชินโตจึงจะต้องมีการทำความสะอาดก่อนเข้าไปในบริเวณพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ และตัวผู้ที่นับถือชินโตก็ต้องเป็นผู้ที่บริสุทธิ์ทั้งกายและ

ใจเช่นกัน โดยในชินโตจะมีแนวคิดที่ว่า ธรรมชาติของมนุษย์นั้นเดิมเป็นสิ่งดี แต่มักจะถูกทำให้มีมลทิน หรือที่เรียกว่า “ทซุมิ” (tsumi) (Kitagawa, 1966, p.13) ซึ่งหมายถึง ความสกปรก เชื้อโรค บาปแผ่รวมถึงการคิดไม่ดีอยู่ในใจ ดังนั้น การชำระกายและใจให้บริสุทธิ์ จึงเท่ากับเป็นการกำจัดสิ่งเลวร้าย หรือวิญญาณร้ายออกไป เพื่อที่จะได้กลับสู่สภาพบริสุทธิ์ดังเดิมอีกครั้ง และการที่ต้องทำความสะอาดสถานที่ก่อนที่จะทำพิธีกรรม พิธีล้างมือและบ้วนปากให้สะอาดก่อนเข้าไปในบริเวณวิหารนั้น ก็เป็นการขับไล่ภูตผีปิศาจออกไปด้วย นอกจากนี้ความตายก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิด “ทซุมิ” (tsumi) ด้วยเช่นกัน ซึ่งสาเหตุนี้ก็สามารถนำมาอธิบายการย้ายเมืองหลวงบ่อยครั้งในสมัยญี่ปุ่นระยะเริ่มแรก เนื่องจากเมืองหลวงเดิมนั้นเป็นที่ซึ่งจักรพรรดิสิ้นพระชนม์ จึงถือว่าไม่บริสุทธิ์อีกต่อไป

ลักษณะของชินโตดั้งเดิมก่อนการเข้ามาอย่างเป็นทางการของพุทธศาสนานั้น จะมีลักษณะเป็นทั้งชินโตพื้นบ้านและชินโตในราชสำนัก¹ โดยในราชสำนักจะมีการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชินโต และมีผู้รับผิดชอบดูแลการประกอบพิธีอันได้แก่ ขุนนางตระกูลนะกะโตะมิ (Nakatomi) และ อิมิเบะ (Imibe) (พิพาดา ยังเจริญ, 2539, หน้า 32) ส่วนในระดับชาวบ้าน จะเป็นการเชื่อในเรื่องความลี้ลับเหนือธรรมชาติ การใช้เวทมนต์คาถาต่างๆ อันเป็นลักษณะที่สืบต่อมาในสมัยนาระตลอดจนเฮอัน แม้ว่าจะเป็นช่วงที่พุทธศาสนาเข้ามามีอิทธิพลอย่างสูงมากก็ตาม

¹ ชินโตพื้นบ้าน (Folk Shinto) จะมีการประกอบพิธีกรรมเพื่อบวงสรวงคามินิในท้องถิ่นนั้น ซึ่งอาจจะทำในวิหารหรือบวงสรวงที่บ้านก็ได้ ส่วนชินโตในราชสำนัก จะมีการประกอบพิธีที่เกี่ยวกับการบวงสรวงคามินิซึ่งเป็นบรรพบุรุษของสถาบันจักรพรรดิ โดยจักรพรรดิจะเป็นผู้ประกอบพิธีในวิหารหลวง (พิพาดา ยังเจริญ, 2539, หน้า 49)

การเข้ามาของพุทธศาสนา

พุทธศาสนาได้เข้ามาในญี่ปุ่นอย่างเป็นทางการเมื่อ ค.ศ. 552² ผ่านทางกษัตริย์จากแคว้นปักเจ (Paekche) ซึ่งเป็นอาณาจักรหนึ่งบนคาบสมุทรเกาหลี ด้วยความต้องการที่จะเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่นจึงได้ส่งพระพุทธรูป พระไตรปิฎก และเครื่องสักการบูชามายังราชสำนัก (Akiyama, 1955, p.21) หลังจากการรับเข้ามาอย่างเป็นทางการแล้วพุทธศาสนาก็เป็นที่แพร่หลายเรื่อยมาในญี่ปุ่น

ก่อนที่พุทธศาสนาจะเข้ามานั้น ศาสนาดั้งเดิมของญี่ปุ่นเองที่มีพื้นฐานอยู่บนการบูชาคามิ ถือว่ามีความสำคัญและบทบาทอย่างมาก โดยเฉพาะเกี่ยวกับเรื่องการเมืองการปกครองในแง่ของการอ้างสิทธิ์อันชอบธรรมของจักรพรรดิและทางด้านพิธีกรรม โดยในราชสำนักก็มีตำแหน่งที่สำคัญซึ่งทำหน้าที่เกี่ยวกับพิธีกรรม คือ นะกะโตะมิ และ อิมิเบะ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งมีอำนาจมากในราชสำนัก ต่อมาในสมัยของเจ้าชายโอมโตะกุ (Shotoku) ขุนนางตระกูลโซะงะ (Soga) ต้องการที่จะล้มอำนาจของนะกะโตะมิ และ อิมิเบะ จึงต้องการที่จะสนับสนุนพุทธศาสนา ทำให้เกิดความขัดแย้งอย่างรุนแรงภายในราชสำนัก ถึงกับมีสงครามเกิดขึ้นในปี ค.ศ. 578 (เพ็ชร สุมิตร, 2543, หน้า 21) ระหว่างกลุ่มที่คัดค้านการรับพุทธศาสนาให้เข้ามามีอำนาจเหนือคามิเดิม และกลุ่มที่ต้องการสนับสนุนพุทธศาสนาโดยอ้างเหตุผลว่าพุทธศาสนาเป็นเครื่องแสดงถึงความเจริญแห่งศาสนาและวัฒนธรรมการเมืองการปกครอง ซึ่งผลคือตระกูลโซะงะเป็นฝ่ายชนะ และสาเหตุอันเป็นที่มาของชัยชนะของ

ตระกูลโซะงะ คือ อิทธิพลของวัฒนธรรมจีนที่หลั่งเข้ามาในช่วงนั้น ซึ่งพุทธศาสนาได้มาพร้อมกับวัฒนธรรมจีนนั้นด้วย จึงเป็นโอกาสอันดีของขุนนางตระกูลโซะงะที่จะใช้พุทธศาสนาเป็นเครื่องมือทางการเมืองในการสร้างฐานอำนาจให้ตัวเอง

อย่างไรก็ตามความสำเร็จในการรับพุทธศาสนานั้นก็หาได้กลืนศาสนาดั้งเดิมให้เลือนหายไปแต่อย่างใด จักรพรรดิบางองค์ยังคงเคารพในศาสนาเดิม ความเชื่อในคามิและอำนาจของคามิที่เกี่ยวกับการเกิดปรากฏการณ์ธรรมชาติต่างๆ ยังคงอยู่ ดังจะเห็นได้จากการที่เจ้าชายโอมโตะกุซึ่งได้รับการขนานนามว่าเป็นบิดาแห่งพุทธศาสนาในญี่ปุ่น ได้ทรงประกาศไว้ในปี ค.ศ. 607 ถึงความสำคัญของการสักการบูชาคามิดั้งเดิมของญี่ปุ่น (Aston, 1956 quoted in Kitagawa, 1966, p.26)

การรับพุทธศาสนาเข้ามาในระยะแรกนั้นเป็นไปด้วยเรื่องของผลประโยชน์ทางการเมืองเป็นสำคัญ และเนื่องด้วยพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีแง่ปรัชญาสูงกว่าชินโต จึงเป็นเรื่องยากที่ชาวบ้านสามัญจะเข้าใจ ดังนั้นในระยะแรกพุทธศาสนาจึงเป็นที่เฟื่องฟูมากในราชสำนัก ขณะที่ชาวบ้านจะยังคงยึดมั่นในหลักปฏิบัติของชินโต อย่างไรก็ตาม ในเวลาต่อมาพุทธศาสนาได้เผยแพร่และพัฒนารูปแบบโดยนำแนวคิดของพุทธศาสนาไปผสมผสานกับแนวความเชื่อของชินโตเพื่อที่จะได้สามารถเผยแพร่ลงไปถึงชาวบ้านได้ ซึ่งถือว่าลักษณะการผสมผสานนี้เป็นไปในลักษณะที่เกื้อหนุนซึ่งกันและกัน

² ก่อนหน้านั้นมีผู้นำพุทธศาสนาเข้ามาเป็นระยะๆ เพราะปรากฏหลักฐานว่าพุทธศาสนาเข้ามาสู่เกาหลีตั้งแต่ใน ค.ศ. 372 (เพ็ชร สุมิตร, 2543, หน้า 37) ซึ่งญี่ปุ่นได้ติดต่อกับเกาหลีมาโดยตลอด

ชินโตในสมัย นาระ-เฮอัน

เมื่อย่างเข้าสู่สมัยนาระ (ค.ศ. 710-784) แม้ว่าพุทธศาสนาจะเจริญอย่างมากในช่วงนี้ แต่จักรพรรดิก็นิได้ทรงละทิ้งศาสนาดั้งเดิมอย่างชินโตไป มีการสร้างตำนานแห่งชนชาติญี่ปุ่นที่เรียกว่า “โคะจิกิ” (Kojiki) ขึ้นเพื่อเป็นบันทึกประวัติศาสตร์ (Reader, 1998, p.56) โดยรวบรวมตำนานเกี่ยวกับคามิ เริ่มตั้งแต่ยุคสมัยของเทพเจ้า (Kami-yo) ลงมาจนถึงสมัยของจักรพรรดินิซุโกะ (Suiko) ซึ่งเป็นจักรพรรดิองค์ที่ 33 ของญี่ปุ่น โคะจิกิเป็นวรรณกรรมที่คาบเกี่ยวระหว่างสมัยยะมะโตะและนาระ กล่าวถึงกำเนิดเทพและเกาะญี่ปุ่น รวมถึงเทพเจ้าแห่งดวงอาทิตย์ (Amaterasu) ซึ่งเป็นเทพเจ้าที่เชื่อว่าชนชาติญี่ปุ่นสืบเชื้อสายมา และเรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับเทพเจ้าองค์อื่นๆ เรื่อยมาจนกระทั่งลงมาถึงโลกมนุษย์ ซึ่งคือจักรพรรดิ Jimmu (Jimmu) ที่สืบเชื้อสายมาจากเทพเจ้าแห่งดวงอาทิตย์ ตามความเชื่อของชินโต

แม้ว่าพุทธศาสนาได้ถูกรับเข้าไปในราชสำนักแล้ว ด้วยเหตุผลทางการเมืองดังที่ได้กล่าวไปแล้วนั้น แต่ในระดับท้องถิ่น ชินโตยังคงมีบทบาทสำคัญอยู่เช่นเดิม เนื่องจากพุทธศาสนาที่เข้ามาในราชสำนักมีภาพลักษณ์ของการเป็นสมบัติของชนชั้นสูง ประกอบกับการที่มีเนื้อหาที่ซับซ้อน จึงเป็นการยากที่ชาวบ้านจะเข้าใจ ดังนั้นพุทธศาสนาเองจึงต้องหาหนทางที่จะสามารถเผยแพร่ลงไปในระดับชาวบ้าน โดยก่อนที่พุทธศาสนาจะเข้ามานั้น ความเชื่อดั้งเดิมที่ชาวญี่ปุ่นเชื่อถืออยู่เป็นลักษณะของชินโตที่เชื่อในเทพเจ้าตลอดจนอำนาจเหนือธรรมชาติและการเข้าทรง ซึ่งจุดนี้เองที่ได้ถูกนำมาผสมผสานไว้ในพุทธศาสนาในช่วงนาระนี้

ในสมัยเฮอัน (ค.ศ. 794-1185) ขณะที่พุทธศาสนายังคงรุ่งเรืองต่อไป ในส่วนของชินโตเองได้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นสองกระแสที่สวนทางกัน คือการคงไว้ซึ่งความเป็นชินโตดั้งเดิม และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบแนวคิดโดยผสมผสานกับพุทธศาสนา ในส่วน

ของการคงไว้ซึ่งความเป็นชินโตดั้งเดิมนั้น มีการจัดระบบระเบียบภายในของชินโต โดยในปี ค.ศ. 927 ได้มีการจัดระเบียบเกี่ยวกับศาลเจ้าและนักบวชทั้งในเมืองหลวงและตามท้องถิ่นต่างๆ โดยในศตวรรษที่ 11 รัฐบาลได้แต่งตั้งศาลเจ้าที่สำคัญจำนวน 22 แห่ง (Kitagawa, 1966, p.67) ซึ่งศาลเจ้าเหล่านี้ได้รับการบริจาคและการสนับสนุนจากทางราชสำนักสำหรับการจัดงานเทศกาลที่มีเป็นประจำ นอกจากนี้ศาลเจ้าที่มีอยู่ตามท้องถิ่นต่างๆ ได้ถูกการแบ่งชั้นตามลำดับความสำคัญโดยแบ่งออกเป็น 3 ชั้นหลักๆ คือ ชั้นที่ 1 ซึ่งเป็นระดับที่สำคัญที่สุด เรียกว่าอิชิ-โนะ-มิมะ (ichi-no-miya) ลำดับต่อมาเรียกว่านิ-โนะ-มิมะ (ni-no-miya) และ ซาน-โนะ-มิมะ (san-no-miya) ตามลำดับ (村上重良, 1991, p.63) ซึ่งโดยปกติจะมีเจ้าหน้าที่ของแต่ละท้องถิ่นคอยดูแล นอกจากนี้ศาลเจ้าที่ได้รับการสนับสนุนจากตระกูลขุนนางมาก่อนหน้านี้ก็ยังคงได้รับการสนับสนุนเหมือนเดิม โดยบางศาลเจ้าที่ร่ำรวยจะมีทหารรับจ้างมาดูแลเป็นเหมือนกองทหารขนาดเล็ก ซึ่งต่อมาในสมัยที่ตระกูลมินะโมะโตะทำสงครามกับตระกูลทะอิระในช่วงปลายสมัยเฮอันก็ได้รับการสนับสนุนจากศาลเจ้าด้วยเช่นกัน

ขณะเดียวกันก็มีการจัดระบบระเบียบภายในชินโต ด้านพุทธศาสนาก็ยังมีความพยายามที่จะเผยแพร่แนวความคิดความเชื่อลงไปในระดับชาวบ้านให้พุทธศาสนาเป็นที่รู้จักมากขึ้น โดยการหาจุดเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนาและชินโต

1) แนวคิดเกี่ยวกับสถานภาพของคามิ และพระพุทธรเจ้า (หรือ พระโพธิสัตว์)

สมัยนาระ (ค.ศ. 710-784) ขณะที่พุทธศาสนาเจริญมากในช่วงศตวรรษที่ 7 และ 8 ชินโตก็ยังมิได้เสื่อมหายไป ปรากฏว่าใน ค.ศ. 737 มีศาลเจ้าชินโตกว่า 3,000 แห่ง (Picken, 1994, p.16) ซึ่งมีทั้งหลากหลายขนาดและหลายระดับของความสำคัญ

ขณะเดียวกันพุทธศาสนาเองก็ตระหนักว่า การที่พุทธศาสนาได้รับการยกให้เป็นเสมือนเครื่องบงบอกถึงความมั่นคงของประเทศนั้น เป็นผลสืบเนื่องจากคามิของชินโตนั่นเอง ดังนั้นองค์กรพุทธศาสนาจึงเห็นควรให้มีศาลเจ้าชินโตตั้งอยู่ในเขตที่ดินหรือบริเวณใกล้เคียงกับวัดในพุทธศาสนา เพื่อวัดหรือที่ดินบริเวณวัดนั้น จะได้รับการปกป้องคุ้มครองให้พ้นภัยอันเกิดจากสิ่งที่เป็นพลังเหนือธรรมชาติทั้งหลาย ดังจะเห็นได้จากตัวอย่างในการสร้างพระพุทธรูปใหญ่แห่งเมืองนาระขึ้นที่วัดโทคะอิจิ (Todaiji) อันเป็นวัดที่สำคัญของศาสนาพุทธที่สร้างโดยรัฐ โดยในการหล่อพระพุทธรูปใหญ่นี้ ได้เกิดมีปัญหาล้นหลายประการ ในบันทึกโอะกุ นิสนิ

(Shoku Nihongi) ได้กล่าวไว้ว่า มีการอาราธนาอะชิมัน คามิ³ (Hachiman Kami) เพื่อคุ้มครองพระพุทธรูปองค์ใหญ่และการก่อสร้างวัดโทคะอิจิ (Picken, 1994, p.16) ดังนั้น อะชิมัน คามิ จึงกลายเป็นคามิที่คอยปกป้องรักษาวัดแห่งนี้ และเนื่องจากวัดโทคะอิจิเป็นวัดในพุทธศาสนาหรือที่เรียกว่า “โคะคุบุงจิ”⁴ (Kokubunji) ที่สำคัญ ทำให้ในเวลาต่อมาเมื่อมีการสร้างโคะคุบุงจิตามท้องที่ต่างๆ ศาลเจ้าของอะชิมันคามิจึงได้ถูกสร้างขึ้นทั่วไปเพื่อที่จะได้สามารถปกป้องวัดพุทธเหล่านี้ได้ โดยในที่สุดในปี ค.ศ. 783 อะชิมัน คามิ ได้รับการนับในฐานะเป็นพระโพธิสัตว์องค์หนึ่งในพุทธศาสนา (Kiitagawa, 1966, p.38)

ศาลเจ้าทะมุเคะยะมะ อะชิมัน (Tamukeyama Hachiman)

สร้างขึ้นในศตวรรษที่ 8 บริเวณใกล้วัดโทคะอิจิ (Todaiji)

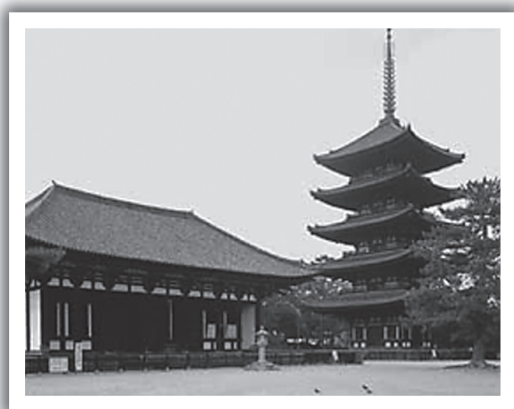
(ที่มา: <http://www.hgeo.h.kyoto-u.ac.jp/soramitsu/tamukeyama.html>)

³ คามิของชินโต ซึ่งเป็นที่นับถือกันในฐานะที่เป็นเทพเจ้าแห่งสงคราม เชื่อกันว่าอดีตเคยเป็นจักรพรรดิโอจิน (Ojin) ปกครองญี่ปุ่น

⁴ ปลายศตวรรษที่ 7 จักรพรรดิเทมมุมีรับสั่งให้สร้างโคะคุบุงจิ (Kokubunji) ขึ้นในทุกท้องที่ เพื่อช่วยคุ้มครองบ้านเมืองให้สงบสุข และได้แต่งตั้งตำแหน่งพระระดับสูงที่เรียกว่าโคะคุชิ (Kokushi) ขึ้นเพื่อทำหน้าที่ดูแลโคะคุบุงจิ (村上重良, 1991, p.35)

บทบาทของคามิที่เปลี่ยนไปเช่นนี้ ทำให้เกิดความเชื่อมโยงกันระหว่างศาลเจ้าชินโตและวัดในพุทธศาสนา ความศรัทธาต่อคามิดั้งเดิมที่มีอยู่ในศาลเจ้าได้ส่งผลต่อความศรัทธาในวัดของพุทธศาสนาด้วยเช่นกัน ตัวอย่างเช่น ในกรณีของวัดใหญ่ที่นาระที่มีชื่อว่าโคฟูกุจิ (Kofukuji) กับศาลเจ้าคะซุเงะ (Kasuga) ที่อยู่ใกล้เคียง (Reader, 1998, p.59) ซึ่งทั้งสอง

ต่างได้รับการอุปถัมภ์จากขุนนางตระกูลฟูจิวะระที่มีบทบาทและอำนาจมากในราชสำนัก ศาลเจ้าคาสุเกะเดิมเป็นศาลเจ้าของตระกูลฟูจิวะระ และด้วยอิทธิพลของตระกูลทำให้ศาลเจ้าแห่งนี้เป็นศาลเจ้าที่สำคัญที่สุดแห่งหนึ่งของเมือง ยังส่งผลให้วัดโคฟูกุจิพลอยมีอำนาจไปด้วย

วัดโคฟูกุจิ (Kofukuji)

(ที่มา: www.narahaku.go.jp/around/kofukuji.htm)

ศาลเจ้าคะซุเงะ (Kasuga)

(ที่มา: <http://en.wikipedia.org>)

เรื่องของความเชื่อมโยงกันของศาลเจ้าและวัดนั้นถือเป็นเรื่องปกติธรรมดาที่พบในสมัยนาระและสมัยเฮอัน มีบางคนกล่าวว่า พุทธศาสนามีความสำคัญ ส่วนชินโตเป็นความเชื่อท้องถิ่น เป็นศาสนาของชนชั้นล่าง แต่อย่างไรก็ตาม ทั้งสองก็ยังคงคาบเกี่ยวถึงกัน คนจะนับถือพุทธศาสนาก็เพราะว่าพระพุทธรูปได้ถูกผูกเข้ากับคามิของชินโตไว้ในฐานะที่คามิเป็นผู้คุ้มครอง พุทธศาสนาจึงอาศัยความศรัทธาในคามิในการเผยแพร่ศาสนา และขณะเดียวกัน ชินโตก็อาศัยพุทธศาสนาในการแผ่ขยายอำนาจของคามิด้วยเช่นกัน

ซึ่งตัวอย่างแนวคิดนี้ก็มีปรากฏในสมัยเฮอันด้วย อันได้แก่กรณีของอินะริ คามิ⁵ (Inari Kami) ซึ่งเป็นคามิที่มีผู้นับถือมากในเมืองฟูชิมิที่อยู่ตอนใต้ของเกียวโต โดยในช่วงต้นศตวรรษที่ 9 ได้มีการสร้างวัดโทจิ (Toji) ขึ้นซึ่งเป็นวัดของพุทธศาสนานิกายมิจินง (Shingon) ก่อตั้งโดยพระคุกะอิ (Kukai) อินะริ คามิ ได้รับการเคารพสักการะในฐานะเป็นคามิผู้คุ้มครองวัด (Reader, 1998, p.59) อันเป็นเหตุให้นิกายมิจินง เป็นที่แพร่หลายในท้องถิ่นนั้น ส่วนอินะริ คามิ เองได้มีอำนาจมากขึ้นและกลายเป็นคามิที่สำคัญองค์หนึ่งของญี่ปุ่น

⁵ เทพเจ้าแห่งความอุดมสมบูรณ์ และการเพาะปลูกข้าว มักปรากฏในรูปของทั้งผู้หญิง และผู้ชาย มีสัญลักษณ์เป็นสุนัขจิ้งจอก

ศาลเจ้าฟูชิมิ อินะริ (Fushimi Inari Taisha) เกียวโต
(ที่มา: www.arrakeen.ch/asia2006/japan.html)

สุนัขจิ้งจอก สัญลักษณ์ของ อินะริ คามิ (Inari Kami)
(ที่มา: <http://ja.wikipedia.org>)

ในเวลาต่อมา จากความเชื่อที่ว่าคามิเป็น
ผู้คุ้มครองพระพุทธเจ้า ได้พัฒนากลายมาเป็นความ
เชื่อที่ว่าคามิต้องอาศัยความช่วยเหลือจากพระพุทธเจ้า
ในการบำเพ็ญภาวนาเพื่อการหลุดพ้น จึงเกิดการสร้าง
จินงู จิ (Jingu-ji) ขึ้น ซึ่งเป็นลักษณะผสมของวัด
ในพุทธศาสนาและศาลเจ้าชินโต โดยมีการสร้างโบสถ์
สำหรับพระพุทธเจ้าหรือพระโพธิสัตว์ขึ้นภายในบริเวณ
ศาลเจ้า (Japonica 大日本百科事典第9卷,
1971, p.716) เสมือนเป็นสถานที่ปฏิบัติของคามิ
สำหรับบำเพ็ญภาวนา

นอกจากนี้ ความสัมพันธ์นี้ยังทำให้ลักษณะ
ของการบูชาคามิของชินโตมีลักษณะของการบูชาใน
พุทธศาสนาไปด้วย เช่น ศูนย์กลางของการบูชา
อินะริ คามิ (Inari Kami) ที่จังหวัดอะอิจิ (Aichi)
และโอคายามา (Okayama) อินะริ คามิได้รับการ
สักการะในแบบของพุทธศาสนา และมีการอ่านพระสูตร
ของพุทธศาสนา ซึ่งลักษณะเช่นนี้ยังคงมีปฏิบัติสืบต่อ

กันมาในสมัยเฮอัน เช่น ในศาลเจ้าอิวะชิมิซึ สะชิมัน
(Iwashimizu Hachiman) จะมีการประกอบพิธีทาง
ศาสนาแบบพุทธ พร้อมทั้งมีเครื่องประดับตกแต่งแบบ
พุทธศาสนาด้วย ซึ่งจะประกอบพิธีโดยฉะโซ “sha-
so” หรือ นักบวชในพุทธศาสนาที่ประกอบพิธีในศาลเจ้า
ชินโต (Kitagawa, 1966, p.69)

ศาลเจ้าอิวะชิมิซึ สะชิมัน (Iwashimizu Hachiman Shrine)
(ที่มา: <http://ja.wikipedia.org>)

แม้ว่าในช่วงแรกที่พุทธศาสนาเข้ามา จะถูกมองว่าเป็นสมบัติของชนชั้นสูงเท่านั้น แต่ในเวลาต่อมาชาวบ้านต่างรู้สึกได้ถึงความเหมือนกันของคามิ และพระพุทธรเจ้าในศาสนาพุทธ โดยเชื่อว่าหากศาลเจ้าถูกสร้างขึ้นในหมู่บ้านหรือชุมชนของพวกเขา พวกเขาจะได้รับการคุ้มครอง และในเมื่อการสร้างวัดของพุทธศาสนาแพร่หลายเข้าไปในชุมชน ประกอบกับการที่มีศาลเจ้าอยู่เคียงข้าง จึงทำให้ชาวบ้านคิดว่าพระพุทธรเจ้าหรือ พระโพธิสัตว์ที่ได้รับการสักการะในวัดนั้น เป็นเสมือนคามิที่คอยคุ้มครองพวกเขาได้เช่นกัน ซึ่งแนวคิดนี้ได้ปรากฏเป็นรูปธรรมมากขึ้นในสมัยเฮอัน

สมัยเฮอัน (ค.ศ. 794-1185) ลักษณะของการผสมผสานระหว่างชินโตกับพุทธศาสนาในสมัยเฮอันนี้เริ่มดูเป็นรูปธรรมมากขึ้น วัดในพุทธศาสนายังคงมีอิทธิพลอยู่ ขณะที่ความสำคัญของคามิและศาลเจ้าก็ยังไม่หายไป พุทธศาสนาได้แยกออกเป็นนิกายต่างๆ ที่สำคัญได้แก่ พุทธศาสนานิกายมิจิงงน (Shingon) และ เท็นดะอิ (Tendai) ความพยายามที่จะเผยแพร่คำสอนของนิกายเหล่านี้ลงไปในระดับชาวบ้านจึงต้องทำการผสมผสานเข้ากับความคิดดั้งเดิมที่ชาวบ้านนับถือกันอยู่ซึ่งก็คือชินโต ทำให้เกิดแนวคิดใหม่ที่ว่า อธิบายว่าคามิเป็นเสมือนภาคหนึ่งของพระพุทธรเจ้า ดังนั้นคามิและพระพุทธรเจ้าจึงถือเป็นสิ่งเดียวกัน ซึ่งความเชื่อนี้มาแทนความเชื่อเดิมในสมัยนาระที่ว่าคามิจำเป็นต้องได้รับการช่วยเหลือจากพระพุทธรเจ้า ในการบำเพ็ญภาวนาเพื่อการหลุดพ้น ซึ่งแนวคิดใหม่นี้เรียกว่า “ฮงชิ ซุยจะกุ” (Honchi-Suijaku)

“ฮงชิ ซุยจะกุ” (Honchi-Suijaku) เป็นแนวคิดที่กล่าวถึงความเชื่อมโยงกันระหว่างพระพุทธรเจ้าและคามิของชินโตโดยมองจากมุมมองของพุทธศาสนา (義江彰夫, 1996, p.169) ฮงชิ (Honchi) หมายถึง พระพุทธรเจ้าของพุทธศาสนา ส่วนซุยจะกุ (Suijaku) หมายถึง ภาคที่อวดารลงมามนโลกมนุษย์เพื่อช่วย

เหลือนมนุษย์ทั้งหลาย กล่าวคือ พระพุทธรเจ้าเป็นเสมือนฮงชิ (Honchi) ส่วนคามิเป็นเสมือนซุยจะกุ (Suijaku) ซึ่งทั้งสองสิ่งนี้ไม่สามารถที่จะแยกออกจากกันได้ และไม่มีสิ่งไหนที่จะสูงต่ำเหนือกว่ากัน หรือกล่าวได้ว่าเป็นสิ่งเดียวกันนั่นเอง ซึ่งแนวคิดดังกล่าวได้ถูกพัฒนาและนำมาใช้เป็นเสมือนเครื่องมือในการเผยแพร่พุทธศาสนาลงในระดับชาวบ้านโดยพุทธศาสนานิกายมิจิงงน และเท็นดะอิ นำไปสู่การเกิดชินโตแนวใหม่ขึ้นอันได้แก่ เรียวบุ ชินโต (Ryobu Shinto) และ ซันโน อิชิจิตซุ ชินโต (Sanno Ichijitsu Shinto) (Picken, 1994, p.22) ซึ่งการที่จะสามารถให้คนระดับสามัญธรรมดาเข้าใจได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยการผูกพันกับแนวคิดที่มีอยู่แต่เดิม โดยใช้ทฤษฎีต่างๆ มาอธิบายและสอดแทรกหลักการของพุทธศาสนาเข้าไปในชินโต

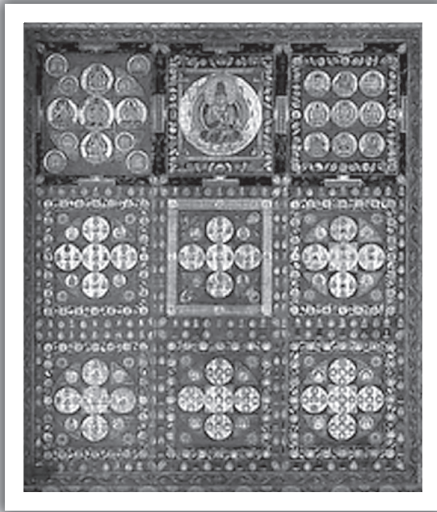
เรียวบุ ชินโต (Ryobu Shinto)

มีแนวคิดหลัก คือ ฮงชิ ซุยจะกุ (Honchi-Suijaku) กล่าวคือ พระพุทธรเจ้าในพุทธศาสนาเป็นตัวตนที่แท้จริงของคามิในชินโต คามิจะถูกคิดว่าเป็นภาคอวดารของพระพุทธรเจ้า อย่างไรก็ตามบางครั้งคามิจะถูกเรียกว่าเป็นพระโพธิสัตว์ (Bosatsu) ด้วย เพื่อเป็นการให้ความสำคัญและเป็นการยกระดับคามิ

เรียวบุ ชินโต ถือกำเนิดขึ้นโดยพระคุกะอิ (Kukai) (ค.ศ. 773-835) หรือที่รู้จักในนาม “โคโบ ดะอิชิ” (Kobo Daishi) ผู้ให้กำเนิดศาสนาพุทธนิกายมิจิงงน ได้เดินทางไปศึกษาพุทธศาสนาในจีนและได้ตั้งพุทธศาสนานิกายมิจิงงนขึ้นเมื่อกลับมาญี่ปุ่น โดยเรียวบุ ชินโต นั้นเป็นการผสมผสานชินโตเข้ากับพุทธศาสนานิกายมิจิงงนทั้งด้านแนวคิดและวิธีปฏิบัติ โดยเชื่อว่าเทพเจ้าแห่งดวงอาทิตย์ (Amaterasu) ที่ได้รับการสักการะอยู่ศาลเจ้าอิเซ (Ise) เป็นภาคอวดารของพระไวโรจนะ (Dainichi-Nyorai) ซึ่งเป็นพระพุทธรเจ้าที่เป็นศูนย์กลางของมิจิงงน (Kasahara, 2001, p.307) พระคุกะอิจะเน้นที่พิธีกรรมลับ โดย

จะเน้นที่ความลึกลับ 3 ประการของร่างกาย อันได้แก่ กาย วาจา ใจ ซึ่งเป็น สิ่งที่มนุษย์มีอยู่แล้วและสามารถใช้ประโยชน์เพื่อให้บรรลุถึงพุทธภาวะได้ โดยการบำเพ็ญภาวนาและเพ่งภาพมณฑล (Mandala) เพื่อฝึกจิต ซึ่งภาพมณฑลที่ถือเป็นสัญลักษณ์ของเรียวบุชินโดมี 2 ภาพ ได้แก่ ภาพมณฑล “คองโงะคะอิ” (Kongokai Mandala) และภาพมณฑล “ทะอิโซคะอิ” (Taizokai

Mandala) (Kasahara, 2001, p.308) ซึ่งในการบรรลุถึงพระโพธิญาณนั้นจำเป็นที่จะต้องอาศัยวิธีการที่ลึกลับและศักดิ์สิทธิ์ แต่ก็ปรากฏว่าความลึกลับนี้ก็สามารถเข้ากับความต้องการของคนญี่ปุ่นได้ ชินโตเองในฐานะที่เป็นศาสนาพื้นเมืองก็มีความลึกลับอยู่ในตัวเองจึงเข้ากับฉินงนได้ดีเช่นกัน

ภาพมณฑล “คองโงะคะอิ” (Kongokai Mandala)

ภาพขยายของภาพมณฑล “คองโงะคะอิ”

ภาพมณฑล “ทะอิโซคะอิ” (Taizokai Mandala)

(ที่มา: <http://www.onmarkproductions.com>)

ซันโน อิชิจิทซุ ชินโด (Sanno Ichijitsu Shinto)

เป็นรูปแบบการผสมผสานชินโดกับพุทธศาสนานิกายเท็นดะอิ (Tendai) โดยพระชะอิโช (Saicho) (ค.ศ. 767-822) เป็นผู้เดินทางไปเรียนพุทธศาสนาที่จีนพร้อมกับพระคุคะอิ เมื่อกลับมาญี่ปุ่นได้ตั้งพุทธศาสนานิกายเท็นดะอิขึ้น มีศูนย์กลางอยู่ที่เฮอิเอ (Hiei) ทางตะวันออกเฉียงเหนือของเกียวโต (Picken, 1994, p.298) สาเหตุที่ตั้งศูนย์กลางอยู่ที่นั่นเนื่องจากทิศตะวันออกเฉียงเหนือเป็นทิศที่เชื่อว่าภัยพิบัติจะเข้ามา ซึ่งเฮอิเอตั้งอยู่ทางทิศนั้นพอดี ดังนั้นภาพลักษณ์ของนิกายและวัดของนิกายนี้ จึงเป็นเสมือนผู้ปกป้องรักษาเมืองเกียวโต

คำว่า “ซันโน” ใน ซันโน อิชิจิทซุ ชินโด (Sanno Ichijitsu Shinto) หมายถึง เทพเจ้าแห่งขุนเขา หรือ ราชาชแห่งขุนเขา ซึ่งเป็นชื่อเรียกของคามิที่คอยปกป้องรักษาเฮอิเอ ส่วนอิชิจิทซุ (Ichijitsu) หมายถึงความจริงที่เป็นหนึ่งเดียว ซึ่งคำจำกัดความนี้พบได้ในพระสังฆธรรมปุนชริกสูตร พระสูตรที่พระชะอิโชสอนให้ทุกคนยึดมั่น (Akiyama, 1955, p.25)

ศาลเจ้าเฮอิ (Hiei Jinja) หรือ
ฮิโยะชิ ทะอิชะ (Hiyoshi Taisha)
(ที่มา: <http://tencoo.fc2web.com/jinja/xhiyosi.htm>)

เป็นการอธิบายชินโดโดยใช้คำสอนของพุทธศาสนานิกายเท็นดะอิว่า ซันโน อิชิจิทซุ ชินโด ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อปกป้องคุ้มครองประเทศ โดยพระชะอิโชจะสวดอ้อนวอนซันโน (Sanno) ซึ่งเป็นคามิประจำเฮอิเอ ให้ปกป้องคุ้มครองวัดของเท็นดะอิ

ซันโน อิชิจิทซุ ชินโด มีการปฏิบัติเช่นเดียวกับหลักการของเท็นดะอิ คือ ยึดมั่นในสังฆธรรมปุนชริกสูตร ให้เคร่งครัดต่อคำสอน และเคร่งในการปฏิบัติธรรมบนเขา และเพื่อที่จะบูชาซันโนจึงได้มีการสร้างศาลเจ้าขึ้น 21 ศาล เพื่อที่จะสวดอ้อนวอนให้ซันโนะยอมรับและปกป้องคุ้มครองวัดของเท็นดะอิ โดยมีศาลเจ้าหลักคือ ศาลเจ้าเฮอิ (Hie Jinja) ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออก หันหน้าออกไปยังทะเลสาบบิวะ (Biwa) ศาลเจ้าที่เหลือจะแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนตะวันออกและตะวันตก

ซันโน อิชิจิทซุ ชินโด นี้ แม้ว่าจะเริ่มมีมาตั้งแต่ศตวรรษที่ 9 แล้วก็ตาม แต่ก็ยังไม่สมบูรณ์ จนกระทั่งในสมัยโทะกูงะวะโดยพระในพุทธศาสนาที่มีชื่อว่าเท็นดะอิ (Tenkai)

โทะริอิ (Torii) รูปแบบของซันโน อิชิจิทซุ ชินโด
บริเวณศาลเจ้าเฮอิ
(ที่มา: http://www.taleofgenji.org/hiyoshi_taisha.html)

2) ความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาลี้ลับ

ความเชื่อในเรื่องเกี่ยวกับศาสนาลี้ลับ เป็นจุดเชื่อมโยงอีกประการหนึ่งระหว่างพุทธศาสนาและชินโต ชินโตดั้งเดิมในฐานะที่เป็นศาสนาพื้นบ้านมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องความลี้ลับในอำนาจเหนือธรรมชาติอยู่แล้ว มีการติดต่อกับวิญญาณโดยผ่านคนทรง หรือนักบวชที่สามารถสื่อถึงวิญญาณได้ ซึ่งความคิดความเชื่อเหล่านี้ยังมีอยู่ในสมัยนาระ แม้ว่าพุทธศาสนาจะเข้ามาเจริญรุ่งเรืองในช่วงนี้ก็ตาม แต่ก็ไม่ควรลืมว่าพุทธศาสนาในสมัยนี้เป็นเสมือนสมบัติของชนชั้นสูงในราชสำนัก นับถือและปฏิบัติกันในหมู่ชนชั้นสูง ดังนั้นชนชั้นสามัญอย่างพวกรักร้างบ้านจึงยังคงดำเนินตามรอยเดิมต่อไป แต่อย่างไรก็ตามพุทธศาสนาก็ไม่ได้เข้ามาผ่านทางราชสำนักแต่เพียงอย่างเดียว ในระดับพื้นบ้านพุทธศาสนาแบบลี้ลับก็ได้มีเข้ามาบ้างแล้วในช่วงนั้น ซึ่งแนวคิดของพุทธศาสนาแบบลี้ลับเช่นนี้เรียกว่า “อุบะโซะคุ-โด” (Ubasoku-do) เป็นแนวคิดพุทธศาสนาลี้ลับที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยนาระ ซึ่งพุทธศาสนาลี้ลับกับลัทธิความเชื่อลี้ลับที่มีอยู่เดิมของผู้ที่นับถือชินโตนั้นสามารถเข้ากันได้ การมีอยู่ของผู้บำเพ็ญพรตที่เรียกว่า “อุบะโซะคุ” เป็นเสมือนตัวกลางเชื่อมระหว่างสองศาสนา (Picken, 1994, p.16) โดยใช้เรื่องของอำนาจเหนือธรรมชาติในการสร้างความศรัทธาจากประชาชน

อุบะโซะคุ (Ubasoku) ไม่ได้ศึกษาหลักคำสอนของพุทธศาสนาอย่างจริงจังนัก เป็นผู้บำเพ็ญพรตบนเขา กล่าวกันว่าเป็นผู้มีพลังวิเศษในการรักษาโรค และการขับไล่ภูตผีรวมทั้งสิ่งชั่วร้าย อุบะโซะคุแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ จุงเร (Junrei) ซึ่งหมายถึง ผู้แสวงบุญที่เดินทางไปยังตามที่แตกต่างกัน และประเภทที่สองคือ ยะมะ-โนะ-ฮิจิริ (Yama-no-hijiri) หรือที่มักเรียกว่า ยะมะบุชิ (yama-bushi) ซึ่งหมายถึง ผู้แสวงบุญ หรือนักพรตที่เดินทางขึ้นไป

ตามภูเขา (Kitagawa, 1966, p.69) ในสมัยเฮอัน นักบวชแห่งพุทธศาสนา ลี้ลับมักจะเดินทางขึ้นไปบนเขาเพื่อฝึกฝนพลังเวทมนต์ ซึ่งส่วนมากมักไปที่เขาโยะชิโนะ (Yoshino) เพราะเชื่อว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของคามิ นอกจากนั้นยังมีเขาคูมะโนะ เขาทะเตะยะมะ และเขาคะอิเซ็น เป็นต้น คนเหล่านี้ส่วนใหญ่จะแต่งงานและใช้ชีวิตอยู่กับผู้คนตามปกติเพียงแต่จะขึ้นไปเป็นประจํา กาลเวลาผ่านไปยะมะบุชิ (yama-bushi) ได้พัฒนาแนวคิดและรูปแบบของตัวเอง โดยมีลักษณะเป็นการรวมรูปแบบของพุทธศาสนาลี้ลับ เช่น การบูชาขุญ และรูปแบบชินโต เช่น เรื่องการชำระกายให้บริสุทธิ์ และการขจัดกิเลสให้หมดไป เป็นต้น โดยสถานที่ของการฝึกฝน หรือที่เรียกว่าโดโจ (dojo) มักจะเป็นบนภูเขาศักดิ์สิทธิ์ของชินโต ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว

ตัวอย่างของนักพรตผู้หนึ่งที่สำคัญในสมัยแรกๆ เป็นที่รู้จักกันในนามของเอ็น-โนะ-โอะคะคุ (En-no-Shokaku) หรือ เอ็น-โนะ-เงียวจะ (En-no-Gyoja) อ้างตัวว่าสืบเชื้อสายมาจากครอบครัวของคนทรงคามิของเขาคะทsureจิ (Katsuragi) อดีตเคยเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าและชาติก่อนก็เคยเป็นจักรพรรดิของญี่ปุ่น (Picken, 1994, p.16) เอ็น-โนะ-โอะคะคุบำเพ็ญเพียรอยู่ที่เขาคะทsureจิ มีพลังอำนาจเหนือธรรมชาติอันได้มาจากการบำเพ็ญเพียร การที่เขาได้รับการนับถือจากชาวบ้านมากทำให้เดือดร้อนไปถึงรัฐบาลและพวกขุนนางชนชั้นสูงที่นับถือพุทธศาสนา จนในที่สุดโดยคำสั่งของจักรพรรดิมอมมุ (Mommū) เขาจึงถูกเนรเทศไปเกาะอิซึ (Izu) ในช่วงต้นศตวรรษที่ 8 อย่างไรก็ตาม กรณีของ เอ็น-โนะ-เงียวจะ (En-no-gyoja) ได้ชี้ให้เห็นถึงนิยมชมชอบและนับถือในอุบะโซะคุ (Ubasoku) ในฐานะที่เป็นพุทธศาสนาแบบหนึ่งที่สามารถเข้ากับรูปแบบศาสนาพื้นเมืองของชาวญี่ปุ่นได้

เอ็น-โนะ-เงียวจะ(En-no-Gyoja)

(ที่มา: <http://tencoo.fc2web.com/jinja/xzyohren.htm>)

ท่ามกลางอิทธิพลของพุทธศาสนาที่เข้ามาพร้อมกับการรับวัฒนธรรมของจีนในสมัยนาระ ทำให้บทบาทของชินโตอาจลดลงไปบ้าง ในขณะที่พุทธศาสนาเข้ามามีบทบาทสำคัญ แต่กระนั้นชินโตก็ได้เสื่อมหายไป เนื่องจากพุทธศาสนาที่ได้รับการสนับสนุนเป็นอย่างดีจากราชสำนักยังคงต้องอาศัยความคิดความเชื่อชินโตที่มีอยู่เดิมในการเผยแผ่พุทธศาสนาเองลงสู่ในระดับล่าง จึงเกิดการผสมผสานแนวความคิดระหว่างชินโตและพุทธศาสนา อันก่อให้เกิดลักษณะที่ถือเป็นเอกลักษณ์ของญี่ปุ่นขึ้นมา ซึ่งการผสมผสานนั้นได้อาศัยแนวคิดที่มีอยู่ดั้งเดิมของทั้งสองฝ่ายนำมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ อันได้แก่แนวความคิดความเชื่อในเรื่องของศาสนาลับ รวมทั้งเรื่องเกี่ยวกับเทพเจ้าของชินโตและพระโพธิสัตว์ในพุทธศาสนา นำมาซึ่งรูปแบบใหม่ของชินโตในเวลาต่อมา

จากชินโตในสมัยดั้งเดิมจนกระทั่งรับอิทธิพลพุทธศาสนาเข้ามาในสมัยนาระและเฮอัน ลักษณะของชินโตอาจมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง แต่ก็ไม่ได้เปลี่ยนจากหน้ามือเป็นหลังมือ กล่าวได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลง

ที่ยังคงยืนอยู่บนแนวคิดของชินโตดั้งเดิม นั่นคือความศรัทธาในคามิ แม้ว่าในระยะหลังจะเกิดแนวคิดใหม่เกี่ยวกับสถานะของคามิที่ถูกมองว่าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพระพุทธเจ้าก็ตาม แต่ก็เป็นเพียงการเผยแผ่ศาสนาพุทธโดยผสมผสานและอาศัยความเชื่อดั้งเดิมเป็นสื่อกลางเท่านั้น ความศรัทธาในคามิยังคงมีอยู่แม้ในราชสำนักที่พุทธศาสนาเป็นที่เฟื่องฟู ตลอดจนชาวบ้านก็ยังคงรักษาประเพณีและพิธีกรรมที่ปฏิบัติกันมาแต่เดิมเอาไว้ อันเป็นผลให้ชินโตไม่เลือนหายไปท่ามกลางอิทธิพลของพุทธศาสนาและได้สืบต่อมาจนถึงทุกวันนี้

เอกสารอ้างอิง

- ดับเบิลยู เอ็ม, เทโอเดอร์ เดอบารี. บ่อเกิดลัทธิประเพณีญี่ปุ่น. บรรณาธิการ; จำนง ทองประเสริฐ, แปล. พระนคร: ราชบัณฑิตยสถาน, 2514.
- พิพาดา ยังเจริญ. ประวัติอารยธรรมญี่ปุ่น. กรุงเทพฯ: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539
- เพ็ชรี สุมิตร. ประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น. กรุงเทพฯ: โครงการญี่ปุ่นศึกษา สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.
- เพ็ญศรี กาญจนมัย. ชินโต. กรุงเทพฯ: วารุณการพิมพ์, 2525.
- Akiyama, Aisaburo. Shinto and It's Architecture. Tokyo: Tokyo News Service, Ltd, 1955.
- Anesaki, Masaharu. Religious Life of Japanese People. Tokyo: Kokusai Bunka Shin-kokai, 1970.
- Anesaki, Masaharu. History of Japanese Religion: with special reference to the social and moral life of the nation. Rutland, Vt.: Tuttle, 1977.

- Kasahara, Kazuo. A History of Japanese Religion. Tokyo: Kosei Pub, 2001.
- Kato, Genchi. A Historical Study of the Religious Development of Shinto. Japan: Japan Society for the Promotion of Science, 1973.
- Kitagawa, Joseph M. Religion in Japanese History. New York: Columbia University Press, 1966.
- Picken, Stuart D.B. Essentials of Shinto: and analytical guide to principal teachings. Connecticut: Greenwood Press, 1994.
- Reader, Ian. Religion in contemporary Japan. London: Macmillan Press, 1991.
- Reader, Ian. Simple Guide To Shinto. Global Books Ltd, 1998.
- Ross, Floyd Hiatt. Shinto the Way of Japan. Boston: Beacon Press, 1965.
- 村上重良『日本の宗教』岩波ジュニア新書 27,1991.
- 義江彰夫『神仏習合』岩波新書, 1996.
- 『ジャポニカ一大日本百科事典』(第 9 卷) 小学館,1971.
- 『ジャポニカ一大日本百科事典』(第 10 卷) 小学館,1971.
- <http://ja.wikipedia.org>
- <http://philtar.ucsm.ac.uk/encyclopedia/shinto/ryobu.html>

การศึกษาโครงการหนึ่งชุมชนหนึ่งผลิตภัณฑ์ของญี่ปุ่นและไทย กับทางเลือกในการพัฒนาชุมชนอินโดนีเซีย

ยุพิน คล้ายมนต์*

นักวิจัยชำนาญการ สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

วาทัญญู ใจบริสุทธิ์**

เจ้าหน้าที่วิจัย สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทคัดย่อ

การศึกษาโครงการหนึ่งชุมชนหนึ่งผลิตภัณฑ์ของญี่ปุ่นและไทยกับทางเลือกในการพัฒนาชุมชนอินโดนีเซีย เน้นการนำแนวคิดการพัฒนาท้องถิ่นผ่านโครงการหนึ่งชุมชนหนึ่งผลิตภัณฑ์ของญี่ปุ่นและของไทย ซึ่งนำแนวคิดปรัชญา OVOP ของญี่ปุ่นมาเป็นต้นแบบนั้น มีศักยภาพในการนำไปใช้เป็นทางเลือกเพื่อพัฒนาชุมชนในอินโดนีเซียเพียงใด ทั้งรัฐบาลไทยและอินโดนีเซียต่างเชื่อว่าการพัฒนาท้องถิ่นเป็นปัจจัยสำคัญในการลดความยากจนในชนบท บทความนี้นำเสนอในสามประเด็น ดังนี้ ประเด็นที่หนึ่ง คือ ปรัชญา OVOP และต้นแบบการพัฒนาหนึ่งชุมชนหนึ่งผลิตภัณฑ์ของญี่ปุ่น ประเด็นที่สอง การพัฒนาหนึ่งชุมชนหนึ่งผลิตภัณฑ์ของไทย OTOP และ ประเด็นที่สาม การพัฒนาชนบทในอินโดนีเซีย

คำสำคัญ: หนึ่งชุมชนหนึ่งผลิตภัณฑ์ การพัฒนาชุมชน ญี่ปุ่น ไทย อินโดนีเซีย

* ผู้รับผิดชอบบทความ E-mail: yoopin@gmail.com

** ผู้รับผิดชอบบทความ E-mail: watunyu1979@hotmail.com

A Study on One Village One Product Project in Japan and Thailand as an Alternative of Community Development in Indonesia

Yoopin Claymone
Watunyu Jaiborisudhi

Abstract

A Study on One village One Product Project in Japan and Thailand as an Alternative of Community Development in Indonesia focuses on the potential for adaptation of the Japanese “One Village One Product” concept to Thailand and local development efforts in Indonesia. Both Thai and Indonesia government believe that local development, especially in rural areas, is a key to poverty reduction. This paper is divided into three parts: the OVOP concept and the Oita Japanese Model, the Thai “One Tambon One Product” Model, and general description of rural development Indonesia.

Keywords: One Village One Product, Community Development, Japan, Thailand, Indonesia

Introduction

This paper points out that the potential for adaptation of the Japanese “One Village One Product” concept to Thailand and local development efforts in Indonesia. Both Thai and Indonesia government believe that local development, especially in rural areas, is a key to poverty reduction. A major problem facing developing countries is how to develop local areas to be urbanized. The economic decline of rural areas due to the declining value of traditional agriculture forces many young people to migrate to urban areas in search of better opportunities, incomes and standards of living, but this causes further decline to the rural areas and contributes to urban congestion and all its attendant problems.

The OVOP Concept

The OVOP concept is a unique approach to local development which was the wisdom of the Japanese former Governor of Oita prefecture, Hiramatsu, who used his previous experience and exposure in the Japanese Ministry of Economy, Trade and Industry (METI) to aim for a solution to Oita’s serious rural economic decline. This approach has been very successful in the Japanese prefecture of Oita and has attracted and continues to attract wide international

appeal, particularly in developing countries, because of its potential to reverse local decay and decline. The countries that have embraced OVOP include Thailand, Vietnam, Korea, China, Cambodia, Philippines, Laos, and Indonesia in South East Asia.¹ The essence of OVOP lies in value addition to local products to generate higher incomes for local communities, as well as in transforming local environments to make them attractive to local residents and tourists. In that regard it runs in line with the new thrust towards local economic development and the value addition being promoted through Programme. OVOP is a distinctive approach to rural community development in which latent local community creativity and potential is triggered, through effective local leadership and human resources development, and directed at community revitalisation through development of unique products that have strong market appeal. Its overall aim is to develop and consolidate local self-organising capability for sustainable local development and poverty reduction. There are the three principles as follows: (i) self-reliance and creativity (ii) human resources development, and (iii) thinking locally but acting globally. Local people take the lead, independent of external prompting and largely on their own creativity and self-reliance, to

¹ Oita International Exchange Promotion Committee (August 2006), ‘One Village, One Product’ Spreading Throughout the World.

make unique products from local resources for their own good and to capture markets external to their locality. In the process they develop their expertise through production of competitive products, their livelihoods improve due to enhanced incomes, and their communities develop closer bonds at the same time. The OVOP rural community development concept has been implemented in different ways where it has been introduced, depending on the overall objective and the unique circumstances of each country. Two examples are outlined below to provide some contrasts that should be of interest in determining how Indonesia should approach the subject. These are (i) the Oita Japanese Model (ii) Thailand's One Tambon One Product model.

The Oita Japanese Model

The Oita OVOP model is classic because it is the model that has been emulated in other countries with different variation. The Oita OVOP model developed from locally-led 'movements' which aimed at "gradual, long-term and intrinsic community

revitalisation, to be pursued through the formulation of local leaders".² The impetus for this was the preceding rapid post-war economic growth and transformation in Japan which, while generating tremendous benefits for the country as a whole, concentrated most of these benefits in urban areas leaving rural areas desolate and quite unattractive, particularly for the young. The resultant disillusionment with too rapid industrialisation³ led to a shift in national policy from concentration on economic growth to balanced socio-economic development, which provided the framework for interest in rural and community development. In the case of Oita local movements sprung up, specifically in Oyama, in which local communities (though strong local leadership) took various steps to rejuvenate their areas. These actions, which included community dialogues and networking, local leadership formation through after work school, promotion of culture and sport, and enhancing tourism, were given support by the Oita prefecture.

² Rika Fujioka, (2006). 'Learning from OVOP in Japan and OTOP in Thailand for the Application to CLMV Countries' (paper presented at the workshop on Integrated Community Development for the Mekong Region: "One Village One Product Movement in CLMV Countries") by Asian Productivity Organizations: December 2006), p. 1.

³ Rapid industrialization led to extensive urban congestion and pollution, on the one hand, and, on the other hand, it drew people away from their land and community and left them 'hanging' in unfriendly urban centre.

OVOP was not intended to be the main or only socio-economic development strategy for the Oita prefecture, nor was it considered a substitute to attracting industries to Oita. Rather, it was meant to be a complementary strategy to other interventions, but with special focus on promoting economic and social wellbeing of rural communities through leadership action. Emphasis was placed on economical use of resources and environmental conservation, owing to scarcity of natural resources in Japan generally. To deal with the problems of market circulation and sharpening competition, value addition focused on promoting product originality, uniqueness and diversity. Human resource development targeted leaders or those with potential to become leaders.⁴ In terms of administrative structure, OVOP in Oita was coordinated by a section in the Oita prefecture government called the OVOP Promotion Council. This responsibility was transferred to the Oita International Exchange Promotion Committee. OVOP activities are financed by donations from the private sector such as Tokiwa Department Store rather than from the prefecture government. OVOP in Oita depends a great deal on partnership between government, the community and the private sector. It targets local, national and external

markets. At the local level ‘Hometown’ and ‘roadside’ stations sell OVOP products within Oita prefecture. Beyond the local level, antenna shops and product fairs have been set up outside Oita prefecture and Tokiwa Department Store has a specific ‘OVOP corner’. All this is intended to enhance **Gross National Satisfaction** (GNS), and not just to expand Japan’s Gross National Product (GNP). Emphasis has been placed on using resources within the community for the community benefit, so that there is a direct link between product development and community development.⁵ At international level, OVOP products have been marketed through careful analysis of international markets and emphasising in superior quality and effective distribution.

The Thai Model: One Tambon One Product

The Tambon is an administrative unit in Thailand roughly equivalent to a district. ‘One Tambon One Product’ (OTOP) is Thailand’s version of OVOP. The brain behind it was ex-prime minister Thaksin Shinawatra, a telecommunication businessman, who visited Oita with his senior officials several occasions to get first hand understanding of the revolutionary changes, and

⁴ The Oita Prefecture One Village One Product 21 Promotion Council, One Village One Product 21: Bringing the Spirit of the Country to the City, p. 2.

⁵ Ibid., p. 5.

these visits led to coordinated government adoption and adaptation of OVOP to the specific circumstances of Thailand.

The legacy of centralised administration in Thailand arising out centuries of absolute monarchism made a centralized approach to OVOP the natural choice. Although OTOP (like OVOP) has adopted a bottom-up implementation modality that hinges on government-community-private sector partnership, and is based on the same three principles (i.e. *Think Globally, Act Locally; Independence and Creativity; and Fostering Human Resources*), it is formulated and implemented by the Thai central government, with strict guidelines for product development and marketing. OTOP (like OVOP) is not promoted as the only or even main development strategy for Thailand; rather it is part of the Thailand's dual track development policy of "fostering the nation's competitiveness, while stimulating domestic consumption and empowerment of grassroots communities".⁶ OTOP is directed and coordinated from the top by the National OTOP Administrative Committee (NOAC), with sub-committees comprising officials from line ministries at national, provincial and district levels. OTOP activities are based on an annual project master plan, which is funded directly from the national budget. The budget for OTOP is managed by NOAC

and is used to fund activities in the OTOP annual project master plan.

Contrary to OVOP which is based on a gradual, long-term development strategy, OTOP aims at rapid development of community entrepreneurship. Among the measures promoted to achieve this is periodic designation of certain individuals or groups as 'OTOP Village Champion' and assigning 'number one' or five star status to certain products based on government-set selection criteria for value addition. In its origin and intent OTOP products are aimed at national and external markets rather than local community consumption or use, which is an important distinction from Oita's OVOP. OTOP focuses primarily on producing outstanding products that can compete successfully in urban and external markets. Community participation in the production of OTOP products is not that much important, unlike in the case of OVOP. Of more significance to OTOP are those individuals and groups that can produce such products. Thus, community self-reliance and creativity which is so central to OVOP is of secondary importance to OTOP. It is value addition that really matters. In short, the essential difference between OTOP and OVOP is that OTOP is primarily economic in outlook and intent, fundamentally targets urban and external markets, and is less

⁶ Rika Fujioka, Ibid., p. 2.

concerned with development of the local community.

However, understanding the problems of Thailand economics crisis in 1997 and its major impact to Thai society are very essential to the study. Thailand has played a certain level of social and economic progress and integrated into the global economy through modernization since 1960s from the time when the first National Economics Development Plan (1961-1965) began. As being an agriculture-based economy, agricultural development in Thailand, was a strategy in the progress of rural development during the 1960s and 1970s. Then, in the mid-1980s the development strategy was shifted from agriculture to manufacturing and services sectors. There were problems in agricultural or rural sector in those periods. Unequal distribution of income and growth among urban and rural communities drove into poverty, and rural development was given top priority since 1970. Earlier policies on agricultural or rural development emphasized areas with a high concentration of resource allocation and development potential. It was because agricultural was the mainstay of the majority of the Thai population, and development effort was focus mainly on economic growth. Only from the Fifth Development Plan (1982-1986) that social dimension was officially addressed and integrated into the Plan. Thus, “National Economic Development Plan” was changed to be “National Economic and Social Development Plan. The

government identified rural development as a primary sector in which to target poverty. In the Sixth Plan (1987-1991), the poverty reduction policy addressed income distribution and the development in the rural areas. In the Seventh Plan, the poverty issue was incorporated in the policy by enhancing the quality of life such as medical care program for the poor and etc. On the contrary, a mid the 1997 crisis, the agricultural and rural sector has demonstrated its innate strength of Thai society to respond to the situation in term of increased production and in its ability to absorb high levels of reverse rural-urban migration. The rural sector was the shock-absorber that welcomed millions people from the big cities who, having lost their jobs and choosing to go back to their home town and their families. Even though big business in the urban areas had to close down, the rural sector survived due to its richness in natural resources as well as its social capital deeply rooted in the Thai culture. In addition, the rural sector was able to absorb the influx of great number of jobless people. Many of them turned to activities that their families practiced in everyday life, and perhaps injecting a little more creativity into them. For example, some tried producing bottled fruit juice of snacks from local and indigenous fruits. Some turned to handicrafts such as basketry, weaving and making gift items from silk and cotton. Other helped their families with farming chores. Knowledge in cooking, handicrafts and agriculture was

so common in Thai life. The crisis began in the first years of the implementation of the Eighth National Social and Economic Development Plan (1997-2001). Thus, there was a need to revise the plan in order to deal with the national crisis. It was focused on citizen participation and was a major step toward the mobilization of people from all walks of life to play more active role in the process of national development.⁷ At the same time that the government was trying to solve the problems in business and financial sectors, the rural sector was also given more importance. The government began to realize the more potential of the rural sector in absorbing jobless people from the big cities. Various projects were initiated to generate jobs and incomes in the rural sector. For example, the Social Investment Fund (SIF)⁸ was a four-year project (1998-2002) funded by a 4.8 billion U.S. dollar loan from the World Bank. The Village Revolving Fund was a national scheme for a one million baht lending fund to each of around seventy-two thousand villages across Thailand. And the famous government's One Tambon (sub-district), One Product (OTOP) initiative is

the major scheme to promote community or grassroots economy. This OTOP idea was borrowed from Oita- a Japanese village that creates unique products for the village as tourists' attraction in order to generate better income among villagers, but adapted to the Thai context at national scale. These innovative efforts will be elaborated on further.

General description of Indonesia

Indonesia is an archipelago with more or less 17,504 big and small islands spread along Sumatera, Java, Kalimantan/Borneo, Nusa Tenggara, Sulawesi, Mollucas and Papua. The Indonesian territory is divided in 33 provinces with more than 250 million inhabitants with the array of ethnics (more than 300 ethnics with different culture), each with its own cultural identity and natural resources. Based on exclusive economy-zone, Indonesia covers a territorial of 800 million hectares, the biggest part of it, about 76% hectares is territorial waters and the rest of it is land terrestrial. About 120.2 million hectares of the territorial land is in form of jungle and the rest of the land with coverage of 70.8 million hectares terrestrially utilized

⁷ Yuwanuch Tinnaluck. (2005). Knowledge Creation and Sustainable Development: A Collaboration Process between Thai Local Wisdom and Modern Science, Universite de Poitiers.

⁸ Social Investment Fund - SIF was born out of the Social Investment Project - SIP that was designed to alleviate social impact due to the economic crisis. SIP was later separated into Social Investment Fund (SIF), and Regional Urban Development Fund (RUDF). The availability of SIP allowed NGOs to acquire fund to create projects aimed at meeting the Poor's basic needs.

for various farm cultivations such as paddy-field, rain-fed agriculture, estate; and non-farm cultivation such as mining industry, plantation, bush, and savanna.

Rural development in Indonesia

Rural development in Indonesia has been agricultural development, and agricultural sector remains as an important part of the Indonesian rural development. The experiences also highlight that rural development also equal to poverty alleviation. Thus, the following cases illustrate several rural development programs that to some extent have not only failed to improve peoples' income, but also unable to improved social, economic and environmental issues. In development and poverty alleviation programs, the Indonesian government provides financial assistance in various forms such as grant, revolving fund, and commercial credits. Rural development programs have also been implemented through community organizations with various levels of formality and activities. Studies found

that most programs failed and discontinued.⁹ Research also found that most of government-created village organizations do not perform well to support rural development programs.¹⁰ Rural development has been characterised by ineffective community groups establishment, top-down process, neglecting community participation, mostly focus on financial support with limited capacity building activities, lack of interagency coordination, project-based approach and lack of commitment, unrealistic targets, and lack of law enforcement in program implementation.

As a result, most rural development programs failed and discontinued. Community participation to rural development is low, most community organizations are inactive, lack of sense of belonging to development programs, increasing community dependency to outsiders' help and initiative, community perceives development as financial support and development discontinue. Therefore, top-Down development policies are still problem to obstruct rural developing in Indonesia.

⁹ Muktasam, A. (2000). Role of Groups in Indonesian Rural Development, (Ph.D. thesis, The University of Queensland).

¹⁰ Muktasam, A. and Mengestuti, A. (2007). Empowering Rural Communities through Community Organisations and Traditional Medicinal Plant Development (A research carried out as an *Asian Public Intellectual* or API Follow-up Project, A Report Draft)

Back to Village Project (Gerakan Kembali Ke Desa): OVOP Case in Indonesia

Indonesia is one of country in Southeast Asia that adopted OVOP in the Gerakan Kembali Ke Desa (GKD) or Back to Village Project. Back to Village Project was initiated by Basofi Sudirman who was the governor of East Java until 1998. The aim of Back to Village Project initially crated to reduce migration by developing their own resources and also their Local community. However, Back to Village Project couldn't be existed after the period of Basofi finished by 1998. There are three constraints to keep this project from being sustained.¹¹

1. Generally in Indonesia, most of policy which have been issued were not sustained, even though they were good policy because of changed government leader.

2. Back to Village Project is lack of attention from the Indonesia central government.

3. In Indonesia, human resources are undeveloped because most of local people in rural area are uneducated.

As mentioned above, rural development in Indonesia failed because of lack

participation of the rural community and undeveloped human resources. On the other hand, Top-down management is still the main policy of Indonesia central government toward rural community development. Unfortunately, that development project should be called “The end of Back to village and return of the state” in East Java. However, the Indonesia OVOP project recovered in 2006 when Vice President Jusuff Kalla met JETRO President in Tokyo. The Indonesia OVOP pilot project was held in Yogyakarta, and promoted handicraft products such as silver product and batik textile.

Conclusions

The OVOP concept is a unique approach which has been very successful in the Japanese prefecture of Oita and has attracted and continues to attract wide international appeal, particularly in developing countries such as Thailand and Indonesia. In case of the Thai Model: One Tambon One Product, the essential difference between OTOP and OVOP is that OTOP is primarily economic in outlook and intent, fundamentally targets urban and external markets, and is less concerned with development of the local community. As for Indonesia, most rural development

¹¹ Wiwit Kuswidiati. (2008). A Case Study of Participatory Development in the OVOP Movement : Green Tourism in Ajimu Town, Oita, Japan and Agro Tourism in Pasuruan, East Java, Indonesia (Research Paper, Graduate School of Policy Science Ritsumeikan University)

programs failed and discontinued. Community participation to rural development is low, most community organizations are inactive, lack of sense of belonging to development programs.

References

- Oita International Exchange Promotion Committee (2006). *“One Village, One Product’ Spreading Throughout the World”*.
- Muktasam, A. (2000). *“Role of Groups in Indonesian Rural Development”*, (Ph.D. thesis, The University of Queensland).
- Muktasam, A. and Mengestuti, A. (2007). *“Empowering Rural Communities through Community Organisations and Traditional Medicinal Plant Development”* (A research carried out as an Asian Public Intellectual or API Follow-up Project, A Report Draft)
- Rika Fujioka. (2006). *“Learning from OVOP in Japan and OTOP in Thailand for the Application to CLMV Countries’ (paper presented at the workshop on Integrated Community Development for the Mekong Region: One Village One Product Movement in CLMV Countries”* by Asian Productivity Organizations: December 2006)
- The Oita Prefecture One Village One Product 21 Promotion Council, *“One Village One Product 21: Bringing the Spirit of the Country to the City”*
- Wiwit Kuswidiati. (2008). *“A Case Study of Participatory Development in the OVOP Movement: Green Tourism in Ajimu Town, Oita, Japan and Agro Tourism in Pasuruan, East Java Indonesia”* (Research Paper, Graduate School of Policy Science Ritsumeikan University)
- Yuwanuch Tinnaluck. (2005). *“Knowledge Creation and Sustainable Development: A Collaboration Process between Thai Local Wisdom and Modern Science”*, Universite de Poitiers.

ข้อสังเกตบางประการต่อผลทางเศรษฐกิจและสังคมจากการพำนักระยะยาว ของชาวญี่ปุ่นในประเทศไทย

วรางคณา ก่อเกียรติพิทักษ์*

นักวิจัยประจำสถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ดวงพร ภิญญะพันธ์**

นักวิจัยอิสระ

บทคัดย่อ

สังคมญี่ปุ่นได้กลายเป็นสังคมผู้สูงอายุ ผู้สูงอายุเหล่านี้ได้รับเงินบำนาญในการเลี้ยงชีพ แต่เนื่องจากค่าครองชีพที่ค่อนข้างสูง จึงเป็นปัจจัยผลักดันให้ผู้สูงอายุชาวญี่ปุ่นเดินทางไปพำนักระยะยาว (Long Stay) ในต่างประเทศ โดยประเทศไทยเป็นหนึ่งในประเทศที่ชาวญี่ปุ่นนิยมเดินทางมา ซึ่งการที่ชาวญี่ปุ่นเข้ามาพำนักระยะยาวในประเทศไทย ส่งผลต่อทั้งทางเศรษฐกิจ และสังคมต่อประเทศไทย ดังนั้น ในบทความนี้เรื่อง การพำนักระยะยาวของชาวญี่ปุ่นในประเทศไทย จะเป็นการนำเสนอถึงที่มาและความเป็นมาของการพำนักระยะยาวทั้งในประเทศญี่ปุ่นและประเทศไทย รวมถึงผลจากการพำนักระยะยาวของชาวญี่ปุ่นในประเทศไทย เพื่อนำไปเป็นข้อมูลพิจารณาในการจัดทำนโยบายอันเกี่ยวกับการพำนักระยะยาวของชาวญี่ปุ่นในประเทศไทยต่อไป

คำสำคัญ: ผลทางเศรษฐกิจและสังคม การพำนักระยะยาว ชาวญี่ปุ่น ประเทศไทย

* ผู้รับผิดชอบบทความ E-mail: huijaa05@hotmail.com

** ผู้รับผิดชอบบทความ E-mail: dordek_ae@hotmail.com

Notice on the Effects of Japanese Long Stay on Thai Economy and Society

Warangkana Korkietpitak
Duangporn Pinyaphund

Abstract

Japanese Society has become aging society. The elderly receive retirement pension from the Japanese government. As high commodity prices cause the elderly to stay abroad for a long time. Thailand is one of the countries where the Japanese elderly are likely to stay. Japanese long stay in Thailand makes an impact on economic and social dimensions. Therefore, the purpose of this paper is to express the background of long stay in Thailand and to analyze the impacts of Japanese long stay on Thai economy and society in order to utilize information for considering/taking into account of policy making on Japanese long stay in Thailand in the future.

Keywords: Effects, Thai economy and society, Long Stay, Japanese

บทนำ

ปัจจุบันสังคมญี่ปุ่นได้เปลี่ยนแปลงเข้าสู่การเป็นสังคมผู้สูงอายุมากขึ้น ทั้งนี้ จะเห็นได้จากในปี 2552 ประเทศญี่ปุ่นมีประชากรประมาณ 127.6 ล้านคน¹ ขณะที่ประชากรญี่ปุ่นที่มีอายุตั้งแต่ 65 ปีขึ้นไปมีถึง 29.3 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 23 ของจำนวนประชากรทั้งหมด เพิ่มขึ้นจากปีที่แล้วถึง 1.2 ล้านคน อย่างไรก็ตาม ญี่ปุ่นคาดการณ์ไว้ว่าในปี 2562 หรือในอีก 10 ปีข้างหน้า ประเทศญี่ปุ่นจะมีประชากรสูงอายุประมาณร้อยละ 25 ของประชากรทั้งหมด ซึ่งหมายความว่าชาวญี่ปุ่น 4 คน จะมีคนแก่อยู่ 1 คน²

สาเหตุที่ประเทศญี่ปุ่นมีจำนวนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นสูงอย่างมาก สืบเนื่องจากกลุ่มประชากรที่เกิดขึ้นในช่วง Baby Boom ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เด็กเกิดมากในช่วงเวลาประมาณ 10 ปี ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2482-2488) โดยเมื่อชาวญี่ปุ่นอยู่ในภาวะอดอยากการมีบุตรในระหว่างภาวะสงคราม ทำให้ในช่วงปี 2490-2492 ชาวญี่ปุ่นได้กลับมามีบุตรในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน โดยจะเห็นได้จากการเกิดมากถึง 2.7 ล้านคนต่อปี³ และทำให้ประชากรที่มีจำนวนรวมมากกว่า 7 ล้านคน นอกจากนี้ ประกอบกับวิทยาการทางการแพทย์ที่ก้าวหน้ามากขึ้น ทำให้ประชาชนชาวญี่ปุ่นมีอายุขัยเฉลี่ยที่สูงขึ้นถึง 83 ปี ซึ่งจัดเป็นประเทศที่มีอายุขัยเฉลี่ยยืนยาวมากที่สุดในโลก และยังมีสุขภาพที่แข็งแรงขึ้นอีกด้วย

กลุ่มจำนวนผู้สูงอายุที่เกษียณอายุจากการทำงานที่ยังมีความสามารถในการใช้จ่ายเงินเพื่อการพักผ่อน ทั้งนี้ ชาวญี่ปุ่นที่มีอายุตั้งแต่ 65 ปีขึ้นไปจะมีบำนาญ (เงินจากรัฐบาล) ใช้ทุกคน เนื่องจากชาวญี่ปุ่นทุกคนที่มีอายุตั้งแต่ 20 ปีขึ้นไปจะต้องจ่ายเงินให้กับรัฐบาลทุกปีตามสัดส่วนรายได้ที่ได้รับ เพื่อเป็นบำนาญของตนเองหลังเกษียณอายุ โดยจ่ายให้เป็นจำนวนค่อนข้างมาก ทำให้ประชาชนมีกำลังทรัพย์ในการไปพำนักระเทศอื่นเป็นระยะเวลาอันยาวนานได้ แต่ในขณะเดียวกันค่าครองชีพในญี่ปุ่นมีอัตราที่ค่อนข้างสูง ทำให้ภาครัฐและเอกชนของประเทศญี่ปุ่นส่งเสริมให้ผู้สูงอายุเดินทางไปพำนักระยะยาว (Long Stay) ในต่างประเทศที่มีค่าครองชีพที่เหมาะสม และคงไว้ซึ่งคุณภาพชีวิต โดยทางการญี่ปุ่นมีนโยบายส่งเสริมให้ชาวญี่ปุ่นเดินทางออกนอกประเทศภายใต้โครงการ Visit World Campaign (VWC) ตั้งแต่ปี 2551-2553 โดยจะส่งเสริมให้ชาวญี่ปุ่นจำนวน 20 ล้านคนเดินทางออกนอกประเทศในปี 2553 ซึ่งประเทศไทยได้รับสนับสนุนในการคัดเลือกให้เป็น 1 ใน 9 ประเทศอันดับแรกที่ชาวญี่ปุ่นควรเดินทางมาท่องเที่ยวในช่วงปี 2551 เป็นต้นไป⁴ การพำนักระยะยาวจึงเป็นทางเลือกที่น่าสนใจสำหรับผู้สูงอายุในประเทศญี่ปุ่นหลังจากเกษียณจากการทำงาน

Tomohiro Toda ได้ศึกษาจำนวนชาวญี่ปุ่นที่ใช้ชีวิตช่วงที่สองในต่างประเทศในปี 2543

¹ Population Reference Bureau. (2009). 2009 World Population Data Sheet (Online). Available URL: http://www.prb.org/pdf09/09wpds_eng.pdf. [สืบค้น ณ วันที่ 8 กุมภาพันธ์ 2553].

² นาฎยา ตานานนท์. (2538). ญี่ปุ่น: ยุคคนแก่เฟื่องฟู. มติชน. ปีที่ 18 ฉบับที่ 6427 (14 ตุลาคม 2538). น. 22.

³ อากม. (10 สิงหาคม 2550). Baby Boomers: ผู้ธุรกิจ Long Stay ที่หอมหวานของเชียงใหม่ (Online). Available URL: <http://www.oknation.net/blog/akom/2007/08/10/entry-1>. [สืบค้น ณ วันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2553]

⁴ วิจิ รั้งผึ้ง. ขวนชาวญี่ปุ่นมาเที่ยวเมืองไทย (Online). Available URL: <http://www.tpa.or.th/jsociety/content.php?act=view&id=907>. [สืบค้น ณ วันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2553]

โดยชาวญี่ปุ่นที่อายุมากกว่า 50 ปี ใช้ชีวิตช่วงที่สองในต่างประเทศ สามารถแยกได้ 5 ประเภท⁵ ดังนี้ ประเภท 1 ผู้ที่อาศัยในต่างประเทศเป็นบ้านหลังที่สอง จะใช้เวลาเกือบทั้งปีในต่างประเทศ ประเภท 2 ผู้ที่อาศัยในประเทศญี่ปุ่น และอาศัยในต่างประเทศแห่งละประมาณ 3-6 เดือน สลับกันไป ประเภท 3 ผู้ที่อาศัยในต่างประเทศ ปีละประมาณ 1-3 เดือน ประเภท 4 ผู้ที่ครอบครองที่อยู่อาศัยในต่างประเทศเป็นชื่อของตนเองและประเภท 5 ผู้ที่ประกอบธุรกิจในต่างประเทศ ทั้งนี้ จะเห็นได้จากข้อมูล ณ วันที่ 1 ตุลาคม 2551⁶ มีชาวญี่ปุ่นพำนักอยู่ในต่างประเทศรวมทั้งสิ้น 1,116,993 คน เป็นผู้พำนักถาวรร้อยละ 32.4 และผู้พำนักระยะยาวร้อยละ 67.7 โดยมีชาวญี่ปุ่นพำนักในสหรัฐอเมริกามากที่สุดร้อยละ 38.7 รองลงมาคือ จีน ออสเตรเลีย อังกฤษ ฯลฯ ส่วนไทยอยู่ในลำดับที่ 7 สำหรับชาวญี่ปุ่นที่พำนักอยู่ในประเทศไทยมีจำนวน 44,114 คน คิดเป็นร้อยละ 3.9 ส่วนเมืองที่มีชาวญี่ปุ่นพำนักมากที่สุด คือ ลอสแอนเจลิส รองลงมา คือ นิวยอร์ก และเซี่ยงไฮ้ สำหรับกรุงเทพมหานครอยู่ในลำดับที่ 4 โดยชาวญี่ปุ่นที่พำนักในกรุงเทพมหานครมีจำนวน 32,283 คน นอกจากนี้ ข้อมูลล่าสุด ณ เดือนมิถุนายน 2550⁷ มีชาวญี่ปุ่นอาศัยอยู่ในพื้นที่ภาคเหนือที่ลงทะเบียนไว้

กับสถานกงสุลใหญ่ญี่ปุ่น ณ นครเชียงใหม่ ประมาณ 2,476 คน อยู่ในจังหวัดเชียงใหม่มากที่สุด คือ 1,962 คน แต่เชื่อว่าชาวญี่ปุ่นที่อาศัยอยู่น่าจะมีมากกว่านี้

สำหรับในประเทศไทยได้เริ่มมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวผ่านกระยะยาวขึ้นตั้งแต่ปี 2544 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อดำเนินการส่งเสริมและขยายกลุ่มตลาด นักท่องเที่ยว อันจะเกิดประโยชน์ต่อการนำเงินตราต่างประเทศ และเนื่องจากไทยเป็นประเทศที่มีค่าครองชีพค่อนข้างถูก มีสิ่งอำนวยความสะดวกหลายด้าน และเป็นสังคมที่เคารพต่อผู้สูงอายุ จึงทำให้ประเทศไทยได้รับความนิยมสูง และมีแนวโน้มว่าจะได้รับความนิยมในการพำนักระยะยาวมากขึ้นเรื่อย ๆ

การที่ชาวญี่ปุ่นเข้ามาพำนักระยะยาวในประเทศไทย อาจส่งผลต่อทั้งทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมทั้งทางด้านบวก และด้านลบต่อประเทศไทย ดังนั้น ในบทความนี้เรื่อง *การพำนักระยะยาวของชาวญี่ปุ่นในประเทศไทย* จะเป็นการนำเสนอถึงที่มาและความเป็นมาของการพำนักระยะยาวทั้งในประเทศญี่ปุ่น และประเทศไทย รวมถึงผลจากการพำนักระยะยาวของชาวญี่ปุ่นในประเทศไทย เพื่อนำไปเป็นข้อมูลพิจารณาในการจัดทำนโยบายที่เกี่ยวกับการพำนักระยะยาวของชาวญี่ปุ่นในประเทศไทยต่อไป

⁵ ดวงใจ หล่อชนวนิชย์. (25 กุมภาพันธ์ 2547). *บทเรียนลองสเตย์ จากนักท่องเที่ยวญี่ปุ่น* (Online). Available URL: <http://www.nidambe11.net/ekonomiz/2004q1/article2004feb25p3.htm>. [สืบค้น ณ วันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2553]

⁶ สำนักงานแรงงานในประเทศญี่ปุ่น. (27 พฤศจิกายน 2552). *กรมการกงสุล กระทรวงการต่างประเทศญี่ปุ่น รายงานสถิติชาวต่างชาติที่พำนักอยู่ในต่างประเทศ ณ วันที่ 1 ตุลาคม 2551* (Online). Available URL: http://www.thaiceotokyo.jp/th/index.php?option=com_content&view=article&id=444:-1-2551&catid=77:2008-12-04-05-08-24&Itemid=1075. [สืบค้น ณ วันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2553]

⁷ จันจิรา จารุศุภวัฒน์. (3 กันยายน 2550). *รายงานพิเศษ: ธุรกิจ ‘ลองสเตย์’ ตลาดผู้สูงอายุญี่ปุ่น โอกาสท่องเที่ยวเชิงใหม่* (กรุงเทพธุรกิจออนไลน์). Available URL: http://www.bangkokbiznews.com/2007/09/03/WW53_5301_news.php?newsid=92584. [สืบค้น ณ วันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2553]

แนวคิดและที่มาของการพำนักระยะยาว

การพำนักระยะยาวได้มีมานานแล้ว โดยเกิดขึ้นจากประชากรในกลุ่มประเทศตะวันตกที่มีรายได้ดีจะแสวงหาความสุขให้ตนเองด้วยการไปท่องเที่ยวในต่างถิ่น ทั้งภายในประเทศของตนเองและต่างประเทศ โดยใช้ระยะเวลาอันยาวนานและนิยมไปกันเป็นกลุ่ม โดยจัดรูปแบบเป็นชมรม (club) ขึ้น แต่พวกที่นิยมไปอิสระเป็นบุคคลก็มีอยู่บ้าง การเดินทางไปท่องเที่ยวระยะยาวแต่ละครั้งนั้นจะมีวัตถุประสงค์เจาะจงชัดเจน ต่อมาในระยะหลังความหมายของการพำนักระยะยาวได้พัฒนาไปสู่การท่องเที่ยวหลายรูปแบบที่เป็นการพักอาศัยเป็นเวลานานแต่ก็ยังยึดแนวคิดหลักอันเดิม คือ การมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนเพื่อการใดการหนึ่ง โดยเฉพาะ ดังนั้น การพำนักระยะยาวในยุคปัจจุบันจึงมีความหมายกว้างครอบคลุมถึงการท่องเที่ยวรูปแบบต่างๆ ที่มีใช้ไปเที่ยวแบบทั่วไปแต่เป็นการไปพักอาศัยชั่วคราว ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการใดการหนึ่ง โดยเฉพาะ สำหรับระยะเวลานั้น ขึ้นอยู่กับกิจกรรมตามวัตถุประสงค์แต่ละวัตถุประสงค์ เช่น เพื่อใช้ชีวิตหลังเกษียณ รักษาสุขภาพ การศึกษา และฝึกซ้อมกีฬา เป็นต้น

ทั้งนี้ เมื่อกล่าวถึงความหมายของการพำนักระยะยาวได้มีผู้ให้นิยามแตกต่างกันไปดังนี้⁸ บริษัท Northern Heritage Valley ได้ให้คำจำกัดความของการพำนักระยะยาว คือ การส่งเสริมให้ประเทศไทยเป็น

จุดหมายปลายทางให้นักท่องเที่ยวมาอาศัยอยู่เป็นเวลานาน ซึ่งหมายถึงระยะเวลาตั้งแต่ 2 สัปดาห์ จนถึง 2-3 เดือน หรือ 2-3 ปี โดยทั่วไปแล้วการท่องเที่ยวประเภทนี้มีความหมายโดยนัยว่า เป็นการท่องเที่ยวสำหรับนักท่องเที่ยวผู้เกษียณอายุ หรือผู้ที่มีฐานะดี

สำหรับประเทศญี่ปุ่นนั้น เนื่องจากการที่ประเทศญี่ปุ่นมีจำนวนประชากรที่จำเป็นต้องไปอาศัยยังต่างประเทศเป็นจำนวนมาก การพำนักระยะยาวจึงเป็นนิยมในชาวญี่ปุ่นบางกลุ่ม มูลนิธิพำนักระยะยาว หรือ Long Stay Foundation ของประเทศญี่ปุ่นได้ให้ความหมายว่า การพำนักระยะยาว คือ การพักผ่อนระยะเวลานาน ณ แห่งใดแห่งหนึ่งในต่างประเทศ แต่ยังมีพื้นฐานวิถีชีวิตอยู่ที่ญี่ปุ่น และการพักผ่อนนั้นต้องได้สัมผัสกับวัฒนธรรมหรือวิถีชีวิตที่แตกต่างกัน ซึ่งมากกว่าการเดินทางเพื่อซื้อของหรือไปชมสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ

จากคำจำกัดความของกรมส่งเสริมการส่งออก การพำนักระยะยาว คือ ธุรกิจบริการเพื่อสุขภาพ ระยะยาว (Long-stay and Health Care) เป็นการให้บริการร่วมกันระหว่างโรงพยาบาล รีสอร์ท โรงแรมตามสถานที่พักผ่อนสวยงามทั่วประเทศ โดยใช้บริการด้านสุขภาพเป็นจุดขาย ให้บริการพักผ่อนระยะยาวพร้อมทั้งบริการด้านสุขภาพอย่างครบวงจร ทั้งนี้ เพื่อให้บริการแก่กลุ่มลูกค้าเป้าหมายผู้สูงอายุชาวต่างประเทศที่ต้องการเข้ามาพักผ่อนระยะยาว

⁸ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2553). *ความเป็นมาของ Long Stay* (Online). Available URL: http://www2.tat.or.th/longstay/thai/body_history.html. [สืบค้น ณ วันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2553]

อนึ่ง ดวงใจ หล่อธนะวิชช์⁹ ได้กล่าวถึงจุดเริ่มต้นของโครงการพำนักระยะยาวของญี่ปุ่นว่า แนวคิดส่งเสริมให้ชาวญี่ปุ่นไปพำนักระยะยาวในต่างประเทศเริ่มขึ้นในปี 2529 โดยกองอุตสาหกรรมงานบริการ กระทรวงการค้าและอุตสาหกรรมญี่ปุ่น (MITI) ได้เสนอโครงการ Silver Columbia Plan 92 ซึ่งเป็นโครงการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุญี่ปุ่นไปเริ่มต้นชีวิตหลังเกษียณอายุในต่างประเทศ โดยไปใช้ชีวิตในต่างประเทศอย่างถาวร โดยชื่อโครงการ Columbia 92 นั้นสื่อความหมายถึงปี 1492 (พ.ศ. 2035) ที่โคลัมบัสออกเดินทางจากสเปนเพื่อไปค้นหาทวีปใหม่ การตั้งชื่อจึงมีนัยเปรียบชาวญี่ปุ่นที่จะไปเริ่มต้นชีวิตที่สองในต่างประเทศเสมือนการได้พบกับโลกใหม่หรือชีวิตใหม่ โดยมีภาคเอกชนญี่ปุ่นเป็นแกนนำในการเข้าไปจัดหาและอำนวยความสะดวกเพื่อให้สถานที่ดังกล่าวเป็นเมืองที่ควรค่าแก่การใช้ชีวิต คือ อยู่ได้อย่างสบายๆ ด้วยเงินบำนาญ และประเทศที่ตอบรับโครงการนี้ อาทิ สเปน แคนาดา ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ ฯลฯ ต่างก็ได้เงินตราต่างประเทศไปกระตุ้นเศรษฐกิจด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตาม โครงการ Silver Columbia 92 ได้ถูกวิจารณ์ทั้งในประเทศและต่างประเทศ โดยเห็นว่าเป็นโครงการถ่ายโยงปัญหาการจัดสวัสดิการผู้สูงอายุที่ไม่ลงตัวภายในประเทศให้คนอื่นแก้ปัญหาแทน บ้างก็คัดค้านการสร้างหมู่บ้านคนชราญี่ปุ่นในต่างประเทศเมื่อเกิดเสียงวิพากษ์วิจารณ์ทั้งในและต่างประเทศอย่างมาก โครงการดังกล่าวจึงต้องหยุดชะงัก

ต่อมาเมื่อสังคมญี่ปุ่นเข้าสู่ช่วงเปลี่ยนผ่านทางด้านความคิด ชาวญี่ปุ่นส่วนหนึ่งอยากลองใช้ชีวิตในต่างประเทศที่ผู้คนมีวิถีและค่านิยมในการดำเนินชีวิตที่แตกต่างจากตน กลุ่มเป้าหมายและวัตถุประสงค์

ของการพำนักระยะยาวของชาวญี่ปุ่นจึงเปลี่ยนไป จึงมีการปรับโครงการใหม่ โดยในปี 2535 ได้มีการจัดตั้งมูลนิธิส่งเสริมการพำนักระยะยาวแห่งชาติ (Long Stay Foundation Japan) ขึ้นมาเพื่อปรับโฉมหน้าของ Silver Columbia Plan 92 ใหม่ เปลี่ยนเป็นชื่อโครงการ Long Stay และให้นิยามว่าเป็นกิจกรรมการพักผ่อนระยะยาวในต่างประเทศ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อหาประสบการณ์ใช้ชีวิตประจำวันในต่างแดนมากกว่ามาเพื่อท่องเที่ยว โดยมีที่พักของตนเองหรือเช่าที่พัก และท้ายที่สุดต้องกลับประเทศญี่ปุ่น และเน้นกลุ่มเป้าหมายอายุ 20-50 ปี นอกเหนือจากกลุ่มผู้สูงอายุ

สำหรับประเทศไทยนั้น หลังจากที่ประเทศไทยประสบปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจในปี 2540 รัฐบาลไทยจึงได้มีนโยบายให้อุตสาหกรรมท่องเที่ยวเป็นกลยุทธ์หนึ่งในการนำเงินตราต่างประเทศเข้ามากระตุ้นสภาพเศรษฐกิจของไทยอย่างเร่งด่วน ดังนั้น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยจึงได้พิจารณาขยายตลาดการท่องเที่ยวที่มีศักยภาพในการใช้จ่ายและใช้เวลาพำนักในประเทศไถยนานวันขึ้น ตลอดจนกำหนดมาตรการต่างๆ เพื่อสนับสนุนให้ชาวต่างชาติมาพำนักระยะยาว (ตั้งแต่ 1 เดือนขึ้นไป) ซึ่งถือเป็นกลยุทธ์ในการเพิ่มรายได้จากการท่องเที่ยว ตลอดจนเป็นมาตรการที่จะช่วยลดปัญหาอสังหาริมทรัพย์ที่มีเกินความต้องการจำนวนมากในระยะนั้น ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการขยายตัวของภาคการผลิต ตลอดจนภาคการบริการในธุรกิจที่เกี่ยวข้องเนื่อง จะเกิดการสร้างงาน สร้างรายได้เพื่อรองรับจำนวนนักท่องเที่ยว และเป็นการเสริมสร้างความแข็งแกร่งทางเศรษฐกิจ ดังนั้น คณะรัฐมนตรีมีมติเมื่อวันที่ 25 ธันวาคม 2544 เห็นชอบให้การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

⁹ ดวงใจ หล่อธนะวิชช์. การส่งเสริมการพำนักระยะยาวของญี่ปุ่น. *วารสารศิลปศาสตร์* 4, 1 (ม.ค.-มิ.ย. 2547). 134-143.

ไทยดำเนินโครงการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวพำนักระยะยาว (Long Stay) โดยใช้รูปแบบการร่วมทุนระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนจัดตั้งบริษัทไทยจัดการท่องเที่ยวจำกัด เพื่อสร้างต้นแบบมาตรฐานในการดำเนินการ และสร้างความเชื่อมั่นให้กับนักท่องเที่ยวจากต่างประเทศ โดยมีลูกค้าเป้าหมายที่สำคัญคือ ผู้สูงอายุ (50 ปีขึ้นไป) ใน 4 ตลาดหลัก คือ ตลาดญี่ปุ่น ตลาดสแกนดิเนเวีย ตลาดยุโรป และตลาดอเมริกา ซึ่งในระยะแรกนี้คณะกรรมการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวระยะยาวได้กำหนดจังหวัดและพื้นที่ในการรองรับกลุ่มเป้าหมาย 5 แห่ง คือ เชียงใหม่ สุโขทัย กาญจนบุรี หนองคาย และหัวหิน-ชะอำ อย่างไรก็ตาม รัฐบาลได้ให้การสนับสนุนการพำนักระยะยาวมาเป็นเวลานาน แต่อาจมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการให้การสนับสนุนไป จากเดิมอยู่ในความดูแลของกระทรวงพาณิชย์และไดโอนย้ายมาที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ร่วมกับบริษัทไทยจัดการท่องเที่ยว จำกัด กลุ่มเป้าหมายของการพำนักระยะยาวคือ กลุ่มผู้สูงอายุ ซึ่งมีข้อจำกัดในการพักอาศัย แต่ต่อมาได้มีการเปลี่ยนเป็นไม่จำกัดอายุ

กล่าวโดยสรุป การพำนักระยะยาว คือ การพักผ่อนระยะเวลานานในต่างประเทศ ซึ่งไม่ใช่การอพยพย้ายถิ่น หรือไปมีถิ่นฐานที่ถาวรในต่างประเทศ ลักษณะโดยทั่วไปของกลุ่มพำนักระยะยาว คือ นักท่องเที่ยวที่มีวันพักตั้งแต่ 1 เดือนขึ้นไป ที่ต้องการเดินทางมาใช้ชีวิตเป็นหลักและท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมเสริม ทั้งนี้ ประเทศญี่ปุ่นได้มีแนวคิดส่งเสริมให้ชาวญี่ปุ่นไปพำนักระยะยาวในต่างประเทศ ตั้งแต่ปี 2529 โดยได้เสนอโครงการ Silver Columbia Plan 92 ซึ่งเป็นโครงการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุญี่ปุ่นไปเริ่มต้นชีวิตหลังเกษียณอายุในต่างประเทศ โดยใช้ชีวิตในต่างประเทศอย่างถาวร แต่โครงการดังกล่าวได้เกิดเสียงวิพากษ์วิจารณ์ทั้งในและต่างประเทศอย่างมาก จึงต้องหยุดชะงักลง ต่อมาในปี 2535 ได้มีการจัดตั้งมูลนิธิ

ส่งเสริมการพำนักระยะยาวแห่งชาติ (Long Stay Foundation Japan) ขึ้นมาเพื่อปรับโฉมหน้าของ Silver Columbia Plan 92 ใหม่ เปลี่ยนเป็นชื่อโครงการ Long Stay ซึ่งประจวบเหมาะแก่ที่ประเทศไทยประสบปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจในช่วงปี 2540 ทำให้รัฐบาลมีนโยบายให้อุตสาหกรรมท่องเที่ยวเป็นกลยุทธ์หนึ่งในการนำเงินตราต่างประเทศเข้ามากระตุ้นสภาพเศรษฐกิจของไทยอย่างเร่งด่วน โดยดำเนินโครงการส่งเสริมและพัฒนาการท่องเที่ยวพำนักระยะยาว (Long Stay) ซึ่งตลาดหลักที่สำคัญมีตลาดญี่ปุ่นรวมอยู่ด้วย

ความร่วมมือในการท่องเที่ยวพำนักระยะยาวระหว่างไทย - ญี่ปุ่น

สัมพันธภาพระหว่างไทยและญี่ปุ่นเป็นไปอย่างแน่นแฟ้นยาวนานกว่า 120 ปี ทั้งในทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม การค้าซึ่งสัมพันธ์ภาพดังกล่าวนี้ โดยเฉพาะในด้านสังคมและวัฒนธรรมนั้นก็เนื่องด้วยการเดินทางเคลื่อนย้ายประชาชนระหว่างทั้งสองประเทศ ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน นำไปสู่ความเข้าใจอันดีต่อกัน โดยเฉพาะทางฝ่ายประชาชนญี่ปุ่นซึ่งมีการเดินทางเข้ามายังไทยเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง

รูปแบบการเดินทางเข้ามาของชาวญี่ปุ่นได้พัฒนากลายมาเป็นการพำนักระยะยาว (longstay) อันนำไปสู่ความร่วมมือระหว่างรัฐบาลไทยและญี่ปุ่น ทั้งนี้ในขณะที่นายประสา มาสินนท์ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ได้เดินทางไปเยือนญี่ปุ่นอย่างเป็นทางการระหว่างวันที่ 14-19 ธันวาคม 2548 โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อเผยแพร่และส่งเสริมการท่องเที่ยวของไทย ในโอกาสที่ครบรอบ 120 ปีการสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตในปี 2550 โดยที่รัฐบาลทั้งสองร่วมกันประกาศสัมพันธไมตรีนักท่องเที่ยวของสองประเทศเดินทางไปมาระหว่างกัน

มากขึ้น ในการเดินทางครั้งนี้ ฝ่ายไทยได้ขอความร่วมมือจากรัฐบาลญี่ปุ่นให้ช่วยประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวแบบพำนักระยะยาวซึ่งเห็นว่าเหมาะสมต่อผู้สูงอายุชาวญี่ปุ่นมาก และในโอกาสเดียวกันนี้ ยังได้มีการลงนามบันทึกความเข้าใจ (Memorandum of Understanding – MOU) ระหว่างบริษัทไทยจัดการท่องเที่ยว จำกัด กับบริษัท Lion's Travel Planning จำกัด และ Japan & Thailand International Relations Organization (JTIRO) เพื่อตกลงที่จะส่งเสริมการพำนักระยะยาวระหว่างกัน¹⁰ การร่วมมือส่งเสริมการพำนักระยะยาวระหว่างไทยและญี่ปุ่นในครั้งนี้เป็นนิมิตหมายอันดีว่าจะมีการพัฒนาความสัมพันธ์ทั้งในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมระหว่างกัน โดยภาครัฐของไทยและญี่ปุ่นเป็นแกนหลักในการสนับสนุนภาคเอกชนไทยและญี่ปุ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นในเวลาต่อมา ผลจากการเจรจาเรื่อง “ความตกลงหุ้นส่วนทางเศรษฐกิจไทย-ญี่ปุ่น” (Japan-Thailand Economic Partnership Agreement: JTEPA) เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2549 ได้ให้การตกลงเรื่องการให้ความร่วมมือในการท่องเที่ยวพำนักระยะยาว ในการส่งเสริมการลงทุนสร้างที่พักพำนักระยะยาวจากนักลงทุนชาวญี่ปุ่น การให้ความร่วมมือทางการศึกษาพยาบาล การส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่นเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวพำนักระยะยาวในประเทศไทย และการให้ความอำนวยความสะดวกในการประทับตราเข้าเมืองจากสำนักงานตรวจคนเข้าเมืองของประเทศไทย เป็นต้น

จากความร่วมมือดังกล่าว ความพยายามในการกระตุ้นส่งเสริมให้ผู้สูงอายุชาวญี่ปุ่นเข้ามาพำนักระยะยาวในไทยจึงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องทั้งผ่านความร่วมมือระดับรัฐต่อรัฐ (G2G) และในระดับรัฐกับ

เอกชนญี่ปุ่น โดยเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ที่ผ่านมา (2553) นายชุมพล ศิลปอาชา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ได้ร่วมเดินทางไปเยือนญี่ปุ่นกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) เพื่อดำเนินโครงการแลกเปลี่ยนนักท่องเที่ยวและกิจการการตลาดระหว่างกัน โดยทางการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ร่วมมือกับ ANA SALES จำกัด ซึ่งเป็นบริษัทลูกของสายการบิน All Nippon Airways (ANA) วางกลยุทธ์รองรับการเดินทางของนักท่องเที่ยวพำนักระยะยาว (longstay) จากการที่รัฐบาลญี่ปุ่นตั้งเป้าในปี 2553 ว่าจะส่งนักท่องเที่ยวพำนักระยะยาว (long-stay) ไปยังประเทศต่าง ๆ ถึง 20 ล้านคน และพร้อมจะเลือกเดินทางมาไทยถึง 2 ล้านคน¹¹

อย่างไรก็ดี ในส่วนของความร่วมมือจากรัฐบาลไทยที่ผู้พำนักระยะยาวต้องการนั้น คือ การผ่อนปรนหรือกำหนดระยะเวลาขึ้นขอวีซ่าให้ยาวนานมากขึ้น เนื่องจากระเบียบการต่ออายุวีซ่าของไทยจะต้องยื่นขอเป็นประจำทุกปี ซึ่งหากรัฐบาลไทยผ่อนปรนหรือกำหนดให้ผู้พำนักรักษาพยาบาลสามารถยื่นขอวีซ่าได้ครั้งละมากกว่า 1 ปี ก็จะเป็นปัจจัยสนับสนุนที่มีผลต่อการตัดสินใจของผู้สูงอายุชาวญี่ปุ่นเดินทางเข้ามาพำนักรักษาพยาบาลในประเทศไทยเพิ่มขึ้น ซึ่งมาตรการในขณะนี้รัฐบาลไทยยกเว้นค่าธรรมเนียมวีซ่า และจัดทำประกันภัยแก่นักท่องเที่ยว 1 หมื่นเหรียญสหรัฐ/คน เท่านั้น แต่ทว่าการอนุมัติวีซ่าของไทยให้แก่นักท่องเที่ยวญี่ปุ่นที่มีอายุ 50 ปีขึ้นไปซึ่งเดินทางมาพักผ่อนแบบพำนักระยะยาวหรือวีซ่าล่องสแตย์นั้นมีการกำหนดระยะเวลาเพียงแค่ 1 ปี แต่มาเลเซียเปิดอนุญาตออกวีซ่าให้ชาวญี่ปุ่นถึง 10 ปี ในขณะที่ฟิลิปปินส์นั้นออกวีซ่าให้แบบไม่จำกัดเวลา ปัจจัยดังกล่าวนี้มีผลต่อการตัดสินใจในการ

¹⁰ รัฐมนตรีท่องเที่ยวร่วมภารกิจส่งเสริมการท่องเที่ยวในประเทศไทยญี่ปุ่น. (Online). Available URL: <http://www.newswit.com/news/2005-12-26/bb39ddd3b2e58f765348d58d4ff9aecd>. [สืบค้น ณ วันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2553]

¹¹ ‘ชุมพล’ จีบเอเอ็นเอ ดึงญี่ปุ่นเข้าไทยล้านคน. (Online). Available URL: http://www.prachachat.net/view_news.php?newsid=02tou02250253§ionid=0208&day=2010-02-25. [สืบค้น ณ วันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2553]

เลือกเข้ามาพำนักระยะยาวของชาวญี่ปุ่นอย่างยิ่ง ดังนั้นรัฐบาลไทยจึงต้องเตรียมมาตรการรองรับและอำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยวพำนักระยะยาวที่อาจจะเดินทางมายังไทยถึง 2 ล้านคนในอนาคตข้างหน้า

ทั้งนี้ จากข้อค้นพบของงานวิจัยพบว่า¹² คนญี่ปุ่นมีความต้องการที่จะส่งเสริมมิตรอันดีระหว่างประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่นด้วยการมีกิจกรรม (Activities) เพื่อการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมร่วมกับคนไทย และยังมีความต้องการได้รับข้อมูลผ่านหน่วยงานให้คำปรึกษา ปักฐาน และแนะแนวเพื่อการปรับตัวข้ามวัฒนธรรม (Advisory Facilities for Cross-Cultural Adjustment) ที่จัดให้โดยรัฐบาลไทย ซึ่งเป็นสิ่งที่คนไทยมีความพร้อมในการสนองตอบความต้องการต่างๆ ได้อย่างดี ดังนั้น รัฐบาลไทยควรดำเนินการทบทวนนโยบายเรื่องโครงการการท่องเที่ยวแบบพำนักรถไฟของชาวญี่ปุ่นวัยเกษียณในประเทศไทย เพื่อให้ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับโครงการ มีความเข้าใจถึงปรัชญาของการท่องเที่ยวแบบพำนักรถไฟที่ถูกต้องตรงกัน นอกจากนี้ รัฐบาลไทยตระหนักถึงการบูรณาการความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ประเทศไทยสามารถสร้างความแตกต่างในการบริหารจัดการโครงการ ด้วยคุณภาพการให้บริการ อันจะก่อให้เกิดประสบการณ์การท่องเที่ยวแบบพำนักระยะยาวที่มีคุณภาพทั้งแก่คนญี่ปุ่นวัยเกษียณและคนไทยในท้องถิ่น

ข้อสังเกตบางประการจากการพำนักระยะยาวของชาวญี่ปุ่นในประเทศไทย

การเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวแบบพำนักระยะยาวในไทย ได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อมิติทางเศรษฐกิจและสังคม ดังที่จะกล่าวในรายละเอียดต่อไปนี้

มิติทางเศรษฐกิจ

McIntosh, R.W.¹³ ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวช่วยเศรษฐกิจของชาติได้ ในลักษณะของการพัฒนาและสร้างความสำคัญให้กับเศรษฐกิจในระดับภาคได้รวดเร็วและมหาศาลกว่าอุตสาหกรรมประเภทอื่น และโดยธรรมชาติการท่องเที่ยวยังช่วยยกระดับของพื้นที่โดยรอบภูมิภาคให้เกิดความสำคัญขึ้นมาอีกด้วย ดังนั้น อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวจึงกลายเป็นกลยุทธ์หนึ่งที่ถูกนำมาใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจทั้งนี้ ส่วนใหญ่แล้วประเทศที่มีนักท่องเที่ยวมากจะมีรายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยวมากตามไปด้วย อันหมายถึงโอกาสและช่องทางในการดำเนินธุรกิจด้านการท่องเที่ยวและการบริการ

อุตสาหกรรมท่องเที่ยวถือเป็นกลยุทธ์สำคัญในการสร้างรายได้ให้แก่ประเทศทั้งในยามที่ภาวะเศรษฐกิจของประเทศเจริญเติบโตและยามที่ภาวะเศรษฐกิจซบเซา โดยแม้ว่าในปี 2550 นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศจะขาดความเชื่อมั่นในการเดินทางมายังประเทศไทย เนื่องจากความแปรปรวนของสถานการณ์เศรษฐกิจโลก และปัญหาทางการเมืองภายในที่ประเทศไทยเผชิญมานับตั้งแต่ช่วงต้นปี จำนวนนักท่องเที่ยวต่างชาติที่เดินทางมายังประเทศไทยกลับมีจำนวนเพิ่มขึ้นร้อยละ 4.65 จากปี 2549 สามารถนำเงินตราต่างประเทศเข้าสู่ประเทศได้ทั้งสิ้น 547,781.81 ล้านบาท จากนักท่องเที่ยวต่างประเทศ 14.46 ล้านคน ส่งผลให้ประเทศไทยมีดุลการท่องเที่ยวเกินดุล 447,306.48 ล้านบาท เพิ่มขึ้นจากปี 2549 คิดเป็นร้อยละ 15.81 (ตารางที่ 1)

¹² ประเทือง หงสรากร, อ้างแล้ว.

¹³ McIntosh, R.W. *Tourism: Principles, Practices, Philosophies*. Ohio: Grid. Inc., 1972.

ตารางที่ 1: แสดงรายได้จากการท่องเที่ยว ปี 2548-2550

รายการ	2550		2549		2548	
	จำนวน	% (+/-)	จำนวน	% (+/-)	จำนวน	% (+/-)
จำนวนนักท่องเที่ยว (คน)	14,464,228	+4.65	13,821,802	+20.01	11,516,936	-1.15
ระยะเวลาพำนักรเฉลี่ย (วัน)	9.19	0.57	8.62	+0.42	8.20	+0.07
ค่าใช้จ่ายเฉลี่ย (บาท/คน/วัน)	4,120.95	1.80	4,048.22	+4.06	3,890.13	-4.13
รายได้ (ล้านบาท)	547,781.81	+13.57	482,319.17	+31.29	367,380.36	-4.52

ที่มา: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

ผลสืบเนื่องของสถานการณ์เศรษฐกิจโลก ที่มีแนวโน้มว่าจะตกต่ำต่อไป ความผันผวนของราคาน้ำมันในตลาดโลก ตลอดจนสถานการณ์การเมืองภายในของไทยที่ยังไม่มีท่าทีว่าจะคลี่คลาย ได้กลายเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการเจริญเติบโตของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวในอนาคต จนกระทั่งในการประชุมแผนการส่งเสริมตลาดการท่องเที่ยวปี 2552 ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ได้ปรับลดเป้าหมายการเติบโตของตลาดต่างประเทศด้านรายได้ร้อยละ 5 โดยคาดหวังว่าจะมีรายได้เข้าประเทศประมาณ 6.3 แสนล้านบาท หรือคิดเป็นร้อยละ 11 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ (Gross Domestic Product: GDP) ซึ่งกลยุทธ์ประการหนึ่งที่รัฐบาลพยายามใช้ดึงดูดนักท่องเที่ยวต่างประเทศก็คือ การผลักดันโครงการท่องเที่ยวพำนักระยะยาว หรือ “โครงการลองสเตย์” ให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อขยายตลาดการท่องเที่ยวไปยังกลุ่มนักท่องเที่ยวสูงอายุที่สามารถใช้เวลาในการพำนักระยะยาว และมียศกภาพในการใช้จ่ายสูง อันจะเป็นการกระตุ้นภาคการผลิตและภาคการบริการที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมท่องเที่ยวให้ขยายตัวท่ามกลางวิกฤตเศรษฐกิจโลกและวิกฤตการเมืองไทย

ทั้งนี้ ตลาดญี่ปุ่นเป็นตลาดที่มีแนวโน้มในการขยายตัวต่อ “โครงการลองสเตย์” ของไทยค่อนข้าง

ข้างสูง เนื่องจากตลาดญี่ปุ่นเริ่มเปลี่ยนค่านิยมในการพำนักรออาศัยที่ออสเตรเลียมายังประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากขึ้น โดยเดินทางมาพำนักรในประเทศไทยเพิ่มขึ้นเฉลี่ยปีละร้อยละ 10 ส่งผลให้ปัจจุบันไทยครองส่วนแบ่งตลาดการท่องเที่ยวแบบพำนักระยะยาวได้ร้อยละ 11.2 เลื่อนจากลำดับ 5 เป็นลำดับ 3 รองจากประเทศมาเลเซียและออสเตรเลีย อย่างไรก็ตาม จังหวัดหนึ่งที่ได้รับคามนิยมอย่างมากสำหรับการพำนักรออาศัยของกลุ่มผู้สูงอายุชาวต่างชาติก็คือ จังหวัดเชียงใหม่ โดยในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา อัตราการขยายตัวของกลุ่มผู้สูงอายุชาวต่างชาติที่อาศัยอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่เฉลี่ยปีละร้อยละ 5.33 โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุชาวญี่ปุ่น มีอัตราการขยายตัวมากกว่า 3-4 เท่า ซึ่งสะท้อนได้ว่า “โครงการลองสเตย์” ของประเทศไทยที่เกิดขึ้นนี้ตอบรับกับทิศทางการเติบโตของสังคมญี่ปุ่น ซึ่งเป็นสังคมผู้สูงอายุ โดยในปี 2550-2555 คาดว่า จะมีชาวญี่ปุ่นเกษียณอายุมากกว่า 25 ล้านคน และมีแนวโน้มว่าส่วนหนึ่งกว่า 5 แสนถึง 1 ล้านคน จะเลือกอาศัยอยู่ในประเทศไทย โดยเฉพาะที่จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งในปี 2550 กองสุกใหญ่ญี่ปุ่นประจำเชียงใหม่ได้ระบุว่า มีชาวญี่ปุ่นอาศัยอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่มากที่สุดคือ 1,962 คน จากจำนวนชาวญี่ปุ่นที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ภาคเหนือทั้งสิ้นประมาณ 2,476 คน

อย่างไรก็ดี เพื่อให้การท่องเที่ยวเป็นกลไกหลักในการนำรายได้เข้าสู่ประเทศ ภาครัฐจึงได้มุ่งพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและบริการการท่องเที่ยวต่างๆ เพื่ออำนวยความสะดวกและชักจูงใจให้นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศเข้ามาท่องเที่ยวในประเทศไทยเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งไม่เพียงแต่จะได้รายได้จากการผ่านกระยะยาวแล้ว แต่ยังจะกระจายการใช้จ่ายไปยังธุรกิจอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวได้อีกมาก ทั้งธุรกิจการพยาบาล สปา นวดแผนไทย ฯลฯ และอาจต่อเนื่องไปถึงการทำธุรกิจสินค้าหัตถกรรม

ทั้งนี้ ในความเป็นจริงจะเห็นได้ว่าสิ่งที่รองรับและอำนวยความสะดวกยังมีค่อนข้างน้อย เช่น ที่พักอาศัย การบริการเกี่ยวเนื่อง เช่น กีฬา สปา การแพทย์ เช่น ธุรกิจชะลอความชรา ธุรกิจการเงิน กฎหมายที่เกี่ยวข้อง งานอาสาสมัคร การจัดสัมมนา เป็นต้น นอกจากนี้ การแข่งขันในตลาดที่ยิ่งทวีความรุนแรงมากขึ้น บวกกับปัญหาการเมืองภายในประเทศ ทำให้ชาวญี่ปุ่นที่ต้องการจะมาผ่านกระยะยาวในประเทศไทยหันไปให้ความสนใจในตลาดอื่นมากขึ้น อาทิ มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ เวียดนาม เป็นต้น จึงทำให้การผ่านกระยะยาวของชาวญี่ปุ่นในประเทศไทยในแต่ละปี มีการขยายตัวไม่มากนัก ทำให้รายได้จากการผ่านกระยะยาวจากกลุ่มนักท่องเที่ยวญี่ปุ่นไม่มากอย่างที่คาดหวัง

อนึ่ง การผ่านกระยะยาวของชาวญี่ปุ่นได้เกิดผลกระทบต่องานในด้านเศรษฐกิจ โดยทางตรงและทางอ้อม ซึ่งมีผลกระทบทั้งทางด้านบวกและด้านลบ เช่น เกิดการจ้างงาน การกระจายรายได้ และการบรรเทาความยากจน ทำให้ชาวบ้านในท้องถิ่นซึ่งมี อาชีพให้บริการด้านการท่องเที่ยว อาทิ มัคคุเทศก์ พนักงาน

นวดสปา พนักงานบริการในร้านอาหาร พนักงานขายสินค้าของที่ระลึก เป็นต้น มีรายได้มากขึ้น ขณะที่อาชีพที่เกี่ยวข้องกับด้านการรักษาพยาบาล อันนอกเหนือจากแพทย์ และพยาบาลแล้ว เช่น อาชีพล่ามแปลภาษาในโรงพยาบาล และผู้ดูแลผู้สูงอายุ จะเป็นอาชีพที่มีความต้องการมากยิ่งขึ้น เมื่อมีผู้สูงอายุชาวญี่ปุ่นเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ ยังมีการขายตัวด้านการลงทุนในเชียงใหม่ อาทิ โครงการอสังหาริมทรัพย์ประเภทที่อยู่อาศัย ร้านอาหาร ร้านสะดวกซื้อสำหรับชาวญี่ปุ่น ร้านกาแฟ เป็นต้น

ทั้งนี้จากการศึกษาข้อมูลทางเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่นที่เกิดจากการผ่านกระยะยาวของชาวญี่ปุ่นในจังหวัดเชียงใหม่พบว่า การเข้ามาผ่านกระยะยาวของชาวญี่ปุ่นนั้นมีผลต่อการขยายตัวด้านการลงทุนธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ในเชียงใหม่อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะคอนโดมิเนียม ซึ่งในปี 2553 คาดว่าเกิดขึ้นมากกว่า 10 โครงการ มูลค่าการลงทุนกว่า 2,000 ล้านบาท เนื่องจากเชียงใหม่กำลังกลายเป็นเมืองท่องเที่ยวที่ได้รับความนิยมสูงในกลุ่มผู้สูงอายุชาวญี่ปุ่น ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่กระตุ้นให้เกิดการลงทุนดังกล่าว โดยเป็นการลงทุนของนักลงทุนจากกรุงเทพฯ และลงทุนท้องถิ่นส่วนหนึ่ง ทั้งนี้การลงทุนในสร้างคอนโดมิเนียมมีเส้นทางที่สดใสดังเช่นที่นายกนกศักดิ์ เชี่ยวศิลปะธรรม กรรมการผู้จัดการบริษัท กาญจน์กนก พร็อพเพอร์ตี้ จำกัด ได้เปิดเผยว่า

“ตลาดคอนโดฯ ในเชียงใหม่ ส่วนใหญ่ซื้อไว้อยู่อาศัย เพราะเมืองขยายตัว มีคนต่างถิ่น และชาวต่างชาติเข้ามาอยู่มากขึ้น ซึ่งทุกโครงการที่เราทำตอนนี้ปิดการขายได้เกือบหมด”¹⁴

¹⁴ เทรนด์คอนโดมิเนียมเชียงใหม่แรก กลุ่มทุนยึดหัวหาดชุด 10 โครงการ มูลค่า 2,000 ล้านบาท. *ประชาชาติธุรกิจ*. ปีที่ 34. ฉบับที่ 4218 (14 มิถุนายน 2553). น. 21.

อย่างไรก็ดี การขยายตัวของธุรกิจอสังหาริมทรัพย์นั้นเห็นได้อย่างชัดเจนโดยเฉพาะบริเวณท่าเลทองที่ชาวญี่ปุ่นนิยมพักอาศัย อันได้แก่ ย่านถนนห้วยแก้ว และนิมมานเหมินท์ โดยประมาณการว่าชาวญี่ปุ่นที่พักอาศัยในสองย่านนี้มีจำนวนประมาณ 600-700 คน เนื่องจากอยู่ใกล้แหล่งช้อปปิ้ง สนามบิน และโรงพยาบาล สำหรับโครงการอสังหาริมทรัพย์ประเภทที่อยู่อาศัยที่ชาวญี่ปุ่นนิยมพักอาศัยบนถนนสองเส้นนี้ได้แก่ โครงการฮิลส์ไซด์ คอนโดมิเนียม 4 โครงการ “The Trio Condominium” ซึ่งเป็นของภาคธุรกิจเอกชน อย่างไรก็ดี สิ่งหนึ่งที่นาสังเกตท่ามกลางการขยายตัวของการลงทุนดังกล่าวนี้พบว่า มหาวิทยาลัยพายัพได้เตรียมก่อสร้างโครงการอาคารชุดพักอาศัยจำนวน 200 ห้องและศูนย์การค้าที่ทันสมัย บริเวณถนนห้วยแก้ว ในวิทยาลัยบ้านธารแก้ว โดยร่วมกับบริษัทหลักทรัพย์จัดการกองทุน ไอเอ็นจี ประเทศไทย โดยมีวงเงินลงทุนกว่า 2,000 ล้านบาท ซึ่งจะเป็นอีกโครงการที่เปิดรองรับชาวญี่ปุ่นเช่นกัน¹⁵ ปรากฏการณ์นี้สะท้อนให้เห็นถึงอนาคตของธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ที่มีต่อการขยายตัวของเศรษฐกิจในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ได้เป็นอย่างดี

นอกจากบริเวณถนนห้วยแก้ว และนิมมานเหมินท์แล้ว การหลั่งไหลของทุนที่เข้ามาในเชียงใหม่กำลังจะสร้างความเติบโตให้แก่ธุรกิจท้องถิ่นในอีกหลายพื้นที่ โดยอีกพื้นที่หนึ่งที่น่าจะจับตา คือ ย่านถนนช้างคลาน ซึ่งในอนาคตอาจจะกลายเป็น “Japan Town” เนื่องจากมีโครงการลงทุนขนาดใหญ่ของกลุ่มสยามโฮเทล ภายใต้ชื่อโครงการ “ฟิกส์ ทาวน์” เกิดขึ้นเพื่อรองรับตลาดญี่ปุ่น โดยมีมูลค่าการลงทุน 2,000 ล้านบาท ยิ่งไปกว่านั้น ไม่ใช่มีเฉพาะทุนภายในประเทศเท่านั้น

หากแต่ยังมีนักลงทุนชาวญี่ปุ่นได้เล็งเห็นแนวโน้มการเติบโตของชุมชนชาวญี่ปุ่นในจังหวัดเชียงใหม่ จึงสนใจลงทุนภายใต้ชื่อโครงการ “เชียงใหม่ ฮอท สปริง สปา แอนด์ รีสอร์ท” ซึ่งเป็นธุรกิจอาบน้ำแร่บำบัดรักษาสุขภาพสไตล์ญี่ปุ่น และธุรกิจท่องเที่ยวแบบครบวงจรเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวผู้สูงอายุชาวญี่ปุ่นมาพักอาศัยเพื่อบำบัดรักษาสุขภาพในคราวเดียวกัน โดยภายในโครงการได้เปิดโอกาสให้ผู้ประกอบการสินค้าโอท็อปที่มีฝีมือในพื้นที่แสดงและจัดจำหน่ายสินค้า ซึ่งคาดว่าจะมีการจ้างแรงงานท้องถิ่นกว่า 400 คน ทั้งนี้การลงทุนในระยะแรกของโครงการดังกล่าวมีเม็ดเงินกว่า 600 ล้านบาท

การเข้ามาผ่านกระยะยาวของชาวญี่ปุ่นยังช่วยเพิ่มความมีชีวิตชีวาต่อท้องถิ่นได้ เช่น การจัดกิจกรรมพิเศษ และเทศกาลต่างๆ เพื่อให้ได้รับความสนใจจากชาวญี่ปุ่น ซึ่งสิ่งที่ตามมาคือ การสร้างงานที่เกิดขึ้น และเป็นส่วนกระตุ้นที่สำคัญในการลดการอพยพของผู้คนออกจากพื้นที่ คนในท้องถิ่นจึงมีบทบาทมากขึ้นในการพัฒนาท้องถิ่น และได้รายได้มากขึ้น เพราะการผ่านกระยะยาวช่วยให้เกิดการฝึกอบรมทางวิชาชีพ เพื่อเพิ่มทักษะการจัดการ และการบริหารธุรกิจให้เกิดขึ้นกับคนในท้องถิ่น อย่างไรก็ดี การผ่านกระยะยาวอาจก่อให้เกิดปัญหาการแก่งแย่งผลประโยชน์ กล่าวคือ เมื่อมีการผ่านกระยะยาวเกิดขึ้นย่อมนำมาซึ่งการแข่งขันในการผลิตและจำหน่ายสินค้าและบริการทางการท่องเที่ยวแบบผ่านกระยะยาว เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้ที่มาผ่านกระยะยาวเป็นเหตุให้เกิดการแก่งแย่งผลประโยชน์ในหมู่ผู้ประกอบการธุรกิจการผ่านกระยะยาว ซึ่งอาจจะมีการตัดราคายอมขาดทุนกันอันเป็นผลเสียต่อเศรษฐกิจโดยรวม นอกจากนี้

¹⁵ สํารวจเสน่ห์เชียงใหม่...ชุมชนลองสเดย์ “เจแปนทาวน์-โคเรียนทาวน์. ประชาชาติธุรกิจ. ปีที่ 33. ฉบับที่ 4160 (23 พฤศจิกายน 2552). น. 36.

นี้ ยังก่อให้เกิดปัญหาส่วนแบ่งผลประโยชน์ กล่าวคือ การเปิดโอกาสให้บุคคลภายนอกเข้ามาดำเนินธุรกิจในท้องถิ่น ซึ่งบางธุรกิจอาจมีบริษัทต่างชาติเข้ามาผูกขาด การดำเนินการ ทำให้คนไทยหรือคนในท้องถิ่นนั้น ได้รับส่วนแบ่งผลประโยชน์ในอัตราส่วนแบ่งค่อนข้างน้อย ซึ่งในความถูกต้องผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวส่วนใหญ่ควรตกอยู่กับท้องถิ่นนั้น ที่สำคัญ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบสินค้า และการบริการ เพื่อตอบสนองการท่องเที่ยวแบบการท่องเที่ยวแบบการพำนักระยะยาวที่เพิ่มขึ้นนี้ ทำให้ผู้ผลิตหรือผู้ให้บริการได้เปลี่ยนแปลงรูปแบบของสินค้าให้สอดคล้องกับรสนิยมของผู้พำนักระยะยาว อาจทำให้เกิดการลบเลือน และลดคุณค่าของวัฒนธรรมดั้งเดิมลง

มิติทางสังคม

การย้ายถิ่นเป็นกระบวนการปรับตัวทางด้านเศรษฐกิจ สังคม เพื่อให้สภาพชีวิตความเป็นอยู่ของตนดีขึ้น เป็นการเปลี่ยนแปลงสถานที่อยู่อาศัย จากที่อยู่เดิมไปยังสถานที่ที่ย้ายไปทั้งในและนอกประเทศ อาจเป็นการย้ายถิ่นอย่างถาวรหรือชั่วคราว การย้ายถิ่นมีทั้งปัจจัยผลักและปัจจัยดูด (Push and Pull Factors) ในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การศึกษา และธรรมชาติ ซึ่งถิ่นที่อยู่ใหม่จะมีแรงดึงดูดประชากรผู้อพยพให้เข้าไปอยู่อาศัย ในทางตรงข้ามถิ่นที่อยู่ต้นทางจะมีแรงผลักดันให้ประชากรย้ายออก ปัจจัยดึงดูดได้แก่ ปัจจัยที่ส่งเสริมให้ประชากรอพยพย้ายถิ่นไปอยู่ที่ใหม่ เช่น โอกาสของการมีงานทำในอาชีพที่ดีกว่า รายได้ที่ดีกว่า การแต่งงานทำให้ต้องย้ายมาอยู่กับคู่สมรส

สภาพความเป็นอยู่และสิ่งแวดล้อมที่ดีกว่า เช่น อากาศ และบริการสาธารณสุขปึกของท้องถิ่น ปัจจัยผลักดันได้แก่ ปัจจัยที่ผลักดันให้ประชากรย้ายถิ่นออกจากที่อยู่เดิม เช่น สงคราม ภัยธรรมชาติ การว่างงาน การทำมาหากินฝืดเคือง¹⁶

ทั้งนี้ จะเห็นได้ว่าผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงประชากรของประเทศญี่ปุ่นในปัจจุบันกำลังประสบกับปรากฏการณ์สังคมวัยสูงอายุ (Aging Society) อันเป็นผลมาจากการลดลงของภาวะเจริญพันธุ์ (Fertility Decline) และการที่มีอายุยืนนานขึ้น (Increasing Longevity) ของประชากรชาวญี่ปุ่นสืบเนื่องจากความเจริญทางการแพทย์และสาธารณสุข ความก้าวหน้าทางการศึกษา และระดับคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของประชากร จึงทำให้ประเทศญี่ปุ่นมีจำนวนผู้สูงอายุเพิ่มมากขึ้นทุก ๆ ปี นอกจากนี้ ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม ประเทศญี่ปุ่นในขณะนี้ มีจำนวนครอบครัววัยเกษียณที่มีคนหลายรุ่นอาศัยอยู่ในเขตชานบ้านเดียวกันลดน้อยลง ในขณะที่มีจำนวนครอบครัวเดี่ยวเพิ่มมากขึ้น ซึ่งหมายความว่า คนญี่ปุ่นในวัยเกษียณจะต้องใช้ชีวิตเพียงลำพังกับคู่สมรส เพราะขาดลูกหลานดูแลเอาใจใส่อย่างใกล้ชิดนั่นเอง¹⁷ ประกอบกับพื้นที่ในประเทศญี่ปุ่นมีอยู่จำกัด เนื่องจากภูมิประเทศเป็นหมู่เกาะ รวมทั้งค่าครองชีพในประเทศญี่ปุ่นสูงกว่าประเทศอื่นๆ จึงทำให้ประชากรส่วนหนึ่งโดยเฉพาะผู้สูงอายุไม่สามารถดำรงชีวิตได้จึงทำให้มีผู้สูงอายุชาวญี่ปุ่นเดินทางออกนอกประเทศเพื่อพำนักระยะยาว ดังนั้น ภาครัฐและเอกชนของประเทศญี่ปุ่นส่งเสริมให้ผู้สูงอายุเดินทางไปพำนักระยะยาว

¹⁶ จีรพร และ เสกสิน ศรีวัฒนกุลกิจ. (2547). ความต้องการและความพึงพอใจของชาวต่างชาติในการพำนักระยะยาวในจังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

¹⁷ ประเทือง หงสรานกร. (2549). ความต้องการและความพร้อมในการสนองตอบความต้องการเรื่องการท่องเที่ยวแบบพำนักรถเพื่อการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมโดยชุมชนไทย กรณีศึกษากลุ่มลูกค้าเป้าหมาย คนญี่ปุ่นวัยเกษียณ. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สำนักงานบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

(Long Stay) ในต่างประเทศที่มีค่าครองชีพที่เหมาะสม และคงไว้ซึ่งคุณภาพชีวิต อย่างไรก็ดี การที่ชาวญี่ปุ่นส่วนหนึ่งได้เดินทางมาพำนักในประเทศไทย เนื่องจากมีปัจจัยจากความพร้อมหลายด้าน เช่น ระบบการคมนาคม ทั้งทางบก และทางอากาศ รวมทั้งแหล่งท่องเที่ยวที่มีความหลากหลาย ประกอบด้วยทางธรรมชาติ ทางศิลปะ ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม รวมทั้งแหล่งท่องเที่ยวที่มนุษย์สร้างขึ้น ในส่วนที่อยู่อาศัยมีที่อยู่อาศัยหลายประเภทตั้งแต่ หอพัก บ้านเช่า เกสต์เฮาส์ คอนโดมิเนียม โรงแรม ซึ่งมีหลากหลายรูปแบบตามความต้องการของนักท่องเที่ยว ส่วนทางด้านการบริการ ทางด้านสุขภาพ มีโรงพยาบาลเฉพาะทาง มีบุคลากรที่มีความสามารถในการใช้ภาษาญี่ปุ่น ทั้งแพทย์ พยาบาล รวมทั้งเจ้าหน้าที่ เพื่อสื่อสารกับนักท่องเที่ยวได้ตลอดเวลา รวมทั้งคอยให้การช่วยเหลือ แนะนำแก่นักท่องเที่ยวเมื่อเจ็บป่วย

อนึ่ง ในทางสังคมวิทยา จะวิเคราะห์การพำนักระยะยาวในฐานะที่เป็นการเคลื่อนย้ายของร่างกาย และเอกลักษณ์ไปพร้อม ๆ กัน โดยเริ่มต้นจากการย้ายถิ่นพำนักออกของเอกลักษณ์และติดตามไปด้วยการย้ายถิ่นพำนักของร่างกาย โดยบุคคลผู้ต้องเคลื่อนย้ายร่างกายจำเป็นต้องปรับตัวให้เข้ากับเอกลักษณ์ใหม่ที่ถูกรับไปให้สถานการณ์ทางสังคมแบบใหม่ โดยที่เขาไม่รู้จักคุ้นเคยในแบบชีวิต โลกทัศน์ และวัฒนธรรมใหม่¹⁸ ทั้งนี้ สิ่งที่ไม่เป็นปัญหาสำหรับชาวไทยแต่กลับเป็นปัญหาลำดับต้น ๆ ของชาวญี่ปุ่น คือ ปัญหาสุนัขเร่ร่อน ซึ่งเป็นปัญหาสำหรับผู้สูงอายุชาวญี่ปุ่นที่นิยมเดินเล่น หรือวิ่งจ็อกกิ้งออกกำลังกาย ปั่นจักรยาน แล้วยังเกรงอันตรายจากการถูกกัด หรือสุนัขเห่าเสียงดัง ทำให้พวกเขาต้องตกใจตื่นขึ้นมาในเวลาดึก นอกจากนี้

ปัญหาของผู้สูงอายุชาวญี่ปุ่น ได้แก่ การจับมือเต๋อร์-ไซค์อย่างไม่มีมารยาทและส่งเสียงดังรบกวน นอกจากนี้ ปัญหาที่สำคัญที่สุดก็คือ เรื่องภาษาและข้อมูลการสื่อสาร ซึ่งชาวญี่ปุ่นสามารถสื่อสารภาษาอังกฤษและภาษาไทยได้เพียงบทสนทนาสั้น ๆ และอ่านประโยคอย่างง่ายที่ใช้ในชีวิตประจำวันได้เท่านั้น หากเป็นบทสนทนาหรือรูปประโยคที่ซับซ้อนกว่านั้นจำเป็นต้องอธิบายเพิ่มเติม นอกจากนี้ ปัญหาอื่น ๆ ที่มักจะประสบ ได้แก่ การรักษาพยาบาล การบริการภาครัฐ บทบาทหรือคุณค่าต่อสังคมของชาวญี่ปุ่นในจังหวัดที่เข้าไปพัก เนื่องจากผู้สูงอายุชาวญี่ปุ่นที่เข้ามาพำนักระยะยาวในประเทศไทยต้องการความสะดวกสบายเป็นอันดับแรก และรักสงบ ไม่ชอบความพลุกพล่าน ฉะนั้น ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ที่ชาวญี่ปุ่นได้เผชิญ ทำให้พวกเขาอาจเป็นที่จะต้องปรับตัวเพื่อให้เข้ากับในสังคมแบบใหม่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

อย่างไรก็ดี คนญี่ปุ่นจำนวนหนึ่งที่เข้ามาพำนักระยะยาวในประเทศไทยยังได้เกิดการรวมตัวกันขึ้นเป็นชุมชน โดยชาวญี่ปุ่นที่มาอยู่ร่วมกันในอาณาบริเวณหนึ่ง โดยชาวญี่ปุ่นเหล่านี้จะถือว่าตนมีความผูกพันอยู่กับอาณาบริเวณนั้น มีความยึดเหนี่ยวกันเป็นปึกแผ่นมั่นคง มีการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ หลายด้านร่วมกัน เพื่อตอบสนองความต้องการทางเศรษฐกิจ และสังคมของสมาชิก ดังนั้น ชุมชนญี่ปุ่นนี้ถือเป็นศูนย์กลางความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนที่อาศัยอยู่ในบริเวณหนึ่ง ทำให้ชาวญี่ปุ่นที่มาพำนักระยะยาวมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่อกัน และกระทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน ซึ่งจะเห็นได้จากชุมชนชาวญี่ปุ่น รวมตัวกันในนามของ Long Stay Life Club Chiangmai ซึ่งชาวญี่ปุ่นกลุ่มนี้จะมีการพบปะสังสรรค์ในแบบคนชรากันอย่างสม่ำเสมอ อาทิ การ

¹⁸ พงษ์สวัสดิ์ สวัสดิพงษ์. (2545). *แบบแผนและกระบวนการปรับเปลี่ยนเข้าสู่วิถีชีวิตแบบเมืองของผู้ย้ายถิ่นชาวอีสาน: กรณีศึกษาผู้ค้าหาบเร่ในมหานครกรุงเทพ*. คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ตีกอล์ฟ ทำกับข้าว ซื้อมีปิ้ง และเดินรำ หรือมีการพบปะสังสรรค์กัน เพื่อบอกเล่าหรือปรึกษาถึงการใช้ชีวิต นอกจากนี้ ในการสร้างชุมชนร่วมกันระหว่างชาวไทยและญี่ปุ่น จะเป็นการเพิ่มคุณค่าให้กับชาวญี่ปุ่นในวัยเกษียณได้มากขึ้น อาทิ การเป็นอาสาสมัคร หรือการเปิดโอกาสให้มีการสื่อสารภาษาญี่ปุ่นกับผู้สูงอายุ เป็นต้น

ทั้งนี้ ในการที่จะพิจารณาถึงการผ่านกระยะยาวของชาวญี่ปุ่นในประเทศไทย เราไม่ควรที่จะมองแค่ที่ชาวญี่ปุ่น “จะอยู่แบบไหน” แต่ควรที่จะพิจารณาด้วยว่า “จะอยู่อย่างไร” โดยมองว่าชาวญี่ปุ่นสามารถใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่า และตอบสนองความต้องการส่วนตัวได้อย่างไร ควบคู่ไปกับการมีที่พักอาศัยหรือเพื่อรักษามาตรฐานการดำเนินชีวิตที่ดี และที่สำคัญสามารถที่จะพักอาศัยร่วมกับคนในพื้นที่หรือคนในท้องถิ่นเดียวกันกับคนในประเทศนั้นได้

อนึ่งการผ่านกระยะยาวได้ส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาในด้านบวก โดยมีส่วนให้เกิดสันติภาพ (Tourism as a Force for Peace) เพราะการท่องเที่ยวแบบผ่านกระยะยาวได้นำพาผู้คน ซึ่งก็คือชาวญี่ปุ่น และคนในท้องถิ่น ได้มาพบเจอกัน ช่วยให้เกิดความเข้าใจระหว่างคนในท้องถิ่นกับวัฒนธรรมของชาวญี่ปุ่น จนกลายเป็นการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างกัน และเข้าใจซึ่งกันและกัน และช่วยลดอคติที่มีต่อกัน อย่างไรก็ตาม การท่องเที่ยวแบบการผ่านกระยะยาวไม่ได้ส่งเสริมให้เกิดผลกระทบด้านลบต่อสังคมอย่างเดียว แต่ยังก่อให้เกิดผลกระทบทางด้านลบต่อสังคมด้วย โดยมองว่าการท่องเที่ยวแบบผ่านกระยะยาวก่อให้เกิดปัญหาความผูกพันทางครอบครัว กล่าวคือ เมื่อมีการผ่านกระยะยาวเกิดขึ้น ย่อมเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวมีงานทำในธุรกิจการผ่านกระยะยาว ซึ่งธุรกิจการท่องเที่ยวแบบผ่านกระยะยาวมักมีวันหยุดไม่แน่นอน จึงทำให้ห่างเหินจากครอบครัวทำให้ความผูกพันทางครอบครัวน้อยลง นอกจากนี้ ยังก่อให้เกิดปัญหาความไม่เป็นธรรมใน

สังคม อาทิ การไล่อีทีทีที่เป็นทำเลดี ๆ เพื่อสร้างที่พัก ร้านอาหาร สถานบริการต่าง ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของผู้มาผ่านกระยะยาว และการเอาเปรียบผู้มาผ่านกระยะยาว และเนื่องจากมองเห็นความแตกต่างในการดำรงชีวิตของตนเปรียบเทียบกับผู้มาผ่านกระยะยาว โดยเห็นว่าเป็นผู้มีฐานะดี จึงมุ่งหวังผลประโยชน์จากผู้มาผ่านกระยะยาวมากเกินไป โดยไม่คำนึงถึงคุณธรรมและคุณค่าของความเป็นมิตร นอกจากนี้ ยังมีกรหลอกลวงเอาเปรียบ น้อโกง และก่ออาชญากรรมขึ้น

แม้ปัจจัยทางสภาพแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยวทำให้เกิดกระแสการท่องเที่ยวแบบผ่านกระยะยาวที่เพิ่มขึ้น แต่ก็ส่งผลให้เกิดแรงกดดันทางสังคมต่อชุมชนท้องถิ่นผลเสียทางสังคม-วัฒนธรรม ดังกล่าวพัฒนามาจากความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การแย่งกันใช้ประโยชน์ระหว่างการท่องเที่ยวแบบผ่านกระยะยาว และประชาชนในท้องถิ่น สำหรับการใช้น้ำ ทรัพยากร น้ำ และพลังงานที่มีอยู่อย่างจำกัด รวมทั้งการที่ชุมชนท้องถิ่นต้องประสบกับความเสื่อมของสภาพแวดล้อม และต้นทุนการใช้โครงสร้างพื้นฐานเพิ่มขึ้น เช่น ภาษีที่ชำระสูงขึ้นเพื่อปรับปรุงระบบประปา หรือสุขอนามัย

บทสรุป

การเดินทางเข้ามาผ่านกระยะยาวของผู้สูงอายุชาวญี่ปุ่นในไทยนั้น ส่วนหนึ่งเกิดจากปัจจัยดึงดูดอันดับแรก คือ ค่าครองชีพต่ำ นอกจากนี้วัฒนธรรมไทยที่เรียบง่าย ภูมิประเทศที่สวยงามก็ล้วนเป็นหนึ่งในปัจจัยที่ดึงดูดให้ผู้สูงอายุชาวญี่ปุ่นมีความพึงพอใจในอยู่อาศัยในไทย ประกอบกับความสะดวกสบายจากสิ่งอำนวยความสะดวก ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของสถานพยาบาล การใช้บริการธนาคาร ที่พัก และสนามกอล์ฟ ส่งผลให้ปัจจุบันไทยครองส่วนแบ่งตลาดการท่องเที่ยวแบบผ่านกระยะยาวได้ร้อยละ 11.2 หรือเป็นลำดับที่

3 รองจากประเทศมาเลเซียและออสเตรเลีย อันสะท้อนให้เห็นว่าตลาดญี่ปุ่นเป็นตลาดที่มีแนวโน้มในการขยายตัวต่อ “โครงการลองสเตย์” ของไทยค่อนข้างสูง

ทั้งนี้อุตสาหกรรมท่องเที่ยวถือเป็นกลยุทธ์สำคัญในการสร้างรายได้ให้แก่ประเทศทั้งในยามที่ภาวะเศรษฐกิจของประเทศเจริญเติบโตและยามที่ภาวะเศรษฐกิจซบเซา แต่หากสถานการณ์ทางการเมืองไร้ซึ่งเสถียรภาพ มีการจลาจลอยู่เนืองๆ ก็ยิ่งเป็นการผลักดันให้อุตสาหกรรมท่องเที่ยวเผชิญกับภาวะวิกฤตหนักขึ้นไปอีก เนื่องจากนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศย่อมขาดความเชื่อมั่นในการเดินทางมายังประเทศไทย ภาครัฐจึงต้องเร่งหามาตรการจูงใจเพื่อให้ผู้สูงอายุชาวญี่ปุ่นเข้ามาพำนักอาศัยในไทย โดยเฉพาะกฎระเบียบขั้นตอนการขอวีซ่า ตลอดจนเตรียมความพร้อมของสิ่งอำนวยความสะดวกและทางด้านสาธารณสุข เพื่อรองรับการเข้ามาของผู้สูงอายุชาวญี่ปุ่นเหล่านั้น ตลอดจนเพื่อไม่ให้เกิดการกระทบกับสิทธิในการรักษาพยาบาลและสิทธิประโยชน์อื่นๆ ของคนไทยในท้องถิ่น อันจะทำให้คนไทยในท้องถิ่นมีทัศนคติในด้านลบกับผู้สูงอายุชาวญี่ปุ่น

อย่างไรก็ดี การส่งเสริมอุตสาหกรรมท่องเที่ยวโดยการให้ผู้สูงอายุชาวญี่ปุ่นเข้ามาพำนักระยะยาวในไทยนี้ ได้สะท้อนให้เห็นถึงนัยสำคัญเชิงเศรษฐกิจในการสร้างรายได้ให้แก่ประเทศ และที่สำคัญยังเป็นการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่น อันเกิดจากธุรกิจการท่องเที่ยวและบริการ ตลอดจนการลงทุนธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ประเภทที่อยู่อาศัย ดังเช่นในกรณีจังหวัดเชียงใหม่ โดยยังมีสิ่งสำคัญอีกหลายประการที่จะต้องเกิดขึ้นเพื่อรองรับชาวญี่ปุ่นที่เข้ามาพำนักระยะยาว คือ การรักษาพยาบาล การบริการด้านสุขภาพ มาตรการรักษาความปลอดภัย ฯลฯ ซึ่งจะทำให้เกิดการสร้างงานและสร้างรายได้แก่คนในท้องถิ่นอีกจำนวนไม่น้อย

แต่ทว่า สิ่งหนึ่งที่จะละเลยไปไม่ได้ด้วยเช่นกันคือมิติทางสังคมและวัฒนธรรมซึ่งย่อมต้องได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ ด้วยเหตุดังกล่าว ภาครัฐจึงควรส่งเสริมให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างชาวญี่ปุ่นที่เข้ามาพำนักระยะยาวกับผู้อยู่อาศัยชาวไทยในท้องถิ่น เพื่อลดช่องว่างทางสังคม โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมระหว่างกลุ่มคนทั้งสองกลุ่ม อันจะก่อให้เกิดการสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้พำนักชาวญี่ปุ่นและคนไทยในท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ซึ่งนอกจากจะทำให้พวกเขาเหล่านั้นรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยแล้วยังเป็นไปเพื่อให้ “การอยู่อย่างไร” ของผู้สูงอายุชาวญี่ปุ่นเหล่านี้ เป็นการอยู่ที่มีพร้อมทั้งความสุขใจ และพร้อมทั้งคุณภาพจากความสะดวกสบาย ท่ามกลางความแตกต่างทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งแม้ภาษาจะเป็นอุปสรรค แต่มิใช่เป็นสิ่งที่จะข้ามพ้นไปไม่ได้ หากภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องแสวงหาความร่วมมือกันผลักดันให้เกิดกิจกรรมในชุมชนในท้องถิ่นระหว่างชาวไทยและชาวญี่ปุ่น อันจะเป็นการสร้างความสัมพันธ์ภาพที่ดีระดับประชาชน ซึ่งจะนำไปสู่การวางรากฐานความสัมพันธ์ระหว่างไทยและญี่ปุ่นที่มั่นคงยาวนาน.

เอกสารอ้างอิง

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2553). *ความเป็นมาของ Long Stay* (Online). Available URL: http://www2.tat.or.th/longstay/thai/body_history.html.

จันจิรา จารุศุภวัฒน์. (3 กันยายน 2550). *รายงานพิเศษ: ธุรกิจ ‘ลองสเตย์’ ตลาดผู้สูงอายุญี่ปุ่น โอกาสทองท่องเที่ยวเชียงใหม่* (กรุงเทพฯ: ธุรกิจออนไลน์). Available URL: http://www.bangkokbiznews.com/2007/09/03/WW53_5301_news.php?newsid=92584.

- ชุมพล' จีบเอเอ็นเอฯ ดึงญี่ปุ่นเข้าไทยล้านคน. (On-line). Available URL: http://www.prachachat.net/view_news.php?newsid=02tou02250253§ionid=0208&day=2010-02-25. [สืบค้น ณ วันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2553]
- ดวงใจ หล่อธนาวิชย์. (25 กุมภาพันธ์ 2547). *บทเรียนลองสเดย์ จากนักท่องเที่ยวญี่ปุ่น* (On-line). Available URL: <http://www.nidambe11.net/ekonomiz/2004q1/article2004feb25p3.htm>. [สืบค้น ณ วันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2553]
- ดวงใจ หล่อธนาวิชย์. การส่งเสริมการผ่านกระยะยาวของญี่ปุ่น. *วารสารศิลปศาสตร์* 4, 1 (ม.ค.-มิ.ย. 2547). 134-143.
- เทรนต์คอนโดมิเนียมเชียงใหม่แรก กลุ่มทุนยึดหัวหาด ผุด 10 โครงการ มูลค่า 2,000 ล้าน. *ประชาชาติธุรกิจ*. ปีที่ 34. ฉบับที่ 4218 (14 มิถุนายน 2553). น. 21.
- นาฎยา ตนานนท์. (2538). ญี่ปุ่น: ยุคคนแก่เฟื่องฟู. *มติชน*. ปีที่ 18 ฉบับที่ 6427 (14 ตุลาคม 2538). น. 22.
- ประเทือง หงสราณกร. (2549). *ความต้องการและความพร้อมในการสนองตอบความต้องการเรื่องการท่องเที่ยวแบบพำนัคนานเพื่อการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมโดยชุมชนไทย กรณีศึกษากลุ่มลูกค้าเป้าหมาย คนญี่ปุ่นวัยเกษียณ*. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สำนักงานบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยธรรม-ศาสตร์.
- พงษ์สวัสดิ์ สวัสดิพงษ์. (2545). *แบบแผนและกระบวนการปรับเปลี่ยนเข้าสู่วิถีชีวิตแบบเมืองของผู้ย้ายถิ่นชาวอีสาน: กรณีศึกษาผู้ค้าหาบเร่ในมหานครกรุงเทพ*. คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พร และ เสกสิน ศรีวัฒนากุลกิจ. (2547). ความต้องการและความพึงพอใจของชาวต่างชาติในการผ่านกระยะยาวในจังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- รัฐมนตรีท่องเที่ยวร่วมภารกิจส่งเสริมการท่องเที่ยวในประเทศไทย. (Online). Available URL: <http://www.newswit.com/news/2005-12-26/bb39ddd3b2e58f765348d58d4ff9aecd>. [สืบค้น ณ วันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2553]
- วินิจ รังผึ้ง. ขวชนชาวญี่ปุ่นมาเที่ยวเมืองไทย (Online). Available URL: <http://www.tpa.or.th/jsociety/content.php?act=view&id=907>. [สืบค้น ณ วันที่ 10 กุมภาพันธ์ 2553]
- สำนักงานแรงงานในประเทศไทยญี่ปุ่น. (27 พฤศจิกายน 2552). *กรมการกงสุล กระทรวงการต่างประเทศญี่ปุ่น รายงานสถิติชาวต่างชาติที่พำนักอยู่ในต่างประเทศ ณ วันที่ 1 ตุลาคม 2551* (Online). Available URL: http://www.thaiceotokyo.jp/th/index.php?option=com_content&view=article&id=444:-1-2551&catid=77:2008-12-04-05-08-24&Itemid=1075.

- สำรวจเสน่ห์เชียงใหม่...ชุมชนลองสเตย์ “เจแปนทาวน์-
โคเรียนทาวน์. *ประชาชาติธุรกิจ*. ปีที่ 33.
ฉบับที่ 4160 (23 พฤศจิกายน 2552).
น. 36.
- อคม. (10 สิงหาคม 2550). *Baby Boomers: ผู้
ธุรกิจ Long Stay ที่หอมหวานของเชียงใหม่*
(Online). Available URL: [http://
www.oknation.net/blog/akom/2007/
08/10/entry-1](http://www.oknation.net/blog/akom/2007/08/10/entry-1).
- McIntosh, R.W. *Tourism: Principles, Practices,
Philosophies*. Ohio: Grid. Inc., 1972.
- Population Reference Bureau. (2009). *2009
World Population Data Sheet* (On-
line). Available URL: [http://www.
prb.org/pdf09/09wpds_eng.pdf](http://www.prb.org/pdf09/09wpds_eng.pdf).

นโยบายเกี่ยวกับสังคมผู้สูงอายุ: บทเรียนจากประเทศญี่ปุ่นและเกาหลี

สุทิน สายสงวน*

นักวิจัยประจำสถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทคัดย่อ

หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ความสำเร็จในการพัฒนาทำให้ประเทศญี่ปุ่นและเกาหลีได้ก้าวสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างรวดเร็ว จากการทบทวนวรรณกรรมพบว่า เริ่มแรกทั้งสองประเทศนี้ดำเนินนโยบายเกี่ยวกับผู้สูงอายุด้วยเหตุผลทางการเมืองมากกว่าการมุ่งสวัสดิการทางสังคม กล่าวคือ ญี่ปุ่นเริ่มต้นด้วยระบบประกันสังคม การประกันสุขภาพเป็นส่วนหนึ่งของการขับเคลื่อนประเทศ ต่อมาจึงพัฒนานโยบายเกี่ยวกับผู้สูงอายุ โครงการบำนาญ การปรับปรุงสถานพยาบาลและสุขภาพอนามัย กระทั่งปัจจุบันจึงได้ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของครอบครัว ในการดูแลผู้สูงอายุ ในทำนองเดียวกันประเทศเกาหลีได้ซึ่งถ่ายทอดประสบการณ์จากญี่ปุ่นได้พัฒนานโยบายเกี่ยวกับผู้สูงอายุโดยเริ่มจากระบบประกันสุขภาพของผู้ใช้แรงงานในการพัฒนาอุตสาหกรรม ต่อมาจึงสงเคราะห์ผู้สูงอายุที่ยากจน โครงการเงินบำนาญ กฎหมายบำนาญแห่งชาติ กฎหมายสวัสดิการเพื่อผู้สูงอายุ และปัจจุบันเน้นบทบาทชุมชนในการดูแลผู้สูงอายุ ดังนั้น นโยบายเกี่ยวกับผู้สูงอายุของไทยที่พึงปรารถนานั้นทั้งผู้สูงอายุ ครอบครัว ชุมชน และรัฐควรจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรับผิดชอบผู้สูงอายุด้วยกัน

คำสำคัญ: สังคมผู้สูงอายุ นโยบายเกี่ยวกับผู้สูงอายุ

*ผู้รับผิดชอบบทความ E-mail: mr.sutinss@hotmail.com

Policy on the Aging Society: Lesson Learned from Japan and Korea

Sutin Saisanguan

Abstract

Both Japan and South Korea have been aging societies. The introduction of the pension scheme in the two countries is being integrated with a political consideration. At present, they have adopted policies promoting and protecting the welfare of the older persons in their society. The former underlined a social insurance system, public pension systems, health insurance, health care improvement, health service law for the aged, and so on. Nowadays, a family is expected a major roles in aged care, however. The latter had begun a funded pension for the poor old aged, as well as, retirement program, welfare law, elderly welfare law, national pension law, etc. Community based has been appreciated in aging welfare in South Korea. Therefore, family, community and state should be participated in care-giving for the elderly in Thai culture.

Keywords: Aging Society, Policy on the Aging Society

บทความนี้วิเคราะห์นโยบายเกี่ยวกับผู้สูงอายุของประเทศญี่ปุ่นและประเทศเกาหลีใต้ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทางสังคมวัฒนธรรมเพื่อสร้างความเข้าใจอันดีต่อกัน อันเป็นรากฐานสำคัญของการเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ การนำเสนอประกอบด้วยหัวข้อสำคัญ คือ ถัดจากบทนิยามผู้สูงอายุและสังคมผู้สูงอายุ สังคมผู้สูงอายุของประเทศญี่ปุ่นและเกาหลี รวมทั้งศึกษานโยบายและมาตรการเกี่ยวข้อง สุดท้ายจะเป็นบทเรียนสำหรับสังคมไทย ตามลำดับ

บทนำ

ผู้สูงอายุ หมายถึง การนำเอาอายุเป็นหลักในการเรียก เช่น ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป หรือ 60+ ปี เป็นต้น ปัจจุบันนี้ในภาพรวมจำนวนประชากรผู้สูงอายุทั่วโลกมีจำนวนเพิ่มขึ้นเป็นสัดส่วนมากถึง 3 ใน 5 ของประชากรโลก ดังนั้น ทั่วโลกจึงพากันรณรงค์ให้เห็นความสำคัญของผู้สูงอายุเพื่อเตือนใจให้บรรดาบุตรหลานเอาใจใส่เอาอาทรผู้สูงอายุที่เป็นบุคคลใกล้ชิดหรือใกล้ชิดหรือสมาชิกในครอบครัวหรือสมาชิกของชุมชนเพิ่มขึ้น

เป็นที่ยอมรับกันว่า ในอดีตผู้สูงอายุเป็นบุคคลที่มีคุณค่าต่อสังคมวัฒนธรรมไทย อย่างไรก็ตามปัจจุบันหลายคำถามที่ยังหาคำตอบไม่ได้ เช่น ผู้สูงอายุยังเป็นเสาหลักค้ำจุนสังคมและวัฒนธรรมไทยอยู่หรือไม่ บทบาทผู้สูงอายุในสังคมไทยที่มีผู้สูงอายุจำนวนมากขึ้นทุกวันควรจะเป็นอย่างไร ใครจะเป็นผู้กำหนด ฯลฯ จะเห็นได้ว่า พระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 กำหนดว่า บุคคลที่มีอายุ 60 ปี บริบูรณ์เป็นผู้สูงอายุ จากการคาดประมาณของกระทรวงการพัฒนาสังคมฯ ระบุว่าจำนวนผู้สูงอายุของไทยในปี พ.ศ. 2552 (ค.ศ. 2009) มีประมาณ 7.4 ล้านคน หรือร้อยละ 11.9 ของประชากรไทยทั้งหมด และจะมีสัดส่วนสูงขึ้นเป็นร้อยละ 15.3 ในอีก 10 ปีข้างหน้าซึ่งสูงกว่าอัตราเพิ่มของผู้

สูงอายุในภูมิภาคเอเชียซึ่งมีอัตราเพิ่มในปี พ.ศ. 2543 (ค.ศ. 2000) เท่ากับร้อยละ 8 ขณะที่ภูมิภาคยุโรปมีอัตราเพิ่มมากที่สุดเท่ากับร้อยละ 19 ในปี พ.ศ. 2543 (ค.ศ. 2000) และจะเพิ่มเป็นร้อยละ 34 ในปี พ.ศ. 2593 (ค.ศ. 2050)

ผู้สูงอายุ คนชรา ผู้อาวุโส วัยสูงอายุ วัยชรา

ผู้สูงอายุตามคำจำกัดความขององค์การสหประชาชาติ หมายถึง ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปี ขึ้นไป ทั้งนี้ ผู้สูงอายุ หมายถึง การนำเอาอายุเป็นหลักในการเรียก (60+ ปี) ขณะที่คำว่า **คนชรา** หมายถึง การนำเอาลักษณะทางกายภาพเป็นหลักในการเรียก นั่นคือผู้สูงอายุหมายถึงผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป แต่ความชราหรือขบวนการความแก่ ซึ่งเป็นขบวนการที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของเซลล์ต่างๆ ในร่างกาย เริ่มตั้งแต่อายุในครรภ์มารดาจนกระทั่งเติบโตเป็นทารกและเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ ในช่วงเวลาดังกล่าวนี เซลล์จะเปลี่ยนแปลงในทางเสริมสร้างทำให้เจริญเติบโต อย่างไรก็ตาม เมื่อพ้นวัยผู้ใหญ่แล้วจะมีผลการสลายของเซลล์มากกว่าสร้าง จึงทำให้สมรรถภาพการทำงานของอวัยวะต่างๆ ของบุคคลลดลง กระนั้นก็เกิดการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะแตกต่างกันในแต่ละบุคคล ส่วนคำว่า **ผู้อาวุโส** หมายถึง การนำเอาสถานภาพทางราชการ แก่กว่า แก่กว่า เป็นหลักในการเรียก ซึ่งวิทยาการว่าด้วยผู้สูงอายุ เรียกว่า Gerontology ขณะที่วิทยาการด้านการแพทย์เกี่ยวกับผู้สูงอายุ เรียกว่า Geriatrics medicine สำหรับในองค์การสหประชาชาติ ตกลงใช้คำว่า older persons มีคำหลายคำ ใช้เป็นสรพนามเรียกผู้สูงอายุ เช่น Aging, Elderly, older person, Senior Citizen เป็นต้น

สำหรับ **วัยสูงอายุ** หรือ **วัยชรา** หมายถึง มนุษย์ที่มีอายุอยู่ในช่วงปลายของชีวิต ดังกล่าวข้างต้น นิยามของผู้สูงอายุอาจแตกต่างกันไปเมื่อพิจารณาจาก

แง่มุมต่างๆ สำหรับประเทศไทย ตามพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 ให้นิยามผู้สูงอายุว่าหมายถึงบุคคลที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ดังกล่าวข้างต้น การนิยามดังกล่าวใช้จำนวนปีปฏิทินที่บุคคลยังมีชีวิตอยู่มาเป็นเกณฑ์ ขณะที่สำนักงานสถิติแห่งชาติให้คำจำกัดความว่า ผู้สูงอายุ หมายถึง บุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปทั้งชายและหญิง ทั้งนี้ การศึกษารวบรวมข้อมูลประชากรผู้สูงอายุได้แบ่งผู้สูงอายุเป็น 2 กลุ่มคือ ผู้สูงอายุตอนต้น และผู้สูงอายุตอนปลาย โดยที่ผู้สูงอายุตอนต้น หมายถึง บุคคลที่มีอายุ 60-69 ปี ทั้งชายและหญิง ส่วนผู้สูงอายุตอนปลาย หมายถึง บุคคลที่มีอายุ 70 ปีขึ้นไปทั้งชายและหญิง จะเห็นได้ว่าโครงสร้างประชากรไทยในปัจจุบันมีจำนวนประชากรประมาณ 66 ล้านคน ขณะนี้ ไทยได้ถูกจัดให้เป็นประเทศที่อยู่ในสังคมผู้สูงอายุด้วยเงื่อนไขมีประชากรผู้สูงอายุมากกว่าร้อยละ 10 และไทยเข้าเงื่อนไขนี้มาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 (ค.ศ. 2005) ด้วยสถิติผู้สูงอายุร้อยละ 10.4 ร้อยละ 10.5 และร้อยละ 10.7 ในปี พ.ศ. 2548 (ค.ศ. 2005) ปี พ.ศ. 2546 (ค.ศ. 2006) และ ปี พ.ศ. 2550 (ค.ศ. 2007) ตามลำดับ

สืบเนื่องจากคนไทยปัจจุบันเสียชีวิตช้าลงเมื่อเทียบกับช่วง 50 ปีก่อน ที่มีอายุคาดเฉลี่ยไม่ถึง 50 ปี และส่วนมากเสียชีวิตจากโรคติดต่อ และโรคติดต่อ ดังนั้น นักประชากรศาสตร์จึงเสนอให้ขยับนิยามผู้สูงอายุใหม่จาก 60 ปี เป็น 65 ปี เนื่องจากคนไทยอายุยืนขึ้น หวังช่วยยืดอายุวัยทำงานเพิ่มขึ้นและลดภาระงบประมาณสวัสดิการ โดยศาสตราจารย์ปราโมทย์ ประสาทกุล สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล เผยแพร่ว่า สถาบันอยู่ระหว่างศึกษาผลกระทบ หากเปลี่ยนนิยามผู้สูงอายุใหม่จากเดิมที่กำหนดไว้ 60 ปี เป็น 65 ปีขึ้นไป จากการสำรวจข้อมูลล่าสุดพบว่า ปี พ.ศ. 2553 (ค.ศ. 2010) มีประชากรผู้สูงอายุ 60 ปี รว 7.5 ล้านคน และจำนวนนี้มีอายุระหว่าง 60-64 ปี รว 2.4 ล้านคน หากเปลี่ยนคำนิยามมาเป็น 65 ปีขึ้นไป จะส่งผลให้สัดส่วน

ของผู้สูงอายุในอนาคตลดลงไปอีกร้อยละ 8 และทำให้มีคนวัยทำงานมากขึ้น อย่างไรก็ตาม การปรับเปลี่ยนอายุขั้นต่ำของนิยามผู้สูงอายุ ยังส่งผลกระทบต่อสวัสดิการหากรัฐต้องจ่ายเบี้ยยังชีพเริ่มที่อายุ 65 ปีขึ้นไป ทำให้รัฐจ่ายเบี้ยยังชีพช้าลง และอาจจ่ายในจำนวนเงินที่มากขึ้นต่อคน จากเดิมที่เคยจ่ายเดือนละ 500 บาท สำหรับผู้สูงอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป (วิทยาลัยประชากรศาสตร์, 2553)

สังคมผู้สูงอายุ

แนวโน้มประชากรโลกพบว่า โครงสร้างประชากรของประเทศต่างๆ มีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ เนื่องมาจากอัตราการเกิดที่ลดลงและอายุขัยที่ยืนยาวขึ้น ทำให้หลายประเทศมีประชากรผู้สูงอายุ หรือ อายุ 60 ปีขึ้นไป เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้ เกณฑ์กำหนดสังคมผู้สูงอายุคือ เงื่อนไขที่มีประชากรผู้สูงอายุมากกว่าร้อยละ 10 ของโครงสร้างประชากร

รายงาน World Population Prospects: The 2006 Revision โดย Population Division of Department of Economic and Social Affairs (2006) ของสหประชาชาติ พบว่า ในอีก 42 ปีข้างหน้า ประชากรโลกจะเพิ่มขึ้นจาก รว 6,600 ล้าน ปี พ.ศ. 2550 (ค.ศ. 2007) เป็น 9,200 ล้านคน (ในปี พ.ศ. 2593 (ค.ศ. 2050) โดยจะเป็นประชากรที่เป็นผู้สูงอายุถึง 2,000 ล้านคน ขณะเดียวกัน องค์การสหประชาชาติได้คาดประมาณว่า ในระหว่างปี พ.ศ. 2493 (ค.ศ. 1950) ถึง พ.ศ. 2568 (ค.ศ. 2025) จำนวนประชากรโลกจะเพิ่มขึ้นจาก 2.5 พันล้านคนถึง 8.5 พันล้านคน หรือเพิ่มขึ้นเป็นสามเท่า โดยที่ประชากรผู้สูงอายุคือ ผู้ที่มีอายุ 65 ปี และมากกว่า คาดว่าจะเพิ่มขึ้นจาก 129 ล้านคน เป็น 798 ล้านคน หรือเพิ่มขึ้นหกเท่า ซึ่งผู้สูงอายุจะเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 5.1 เป็นร้อยละ 9.7 ของประชากรโลก

สังคมผู้สูงอายุญี่ปุ่น

สถาบันปัญหาประชากรแห่งประเทศญี่ปุ่น คาดประมาณว่า ประเทศญี่ปุ่นในทศวรรษที่สองของ ศตวรรษที่ 21 ผู้สูงอายุที่มีอายุตั้งแต่ 65 ปีขึ้นไป จะมีจำนวนมากกว่าประชากรอายุ 15 ปี และต่ำกว่า นอกจากนั้นจำนวนผู้สูงอายุยังจะมีจำนวนมากถึง 1 ใน 4 ของประชากรทั้งหมด

ปลายทศวรรษที่ ค.ศ. 1940 (พ.ศ. 2483) หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศญี่ปุ่นมีปัญหาการมี ประชากรมากเกินไป ระบบประกันสังคมเพื่อพิทักษ์ และเพิ่มประสิทธิภาพของแรงงานในการขับเคลื่อน ประเทศ อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันประเทศญี่ปุ่นต้องเผชิญ กับปัญหาประชากรผู้สูงอายุซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับ ปัญหาอื่นๆ อย่างกว้างขวาง เพราะมิใช่เพียงแต่ปัญหา ด้านการเงินเพิ่มงบประมาณรายจ่ายของรัฐในด้านความ ปลอดภัยทางสังคมและการดูแลสุขภาพพยาบาลทางการแพทย์เท่านั้น แต่เป็นปัญหาเกี่ยวข้องกับการศึกษา แรงงาน การย้ายถิ่น ระดับการครองชีพ การลงทุน ทรัพยากรมนุษย์ ความมั่นคงของครอบครัว ความ สุขและการใช้ชีวิตของแต่ละบุคคล

อย่างไรก็ตาม การมีประชากรผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นทำให้ปัญหาบางประการลดลงได้โดยเฉพาะปัญหา วัยรุ่น ปัญหาอาชญากรรม ความรุนแรง ปัญหา อุบัติเหตุและอื่นๆ ข้อดีที่สังคมได้จากการมีประชากร สูงอายุคือ การที่ประชากรในสังคมมีอายุขัยยืนยาวขึ้น สังคมที่มีผู้สูงอายุจำนวนมากมีผลดีคือ เป็นสังคม ผู้สูงอายุที่มีระบบอาวุโสและมีระบบครอบครัวขยาย นอกจากนั้นผู้สูงอายุจำนวนมากยังต้องการมีส่วนร่วม ในแรงงานเพื่อหารายได้และสร้างความมั่นใจให้ตนเอง สิ่งสำคัญสำหรับผู้สูงอายุคือ ความรู้สึกว่าตนเองยังคง เป็นที่ต้องการและเป็นประโยชน์ต่อสังคม แต่ความ ปรารถนาในการมีส่วนร่วมในแรงงานของผู้สูงอายุอาจ ไม่ได้ได้รับการยอมรับ เพราะโดยข้อเท็จจริงแล้วผู้สูงอายุ

มักจะไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในแรงงานด้านการผลิต เท่าที่ควร

นโยบายเกี่ยวกับผู้สูงอายุของประเทศ ญี่ปุ่น

รัฐบาลของประเทศญี่ปุ่นให้ความสนใจ อย่างมากกับการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของประชากร ผู้สูงอายุ เพราะการเพิ่มขึ้นของประชากรกลุ่มนี้ทำให้เกิดปัญหาต่างๆ ในการดำเนินนโยบายในอนาคต จะ เห็นได้ว่า รายงานของรัฐบาลเรื่อง Japan in the Year 2000 ได้ชี้ประเด็นเด่นชัด 3 ประเด็นที่ท้าทาย รัฐบาลในศตวรรษที่ 21 ได้แก่ 1) ประชากรผู้สูงอายุ 2) การเป็นนานาชาติ และ 3) เศรษฐกิจ จะเห็นว่า รัฐบาลญี่ปุ่นได้ให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุตลอดมา รายงานดังกล่าวจะระบุว่าจะต้องทบทวนนโยบายเกี่ยวกับผู้สูงอายุ 3 เรื่องคือ 1) เรื่องระบบประกันสุขภาพ 2) โครงการบำนาญ และ 3) การปรับปรุงสถาน พยาบาลและสุขภาพอนามัย ทั้งนี้ รัฐบาลได้ตระหนัก ถึงภาระที่เพิ่มขึ้นในการดูแลผู้สูงอายุ ในรายงานเรื่อง White Paper on Health and Welfare ในปี พ.ศ. 2530 (ค.ศ. 1997) รัฐบาลได้เน้นความสำคัญ ของครอบครัวในการดูแลผู้สูงอายุ โดยเฉพาะบทบาท ของสมาชิกในครอบครัวในฐานะเป็นผู้ดูแลผู้สูงอายุ

ปัญหาสำคัญคือ การเพิ่มบทบาทของ ครอบครัว ซึ่งเป็นการเพิ่มภาระของสตรีในวัยทำงาน เพราะการที่รัฐต้องการให้สตรีรับภาระในการดูแลผู้สูง อายุในครอบครัว ทำให้สตรีที่มีส่วนร่วมในแรงงานของ ประเทศต้องเลือกที่จะทำหน้าที่ในการดูแลผู้สูงอายุใน ครอบครัวหรือเลือกทำงานในภาคเศรษฐกิจ นอกจาก การผลักดันภาระในการดูแลผู้สูงอายุไปให้ครอบครัวโดย การเพิ่มภาระให้กับสตรีแล้ว รัฐยังมีความเห็นว่าผู้สูง อายุที่อาศัยอยู่กับบุตรที่โตแล้วยังมีเป็นจำนวนน้อย

อย่างไรก็ดี การที่รัฐเน้นความสำคัญของ ครอบครัวในการดูแลผู้สูงอายุนั้น Daisaku Maeda

ได้เคยกล่าวไว้ในที่ประชุมนานาชาติเรื่อง ผู้สูงอายุ ขององค์การสหประชาชาติในประเทศญี่ปุ่นในปี พ.ศ. 2531 ว่าการดูแลผู้สูงอายุโดยครอบครัวเป็นค่ากล่าวที่ไพเราะ แต่เป็นสิ่งที่ผู้ให้การดูแลต้องอุทิศตนและเสียสละอย่างมาก และคุณภาพของการดูแลโดยครอบครัว ก็มักจะอยู่ในขั้นต่ำ

สังคมผู้สูงอายุเกาหลี

เกาหลีนั้นว่าเป็นประเทศที่มีอัตราการเติบโตของผู้สูงอายุรวดเร็ว ในปี ค.ศ. 1970 ร้อยละ 3.3 ในปี ค.ศ. 1980 ร้อยละ 3.9 ในปี ค.ศ. 1990 ร้อยละ 5.0 ในปี ค.ศ. 2000 ร้อยละ 7.3 ในปี ค.ศ. 2010 ร้อยละ 11.0 และปี ค.ศ. 2020 ร้อยละ 15.4

ตารางที่ 1 อัตราการเติบโตของผู้สูงอายุของเกาหลี ระหว่างปี ค.ศ. 1970-2020

ปี พ.ศ.	2513	2523	2533	2543	2553	2563
ปี ค.ศ.	1970	1980	1990	2000	2010	2020
ร้อยละ	3.3	3.9	5.0	7.3	11.0	15.4

ปัญหาผู้สูงอายุในสังคมอุตสาหกรรมสมัยใหม่เช่นเกาหลีได้มักเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับปัจจัยทางด้านสังคมมากกว่าปัจจัยด้านบุคคล และครอบครัว ดังนั้นผู้ที่จะต้องริเริ่มดำเนินการแก้ปัญหา จึงได้แก่ สังคมและรัฐ ปัจเจกชนและครอบครัวไม่สามารถจะแก้ไขปัญหาขึ้นพื้นฐานให้ลุล่วงไปได้ อย่างไรก็ตามรัฐบาลประเทศเกาหลีได้ดำเนินนโยบายเพื่อแก้ไขปัญหาผู้สูงอายุโดยตั้งอยู่บนแนวคิดพื้นฐานว่า ปัญหาผู้สูงอายุเป็นปัญหาของบุคคลและครอบครัวมากกว่าจะเป็นปัญหาสังคม และดำเนินแก้ไขโดยผ่านหน่วยครอบครัว การดำเนินนโยบายเช่นนี้ได้รับการสนับสนุนจากค่านิยมทางประเพณีและวัฒนธรรม ในเรื่อง ความกตัญญูทดแทนที่ซึ่งเน้นให้ครอบครัวมีภาระรับผิดชอบในการดูแลผู้สูงอายุ ก่อนที่จะให้สังคมรับภาระ

รัฐบาลประเทศเกาหลีได้เน้นมุ่งพัฒนาอุตสาหกรรมในการพัฒนาประเทศ ดำเนินการปรับปรุงนโยบายด้านสังคมสงเคราะห์มาโดยตลอด และได้อนุมัติงบประมาณในปี พ.ศ. 2534 ประมาณร้อยละ 30 เพื่อใช้จ่ายในโครงการเกี่ยวกับผู้สูงอายุ รัฐบาลได้ให้ความสำคัญในด้านการศึกษาระดับสูงและต่อเนื่องเพื่อให้ประชาชนได้มีโอกาสศึกษาได้ตลอดชีวิตตามนโยบาย สังคมของการศึกษาตลอดชีวิต ซึ่งจะมีผล

ดีต่อผู้สูงอายุเพราะทำให้ผู้สูงอายุมีชีวิตที่มีความหมายและไม่รู้สึกโดดเดี่ยวหรือถูกทอดทิ้ง

การศึกษามีบทบาทมากในสังคมและชุมชนท้องถิ่น เพราะทำให้เกิดความร่วมมืออันดีระหว่างสังคมและชุมชน กิจกรรมของอาสาสมัครในชุมชนจะช่วยให้ผู้สูงอายุได้มีโอกาสและมีส่วนร่วมในชุมชน ขจัดช่องว่างระหว่างวัย และทำให้เกิดความสามัคคี กิจกรรมของอาสาสมัครผู้สูงอายุที่ได้รับการสนับสนุนมี 2 ประเภทคือ ผู้สูงอายุสามารถสอนวิธีการเขียนตัวอักษรภาษาจีน เพื่อให้คนหนุ่มสาวในชุมชนได้เรียนรู้โดยไม่เสียค่าใช้จ่าย ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่คนหนุ่มสาวมากเพราะทำให้สามารถอ่านเอกสารของเกาหลี ญี่ปุ่น และจีนได้ กิจกรรมประเภทที่ 2 ได้แก่ การอบรมสั่งสอนให้คนหนุ่มสาวมีความกตัญญูทดแทนที่ซึ่งถือเป็นภาระหน้าที่ของคนหนุ่มสาวตามประเพณีนิยมและตามหลักทฤษฎีจื๊อซึ่งเน้นย้ำในระบบครอบครัว การศึกษานอกระบบโดยมีผู้สูงอายุเป็นผู้ให้ความรู้แก่คนหนุ่มสาว ทำให้คนหนุ่มสาวได้รับความรู้ด้านศิลปวัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ และประพฤติปฏิบัติและรักษานบ-ธรรมเนียมตามประเพณีของชุมชน

ความสัมพันธ์และเครือข่ายของครอบครัวเป็นสิ่งสำคัญสำหรับผู้สูงอายุอย่างมาก และในขณะที่

เดียวกันก็เป็นสิ่งสำคัญสำหรับคนหนุ่มสาวด้วย ผู้สูงอายุจะเป็นผู้ดูแลให้คำปรึกษาและเป็นที่พักพิงใจแก่บุตรหลาน ส่วนบุตรหลานก็เป็นสิ่งเชิดชูใจสำหรับผู้สูงอายุ ดังนั้นสิ่งสำคัญที่ถือเป็นทรัพยากรที่เกื้อหนุนผู้สูงอายุจึงได้แก่ ครอบครัว และบ้านจะเป็นสถานที่ที่ผู้สูงอายุอาศัยอยู่อย่างมีความสุขที่สุด รัฐบาลจึงเห็นความสำคัญที่จะต้องเสริมสร้างระบบครอบครัวเกื้อหนุนให้มีความเข้มแข็งมากที่สุด อันเป็นการเตรียมชุมชนให้พื้นฐานในการดูแลผู้สูงอายุ รัฐบาลสามารถกระตุ้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแลผู้สูงอายุได้โดยจัดตั้งหน่วยอาสาสมัครหรือองค์กรทั้งในภาครัฐและนอกภาครัฐ ที่ให้ความร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการดูแลผู้สูงอายุร่วมกับครอบครัว

นโยบายผู้สูงอายุเกาหลีใต้

นโยบายผู้สูงอายุของประเทศเกาหลีใต้ (ปิยากร หวังมหาพร, 2552) มีพัฒนาการแบ่งเป็น 5 ช่วง ได้แก่ ช่วงก่อนปี พ.ศ. 2503 (ค.ศ. 1960) นโยบายผู้สูงอายุของเกาหลีใต้ช่วงนี้เน้นการสงเคราะห์ผู้สูงอายุที่ยากจน สถานสงเคราะห์แห่งแรกของเกาหลีเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2451 (ค.ศ. 1918) ถัดมาช่วงปี พ.ศ. 2503-2512 (ช่วงทศวรรษที่ 1960) เป็นช่วงที่เกาหลีใต้มีโครงการประกันสังคมเกิดขึ้นจำนวน 2 โครงการได้แก่ โครงการเงินบำนาญสำหรับพนักงานหรือลูกจ้าง ในปี พ.ศ. 2503 (ค.ศ. 1960) และเงินบำนาญสำหรับทหาร ในปี พ.ศ. 2506 (ค.ศ. 1963) ถัดมา ช่วงปี พ.ศ. 2513-2522 (ช่วงทศวรรษที่ 1970) ผู้สูงอายุเริ่มมีความสำคัญมากขึ้น เนื่องจากส่งผลต่อเศรษฐกิจ ปัญหาสุขภาพ ความแปลกแยกจากครอบครัว และสังคม สถานที่สำหรับผู้สูงอายุไม่ต่างจากสถานพยาบาลทั่วไป ในช่วงนี้เกาหลีใต้มีการออกเงินบำนาญสำหรับครูโรงเรียนเอกชนในปี พ.ศ. 2518 (ค.ศ. 1975)

ต่อมาช่วงปี พ.ศ. 2523-2532 (ช่วงทศวรรษที่ 1980) เกิดกระแสโลกาภิวัตน์ยิ่งซ้ำเติมเรื่องผู้สูงอายุได้กลายมาเป็นปัญหามากขึ้นในปี พ.ศ.

2524 (ค.ศ. 1981) เกาหลีใต้ได้มีกฎหมายสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุ ในปี พ.ศ. 2524 (ค.ศ. 1981) และสนับสนุนให้มีการจ้างผู้สูงอายุทำงาน มีการจัดตั้ง Elderly Job Bank และ Elderly Workshop programmes จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2529 (ค.ศ. 1986) เริ่มมีการดำเนินการให้สถานดูแลผู้สูงอายุแตกต่างจากสถานพยาบาลโดยทั่วไป อย่างไรก็ตามสถานสงเคราะห์ผู้สูงอายุเป็นการสงเคราะห์ให้กับผู้สูงอายุที่ยากจนเท่านั้น เนื่องจากไม่มีการเก็บค่าใช้จ่าย ในปี พ.ศ. 2530 (ค.ศ. 1987) เกาหลีใต้ให้ความสำคัญต่อการดูแลโดยชุมชน หรือ Community Care โดยการเริ่มอาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุที่บ้าน โดยรัฐบาลเกาหลีให้ความช่วยเหลือทางการเงินแก่องค์กรสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุที่ให้บริการดูแลผู้สูงอายุที่บ้าน และให้บริการดูแลผู้สูงอายุกลางวัน นอกจากนั้นได้มีกฎหมายเรื่องบำนาญแห่งชาติในปี พ.ศ. 2531 (ค.ศ. 1988) ในปี พ.ศ. 2532 (ค.ศ. 1989) และ พ.ศ. 2536 (ค.ศ. 1993) ได้มีการแก้ไขกฎหมายผู้สูงอายุให้ครอบคลุมการให้บริการดูแลผู้สูงอายุในระดับปานกลางและระดับสูงที่สามารถจ่ายค่าดูแลด้วย ในปี พ.ศ. 2536 (ค.ศ. 1993) ได้มีการแก้ไขกฎหมายผู้สูงอายุอีกครั้ง โดยการดูแลผู้สูงอายุในชุมชนประกอบด้วย การดูแลผู้สูงอายุที่บ้าน การดูแลผู้สูงอายุกลางวันและการดูแลผู้สูงอายุระยะสั้น ทั้งนี้ การดูแลผู้สูงอายุที่บ้านจะจำกัดเฉพาะผู้สูงอายุที่ยากจนเท่านั้น

ช่วงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2533 จนถึงปัจจุบัน (ช่วงทศวรรษที่ 1990 จนถึงปัจจุบัน) นโยบายผู้สูงอายุจะมีหน่วยงานหลักที่ดูแล ได้แก่ กระทรวงสวัสดิการและสุขภาพ นอกจากนั้นก็จะมีกระทรวงแรงงาน กระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงคมนาคม โครงการสำหรับผู้สูงอายุของเกาหลีในปัจจุบัน เช่น โครงการสงเคราะห์ผู้สูงอายุที่ยากไร้ โดยรัฐบาลให้การสนับสนุนเรื่องเงิน และอาหาร โครงการลดค่าโดยสารแก่ผู้สูงอายุ โครงการจ้างงานผู้สูงอายุ โครงการดูแลสุขภาพ โครงการให้การศึกษาแก่ผู้สูงอายุ เป็นต้น

ผู้สูงอายุในประเทศไทย

ด้วยเงื่อนไขจำนวนประชากรผู้สูงอายุหรือประชากรที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป มีสัดส่วนมากกว่าร้อยละ 10 ของโครงสร้างประชากรจัดเป็นสังคมผู้สูงอายุ จะเห็นว่า ขณะนี้ไทยเป็นประเทศที่อยู่ในสังคมผู้สูงอายุ ด้วยเงื่อนไขมีประชากรผู้สูงอายุมากกว่าร้อยละ 10 ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 (ค.ศ. 2005) ด้วยสถิติผู้สูงอายุ ร้อยละ 10.4 เป็นต้นมา การก้าวขึ้นสู่สังคมผู้สูงอายุของสังคมไทยส่งผลให้วิถีชีวิตและพฤติกรรมของประชาชนในสังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงทำให้หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องต้องเตรียมมาตรการออกมารองรับ ปัจจุบันจำนวนผู้สูงอายุและสัดส่วนผู้สูงอายุ ของประเทศไทยเพิ่มขึ้นในอัตราที่รวดเร็ว ทำให้โครงสร้างประชากรของประเทศไทยกำลังเคลื่อนเข้าสู่ระยะที่เรียกว่า ภาวะประชากรผู้สูงอายุ อันจะมีผลต่อสภาพทางสังคม สภาพเศรษฐกิจและการจ้างงาน ตลอดจนการจัดสรรทรัพยากรทางสุขภาพและสังคมของประเทศอย่างต่อเนื่องในระยะยาว

จากการคาดประมาณประชากรโดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พบว่าจำนวนและสัดส่วนของประชากรที่มีอายุ 60 ปี ขึ้นไป หรือประชากรวัยสูงอายุในประเทศไทยเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง จนปัจจุบันประเทศไทยมีประชากรวัยสูงอายุประมาณ 7.3 ล้านคน หรือร้อยละ 11.0 ของประชากรทั้งหมด โดยปี พ.ศ. 2573 คาดว่าจะมีจำนวนเพิ่มขึ้นถึง 17.7 ล้านคน หรือร้อยละ 20 ของจำนวนประชากรทั้งหมด (วรเวช สวรรณระดา, 2551) จนปัจจุบันประเทศไทยมีประชากรวัยสูงอายุประมาณ 7.3 ล้านคน หรือร้อยละ 11.0 ของประชากรทั้งหมด โดยปี พ.ศ. 2573 คาดว่าจะมีจำนวนเพิ่มขึ้นถึง 17.7 ล้านคน หรือร้อยละ 20 ของจำนวนประชากรทั้งหมด

การที่ประชากรไทยในอนาคตเพิ่มขึ้นอย่างช้าๆ จนอึดตัวแล้วลดลงนั้น เป็นผลเนื่องมาจาก

ภาวะเจริญพันธุ์ที่ลดต่ำลงและคนไทยมีชีวิตยืนยาวขึ้นอีก ลักษณะเช่นนี้ทำให้โครงสร้างอายุของประชากรเปลี่ยนแปลงไปอย่างเห็นได้ชัดเจน (ปีพม่า ว่าพัฒนางศ์ และปรามิทธิ์ ประสาทกุล, 2549) สำหรับประชากรกลุ่มผู้สูงอายุ (อายุ 60 ปีขึ้นไป) คนกลุ่มนี้มีจำนวนเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ในปี พ.ศ. 2548 (ค.ศ. 2005) มีประชากรสูงอายุอยู่ 6 ล้านคนเศษ (ร้อยละ 10) เมื่อถึงปี พ.ศ. 2578 (ค.ศ. 2035) จำนวนผู้สูงอายุจะเพิ่มขึ้นเป็น 16 ล้านคน (ร้อยละ 25) เท่ากับเพิ่มขึ้นเกือบ 3 เท่าตัวในเวลาราวๆ 30 ปีเท่านั้น สังคมไทยกำลังจะเป็นสังคมผู้สูงอายุ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตนั้น จะก่อให้เกิดปรากฏการณ์สำคัญที่มีผลต่อสังคมไทยอย่างมาก นั่นคือ การมีผู้สูงอายุมากกว่าเด็ก ปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นจากจำนวนเด็กที่ลดลง ในขณะที่ผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง อีกประมาณ 15 ปีข้างหน้า จำนวนเด็กจะพอๆ กับผู้สูงอายุ และหลังจากนั้นจะเกิดปรากฏการณ์มีผู้สูงอายุมากกว่าเด็ก

เราอาจใช้ “ดัชนีผู้สูงอายุ” (Ageing index) เพื่อเปรียบเทียบระหว่างจำนวนเด็กกับผู้สูงอายุ (ปีพม่า ว่าพัฒนางศ์ และปรามิทธิ์ ประสาทกุล, 2549) ดัชนีผู้สูงอายุ เป็นอัตราส่วนของจำนวนประชากรสูงอายุ (60 ปีขึ้นไป) ต่อจำนวนประชากรวัยเด็ก (อายุต่ำกว่า 15 ปี) 100 คน โดยที่ดัชนีผู้สูงอายุแสดงให้เห็นว่ามีผู้สูงอายุกี่คนต่อเด็ก 100 คน ถ้าดัชนีมีค่าต่ำกว่า 100 แสดงว่ามีเด็กมากกว่าผู้สูงอายุ และในทางกลับกัน ถ้าดัชนีมีค่าสูงกว่า 100 ก็แสดงว่ามีผู้สูงอายุมากกว่าเด็ก แนวโน้มของดัชนีผู้สูงอายุ หรืออัตราส่วนผู้สูงอายุต่อเด็ก 100 คน “ดัชนีผู้สูงอายุ” ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 (ค.ศ. 2005) มีแนวโน้มที่เพิ่มขึ้นตลอดเวลา ในปี พ.ศ. 2503 (ค.ศ. 1960) และ 2513 (ค.ศ. 1970) มีผู้สูงอายุเพียง 11 คนต่อเด็ก 100 คน เมื่อถึงปี พ.ศ. 2548 (ค.ศ. 2005) จำนวนผู้สูงอายุจะเพิ่มขึ้นเป็นช่วงเวลาที่ดัชนีผู้สูงอายุเท่ากับ 100 ระหว่างปี

พ.ศ. 2563-2564 (ค.ศ. 2020-2021) หมายความว่าช่วงเวลานี้ประเทศไทยมีประชากรวัยเด็กเท่าๆ กับผู้สูงอายุ หลังจากปี พ.ศ. 2564 (ค.ศ. 2021) ไปแล้วประเทศไทยจะมีผู้สูงอายุมากกว่าเด็กต่อไปเรื่อยๆ ปรากฏการณ์ที่มีผู้สูงอายุมากกว่าเด็กเช่นนี้จะไม่สามารถย้อนกลับได้อีกเลย

วันนี้ พรุ่งนี้ ปัญหาผู้สูงอายุไทยอยู่ที่ไหน ใครเป็นผู้ดูแล

จากตารางที่ 2 จะเห็นว่า จำนวนและอัตราส่วนผู้สูงอายุไทยเพิ่มขึ้นทุกปี ระหว่างปี พ.ศ. 2523-2555 (ค.ศ. 1980-2012) เนื่องจากอายุขัยเฉลี่ยของคนไทยสูงขึ้นประกอบกับอัตราเกิดของประชากรไทยลดลง ปรากฏการณ์ทางสังคมเกี่ยวกับผู้สูงอายุไทยดังกล่าวนี้จะต้องให้การดูแลเอาใจใส่อย่างรอบด้านจาก

ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ทั้งด้านที่อยู่อาศัยเพราะเมื่อสังคมมีการเปลี่ยนแปลงจากเกษตรไปสู่ภาคอุตสาหกรรมจะเกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานคนหนุ่มสาวจากชนบทเข้าสู่เมืองซึ่งจะทำให้ผู้สูงอายุขาดผู้ดูแล ด้านรายได้ที่ลดลงและเมื่อไม่สามารถประกอบอาชีพได้จะทำให้ไม่มีรายได้ ถ้าหากการเกื้อหนุนจากบุตรหลานที่ไม่เพียงพอใครจะเป็นผู้ดูแล ด้านสวัสดิการต่างๆ ที่ผู้สูงอายุควรได้รับในฐานะที่เคยเป็นผู้เสียภาษีหรือผู้ให้แก่สังคม (ขณะที่ยังหนุ่มสาว) มาแล้ว ตลอดจนด้านสุขภาพทั้งกายและจิตที่เสื่อมโทรมลง และอื่นๆ คำถามที่ตามมาได้แก่ ใครจะเป็นผู้ดูแลผู้สูงอายุไทย ใครเป็นผู้รับผิดชอบปัญหาเหล่านี้ ขณะนี้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเตรียมทางเลือก แนวทางแก้ไขปัญหาไว้แล้วหรือยัง เป็นต้น (บรรลุ ศรีพานิช, 2549)

ตารางที่ 2 ปริมาณ และอัตราส่วนของผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้น ปี พ.ศ. 2523-2555 (ค.ศ. 1980-2012)

ปริมาณ และอัตราส่วน ของผู้สูงอายุ	ปี พ.ศ.						
	2523	2530	2535	2540	2545	2550	2555
จำนวน (ล้านคน)	2.5	3.1	3.7	5.1	5.9	6.9	8.1
% ต่อประชากรทั้งหมด	5.4	5.8	6.3	8.3	9.4	10.5	11.9

ที่มา: บรรลุ ศรีพานิช (2549)

สถานสงเคราะห์คนชรา

ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ประเทศไทยมีการกำหนดนโยบายที่จะส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนมีสภาพความเป็นอยู่ที่ดี มีคุณภาพ และดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างปกติสุข ตัวอย่างเช่น กรมประชาสงเคราะห์จัดตั้งสถานสงเคราะห์คนชรามานานบางแห่งเป็นแห่งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2496 (ค.ศ. 1953) เพื่อให้การสงเคราะห์คนชราที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ หรือประสบปัญหาความทุกข์ยาก เดือดร้อน ขาดเงิน ไม่มีที่อยู่อาศัย หรือไม่สามารถอยู่กับครอบครัวได้

เพื่อให้บริการแก่คนชราที่อยู่กับครอบครัวของตน แต่มีความต้องการบริการสงเคราะห์คนชราบางอย่าง เช่น การรักษาพยาบาล กายภาพบำบัด นันทนาการ เพื่อแบ่งเบาภาระของครอบครัวผู้มีรายได้น้อย หรือยากจนที่ไม่สามารถจะอุปการะเลี้ยงดูคนชราไว้ในครอบครัวได้ เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาสังคมอันเกี่ยวกับคนชราไม่ให้เรื้อรัง ทำความเดือดร้อนรำคาญแก่สังคมและให้สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างผาสุกตามสมควรแก่อัตรา เพื่อเป็นการตอบแทนคุณความดีที่คนชราได้ทำประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติเพื่อผู้สูงอายุจะได้คลาย

วิกฤตกังวล เมื่อสภาพ ไม่สามารถประกอบอาชีพต่อไป
ได้แล้วทางรัฐบาลมีหน้าที่จะเป็นผู้อุปการะเลี้ยงดูต่อไป

การสร้างหลักประกันในวัยสูงอายุ

การสร้างหลักประกันในวัยสูงอายุเป็นกระบวนการสร้างความมั่นคงให้แก่สังคมผู้สูงอายุมีคุณค่าและศักยภาพสมควรได้รับการส่งเสริมสนับสนุนให้มีส่วนร่วมอันเป็นประโยชน์ต่อสังคมผู้สูงอายุมีศักดิ์ศรีและสมควรดำรงชีวิตอยู่ในชุมชนของตนได้อย่างมีคุณภาพที่สมเหตุสมผล และสมวัย ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ไม่ใช่บุคคลด้อยโอกาสหรือเป็นภาระต่อสังคมและถึงแม้ผู้สูงอายุจำนวนหนึ่งจะประสบความทุกข์ยากและต้องการการเกื้อกูลจากสังคมและรัฐ แต่ก็เพียงบางช่วงเวลาของวัยสูงอายุเท่านั้น ประชากรผู้สูงอายุที่มีสุขภาพดีทั้งกายและจิต ครอบครัวยุคใหม่มีสังคมที่ดี มีหลักประกันที่มั่นคง ได้รับสวัสดิการและบริการที่เหมาะสมอย่างมีคุณค่า มีศักดิ์ศรี พึ่งตนเองได้ มีส่วนร่วม มีโอกาสเข้าถึงข้อมูลและข่าวสารอย่างต่อเนื่อง ในทางตรงข้าม ผู้สูงอายุที่ทุกข์ยากและต้องการการเกื้อกูล หากมีการดำเนินการที่เหมาะสมจะช่วยให้ผู้สูงอายุเหล่านี้ส่วนใหญ่ดำรงอยู่ในชุมชนได้อย่างต่อเนื่องครอบครัวและชุมชนเป็นสถาบันหลักในการเกื้อหนุนผู้สูงอายุระบบสวัสดิการและบริการจะต้องสามารถรองรับผู้สูงอายุให้สามารถดำรงอยู่กับครอบครัวและชุมชนได้อย่างมีคุณภาพรัฐจะต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้เอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในระบบบริการ

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการดูแลผู้สูงอายุ ได้แก่ สำนักงานเลขาธิการของคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานผู้สูงอายุแห่งชาติ (กสผ.) ประกอบด้วย 3 ฝ่าย ได้แก่ สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ (กสส.) กองสวัสดิการสงเคราะห์ กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงาน และสวัสดิการสังคม และสถาบันเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ กรมการแพทย์ กระทรวงสาธารณสุข

งานวิจัยเรื่องนวัตกรรมการนำนโยบายผู้สูงอายุไปปฏิบัติขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ศึกษา นวัตกรรมหรือโครงการที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ดำเนินการให้กับผู้สูงอายุในเขตปริมณฑล 5 จังหวัด ได้แก่ นนทบุรี นครปฐม สมุทรสาคร ปทุมธานี และสมุทรปราการ (ปิยากร หวังมหาร, 2553) พบว่า การจัดบริการสาธารณะและการดูแลผู้สูงอายุ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้กำหนดแผนงานจัดสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุไว้ 4 แผนงาน ได้แก่ 1) แผนงานให้บริการด้านสุขภาพอนามัย 2) แผนงานส่งเสริมการอยู่ร่วมกันและสร้างความเข้มแข็งด้านองค์ความรู้และคนพิการ 3) แผนงานส่งเสริมอาชีพหรือรายได้ของผู้สูงอายุ และคนพิการ และ 4) การจัดให้มีอาสาสมัครดูแลผู้สูงอายุ และคนพิการ โดยที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดำเนินการใน 3 ลักษณะ ได้แก่ 1) การสนับสนุนศูนย์บริการทางสังคมผู้สูงอายุ ซึ่งรับโอนจากกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์โดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดเป็นผู้รับผิดชอบ ในส่วนนี้กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่นสนับสนุนงบประมาณ เพื่อให้บริการด้านสุขภาพอนามัย จัดกิจกรรมส่งเสริมรายได้ให้ความรู้ นันทนาการ และด้านศาสนา 2) สนับสนุนสถานสงเคราะห์คนชรา รับโอนจากกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์เช่นกันโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดรับผิดชอบ และกรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่นสนับสนุนค่าใช้จ่ายทั้งค่าตอบแทนการดำเนินการและค่าตอบแทนบุคลากร เป็นการจัดสรรเพื่อช่วยเหลือผู้สูงอายุที่ถูกทอดทิ้ง ไม่มีที่อยู่ ไม่มีผู้อุปการะ และ 3) การจัดสรรเงินเบี้ยยังชีพ โดยกรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่นอุดหนุนด้วยงบประมาณ นอกจากนี้งานวิจัยยังระบุอีกว่า โครงการที่ท้องถิ่นดำเนินการจำนวนมากมิได้ดำเนินงานให้บริการแก่ผู้สูงอายุโดยตรง แต่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานและองค์กรในชุมชน เช่น การสนับสนุนงบประมาณให้สถานอนามัยที่รักษาพยาบาลผู้สูงอายุ

การจ่ายเบี้ยยังชีพเพิ่มเติมจากงบประมาณของกรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น การมอบสิ่งของอุปโภคบริโภค การส่งเสริมการออกกำลังกาย การจัดทัศนศึกษา การสร้างนวัตกรรมการให้บริการสาธารณะที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้สูงอายุในท้องถิ่น การจัดการบริการสาธารณะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้กับผู้สูงอายุมีลักษณะเป็นการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เน้นการสงเคราะห์ ได้แก่ การสงเคราะห์เบี้ยยังชีพ การส่งเสริมด้านสุขภาพเป็นหลัก การดำเนินการในลักษณะที่จะส่งเสริมการช่วยตนเองของผู้สูงอายุยังมีจำกัด เน้นการพึ่งพางบประมาณจากส่วนกลาง ซึ่งจะส่งผลต่อการผูกพันงบประมาณจำนวนมากในอนาคต (ปิยากร หวังมหารพ, 2553)

ครอบครัวกับผู้สูงอายุ

โดยชนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมไทย การดูแลและส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุนับว่าเป็นภารกิจที่สำคัญสำหรับครอบครัว วงศ์ตระกูล ตลอดจนชุมชนและสังคม เพื่อให้เกิดการดูแล เอื้ออาทรแก่ผู้สูงอายุ ซึ่งนับว่าเป็นผู้ที่ทำคุณประโยชน์แก่ครอบครัว ชุมชน และสังคมมาก่อน จึงสมควรได้รับการตอบแทน สังคมไทยจึงปลูกฝังค่านิยม “กตัญญูทดแทน” ซึ่งหมายถึง ผู้รู้อุปการะที่ท่านทำแล้วและตอบแทนคุณ ซึ่งบุคคลที่มีอุปการะคุณ ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา คือบุคคลผู้แนะนำสั่งสอน ช่วยเหลือ อุปถัมภ์เลี้ยงดูผู้อื่นมาก่อน ด้วยความเมตตากรุณา มิได้หวังผลประโยชน์ตอบแทน สำหรับครอบครัวนั้น บิดา-มารดาเป็นผู้มีอุปการะคุณ เพราะท่านได้ใช้ชีวิต ให้การศึกษาอบรม ทะนุถนอมเลี้ยงดู ตั้งแต่เกิดจนเติบโต ต้องการให้บุตรมีความเจริญ มีความสุข มีชีวิตที่ปลอดภัย

อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ สังคมไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวง การดูแลและส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุนับว่าเป็นภารกิจที่สำคัญที่จะต้องบูรณาการครอบครัว ชุมชน และสังคมเข้าด้วย

กัน ให้ทุกฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ เพื่อให้เกิดการดูแลแก่ผู้สูงอายุอย่างรอบด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชีวิตประจำวัน การดูแลและส่งเสริมสุขภาพสำหรับผู้สูงอายุนั้น ครอบครัวและตัวผู้สูงอายุเองมีบทบาทสำคัญยิ่ง กล่าวคือ ประการแรกครอบครัวต้องเข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญ ตลอดจนมีเจตคติที่เหมาะสม ต่อความสูงวัยเสียก่อนจึงจะทำให้การดูแลและเอื้ออาทรผู้สูงอายุมีคุณค่าอย่างแท้จริง แม้ว่าความรู้ในการดูแล และการปฏิบัติต่อผู้สูงอายุเป็นสิ่งที่แสวงหาและทำความเข้าใจได้ไม่ยาก แต่การส่งเสริมให้ครอบครัวตระหนักถึงความสำคัญและความจำเป็นที่ครอบครัวจะต้องให้การสนับสนุนผู้สูงอายุอย่างถูกต้องเหมาะสมเป็นเรื่องที่สำคัญยิ่งกว่า

สรุป

ทั้งญี่ปุ่นและเกาหลีก้าวสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างรวดเร็ว นโยบายผู้สูงอายุญี่ปุ่นพัฒนาจากระบบประกันสุขภาพ โครงการบำนาญ และการปรับปรุงสถานพยาบาลและสุขภาพอนามัย ปัจจุบันเน้นบทบาทของครอบครัวในการดูแลผู้สูงอายุ รัฐบาลของประเทศญี่ปุ่นให้ความสนใจอย่างมากกับการเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วของประชากรผู้สูงอายุ เพราะการเพิ่มขึ้นของประชากรกลุ่มนี้ทำให้เกิดปัญหาต่างๆ ประเด็นที่ท้าทายในศตวรรษที่ 21 คือ ประชากรผู้สูงอายุ การเป็นนานาชาติ และเศรษฐกิจ นโยบายเกี่ยวกับผู้สูงอายุ ที่สำคัญได้แก่ เรื่องระบบประกันสุขภาพ โครงการบำนาญ การปรับปรุงสถานพยาบาลและสุขภาพอนามัย ปัจจุบันรัฐบาลได้ตระหนักถึงภาระที่เพิ่มขึ้นในการดูแลผู้สูงอายุ ดังนั้น รัฐบาลได้เน้นความสำคัญของครอบครัวในการดูแลผู้สูงอายุ ในทำนองเดียวกัน นโยบายผู้สูงอายุของเกาหลีใต้ เริ่มจากการสงเคราะห์ผู้สูงอายุที่ยากจน ถัดมาคือโครงการประกันสังคมเกิดขึ้น 2 โครงการ ได้แก่ โครงการเงินบำนาญสำหรับพนักงานหรือลูกจ้าง และเงินบำนาญสำหรับทหาร ต่อมา มีการออกเงินบำนาญ

สำหรับครูโรงเรียนเอกชน มีกฎหมายสวัสดิการเพื่อผู้สูงอายุ กฎหมายเรื่องบำนาญแห่งชาติ สนับสนุนให้มีการจ้างผู้สูงอายุทำงาน ให้ความสำคัญต่อการดูแลโดยชุมชน โครงการเพื่อผู้สูงอายุของเกาหลีในปัจจุบัน เช่น โครงการส่งเสริมเศรษฐกิจผู้สูงอายุที่ยากไร้ โครงการลดค่าโดยสารแก่ผู้สูงอายุ โครงการจ้างงานผู้สูงอายุ โครงการดูแลสุขภาพ โครงการให้การศึกษาแก่ผู้สูงอายุ เป็นต้น การพัฒนานโยบายเกี่ยวกับผู้สูงอายุของญี่ปุ่นและเกาหลีได้สะท้อนภาพหลังสงครามโลกครั้งที่สอง (พ.ศ. 2482-2488 หรือ ค.ศ. 1939-1945) และหลังสงครามเกาหลี (พ.ศ. 2493-2496 หรือ ค.ศ. 1950-1953) ด้วยการบูรณะฟื้นฟูประเทศด้วยการเร่งรัดพัฒนาอุตสาหกรรม ขณะนั้นประชากรผู้สูงอายุในสังคมญี่ปุ่นและเกาหลีได้ในขณะนี้ (ซึ่งขณะนั้นพวกเขายู่ในวัยทำงาน) ได้สร้างอุปสรรคในการพัฒนาประเทศ จึงเป็นเรื่องของบรรทัดฐานที่ผู้สูงอายุเหล่านี้สมควรจะได้รับการดูแลจากสังคมในวัยชราเป็นการตอบแทน สำหรับสังคมไทยทุกยุคสมัยพยายามปลูกฝังค่านิยมกตัญญู กตเวทิต์ที่บุตรหลานจะต้องเลี้ยงดูบุพการีเป็นเรื่องของครอบครัว หรือวงศ์ตระกูล อย่างไรก็ตามความเปลี่ยนแปลงท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ส่งผลกระทบต่อสังคมไทยอย่างใหญ่หลวง ทำให้แนวโน้มในอนาคตทั้งผู้สูงอายุ ครอบครัว ชุมชน และรัฐจำเป็นต้องมีส่วนร่วมในการดูแลผู้สูงอายุร่วมกัน

เอกสารอ้างอิง

- เกษร ลำเกาทอง. (2553). *ครอบครัวกับการดูแลและส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ*. [Online]. Available, <http://www.nurse.tu.ac.th/>
- บรรลุ ศิริพานิช. (2540). *งานผู้สูงอายุในประเทศไทย*. วารสารการส่งเสริมสุขภาพ และอนามัยสิ่งแวดล้อม ปีที่ 20 ฉบับที่ 2 เมษายน-มิถุนายน 2540. [Online]. Available, <http://advisor.anamai.moph.go.th>
- กองคลังข้อมูลและสนเทศสถิติ สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2541). *สถิติผู้สูงอายุของประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: บริษัท พี.เอ.ลีฟวิ่ง จำกัด.
- ปัทมา ว่าพัฒน์วงศ์ และปราโมทย์ ประสาทกุล. (2549). *ประชากรไทยในอนาคต*. [Online]. Available, <http://www.ipsr.mahidol.ac.th>
- ปิยากร หวังมหาพร. (2553). *ท้องถิ่นกับนโยบายผู้สูงอายุไทย: เหล้าเก่าในขวดใหม่*. [Online]. Available, <http://www.publicpolicy-in-thailand.com>
- _____. (2552). *นโยบายผู้สูงอายุสาธารณสุขเกาหลี*. [Online]. Available, <http://www.publicpolicy-in-thailand.com>
- มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย (มส.ผส.). (2553). *ผู้สูงอายุเสาหลักของสังคมและวัฒนธรรมไทย*. [Online]. Available <http://www.thainhf.org>
- วรเวชม์ สุวรรณระดา. (2551). *บทบาทกองทุนบำนาญชุมชน ในสังคมผู้สูงอายุ*. มติชนรายวัน. วันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2551 ปีที่ 31 ฉบับที่ 11235. [Online]. Available, <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=366088>
- วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2553). *ครัวเรือนประชากรสามวัยในประเทศไทยญี่ปุ่น*. [Online]. Available, <http://www.cps.chula.ac.th>
- _____. (2553). *นโยบายเกี่ยวกับผู้สูงอายุ*. [Online]. Available, <http://www.cps.chula.ac.th>
- _____. (2553). *นโยบายประชากรผู้สูงอายุในประเทศไทยญี่ปุ่น*. [Online]. Available, <http://www.cps.chula.ac.th>

- วิทยาลัยประชากรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2553). *ปัญหาผู้สูงอายุในประเทศไทยปี ๒๕๕๓*. [Online]. Available <http://www.cps.chula.ac.th>
- _____. (2553). *บทบาทของผู้สูงอายุในประเทศไทย*. [Online]. Available, <http://www.cps.chula.ac.th>
- _____. (2553). *เสนอขยับอายุผู้สูงวัยเป็น 65 ปี*. [Online]. Available, <http://www.cps.chula.ac.th>
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. (2553). *วัยสูงอายุ*. [Online]. Available, <http://th.wikipedia.org>
- สำนักส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุ. (2553). *แผนนโยบายด้านผู้สูงอายุ*. [Online]. Available, <http://oppo.opp.go.th>
- Hodgson, An. (2007). *Ageing South Korea*. [Online]. Available, <http://www.euromonitor.com>
- Kang, Ji Young, and Jieun Lee. (2009). *A comparison of the public pension systems of South Korea and Japan from a historical perspective focusing on the basic pension schemes*. [Online]. Available, <https://www.appam.org>
- Kim, Ik Ki. (2007). *Social support for older persons: the role of family, community and state in selected Asian countries*. [Online]. Available, <http://www.unescap.org>
- Moriyuki Oe (2006). *Problems and Implications of Japan's Aging Society for Future Urban Developments*. Policy and Governance Working Paper Series No. 89. [Online]. Available, <http://coe21-policy.sfc.keio.ac.jp>
- Population Division of Department of Economic and Social Affairs. (2006). *World Population Prospects: The 2006 Revision*. [Online]. Available, <http://esa.un.org/unpp>

ความช่วยเหลือของญี่ปุ่นในระดับรากหญ้าเพื่อความมั่นคงของมนุษย์ในกัมพูชา

อำพา แก้วกำกง*

นักวิจัยประจำสถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บทคัดย่อ

ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่มุ่งมั่นในการกิจช่วยเหลือกัมพูชาในด้านต่างๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับความมั่นคงของมนุษย์อันเป็นประเด็นสำคัญของโลกในปัจจุบัน ทั้งนี้ญี่ปุ่นมีแนวคิดเน้นให้ความช่วยเหลือโดยตรงแก่ชุมชนท้องถิ่นในระดับรากหญ้าของประเทศกัมพูชา จึงได้ริเริ่มโครงการให้ความช่วยเหลือแบบให้เปล่าในระดับรากหญ้าเพื่อความมั่นคงของมนุษย์ขึ้นในปี ค.ศ. 1991 และโครงการให้ความช่วยเหลือแบบให้เปล่าแก่องค์กรพัฒนาเอกชนญี่ปุ่นในปี ค.ศ. 2002 ในเรื่องเกี่ยวกับความมั่นคงขั้นพื้นฐาน 3 ประการ คือ การศึกษา สุขภาพ และลดพื้นที่อันตรายจากภัยระเบิด นอกจากนี้ญี่ปุ่นยังได้ร่วมมือกับองค์กรระหว่างประเทศ (เช่น องค์กรสหประชาชาติ กองทุนการเงินระหว่างประเทศ และธนาคารเพื่อการพัฒนาเอเชีย) ในการให้ความช่วยเหลือแก่กัมพูชาในลักษณะหุ้นส่วน จากแนวคิดการให้ความช่วยเหลือดังกล่าว ช่วยให้ชาวกัมพูชาที่อาศัยอยู่ในชนบทได้รับการพัฒนาคุณภาพชีวิตและยังเป็นช่องทางหนึ่งที่จะทำให้ญี่ปุ่นสามารถแสดงบทบาทได้อย่างเต็มที่โดยไม่ต้องถูกระแวงจากประเทศเพื่อนบ้านในภูมิภาคเอเชีย

คำสำคัญ: ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนา ญี่ปุ่น กัมพูชา กลุ่มคนรากหญ้า ความมั่นคงของมนุษย์

*ผู้รับผิดชอบบทความ E-mail: offchula@hotmail.com

Japan's Grant Assistance for Grassroots Human Security in Cambodia

Ampa Kaewkumkong

Abstract

Japan is a Cambodia's top aid donor country which has strong commitment to develop Cambodia in many aspects especially in addressing global issues of Human Security. The new concept of official development aid is to support Cambodia's reconstruction and development efforts at the grassroots level in rural community. Therefore, Japan initiated Grant Assistance for Grassroots Human Security Projects (KUSANONE Grant) in 1991 and started Grant Assistance for Japanese NGOs' Projects in 2002, mainly in the field of education, health and explosive ordnance disposal. Moreover, Japan cooperates with international organizations as partnerships such as United Nation, International Monetary Fund and Asian Development Bank. The Grant Assistances for Grassroots Human Security Projects will develop Cambodians' well-being and quality of life in rural community. Besides, Japan can play a major role in developing Cambodia through aid of human security without mistrust from neighboring countries in Asian region.

Keywords: Official Development Assistance, Japan, Cambodia, Grassroots, Human Security

บทนำ

ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาอย่างเป็นทางการ (Official Development Assistance: ODA) เป็นเครื่องมือสำคัญประการหนึ่งทางการทูตและนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่น โดยช่วงแรกญี่ปุ่นมุ่งให้ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจและโครงสร้างพื้นฐาน ระหว่างปี ค.ศ. 1991-2000 ญี่ปุ่นเป็นประเทศผู้ให้ ODA รายใหญ่ที่สุดมีสัดส่วนสูงถึง ร้อยละ 20 ของยอดความช่วยเหลือทั้งหมด เมื่อพิจารณาในกลุ่มประเทศคณะกรรมการความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนา (DAC) จำนวน 22 ประเทศ ในปี ค.ศ. 2006 ญี่ปุ่นเป็นประเทศผู้ให้ ODA สูงสุดเป็นลำดับที่ 3 รองจากสหรัฐอเมริกา และสหราชอาณาจักร และในปี ค.ศ. 2007 ญี่ปุ่นเป็นประเทศผู้ให้ ODA สูงสุดในลำดับที่ 5 รองจากสหรัฐอเมริกา เยอรมนี ฝรั่งเศส และสหราชอาณาจักร ตามลำดับ¹ หากแต่ญี่ปุ่นเป็นประเทศผู้ให้ความช่วยเหลือแบบให้เปล่าสูงเป็นลำดับที่ 2 รองจากสหรัฐอเมริกา ในปีงบประมาณ 2004/2005 และปีงบประมาณ 2005/2006² นอกจากนี้ ในปี ค.ศ. 2006 ญี่ปุ่นก็เป็นประเทศที่ให้ ODA สูงสุดในภูมิภาคเอเชีย คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 20.5 รองลงมาคือสหรัฐอเมริกา (ร้อยละ 19.3) สหราชอาณาจักร (ร้อยละ 12) เยอรมนี (ร้อยละ 11.5) และ ความช่วยเหลือจากประเทศอื่นๆ (ร้อยละ 36.7)³ ตามลำดับ

อย่างไรก็ตาม การดำเนินนโยบายผ่านการให้ ODA ที่ผ่านมาของญี่ปุ่นมักจะได้รับวิพากษ์วิจารณ์อย่างมากในการมุ่งเน้นเฉพาะความช่วยเหลือด้านเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียวซึ่งก็อาจมีจุดประสงค์อื่นหรือผลประโยชน์แอบแฝงอยู่ด้วย ทำให้ส่งผลกระทบ

ต่อสังคมและโครงสร้างทางสังคมตามมา ทั้งนี้ยังขาดการคำนึงถึงความถูกต้องและความต้องการที่แท้จริงของประเทศผู้รับด้วย ผนวกกับสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ ทำให้ญี่ปุ่นต้องปรับบทบาทเพื่อเสริมสร้างภาพลักษณ์ใหม่ที่สร้างสรรค์ผ่านการมีส่วนร่วมกับองค์กรระหว่างประเทศ ในวิธีการแบบพหุภาคีนิยม (multilateralism) ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นปัญหาสำคัญของโลกขณะเดียวกันญี่ปุ่นก็ยังคงเป็นผู้บริจาคลำดับต้นๆ ในองค์กรระหว่างประเทศที่สำคัญ เช่น องค์กรสหประชาชาติ (UN) โดยเป็นผู้บริจาคมากเป็นลำดับ 2 รองจากสหรัฐอเมริกา กองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) และธนาคารพัฒนาเอเชีย (ADB) นอกจากนี้ญี่ปุ่นยังแสดงบทบาทที่แข็งขันตามปรัชญา ODA ที่ต้องให้ความช่วยเหลือที่กว้างและหลากหลายสาขามากขึ้น ตลอดจนการขยายความร่วมมือกับหน่วยงานหรือองค์กรที่สามารถเข้าถึงและตรงกับความต้องการของประชาชนของประเทศผู้รับความช่วยเหลือ โดยผ่านตัวแทนที่เป็นองค์กรพัฒนาเอกชน (Non-Governmental Organizations: NGOs) และรัฐบาลท้องถิ่น (local government) เป็นต้น

ความริเริ่มใหม่ของ ODA ญี่ปุ่นในการส่งเสริมการพัฒนาเพื่อความมั่นคงของมนุษย์

ประเด็นความมั่นคงของมนุษย์ (human security) ได้เริ่มมีการกล่าวถึงมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1994 โดยโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP)⁴ ที่มีมุมมองในเรื่องนี้ว่าเป็นความมั่นคงร่วมกันในทุกมิติ

¹ DAC Press Release 2008, DAC Development Co-operation Report 2007.

² DAC Development Co-operation Report 2007.

³ Japan's ODA White Paper 2008, Page 238.

⁴ จากระายงานของ UNDP ในปี ค.ศ. 1994 ภายใต้วาทะความมั่นคงของมนุษย์ ได้มีการมองใน 7 ด้าน คือ เศรษฐกิจ อาหาร สุขภาพอนามัย สิ่งแวดล้อม สภาพส่วนบุคคล ชุมชนและการเมือง ซึ่งแนวคิดนี้เป็นการมองสภาพความมั่นคงระดับบุคคลแทนการมองความมั่นคงระดับชาติ

ซึ่งเน้นให้ความสำคัญกับการมองมนุษย์เป็นศูนย์กลางการพัฒนา และการให้โอกาสมนุษย์ที่จะสามารถใช้ชีวิตได้อย่างมีคุณภาพในอันที่จะไม่ถูกคุกคามด้วยภัยใดๆ เป็นสภาวะที่มนุษย์มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะความมั่นคงที่เป็นรากฐานสำคัญ อาทิ ความมั่นคงทางด้านสุขภาพและการศึกษา ความมั่นคงของมนุษย์จึงเป็นกระบวนการที่สร้างความมั่นคงใหม่ที่เป็นเป้าหมายอันพึงปรารถนาของทุกประเทศที่ต้องการพัฒนาให้เกิดขึ้นในทุกระดับของสังคม แม้ว่าประเทศนั้นจะอยู่ในระดับใดของการพัฒนา กระทั่งประเทศกำลังพัฒนาหรือประเทศพัฒนาน้อย (LDC) อย่างกัมพูชาหรือลาวนั้นก็เห็นความสำคัญและจำเป็นต้องเปิดรับความช่วยเหลือเพื่อพัฒนาความมั่นคงของมนุษย์จากนานาชาติในทุกรูปแบบ

ญี่ปุ่นในฐานะประเทศผู้มีบทบาทสูงและมีความมุ่งมั่นในการกิจการช่วยเหลือประเทศกำลังพัฒนา โดยมุ่งนโยบายการให้ ODA ก็ได้ตอบรับกระแสที่ได้รับความสนใจในระบบความมั่นคงใหม่นี้ ที่เน้นความสำคัญของการพัฒนามนุษย์เพื่อนำไปสู่ความมั่นคงในระดับปัจเจก จึงได้มีนโยบายต่างประเทศในเรื่องดังกล่าว โดยกระทรวงการต่างประเทศญี่ปุ่นได้ให้นิยามความมั่นคงของมนุษย์ว่าครอบคลุมถึงภัยที่ถูกคุกคามการมีชีวิตอยู่ การดำรงชีวิตประจำวันและศักดิ์ศรีของมนุษย์ เช่น การเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม การละเมิดสิทธิมนุษยชน อาชญากรรมข้ามชาติ ยาเสพติด ปัญหาผู้ลี้ภัย ความยากจน ระเบิดสังหารบุคคล โรคติดต่อ เช่น HIV/AIDS ทั้งนี้ ญี่ปุ่นได้ดำเนินการเพื่อตอบสนองความมุ่งมั่นในการพัฒนาความมั่นคงของมนุษย์โดยการปรับ

เป้าหมายการให้ความช่วยเหลือในกฎบัตร ODA ปี ค.ศ. 1992 เป็นการให้ความสำคัญที่มีใช้ในแง่เศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่เน้นการรักษาสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ต่อมาในปี ค.ศ. 2003 ญี่ปุ่นได้ทบทวนแนวคิดและทฤษฎีของความมั่นคงของมนุษย์ในกฎบัตร ODA อีกครั้งโดยแสดงไว้ในนโยบายพื้นฐาน 5 ข้อ ในข้อที่ 2 ได้เน้นความสำคัญเรื่องภัยคุกคามโดยตรงต่อระดับบุคคล เช่น ความขัดแย้ง ภัยพิบัติ ภาวะโรคติดต่อ สิ่งเหล่านี้มิใช่เป็นเพียงประเด็นสำคัญในระดับโลก ระดับภูมิภาคหรือระดับชาติเท่านั้น หากแต่เป็นประเด็นสำคัญด้านความมั่นคงของมนุษย์ในระดับปัจเจกด้วย ดังนั้น ญี่ปุ่นจึงได้นำแนวคิดนี้ไปสู่การปฏิบัติเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งและความสามารถของชุมชนในท้องถิ่น ซึ่งเป็นความพยายามที่จะพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เติบโตเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์สง่างาม มีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่เท่าเทียมกัน โดยจะจัดการทุกขั้นตอน อันได้แก่ ขั้นตอนการจัดการและฟื้นฟูความขัดแย้ง ขั้นตอนการพัฒนา และขั้นตอนขยายความช่วยเหลือในการปกป้องและการเสริมสร้างศักยภาพของบุคคลในชุมชนให้มากขึ้น⁵ ซึ่งญี่ปุ่นให้ความสำคัญใน 4 ประเด็นหลัก คือ การลดภาวะความยากจน (poverty reduction) การเติบโตอย่างยั่งยืน (sustainable growth) การจัดการปัญหาที่เป็นประเด็นสำคัญของโลก (addressing global issues) และการสร้างสันติภาพ (peace-building)⁶

ในนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่นปี ค.ศ. 2008 ก็ได้ให้ความสำคัญกับประเด็นความมั่นคงของมนุษย์ในเสาหลักที่ (2) นโยบายด้านความรับผิดชอบ

⁵ Perspective of “Human Security” (August 2003) [online]. Available from: <http://www.mofa.go.jp/policy/oda/reform/revision0308.pdf> (accessed February 3, 2010)

⁶ The Trust Fund for Human Security for the ‘Human centered’ 21 st Century. (August 2009) [online]. Available from: http://www.mofa.go.jp/policy/human_secu/t_fund21.pdf (accessed February 3, 2010)

ต่อปัญหาในระดับโลก ประเด็นสำคัญหนึ่งก็คือญี่ปุ่นได้มุ่งปรัชญาทศวรรษ ODA ที่จะพัฒนาการดำเนินการให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลบนหลักความโปร่งใส เพื่อเตรียมการก่อตั้งองค์การความร่วมมือระหว่างประเทศของญี่ปุ่นใหม่ และประกาศเจตนารมณ์ต่อการส่งเสริม “ความมั่นคงของมนุษย์” ทั้งยังมุ่งที่จะดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (MDGs) รวมทั้งความพยายามที่จะมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาที่เป็นประเด็นสำคัญของโลก เช่น ปัญหายาเสพติดและโรคระบาด เป็นต้น⁷ ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงบทบาทแนวปฏิบัติใหม่ของ JICA เมื่อเดือนตุลาคม ปี ค.ศ. 2008 โดยการผนวกกรรมกับกระทรวงการต่างประเทศญี่ปุ่น และธนาคารญี่ปุ่น (JBIC) เป็น “The new JICA” ที่จะสร้างภาพลักษณ์ให้เป็นองค์กรความร่วมมือเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศที่ใหญ่ที่สุดในโลก (the world’s largest bilateral development agency) ทำให้การให้ความช่วยเหลือทางเทคนิค การให้เงินกู้ และการให้ความช่วยเหลือแบบให้เปล่าดำเนินการได้ในที่เดียวและมีการสอดรับกันมากขึ้น (one stop shop of Japan’s ODA) ทั้งนี้ครอบคลุมตั้งแต่โครงการที่เป็นโครงสร้างพื้นฐานจนถึงโครงการในระดับรากหญ้า เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างเป็นพลวัต อันจะนำไปสู่ความมั่นคงของมนุษย์ทั่วโลก⁸ แนวคิดนี้จะเป็นการให้ความช่วยเหลือที่สามารถเข้าถึงประชาชนในประเทศผู้รับโดยตรง ผ่านการทำงานอย่างใกล้ชิดกับหุ้นส่วน (partnership) ที่มีทั้งภาครัฐ NGOs ผู้ประกอบการธุรกิจ และชุมชนในท้องถิ่นด้วย ทั้งนี้การให้ความสำคัญต่อโครงการพัฒนาความมั่นคงของมนุษย์นั้นยังจะเห็นได้จากการจัดสรร

งบประมาณให้ความช่วยเหลือแต่ละโครงการของกระทรวงการต่างประเทศญี่ปุ่นในปีงบประมาณ 2008 ที่ได้มีการจัดสรรเป็นการเฉพาะสำหรับโครงการช่วยเหลือในระดับรากหญ้าเพื่อความมั่นคงมนุษย์เป็นจำนวนเงิน 10,000 ล้านเยน คิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 6.30 ของงบประมาณทั้งหมดของกระทรวง ซึ่งมียอดสูงในลำดับที่ 5 จาก 15 โครงการ และยังมีการจัดสรรงบประมาณอีกส่วนหนึ่งสำหรับโครงการความช่วยเหลือ NGOs ญี่ปุ่นเป็นจำนวน 2,800 ล้านเยน อีกด้วย งบประมาณที่ได้รับนี้จะใช้เป็นกองทุนเพื่อสนับสนุนกิจกรรมในชุมชนระดับรากหญ้าบนหลักการของความมั่นคงมนุษย์ที่อยู่ภายใต้การดำเนินงานของรัฐบาลท้องถิ่นและกลุ่ม NGOs⁹

ความช่วยเหลือของญี่ปุ่นในกัมพูชา

ญี่ปุ่นได้ให้ความสำคัญกับกลุ่มประเทศในภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขงเป็นอย่างยิ่งตลอดมา โดยเฉพาะกลุ่มประเทศอินโดจีน ทั้งนี้เพราะกัมพูชา เวียดนาม และลาว เป็นประเทศที่ญี่ปุ่นมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดมาในประวัติศาสตร์ จึงมีความสำคัญเป็นลำดับแรกในการพิจารณาจัดสรรงบประมาณ ODA โดยเฉพาะกับประเทศกัมพูชาที่ประชาชนยังคงมีสภาพความเป็นอยู่ได้เส้นความยากจน ผู้คนยังยึดอาชีพเกษตรกรรม มีช่องว่างระหว่างเขตเมืองและชนบทสูง ประชาชนขาดโอกาสในการสร้างงานสร้างรายได้ ญี่ปุ่นจึงเข้ามามีบทบาทนำในการริเริ่มฟื้นฟูบูรณะกัมพูชา โดยให้ความช่วยเหลือทั้งด้านงบประมาณและบุคลากรเพื่อการฟื้นฟูและพัฒนาประเทศ และยังได้ริเริ่มโครงการ “ปีการแลกเปลี่ยนระหว่างญี่ปุ่น - ประเทศกลุ่มแม่น้ำโขง”

⁷ สถานเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำประเทศไทย. นโยบายการต่างประเทศที่สำคัญในปี ค.ศ. 2008. สืบค้นจาก <http://www.th.emb-japan.go.jp/th/policy/policy2008.htm> (เข้าถึงเมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2553)

⁸ JICA Profile, Brochure (September, 2009) p.2.

⁹ Japan’s ODA White Paper 2008. Page 161.

(Mekong - Japan Exchange Year 2009) ทำให้ญี่ปุ่นได้ขยายและเพิ่มบทบาทการเสริมสร้างความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นและกลุ่มประเทศเหล่านี้ ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการยืนยันต่อพันธกิจ “ดินแดนแห่งความหวังและการพัฒนา” (Region of Hope and Development)¹⁰ นอกจากนี้ญี่ปุ่นยังได้ดำเนินนโยบายให้ความช่วยเหลือต่อประเทศในภูมิภาคกลุ่มแม่น้ำโขงผ่านความร่วมมือระหว่างประเทศ ตลอดจนในเวทีระหว่างประเทศก็ได้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง โดยทุ่มเทการพัฒนาผ่านการเชื่อมโยงกับ ODA ในการส่งเสริมโครงการและกิจกรรมต่างๆ ร่วมกับหน่วยงานทั้งในภาครัฐและภาค

เอกชน โดยเฉพาะความร่วมมือกับ NGOs และองค์กรภาครัฐในท้องถิ่นที่ญี่ปุ่นให้ความสำคัญในแง่การเข้าถึงความช่วยเหลือประชาชนในระดับรากหญ้าโดยตรง ทั้งนี้ความช่วยเหลือของญี่ปุ่นจะแบ่งเป็น 3 ลักษณะ คือ ความช่วยเหลือแบบให้เปล่า ความช่วยเหลือทางเทคนิค และความช่วยเหลือในการให้เงินกู้ระยะยาว โดยญี่ปุ่นเป็นประเทศผู้ให้ความช่วยเหลือในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สูงสุด ดังตัวอย่างการให้ความช่วยเหลือของญี่ปุ่นในปีงบประมาณ¹¹ 2007 สามารถแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 การให้ ODA ของญี่ปุ่นต่อประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ประจำปีงบประมาณ 2007

ล้านเหรียญสหรัฐ¹

ลำดับ	ประเทศ	ความช่วยเหลือแบบให้เปล่า		รวม	เงินกู้		รวม	รวมทั้งหมด
		เงินช่วยเหลือ	ความร่วมมือทางเทคนิค		จำนวนที่ต้องชำระหนี้	จำนวนที่ได้รับ		
1	เวียดนาม	18.56	73.85	92.33	672.66	124.94	547.71	640.04
2	จีน	15.48	263.62	279.10	912.09	755.53	156.56	435.66
3	มาเลเซีย	0.28	25.70	25.99	287.75	90.77	196.98	222.97
4	ฟิลิปปินส์	7.24	50.53	57.77	669.08	504.69	164.39	222.16
5	กัมพูชา	64.79	39.84	102.19	15.37	4.01	11.36	113.56
6	สปป.ลาว	46.28	22.40	68.67	14.40	1.62	12.79	81.46
7	มองโกเลีย	34.31	18.09	52.41	9.88	10.73	-0.85	51.55
8	สหภาพพม่า	15.48	18.84	30.52	-	-	-	30.52
9	ติมอร์-เลสเต	9.79	5.24	13.07	-	-	-	13.07
10	อินโดนีเซีย	48.25	81.68	120.89	937.22	1,280.57	-343.35	-222.46
11	ไทย	2.77	47.74	49.91	87.45	614.71	-527.26	-477.35
ความร่วมมือพหุภาคี		-	2.81	2.81	-	-	-	2.81
รวมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้		263.23	698.75	944.05	3,605.90	3,436.42	169.48	1,113.54
รวมในอาเซียน		203.65	361.80	549.49	2,683.93	2,621.31	62.62	612.11

ที่มา: ปรับจาก Japan's ODA White Paper 2008, หน้า 102.

¹⁰ กระทรวงการต่างประเทศญี่ปุ่นประจำประเทศไทย. “มุ่งสู่นาคคร์ร่วมกัน ญี่ปุ่น-ประเทศลุ่มน้ำโขง” สืบค้นจาก http://www.th.emb-japan.go.jp/imgnews/mekong_and_japan.pdf (เข้าถึงเมื่อ 3 กุมภาพันธ์ 2553)

¹¹ ปีงบประมาณของญี่ปุ่นเริ่มจากเดือนเมษายน - เดือนมีนาคม

จากตารางแสดงให้เห็นว่ากัมพูชาเป็นประเทศที่ได้รับ ODA จากญี่ปุ่นสูงเป็นลำดับที่ 5 รองจากเวียดนาม จีน มาเลเซีย และฟิลิปปินส์ หากแต่เมื่อพิจารณาตามประเภทของความช่วยเหลือก็จะพบว่า กัมพูชาได้รับความช่วยเหลือแบบให้เปล่าสูงสุด และเมื่อรวมกับความร่วมมือทางเทคนิคแล้วกัมพูชาได้รับความช่วยเหลือเป็นลำดับที่ 3 โดยกัมพูชามียอดเงินกู้จากญี่ปุ่นน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศอื่นๆ ในภูมิภาค ทั้งนี้เมื่อพิจารณาจากประเทศผู้รับ ODA ของญี่ปุ่นจากทั่วโลก กัมพูชาเป็นประเทศที่มียอดสูงสุดเป็นลำดับที่ 5 เช่นกัน หากแต่เมื่อพิจารณาตามประเภทของ

ความช่วยเหลือ พบว่า กัมพูชาเป็นประเทศผู้รับความช่วยเหลือแบบให้เปล่าสูงสุดเป็นลำดับที่ 3 รองจากอิรักและอัฟกานิสถาน เป็นประเทศผู้รับความช่วยเหลือด้านความร่วมมือทางเทคนิคเป็นลำดับที่ 7 และเป็นประเทศผู้รับความช่วยเหลือเงินกู้ระยะยาวในลำดับที่ 19¹² เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศผู้ให้ความช่วยเหลืออื่นๆ ที่ให้ต่อกัมพูชาแล้ว ก็จะพบว่าญี่ปุ่นมักจะเป็นประเทศผู้ให้ความช่วยเหลือต่อกัมพูชาสูงสุดเสมอ ดังตัวอย่างข้อมูลการรับความช่วยเหลือจากต่างประเทศของกัมพูชาระหว่างปี ค.ศ. 1998-2005 ในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ความช่วยเหลือจากนานาชาติต่อกัมพูชา

ล้านเหรียญสหรัฐ¹

ปี	ลำดับที่ 1		ลำดับที่ 2		ลำดับที่ 3		ลำดับที่ 4		ลำดับที่ 5	
1998	ญี่ปุ่น	81.4	สหรัฐอเมริกา	32.5	ออสเตรเลีย	21.9	ฝรั่งเศส	21.4	เยอรมนี	17.9
1999	ญี่ปุ่น	50.9	ฝรั่งเศส	22.1	เยอรมนี	21.6	ออสเตรเลีย	16.7	สหรัฐอเมริกา	14.1
2000	ญี่ปุ่น	99.2	ออสเตรเลีย	25.7	ฝรั่งเศส	21.5	สหรัฐอเมริกา	21.5	เยอรมนี	19.4
2001	ญี่ปุ่น	120.2	สหรัฐอเมริกา	22.4	ฝรั่งเศส	21.4	เยอรมนี	18.7	สวีเดน	16.9
2002	ญี่ปุ่น	98.6	สหรัฐอเมริกา	44.4	ฝรั่งเศส	24.6	ออสเตรเลีย	21.6	เยอรมนี	18.4
2003	ญี่ปุ่น	125.9	สหรัฐอเมริกา	51.2	ฝรั่งเศส	25.8	เยอรมนี	22.0	ออสเตรเลีย	19.9
2004	ญี่ปุ่น	86.4	สหรัฐอเมริกา	48.1	ฝรั่งเศส	25.6	ออสเตรเลีย	25.0	สวีเดน	22.6
2005	ญี่ปุ่น	100.6	สหรัฐอเมริกา	67.5	ฝรั่งเศส	30.1	ออสเตรเลีย	28.4	เยอรมนี	24.8

ที่มา: OECD/DAC¹³

ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาความมั่นคงของมนุษย์ในระดับรากหญ้าของกัมพูชา

เป็นที่ทราบกันว่าญี่ปุ่นได้ให้ความช่วยเหลือต่อกัมพูชาทางการเงินภายใต้ความช่วยเหลือ ODA มาโดยตลอด และกัมพูชาเป็นประเทศรายใหญ่ที่สุดที่ได้รับ

ความช่วยเหลือดังเช่น ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1992-2007 ญี่ปุ่นได้ให้ความช่วยเหลือ ODA รวมเป็นเงินประมาณ 1,309 ล้านดอลลาร์สหรัฐ¹⁴ สำหรับเงินช่วยเหลือแบบให้เปล่า และประมาณ 182 ล้านดอลลาร์สหรัฐ¹⁴ สำหรับเงินกู้ยืม¹⁴ ในจำนวนความช่วยเหลือแบบให้เปล่านี้

¹²Japan's ODA White Paper 2008, page 179-180.

¹³Ministry of Foreign Affairs of Japan. Japan's ODA Data by Country. [online]. Available from: http://www.mofa.go.jp/policy/oda/data/01ap_ea01.html#CAMBODIA (accessed February 3, 2010)

¹⁴Embassy of Japan in Cambodia "Japan's ODA To the Kingdom of Cambodia" (As of September 2008) [online]. Available from: <http://www.kh.emb-japan.go.jp/economic/oda/odalist02.pdf> (accessed February 10, 2010)

มีโครงการสำหรับความช่วยเหลือต่อประชาชนระดับรากหญ้าเพื่อความมั่นคงของมนุษย์ จำนวน 442 โครงการ¹⁵ คิดเป็นมูลค่าเงินช่วยเหลือประมาณ 46.09 ล้านดอลลาร์สหรัฐ หรือคิดเป็นสัดส่วนร้อยละ 3.53 และในปี ค.ศ. 2002 ญี่ปุ่นได้เริ่มขยายความช่วยเหลือผ่าน NGOs ญี่ปุ่นด้วย ทั้งนี้เพื่อขยายพันธกิจในการช่วยเหลือประชาชนชั้นรากหญ้าในชุมชนเพิ่มมากขึ้น สำหรับโครงการหรือกิจกรรมความช่วยเหลือของญี่ปุ่นในระดับรากหญ้าเพื่อความมั่นคงของมนุษย์ในกัมพูชา ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

โครงการความร่วมมือด้านเศรษฐกิจแบบให้เปล่าขั้นพื้นฐานและความมั่นคงของมนุษย์

(The Grant Assistance for Grass-roots Human Security Projects/KUSA-NONE Grant)

โครงการความช่วยเหลือแบบให้เปล่าเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในระดับรากหญ้าในการส่งเสริมความมั่นคงมนุษย์นี้ เป็นโครงการที่ญี่ปุ่นพยายามผลักดันแนวคิดเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติให้เกิดขึ้นในอันที่จะส่งเสริมให้เกิดความมั่นคงของมนุษย์ในกัมพูชาอย่างทั่วถึง ซึ่งได้รับการริเริ่มและดำเนินการมาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1991 เป็นโครงการที่เน้นการให้ความช่วยเหลือโดยตรงต่อประชาชนชั้นรากหญ้าผ่านหน่วยงานท้องถิ่น NGOs โรงเรียน และโรงพยาบาล เป็นต้น โครงการนี้มีแนวคิดที่จะสนับสนุนการฟื้นฟูและพัฒนาประเทศโดยการพยายามเข้าถึงความช่วยเหลือในระดับรากหญ้า และมีเป้าหมายในการปกป้องกลุ่มผู้ด้อยโอกาสจากภัยคุกคามต่างๆ เช่น ความยากจน แร้นแค้น ที่ส่งผลกระทบ

ต่อการดำรงชีวิต การส่งเสริมให้คนในชุมชนกลับมา มีความเชื่อมั่นในการดำเนินชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข ตามสมควร ลักษณะของโครงการนี้ คือ เป็นโครงการขนาดเล็ก ดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในชุมชนที่จะเป็นประโยชน์โดยตรงต่อประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ

ความช่วยเหลือในโครงการนี้นับตั้งแต่ปีที่เริ่ม คือ ค.ศ. 1991 - ค.ศ. 2007 ญี่ปุ่นได้อนุมัติโครงการไปแล้วเป็นจำนวน 404 โครงการ¹⁶ ซึ่งเป็นโครงการขนาดเล็กที่ใช้งบประมาณแต่ละโครงการไม่เกิน 100,000 เหรียญสหรัฐ ยกเว้นบางโครงการเท่านั้น (ส่วนน้อย) ที่ใช้งบประมาณมากกว่า 100,000 เหรียญสหรัฐ (โครงการเก็บกู้ระเบิดเพื่อมนุษยธรรม) โครงการความช่วยเหลือต่อประชาชนชั้นรากหญ้าเพื่อความมั่นคงของมนุษย์เหล่านี้ในปีแรกๆ ยังมีจำนวนน้อย ประมาณ 2-3 โครงการ แล้วเพิ่มจำนวนมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง สูงสุดประมาณปีละ 45 โครงการ ส่วนใหญ่เป็นโครงการเพื่อส่งเสริมและพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในระดับฐานรากของการดำเนินชีวิตให้ปลอดภัย และมีความสุขอย่างเหมาะสมตามสมควร ได้แก่ โครงการส่งเสริมการศึกษาขั้นพื้นฐาน การฝึกอบรมวิชาชีพ การให้ความรู้เรื่องทักษะการดำเนินชีวิต การสุขภาพ การสาธารณสุข การดูแลสุขภาพขั้นมูลฐาน การปรับปรุงสภาพแวดล้อมในชุมชนให้ดีขึ้น เป็นต้น โดยหน่วยงานบริหารโครงการและดำเนินกิจกรรมต่างๆ คือ องค์กรภาครัฐท้องถิ่น NGOs โรงเรียน และโรงพยาบาล ที่จะลงมือปฏิบัติและทำกิจกรรมร่วมกันกับชาวบ้านในชุมชน ตัวอย่างการดำเนินโครงการที่ผ่านมา เช่น

¹⁵Embassy of Japan “Japan’s Grant Assistance for Grass-Roots/Human Security Projects” (As of 3/2/2010) [online]. Available from: <http://www.kh.emb-japan.go.jp/economic/economic-e.htm> (accessed February 10, 2010)

¹⁶Embassy of Japan in Cambodia, Amount of Grant Assistant for Grass-Roots/Human Security Project [online]. Available from: <http://www.kh.emb-japan.go.jp/economic/economic-e.htm> (accessed February 10, 2010)

1. โครงการให้ความช่วยเหลือทางการแพทย์แก่โรงพยาบาลอำเภอคันดาลสตุงในจังหวัดคันดาล (Medical Aid for Kandal Stung District Hospital) นับเป็นโครงการแรกที่กัมพูชาได้รับงบประมาณช่วยเหลือ เป็นเงินจำนวน 37,178 เหรียญสหรัฐฯ หน่วยงานที่เสนอขอคือ 24 hours television ลักษณะโครงการเป็นการให้ความช่วยเหลือในการจัดหาเวชภัณฑ์ และอุปกรณ์การแพทย์ที่จำเป็นในห้องปฏิบัติการ ซึ่งโครงการนี้สามารถให้บริการกับประชาชนในท้องถิ่นได้ 50,000 คน

2. โครงการพัฒนาศูนย์ฝึกอบรมทักษะวิชาชีพประจำศูนย์การศึกษากรุงพนมเปญ (Promotion of Skill Training Center of Phnom Penh Municipality Education) ดำเนินการในปี ค.ศ. 1992 โดยองค์กร JRSC ภายใต้งบประมาณจำนวน 21,773 เหรียญสหรัฐฯ งบประมาณได้นำมาสร้างห้องฝึกอบรมปฏิบัติการขนาด 30 x 10 เมตร และจัดหาอุปกรณ์เครื่องมือช่างเพื่อฝึกอบรมทักษะวิชาชีพต่างๆ ที่จำเป็น เช่น ช่างไม้ ช่างไฟ ช่างประปา เป็นต้น

3. โครงการพัฒนาศูนย์สุขภาพเพื่อมารดาและบุตรในอำเภอกะซาร์กันดาล จังหวัดกันดาล (Mother and Child Health Care in Ksach Kandal District) ดำเนินการในปี ค.ศ. 1993 โดยองค์กร SHARE ภายใต้งบประมาณจำนวน 46,147 เหรียญสหรัฐฯ นำมาใช้จ่ายเพื่อการปรับปรุงศูนย์และจัดหาวัสดุอุปกรณ์สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ สำหรับการอบรมการป้องกันโรคและการดูแลสุขภาพของแม่และลูก

4. โครงการพัฒนาศูนย์ฝึกวิชาชีพสตรี (Project for Supporting Kampong Chhnang Women in Development Center) ดำเนินการในปี ค.ศ. 1997 โดยองค์กร WID of Kampong

Chhnang ได้รับงบประมาณสนับสนุนจำนวน 12,000 เหรียญสหรัฐฯ เพื่อฝึกอบรมสตรีในชนบทให้มีความรู้ทักษะวิชาชีพเสริมด้านการออกแบบตัดเย็บเครื่องแต่งกายและการทำอาหาร เพื่อให้สตรีมีรายได้เสริมจากงานประจำสามารถที่จะช่วยจุนเจือครอบครัวได้

ทั้งนี้ในปี ค.ศ. 2008 และ ค.ศ. 2009 ญี่ปุ่นยังคงให้การช่วยเหลือในโครงการนี้อย่างต่อเนื่อง โดยในปี ค.ศ. 2008 ได้อนุมัติโครงการให้ความช่วยเหลือจำนวน 10 โครงการ เป็นเงินประมาณ 1.33 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ และในปี ค.ศ. 2009 ได้อนุมัติโครงการให้ความช่วยเหลือจำนวน 13 โครงการ เป็นเงินประมาณ 2.91 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ และเมื่อวันที่ 28 มกราคม ค.ศ. 2010 ญี่ปุ่นได้อนุมัติโครงการช่วยเหลือประชาชนชั้นรากหญ้าอีก 4 โครงการ ซึ่งเป็นการให้ความช่วยเหลือเพื่อเสริมสร้างความมั่นคงมนุษย์แก่หน่วยงานรัฐบาลท้องถิ่น ได้แก่ โครงการปรับปรุงพืชผลและพัฒนาตลาดการค้าเกษตรในจังหวัดโพธิ์สัດ โครงการพัฒนาระบบชลประทานเพื่อส่งเสริมชาวนาในการทำเกษตรในจังหวัดกัมปงทมและจังหวัดดาแก้ว ซึ่งในส่วนของจังหวัดดาแก้วนั้นมีชาวนาประมาณ 1,000 คนที่ได้รับประโยชน์จากโครงการนี้ และโครงการให้ความช่วยเหลือในการจัดหาอุปกรณ์การแพทย์ให้กับโรงพยาบาลระดับอำเภอของจังหวัดดาแก้ว นับจากได้ริเริ่มโครงการให้ความช่วยเหลือต่อชุมชนระดับรากหญ้าเพื่อความมั่นคงมนุษย์ในกัมพูชามาตั้งแต่ปี ค.ศ. 1991 ถึงปัจจุบัน (มกราคม ค.ศ. 2010) ญี่ปุ่นได้อนุมัติโครงการให้ความช่วยเหลือนี้ไปแล้วเป็นเงินมากกว่า 43.8 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ และมีโครงการที่ได้รับอนุมัติไปแล้วจำนวน 435 โครงการ¹⁷ และโครงการต่างๆ นี้ได้กระจายไปถึงประชาชนระดับรากหญ้าในทุกจังหวัดทั่วประเทศ

¹⁷ รวบรวมจาก Press Release: Embassy of Japan in the Kingdom of Cambodia “KUSANONE Grant” จำนวน 9 ฉบับ ระหว่างปี ค.ศ. 2008-2010. สืบค้นจาก <http://www.kh.emb-japan.go.jp/index-e.htm>

โครงการความช่วยเหลือแบบให้เปล่า สำหรับองค์กรพัฒนาเอกชนญี่ปุ่น

(Grant Assistance for Japanese NGO's Projects)

องค์กรพัฒนาเอกชนเริ่มเข้ามามีบทบาทและมีส่วนอย่างสำคัญต่อการดำเนินนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่นนับตั้งแต่ปลายทศวรรษ 1990 โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเข้ามาเกี่ยวข้องกับการสร้างคุณภาพระหว่างประเทศในเอเชียและภูมิภาคอื่นๆ อย่างลึกซึ้งมากกว่าแต่ก่อน NGOs จำนวนมากแสดงความกระตือรือร้นเข้าร่วมโครงการพัฒนาในต่างประเทศ การสร้างสันติภาพและการฟื้นฟูหลังวิกฤตการณ์ ตลอดจนทั้งมีความสนใจในประเด็นที่เป็นปัญหาของโลก เช่น สิทธิมนุษยชน การศึกษา การปกป้องสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาเศรษฐกิจที่ยั่งยืน จนทำให้ NGOs สามารถเข้าถึงแวดวงการกำหนดนโยบายของรัฐบาล เป็นผลให้ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับจากรัฐบาลญี่ปุ่นในคุณค่าที่เป็นลักษณะเฉพาะในคุณภาพการที่มีต่อการทูตระหว่างประเทศของญี่ปุ่น ซึ่งเป็นทัศนคติที่แตกต่างไปจากเดิมที่แต่ก่อนเคยมองว่าเป็นองค์กรที่มีหัวรุนแรงและต่อต้านรัฐบาลและคอยวิพากษ์วิจารณ์การกระทำของรัฐบาลเท่านั้น นอกจากนี้บทบาทของ NGOs ที่เป็นประโยชน์ โดยเฉพาะอีกประการหนึ่งที่รัฐบาลญี่ปุ่นมองเห็นก็คือการเข้ามาเกี่ยวข้องกับระหว่างประเทศของ NGOs เป็นความสามารถที่ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของญี่ปุ่นมีความเป็น “มนุษย์” (Humanize) ขึ้น ทำให้ปัจจุบันกระทรวงการต่างประเทศญี่ปุ่นยอมรับว่า NGOs มีคุณภาพอย่างสำคัญที่ช่วยลดเสียงวิพากษ์

วิจารณ์จากต่างประเทศมาเป็นเวลานานที่มองว่าโครงการ ODA ของญี่ปุ่น “ปราศจากหน้าตา” (Facelessness) และทำให้ภาพลักษณ์ระหว่างประเทศของญี่ปุ่นดีขึ้น¹⁸ รัฐบาลญี่ปุ่นจึงได้ริเริ่มการจัดสรรงบประมาณสำหรับ NGOs ญี่ปุ่นโดยเฉพาะเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติการกิจกรรมมนุษยธรรมระหว่างประเทศ โดยเมื่อปีงบประมาณ 2007 ญี่ปุ่นได้จัดสรรงบประมาณสำหรับ NGOs เป็นเงิน 315 ล้านเหรียญสหรัฐ นับเป็นลำดับที่ 8 ของประเทศในกลุ่ม DAC จำนวน 22 ประเทศ¹⁹

สำหรับโครงการความช่วยเหลือต่อ NGOs ญี่ปุ่นในการพัฒนาประชาชนระดับรากหญ้าของกัมพูชาได้เริ่มขึ้นในปี ค.ศ. 2002 วัตถุประสงค์หลักของโครงการนี้ก็เพื่อสนับสนุนกิจกรรมที่เริ่มขึ้นโดย NGOs ในการพยายามช่วยฟื้นฟูและพัฒนาประชาชนระดับรากหญ้าให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขตามสมควร โดยมีขอบเขตความช่วยเหลือหลักในด้าน การส่งเสริมการศึกษาขั้นพื้นฐาน การดูแลสุขภาพขั้นมูลฐาน และการกำจัดวัตถุระเบิดในเขตอันตรายของชุมชน นับตั้งแต่ญี่ปุ่นเริ่มให้ความช่วยเหลือตั้งแต่ ค.ศ. 2002-2007 รัฐบาลญี่ปุ่นได้อนุมัติโครงการไปแล้วจำนวน 38 โครงการ เป็นเงินประมาณ 6.72 ล้านเหรียญสหรัฐ ตัวอย่างการดำเนินโครงการที่ผ่านมา เช่น

1. โครงการเสริมสร้างศักยภาพเยาวชนในจังหวัดเกาะกง (Project for Empowering Adolescents in Koh Kong Province) ดำเนินการในปี ค.ศ. 2007 โดยองค์กร CARE International Japan ด้วยงบประมาณจำนวน 210,835 เหรียญ

¹⁸ ไซวัฒน์ คำชู. นโยบายต่างประเทศญี่ปุ่น ความเปลี่ยนแปลงและความต่อเนื่อง. (กรุงเทพมหานคร: เลคแอนฟาร์เท่น พรินต์ติ้ง จำกัด, 2549) หน้า 104-105.

¹⁹ DAC Development Co-operation Report 2007.

สหรัฐฯ สำหรับจัดเตรียมห้องเรียนฝึกทักษะการอ่านเขียน 15 ห้อง (literacy classes) โครงการนำร่องห้องเรียนทักษะชีวิต 3 ห้อง (life-skill pilot classes) ห้องเรียนทักษะชีวิต 15 ห้อง ปรับปรุงโครงการนำร่องห้องเรียนวิธีการดำเนินชีวิต 3 ห้อง (livelihood improvement pilot classes) ในอำเภอ Samach Meanchey และอำเภอ Botum Sakor ทั้งนี้ นอกจากเยาวชนจะได้รับประโยชน์แล้ว ครูก็สามารถเข้าร่วมอบรมเชิงปฏิบัติการในห้องเรียนเหล่านี้ได้เพื่อเพิ่มพูนความรู้ในเรื่องสิทธิเด็ก โครงการนี้จะช่วยกระตุ้นให้เยาวชนในพื้นที่สามารถรวมกลุ่มกันเพื่อประกอบกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ในชุมชนของตนเองได้ ผลจากการริเริ่มโครงการนี้ทำให้นักเรียนจำนวน 675 คน ครูจำนวน 36 คน และเยาวชนอีกจำนวน 30 คน ได้เพิ่มพูนประสบการณ์และความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง

2. โครงการสนับสนุนกิจกรรมการกู้ทุ่นระเบิดในจังหวัดเปรเว็ง (Project to support Explosive Ordnance Disposal Activity in Prey Veng Province) ดำเนินการในปี ค.ศ. 2002 โดยองค์กร JMAS ในงบประมาณจำนวน 348,366 เหรียญสหรัฐฯ เพื่อสนับสนุนค่าใช้จ่ายครอบคลุมการจัดจ้างเจ้าหน้าที่เก็บกู้ทุ่นระเบิดจาก CMAC จำนวน 2 กลุ่ม เพื่อทำหน้าที่ช่วยเหลือพนักงานและกัมพูชาและผู้เชี่ยวชาญชาวญี่ปุ่นขององค์กร JMAS ให้ปฏิบัติงานตามวัตถุประสงค์ของโครงการได้สำเร็จลุล่วง โดยคาดหวังว่าโครงการนี้จะช่วยลดจำนวนเหยื่อผู้เคราะห์ร้ายจากทุ่นระเบิดในพื้นที่ของจังหวัดดังกล่าวข้างต้นได้

ทั้งนี้ในปี ค.ศ. 2008 และปี ค.ศ. 2009 ญี่ปุ่นยังคงอนุมัติงบประมาณให้ NGOs อย่างต่อเนื่อง

เรื่อยมาโดยในปี ค.ศ. 2008 ได้อนุมัติไป 3 โครงการ เป็นเงินประมาณ 1.78 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ และในปี ค.ศ. 2009 ได้อนุมัติไป 6 โครงการ เป็นเงินประมาณ 1.62 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ซึ่งนับตั้งแต่ริเริ่มโครงการมาในปี ค.ศ. 2002-2009 ญี่ปุ่นได้อนุมัติโครงการให้ NGOs ไปแล้วจำนวน 49 โครงการ²⁰ คิดเป็นเงินมากกว่า 10 ล้านดอลลาร์สหรัฐฯ ตัวอย่างโครงการที่ NGOs ได้รับอนุมัติจากรัฐบาลญี่ปุ่น เช่น โครงการปรับปรุงศูนย์บริการสุขภาพของมารดาและบุตรในจังหวัดกัมปงทม ดำเนินการโดยมูลนิธิ PH-Japan ภายใต้งบประมาณจำนวน 75,817 เหรียญสหรัฐฯ ใช้จ่ายสำหรับกิจกรรมการฝึกอบรมผู้ช่วยผดุงครรภ์และอาสาสมัครสาธารณสุขประจำศูนย์สุขภาพ 4 แห่งในเขตชนบทของจังหวัดกัมปงทม การจัดหาอุปกรณ์สิ่งอำนวยความสะดวกที่จำเป็น และการให้ความรู้กับมารดาที่มาใช้บริการจำนวนประมาณ 46,000 ราย นอกจากนี้ยังมีโครงการพัฒนาทักษะการใช้ชีวิตของประชาชนในชุมชนที่ดำเนินการโดยองค์กร JLDD ในงบประมาณจำนวน 87,401 เหรียญสหรัฐฯ ทั้งสองโครงการนี้เพิ่งได้รับการอนุมัติไปเมื่อเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 2009 ที่ผ่านมา

การเปลี่ยนแปลงและผลสะท้อนความสำเร็จของโครงการ

การที่ญี่ปุ่นได้แสดงบทบาทและเสนอแนวคิดใหม่ในการให้ความช่วยเหลือที่ระบุไว้ในกฎบัตร ODA ได้สะท้อนถึงความพยายามในการช่วยเหลือประเทศด้อยพัฒนาอย่างจริงจังและชัดเจนมากขึ้นต่อปัญหาที่เป็นประเด็นสำคัญระดับโลกที่จะต้องร่วมกันแก้ไข ทั้งนี้ญี่ปุ่นยังได้พิจารณาจากคำร้องขอความช่วยเหลือ

²⁰ รวบรวมจาก Press Release: Embassy of Japan in the Kingdom of Cambodia “Grant Assistance for Japanese NGOs’s Projects”. จำนวน 7 ฉบับ ระหว่างปี ค.ศ. 2008-2010. สืบค้นจาก <http://www.kh.emb-japan.go.jp/index-e.htm>

ของแต่ละประเทศ สภาพทางสังคมเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ทวิภาคี เข้ามาพิจารณาอย่างรอบด้าน เพื่อให้ความช่วยเหลือมีความสอดคล้องกับหลักการในกฎบัตรสหประชาชาติด้วย ซึ่งส่วนหนึ่งก็เกินไปเพื่อการเสริมสร้างภาพลักษณ์ใหม่ของญี่ปุ่นให้มีภาพพจน์ที่ดีขึ้นจากที่เคยได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ในเรื่องการมุ่งผลประโยชน์เชิงพาณิชย์ (commercial aid) ตอบแทนและเรื่องอื่นๆ เช่น การได้มิตรภาพระหว่างประเทศ ผลทางการเมืองและวัฒนธรรมโดยเกิดขึ้นอย่างแนบเนียนตลอดมา เราคงจะหลีกเลี่ยงไม่ได้ว่าการให้ความช่วยเหลือในอุดมคติและสภาพความเป็นจริงที่ว่าผู้ให้ย่อมหวังผลตอบแทนเสมอ

อย่างไรก็ตาม การให้ความช่วยเหลือของญี่ปุ่นตามแนวความคิดและหลักการใหม่นี้ก็ถือเป็นโอกาสของการเปลี่ยนแปลงต่อประเทศกำลังพัฒนาที่น่าจะเป็นไปในทิศทางการพัฒนาที่ยั่งยืนตามหลักการให้ความช่วยเหลือของญี่ปุ่น ซึ่งญี่ปุ่นควรจะต้องเพิ่มความละเอียดอ่อนในการพิจารณาอย่างระมัดระวังและรอบคอบในการจัดลำดับความสำคัญ การจัดสรรทรัพยากรของตน ทรัพยากรในท้องถิ่นอย่างเหมาะสมสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในชุมชน การถ่ายทอดเทคโนโลยีโดยไม่ทำลายทุนทางสังคมหรือภูมิปัญญาในท้องถิ่นนั้นๆ การผ่อนคลายหรือยืดหยุ่นต่อหลักปฏิบัติและการบริหารโครงการให้สำเร็จลุล่วงในทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ โดยไม่ควรละเลยที่จะคำนึงถึงค่านิยมเชื่อนามธรรม เช่น สิทธิมนุษยชนและค่านิยมสากลอื่นๆ ที่จะต้องมีความสอดคล้องสัมพันธ์กับแต่ละชุมชนที่มีวิถีทางเฉพาะตนที่สามารถปฏิบัติการช่วยได้หลากหลายช่องทางและวิธีการ ซึ่งเป็นเรื่องที่ญี่ปุ่นเองก็มีแนวคิดพื้นฐานไม่ต่างกันเนื่องจากเป็นวิถีของวัฒนธรรมเอเชียเช่นเดียวกัน

สำหรับโครงการพัฒนาความมั่นคงมนุษย์ในระดับรากหญ้าของกัมพูชานั้นตลอดระยะเวลาเกือบ 20 ปีที่ญี่ปุ่นได้ดำเนินโครงการให้ความช่วยเหลือแบบให้เปล่าในระดับรากหญ้าเพื่อความมั่นคงของมนุษย์และช่วงเวลาเกือบ 9 ปี สำหรับการจัดสรรงบประมาณให้ NGOs ญี่ปุ่นในการปฏิบัติการให้ความช่วยเหลือประชาชนในชนบทนั้น พบว่า ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทของกัมพูชาที่สามารถสังเกตเห็นได้ในเชิงปริมาณ โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงความมั่นคงในเชิงพื้นฐานด้านสุขภาพและการศึกษาของชาวกัมพูชา เช่น การลดจำนวนการเสียชีวิตของทารกแรกคลอด การเพิ่มขึ้นของอัตราการรู้หนังสือ ดังจากผลการนำเสนอของรัฐบาลกัมพูชาต่อความสำเร็จด้านการศึกษาในที่ประชุม ณ กรุงเจนีวา ระหว่างวันที่ 2-4 กรกฎาคม ปี 2007 ตามกรอบ MDGs²¹ ได้ระบุว่ากัมพูชามีความก้าวหน้าทางการศึกษาเพิ่มมากขึ้นจากสัดส่วนการเข้าศึกษาระดับประถมศึกษาของประชากรเพิ่มขึ้นกล่าวคือ ร้อยละ 91.3 ในปี ค.ศ. 2006 ในขณะที่ปี ค.ศ. 2001 มีเพียงร้อยละ 87 และอัตราการเข้าศึกษาคือระดับมัธยมศึกษาเพิ่มขึ้นร้อยละ 31.3 ในปี ค.ศ. 2006 จากเดิมมีเพียงร้อยละ 19 ในปี ค.ศ. 2001 นอกจากนี้ ในด้านความไม่เท่าเทียมทางการศึกษาระหว่างเพศชาย-หญิงยังได้ลดลงด้วย จากข้อมูลพบว่าในปี ค.ศ. 2006 สัดส่วนหญิง-ชายในการศึกษาในระดับมัธยมศึกษามีความใกล้เคียงกัน โดยสัดส่วนชายและหญิงที่เข้ารับการศึกษามีเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 63 ในปี ค.ศ. 2001 เป็นร้อยละ 77 ในปี ค.ศ. 2005 และผู้หญิงมีบทบาทในสังคมมากขึ้น จากสัดส่วนผู้หญิงที่ได้รับการยอมรับให้เป็นผู้นำท้องถิ่นเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 8.7 ในปี ค.ศ. 2002 เป็นร้อยละ 14.64 ในปี ค.ศ. 2007

²¹ UNESCO. Final Report of the National Consultative Meeting on Rights-based Education in Cambodia. [online] Available from: http://www.unescobkk.org/fileadmin/user_upload/appeal/human_rights/Report_National_Consultative_Meeting_Cambodia.pdf (accessed February 20, 2010)

จากตัวอย่างการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในเชิงปริมาณดังกล่าวข้างต้น ส่วนหนึ่งก็เป็นผลมาจากการขยายโอกาสไปถึงกลุ่มเด็กนักเรียนยากจนในชนบท โดยเฉพาะเด็กผู้หญิงให้ได้มีโอกาสเข้าถึงการศึกษา แม้การศึกษาต่อระดับมัธยมศึกษาจะต่ำกว่าเกณฑ์ที่ตั้งไว้ แต่ก็เป็นการพัฒนาในทิศทางบวกที่แสดงให้เห็นว่าช่องว่างทางการศึกษาของชายและหญิงได้ลดลงแล้ว ความพยายามเข้าถึงการให้ความช่วยเหลือประชาชนระดับรากหญ้าในชนบทผ่านการเชื่อมโยงกับหน่วยงานภาครัฐท้องถิ่นและกลุ่ม NGOs ญี่ปุ่นมาเกือบสองทศวรรษนี้ จึงนับเป็นวิธีการเปลี่ยนแปลงใหม่ที่เป็นบทบาทการให้ ODA ของญี่ปุ่นที่ได้แสดงให้เห็นว่าที่กระตือรือร้นในการจัดตั้งหน่วยงานกลางเพื่อให้ความช่วยเหลือที่มุ่งการพัฒนาอย่างแท้จริง ส่งเสริมการปฏิบัติงานที่ไปสัมผัสชนบทและดูปัญหาความยากจนโดยตรง ซึ่งส่วนใหญ่จะผ่านการปฏิบัติการกิจโดย NGOs ญี่ปุ่น เช่น JVC (Japan International Volunteer Center)²² ที่มุ่งให้ความช่วยเหลือด้านส่งเสริมการพัฒนาการเกษตรอย่างยั่งยืน การพัฒนาชนบท และโรงเรียนฝึกอาชีพ ทั้งยังให้ทุนการศึกษาและจัดหาสวัสดิการให้กับนักเรียนด้วย กระทรวงการต่างประเทศจึงได้ก่อตั้งกองความช่วยเหลือ NGOs (Non-Governmental Organizations Cooperation Division) ขึ้น นับเป็นการแสดงให้เห็นประการหนึ่งว่ารัฐบาลได้ยอมรับความสำคัญของ NGOs ในกิจกรรมระหว่างประเทศ โดยเห็นว่ามีศักยภาพที่สร้างคุณูปการที่สำคัญต่อการหลุดของญี่ปุ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ความช่วยเหลือในโครงการมนุษยธรรมเพื่อการพัฒนา ทั้งนี้กิจกรรมในปี ค.ศ.

2008 ที่ผ่านมารัฐบาลญี่ปุ่นได้ขยายการให้ความช่วยเหลืองบประมาณเพื่อใช้จ่ายในการฝึกอบรมและให้ความรู้ด้านประชาธิปไตยและการเลือกตั้งให้กับชาวบ้านที่มีสิทธิ์เลือกตั้ง และการเข้าไปมีส่วนร่วมในการเป็นผู้สังเกตการณ์การเลือกตั้งของกัมพูชาด้วย

กรณีตัวอย่างความสำเร็จ เช่น การดำเนินกิจกรรมส่งเสริมความเท่าเทียมทางการศึกษาที่ดำเนินการโดย NGOs ญี่ปุ่น ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการขจัดปัญหาความไม่เท่าเทียมทางการศึกษาที่เกิดจากทัศนคติของชาวกัมพูชาต่อการให้คุณค่าผู้หญิงด้านการศึกษา ทำให้ส่งผลต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน กล่าวคือ ผู้หญิงจะพึ่งตนเองในทางเศรษฐกิจและด้านสุขภาพได้น้อยขาดอำนาจการตัดสินใจ และนำไปสู่การขาดความเชื่อมั่น ความภาคภูมิใจในตนเองในท้ายที่สุด เช่น กรณีของ Chenda²³ เด็กสาววัย 16 ปี เคยเป็นเด็กนักเรียนที่มีผลการเรียนโดดเด่นจากโรงเรียนมัธยมศึกษาบาพนม (Baphnom High School) จังหวัดเปรแวง เธอต้องออกจากโรงเรียนขณะเรียนอยู่เกรด 8 เพราะครอบครัวมีฐานะยากจนและไม่ต้องการให้เด็กผู้หญิงได้รับการศึกษาสูง

“หนูไม่ได้เรียนต่อเพราะครอบครัวหนูยากจน...หนูไปเรียนไม่ได้เพราะครอบครัวหนูไม่มีเงินซื้อชุดนักเรียน ไม่มีเงินซื้ออุปกรณ์การเรียน แล้วก็จ่ายค่าเทอม หนูช่วยครอบครัวทำงานหารายได้ หนูทำงานให้กับเจ้าของฟาร์มที่เดียวกับที่แม่หนูทำงานอยู่ ค่าจ้างวันละ 4,500 เรียล เงินที่ได้หนูก็เอาไปเลี้ยงดูครอบครัวแล้วก็เป็นเงินส่งน้องชายเรียนหนังสือ”

²² Japan International Volunteer Center. JVC: Activities in Cambodia. (JVC Annual Report - 2006 report/2007 plan) [online]. Available from: <http://www.ngo-jvc.net/en/cambodia.html> (accessed February 19, 2010)

²³ Khmernews (November 13, 2006). Status of Education in Cambodia/Case study1 : Gender and Education in Cambodia. [online]. Available from: <http://khmernews.wordpress.com/2006/11/13/case-study1-gender-and-education-in-cambodia/> (accessed February 20, 2010)

ในระหว่างที่แม่ของเธอล้มป่วย เธอและน้องสาวอีกคนต้องไปทำงานที่กรุงพนมเปญเพื่อรักษาแม่

“หนูเคยอยากเรียนต่อแล้วก็เคยฝันถึงอนาคตที่สดใส หนูจะทำให้หนูมีความมั่นใจในตนเองมากขึ้น แต่ตอนนี้หนูไม่อยู่ในสภาพที่พร้อมจะกลับไปเรียน ถ้ากลับไปเรียนครอบครัวหนูคงลำบาก น้องชายคงไม่ได้เรียนต่อ แล้วสุขภาพของแม่ก็อาจจะแย่ลงด้วย”

ดังนั้น เพื่อนำมาซึ่งความเท่าเทียมทางการศึกษาให้กับผู้หญิง อันจะนำมาซึ่งการพึ่งตนเองได้ มีความเชื่อมั่นและภาคภูมิใจในตนเองของเด็กหญิงชาวกำพูชา องค์การ CARE (Care International Japan)²⁴ ซึ่งได้รับเงินสนับสนุนจาก JICA ได้จัดทำโครงการขยายโอกาสทางการศึกษาให้กับเด็กหญิง โดยมีกลุ่มเป้าหมายเป็นเด็กหญิงที่มาจากครอบครัวยากจน และจัดให้มีการเรียนการสอนนอกชั้นเรียน เช่น สอนการอ่านเขียนหนังสือสำหรับเด็กหญิงที่ไม่สามารถเข้าศึกษาต่อหรือไม่เคยได้รับการศึกษาในโรงเรียน และได้กระตุ้นชุมชนให้เกิดความตระหนักรู้ต่อประโยชน์ของการศึกษา เพื่อปรับเปลี่ยนทัศนคตินำไปสู่พฤติกรรม การให้โอกาสเด็กหญิงได้เข้ารับการศึกษามากยิ่งขึ้น และในปี ค.ศ. 2005²⁵ รัฐบาลญี่ปุ่นได้ก่อตั้งกองทุนเพื่อการพัฒนาสังคม (Japan Social Development

Fund: JSDF) แล้วให้ความช่วยเหลือผ่านกระทรวงการคลังของกำพูชา เพื่อนำไปจัดสวัสดิการทางการศึกษาให้กับประชาชนได้อย่างทั่วถึงมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในกลุ่มเด็กหญิง ด้วยยอดเงินสูงถึง 1.8 ล้านดอลลาร์ฯ ในพื้นที่เป้าหมาย คือ จังหวัดมณฑลคีรี รตนคีรี บันเตียเมียนเจย พระตะบอง เกาะกง และกำปอต จากความช่วยเหลือของญี่ปุ่นผ่านโครงการดังกล่าว เด็กหญิงหลายคนมีโอกาสดูแลหนังสือ และหลายคน เช่น Chenda จะมีโอกาสได้กลับไปไล่ตามความฝันของเธออีกครั้ง ความจนจะไม่ใช่ว่าเหตุผลในการเลิกเรียน ความฝันของพวกเธออีกต่อไป ซึ่งในกลุ่มคนเขมรโพ้นทะเลอย่าง Lada ก็ได้แสดงความชื่นชมที่กลุ่มองค์กรต่างๆ เข้าไปให้ความช่วยเหลือคนเขมรที่ยากจน และหวังว่าสักวันตนจะมีโอกาสได้ช่วยเหลือคนชาติตนบ้าง

“ฉันรู้สึกยินดีเป็นอย่างยิ่งที่ได้ทราบว่า มีกลุ่ม NGOs ได้พยายามเข้าไปช่วยเหลือคนยากจนในกำพูชา ฉันรู้ว่ามันอาจจะดูเป็นเรื่องปกติที่เกิดขึ้นในกำพูชา แต่ฉันก็ยังไม่รู้จริงๆ ว่าจะทำอะไรได้บ้าง ในขณะนี้ ฉันขอชื่นชมต่อการกระทำนี้ และก็หวังเป็นอย่างยิ่งว่าหลังจากเรียนจบแล้ว ฉันจะสามารถทำประโยชน์ไม่มากนักให้กับประเทศของฉันบ้าง... ท้ายนี้ฉันขอขอบคุณอย่างสุดซึ้งต่อความช่วยเหลือจากกำพูชาเพื่อนของฉัน”²⁶

²⁴ Care International Japan. Girls' Education Project “Samaki Komar II” (February 2004 - December 2006) [online]. Available from: http://www.careintjp.org/en/internationaljapan/internationaljapan-ca_samaki.html (accessed February 20, 2010)

²⁵ People's Daily Online. Sci-Edu: WB to support basic education in Cambodia. (September 14, 2005) [online]. Available from: http://english.peopledaily.com.cn/200509/14/eng20050914_208437.html (accessed February 20, 2010)

²⁶ Photosensibility.com. Andong Village, Cambodia Story. (January 14, 2010) [online]. Available from: <http://www.photosensibility.com/2009/03/03/andong-village-story/> (accessed February 20, 2010)

บทสรุป

โครงการให้ความช่วยเหลือเพื่อความมั่นคงของมนุษย์นั้นนับเป็นผลดีต่อชาวกัมพูชาในระดับรากหญ้า คือ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวบ้าน โดยเฉพาะการพัฒนาคุณภาพด้านการสาธารณสุข การพัฒนาทักษะการอ่านเขียน ทักษะวิชาชีพ ตลอดจนความปลอดภัยจากทุพภิกขภัย สิ่งเหล่านี้จะช่วยให้ชาวกัมพูชาในชนบทสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุขตามสมควร ซึ่งเป็นคุณูปการของญี่ปุ่นที่ให้ออกกัมพูชา แต่การให้ความช่วยเหลือก็มีหลายประการที่เป็นข้อคิดสำหรับกัมพูชา คือ สิ่งที่รัฐบาลญี่ปุ่นพึงพิจารณาให้ความช่วยเหลือ คือ ควรเป็นการช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาชุมชนให้สามารถพึ่งตนเองได้อย่างแท้จริง ความรู้และเทคโนโลยีควรจะตรงกับความต้องการและสอดคล้องกับวิถีชีวิตในชนบท ไม่ควรแทรกแซงหรือทำลายภูมิปัญญาหรือทุนทางสังคมของชุมชน ถึงกระนั้นความจริงจังต่อความช่วยเหลือของญี่ปุ่นนี้ก็มิได้แสดงถึงความจริงจังต่อกัมพูชา ดังคำกล่าวส่วนหนึ่งของท่านเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นในวันลงนามให้ความช่วยเหลือต่อโครงการในระดับรากหญ้าเพื่อความมั่นคงมนุษย์เมื่อวันที่ 28 มกราคม ค.ศ. 2010 ว่า²⁷ “ข้าพเจ้ามีความหวังอย่างจริงใจที่การให้ความช่วยเหลือของญี่ปุ่นในครั้งนี้จะเป็นประโยชน์โดยตรงต่อประชาชนในพื้นที่และจะสร้างเสริมความสัมพันธ์และมิตรภาพที่ดีระหว่างประชาชนญี่ปุ่นกับประชาชนกัมพูชาต่อไป” รวมทั้งบทแถลงของสื่อมวลชนของสถานเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำกรุงพนมเปญก็มักจะมีความท้ายทุกครั้งว่า “ญี่ปุ่นจะเป็นประเทศที่ให้ความช่วยเหลือสูงสุดต่อกัมพูชาต่อไป”

เอกสารอ้างอิง

- ไชยวัฒน์ คำชู. นโยบายต่างประเทศญี่ปุ่น ความเปลี่ยนแปลงและความต่อเนื่อง. กรุงเทพมหานคร: เลคแอนฟาว์เทน พริ้นติ้ง จำกัด, 2549.
- ประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์. ญี่ปุ่น: การเมืองและนโยบายต่างประเทศ. กรุงเทพมหานคร: ธาราฉัตรการพิมพ์, 2542.
- สถานเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำประเทศไทย. นโยบายการต่างประเทศที่สำคัญในปี ค.ศ. 2008. สืบค้นจาก <http://www.th.emb-japan.go.jp/th/policy/policy2008.htm> (เข้าถึงเมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2553)
- สถานเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำประเทศไทย. “มุ่งสู่ออนาคตร่วมกัน ญี่ปุ่น-ประเทศลุ่มน้ำโขง” สืบค้นจาก http://www.th.emb-japan.go.jp/imgnews/mekong_and_japan.pdf (เข้าถึงเมื่อ 3 กุมภาพันธ์ 2553)
- Care International Japan. Girls' Education Project “Samaki Komar II” (February 2004 - December 2006) [online]. Available from: http://www.careintjp.org/en/internationaljapan/international-japan-ca_samaki.html (accessed February 20, 2010)
- Embassy of Japan “Japan's Grant Assistance for Grass-Roots/Human Security Projects” (As of 3/2/2010) [online]. Available from: <http://www.kh.emb-japan.go.jp/economic/economic-e.htm> (accessed February 10, 2010)

²⁷ Speech by H.E. Mr.Kuroki Masafumi, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Japan to the Kingdom of Cambodia at the Grant Contract Signing Ceremony for Japan's Grant Assistance for Grass-Roots Human Security Project. (January 28, 2010) Available from: <http://www.kh.emb-japan.go.jp/speech/2010/sp20100128-e.pdf> (accessed February 18, 2010)

- Embassy of Japan “Japan’s ODA White Paper 2008” [online]. Available from: <http://www.mofa.go.jp/policy/oda/white/2008/index.html> (accessed February 10, 2010)
- Embassy of Japan in Cambodia. Amount of Grant Assistant for Grass-Roots/ Human Security Project [online]. Available from: <http://www.kh.emb-japan.go.jp/economic/economic-e.htm> (accessed February 10, 2010)
- Embassy of Japan in Cambodia “Japan’s ODA to the Kingdom of Cambodia” (As of September 2008) [online]. Available from: <http://www.kh.emb-japan.go.jp/economic/oda/odalist02.pdf> (accessed February 10, 2010)
- Embassy of Japan in Cambodia. Press Release: “KUSANONE Grant” (2008-2010) [online]. Available from: <http://www.kh.emb-japan.go.jp/index-e.htm> (accessed February 10, 2010)
- Embassy of Japan in Cambodia. Press Release: “Grant Assistance for Japanese NGOs’s Projects” (2008-2010) [online]. Available from: <http://www.kh.emb-japan.go.jp/index-e.htm> (accessed February 10, 2010)
- Embassy of Japan in Cambodia. Speech by H.E. Mr.Kuroki Masafumi, Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of Japan to the Kingdom of Cambodia at the Grant Contract Signing Ceremony for Japan’s Grant Assistance for Grass-Roots Human Security Project. (January 28, 2010) Available from: <http://www.kh.emb-japan.go.jp/speech/2010/sp20100128-e.pdf> (accessed February 18, 2010)
- Japan’s Official Development Assistance Charter (August 29, 2003). Perspective of “Human Security”. Ministry of Foreign Affairs / Economic Cooperation Bureau. [online]. Available from: <http://www.mofa.go.jp/policy/oda/reform/revision0308.pdf> (accessed February 3, 2010)
- Japan International Volunteer Center. JVC: Activities in Cambodia. (JVC Annual Report - 2006 report/2007 plan) [online] Available from: <http://www.ngo-jvc.net/en/cambodia.html> (accessed February 19, 2010)
- Khmernews (November 13, 2006). Status of Education in Cambodia/Case study1: Gender and Education in Cambodia. [online]. Available from: <http://khmernews.wordpress.com/2006/11/13/case-study1-gender-and-education-in-cambodia/> (accessed February 20, 2010)
- Ministry of Foreign Affairs of Japan. Japan’s ODA Data by Country. [online]. Available from: http://www.mofa.go.jp/policy/oda/data/01ap_ea01.html#CAMBODIA (accessed February 3, 2010)

- Photosensitivity.com. Andong Village, Cambodia Story. (January 14, 2010) [online]. Available from: <http://www.photosensitivity.com/2009/03/03/andong-village-story/> (accessed February 20, 2010)
- People's Daily Online. Sci-Edu: WB to support basic education in Cambodia. (September 14, 2005) [online]. Available from: http://english.peopledaily.com.cn/200509/14/eng20050914_208437.html (accessed February 20, 2010)
- The Trust Fund for Human Security for the “Human centered” 21 st Century. (August 2009) [online]. Available from: http://www.mofa.go.jp/policy/human_secu/t_fund21.pdf (accessed February 3, 2010)
- UNESCO. Final Report of the National Consultative Meeting on Rights-based Education in Cambodia. [online] Available from: http://www.unescobkk.org/fileadmin/user_upload/appeal/human_rights/Report_National_Consultative_Meeting_Cambodia.pdf (accessed February 20, 2010)

ญี่ปุ่นกับธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย: แรงผลักดันจากศูนย์กลางทุนนิยมโลก

นฤตม์ เจริญศรี*

นิสิตปริญญาโท ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อ

คำอธิบายการก่อตั้งธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย หรือเอดีบี โดยมากแล้วมักจะอธิบายผ่านความพยายามของญี่ปุ่นที่แสวงหาบทบาทในเอเชียหลังสงครามโลกครั้งที่สอง โดยปราศจากการวิเคราะห์บทบาทของสหรัฐอเมริกาในการให้การสนับสนุนการก่อตั้งเอดีบี บทความนี้มุ่งอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกาต่อการก่อตั้งเอดีบี รวมไปถึงเป้าหมายและบทบาทของสหรัฐอเมริกาที่มีต่อเอดีบี

คำสำคัญ: ธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชีย ญี่ปุ่น สหรัฐอเมริกา

* ผู้รับผิดชอบบทความ E-mail: narut.c@gmail.com

Japan and the Asian Development Bank: Global Capitalism as Driving Force

Narut Charoensri

Abstract

Japan's roles towards the creation of the Asian Development Bank are generally depicted. However, those explanations lack of the US's roles in the establishment. This article tries to portray the relationship between US and Japan in the creation process of the ADB. Besides, the US's objectives towards the ABD will be studied.

Keywords: ADB, Japan, USA

บทความนี้มุ่งศึกษาประวัติการก่อตั้ง ADB โดยชี้ให้เห็น บทบาทของญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกาในฐานะที่เป็นแรงผลักดันให้เกิดการก่อตั้ง ADB เพื่อแสดงให้เห็นถึงบริบททางการเมืองระหว่างประเทศว่าส่งผลต่อการเกิดขึ้นของ ADB ว่ามีเป้าหมายของญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกาอยู่เบื้องหลังอย่างไร ซึ่งต้องการให้ ADB เป็นเครื่องมือในการสนับสนุนผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่น และ ADB เองก็ได้กลายเป็นเครื่องมือสำหรับญี่ปุ่นในการแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

แนวทางการวิเคราะห์ของบทความนี้แตกต่างกับการวิเคราะห์ของ เดนนิส ยาซุโตโม (Dennis Yasutomo) ที่ศึกษาประวัติการก่อตั้ง ADB และมองว่าประเทศตะวันตกนั้นไม่มีอิทธิพลเหนือการก่อตั้ง ADB¹ ในทางตรงกันข้าม บทความนี้วิเคราะห์ว่า กระบวนการก่อตั้ง ADB และแรงผลักดันเบื้องหลังนั้นอยู่ในสายตาของประเทศหัวหอกทุนนิยมโลกอย่างสหรัฐอเมริกาตลอดเวลา เพราะ ADB นั้นเกิดขึ้นด้วยเป้าหมายที่จะให้เป็นเครื่องมือในการสนับสนุนบทบาทของญี่ปุ่น และฟื้นฟูระบบเศรษฐกิจของเอเชีย

กรอบแนวคิดที่ใช้เพื่อทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงบทบาทของญี่ปุ่นหลังสงครามโลกครั้งที่สองนั้นหากใช้แนวคิดเรื่องรัฐพัฒนา (Developmental State) หรือทฤษฎีการอธิบายบทบาทของญี่ปุ่นผ่านทฤษฎีด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ไม่ว่าจะเป็นทฤษฎีสัจนิยม (Realism) หรือเสรีนิยม (Liberalism) แล้ว เราก็คงเห็นบทบาทของญี่ปุ่นในการพยายามก่อตั้ง ADB เพื่อให้เป็นองค์กรที่มีเป้าหมายในการบรรลุนโยบายแก้ไขปัญหาความยากจน หรืออธิบายในอีกมิติว่าองค์กรระหว่างประเทศอย่าง ADB เป็น

เครื่องมือของประเทศมหาอำนาจในการเข้าไปแสวงหาผลประโยชน์ แต่บทความนี้เห็นว่าการอธิบายผ่านทฤษฎีทั้งสองยังขาดซึ่งมิติที่ชี้ให้เห็นว่า โดยเอาเข้าจริงแล้วอะไรเป็นแรงผลักดันที่ทำให้เกิดการก่อตั้ง ADB กันแน่ เพราะความสัมพันธ์ระหว่างสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่นในช่วงเวลานั้น ส่งผลอย่างไรต่อความสัมพันธ์ที่ทั้งญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกามีต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

สภาพการเศรษฐกิจและการเมืองโลกหลังสงครามโลกครั้งที่สอง

หลังสงครามโลกครั้งที่สองนั้น ระบบเศรษฐกิจโลกต้องเผชิญกับปัญหา สหรัฐอเมริกาในฐานะประเทศศูนย์กลางของทุนนิยมโลกจำเป็นต้องสร้างเสถียรภาพทางเศรษฐกิจที่เอื้ออำนวยต่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกาไว้ ทำให้เราเห็นได้ถึงบทบาทของสหรัฐอเมริกาในการให้ความช่วยเหลือเพื่อฟื้นฟูระบบเศรษฐกิจทั้งในยุโรปและในเอเชีย โดยในเอเชียนั้นให้ความช่วยเหลือญี่ปุ่นเป็นหลัก

นโยบายหลักของสหรัฐอเมริกาด้านเศรษฐกิจ คือ การสร้างระบบเศรษฐกิจแบบพหุภาคีในระดับโลกที่มีระบบที่มีประสิทธิภาพ เพราะความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งสำคัญต่อความร่วมมือทางการเมืองของประเทศที่เป็นทุนนิยม ซึ่งนั่นคือเป้าหมายที่สำคัญของนโยบายของสหรัฐอเมริกา ผลของสงครามโลกครั้งที่สองได้ทำให้สหรัฐอเมริกาเห็นแล้วว่าความร่วมมือแบบพหุภาคีในระดับโลกนั้นจะช่วยป้องกันไม่ให้เกิดความขัดแย้งทางชาตินิยมและความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจก็เป็นสิ่งที่จะนำไปสู่สันติภาพ²

¹ Dennis T. Yasutomo. 1983. Japan and the Asian Development Bank. New York: Praeger Publishers.

² William S. Borden. 1984. The Pacific Alliance: United States Foreign Economic Policy and Japanese Trade Recovery, 1947-1955. Wisconsin: The University of Wisconsin Press.

อย่างไรก็ตามอุปสรรคสำคัญต่อความร่วมมือแบบพหุภาคีทางด้านเศรษฐกิจ คือ สภาวะที่เกิดขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ที่เรียกว่า สหรัฐอเมริกามีเงินดอลลาร์สหรัฐเพียงประเทศเดียว (Dollar Gap) สภาวะดังกล่าวเกิดขึ้นจากปัญหาของระเบียบทางเศรษฐกิจขนาดใหญ่ระดับโลกหลังสงครามโลกครั้งที่สอง คือ เกิดการพังทลายของเงินสกุลต่างๆ โดยเฉพาะกลุ่มประเทศที่แพ้สงคราม วิลเลียม บอร์ดเดน (William Borden) แบ่งการวิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจหลังสงครามโลกครั้งที่สองว่า ก่อให้เกิดการแบ่งสกุลเงินได้ออกเป็นสองกลุ่ม คือ กลุ่มค่าเงินแข็ง (Hard Currency) และกลุ่มค่าเงินอ่อน (Soft Currency) กลุ่มค่าเงินแข็ง คือ ดอลลาร์สหรัฐ สวิสฟรังก์ (Swiss franc) และค่าเงินที่ผูกค่าเงินไว้กับดอลลาร์สหรัฐ และกลุ่มค่าเงินอ่อน คือ ปอนด์ กลุ่มค่าเงินอื่นๆ ในยุโรป และเงินเยน³

ปัญหาที่เกิดขึ้นหลังเกิดการมีค่าเงินแข็งและค่าเงินอ่อน คือ กลุ่มค่าเงินอ่อนนั้นทำการซื้อขายสินค้าระหว่างกัน และระมัดระวังการซื้อขายกับกลุ่มที่ใช้ค่าเงินดอลลาร์สหรัฐ (Dollar Area) เพื่อต้องการคงเงินดอลลาร์สหรัฐไว้ในประเทศ ดังนั้นจะใช้เงินดอลลาร์ของตนเองซื้อเฉพาะสินค้าที่สำคัญเท่านั้น อีกทั้งยังมีการจำกัดการใช้เงินดอลลาร์อย่างเสรีในกลุ่มประชาชนด้วยการบังคับการค้าขายที่เข้มงวด (tight trade) และควบคุมการแลกเปลี่ยนเงินเพื่อการค้ากับพื้นที่ที่ใช้เงินดอลลาร์สหรัฐ

จากความเข้มงวดของกลุ่มค่าเงินอ่อนส่งผลให้สหรัฐอเมริกาหวาดกลัวว่าจะเกิดปัญหาด้านการค้าขายระหว่างสองกลุ่ม ซึ่งจะส่งผลต่อความสัมพันธ์

ระหว่างตลาดของยุโรป แอฟริกา และของเอเชีย ที่มีกระบวนการการผลิต การหาอาหารและวัตถุดิบของสหรัฐอเมริกา สหรัฐอเมริกาจึงประสบกับปัญหาที่กลุ่มค่าเงินอ่อนทำการค้าขายระหว่างกัน โดยการใช้เงินดอลลาร์สหรัฐอย่างเข้มงวดและไม่ทำการค้ากับสหรัฐอเมริกา ดังนั้นเพื่อที่จะคงสภาพทางเศรษฐกิจระดับโลกให้มีความเหมาะสมกับระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมและให้เกิดความร่วมมือทางเศรษฐกิจแบบพหุภาคี สหรัฐอเมริกามีความจำเป็นที่จะต้องฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศต่างๆ ให้กลับมามีเสถียรภาพอีกครั้งหนึ่ง

เราจะพบว่าสหรัฐอเมริกาแบ่งแนวทางการฟื้นฟูระบบเศรษฐกิจโลกออกเป็นสองทางสำคัญ คือ การให้ความช่วยเหลือเพื่อฟื้นฟูยุโรป ผ่านแผนการมาร์แชล (Marshall Plan) ในปี ค.ศ. 1947 และในปีเดียวกันก็ได้เริ่มโครงการช่วยเหลือเพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจของญี่ปุ่น (Reverse Course) โดยหวังให้ญี่ปุ่นเป็นตัวแทนของระบบทุนนิยมในเอเชีย

ความสัมพันธ์ระหว่างสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่นหลังสงครามโลกครั้งที่สองจึงไม่เพียงแต่การเข้ามามีบทบาทด้านการเมืองเท่านั้น หากยังรวมไปถึงการกำหนดบทบาทในเรื่องเศรษฐกิจของญี่ปุ่นใหม่เช่นเดียวกัน สหรัฐอเมริกาได้ทำการค้าขายกับญี่ปุ่น โดยหวังให้ญี่ปุ่นเป็นตลาดที่รับซื้อสินค้าจากสหรัฐอเมริกา ในขณะที่การฟื้นฟูเศรษฐกิจของเอเชียนั้นดำเนินการผ่านการให้ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจแก่ญี่ปุ่น โดยคาดหวังให้ญี่ปุ่นเป็น “ป้อมปราการแห่งทุนนิยม” (Fortress of Capitalism)⁴ โดยเปลี่ยนนโยบายที่ดำเนินต่อญี่ปุ่น จากการลงโทษทางการเมืองไปเป็นการให้ความช่วยเหลือฟื้นฟูเศรษฐกิจแทน (Reverse

³ William S. Borden. 1984. Ibid, p.19.

⁴ Kullada Kesboonchoo-Mead. 1999. “Globalization and ASEAN Regionalism”, in Dieter Mahncke et al (eds). ASEAN and the EU in the International Environment. Baden-Baden: Nomos, p.206.

Course) เพื่อให้ญี่ปุ่นสามารถพึ่งพาตนเองได้ อีกทั้งเพื่อเป็นการสร้างพันธมิตรกับสหรัฐอเมริกาในการต่อต้านสกัดกั้นการขยายตัวของคอมมิวนิสต์ในบริเวณเอเชียตะวันออก

โดยสรุป เราจะเห็นได้ว่า เป้าหมายของสหรัฐอเมริกาหลังสงครามโลกครั้งที่สอง คือ ความพยายามที่จะดำรงรักษาระบบเศรษฐกิจแบบเสรีไว้ ด้วยการขยายบทบาทของตนเองไปสู่โลกภายนอก และพบว่าคอมมิวนิสต์เป็นภัยที่ต้งอยู่ในพื้นที่ที่ตนเองต้องการเข้าไปแสวงหาผลประโยชน์ จึงมีความจำเป็นที่จะต้องจัดการกับคอมมิวนิสต์ที่เป็นภัยขัดขวางความพยายามของสหรัฐอเมริกา แผนการมาร์แชลเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจในยุโรป และการเปลี่ยนการลงโทษทางการเมืองเป็นการให้ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจในญี่ปุ่น จึงเป็นสองแนวทางสำคัญที่หวังผลให้ทั้งสองเป้าหมายนั้นไม่หันไปขอรับความช่วยเหลือจากค่ายคอมมิวนิสต์

ประวัติการก่อตั้ง ADB

ด้วยเพราะสหรัฐอเมริกามีเป้าหมายในการสร้างความร่วมมือแบบพหุภาคีและกำจัดการนิยามออกไป เพื่อสร้างสภาวะแวดล้อมที่สะดวกกับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมให้ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ขณะเดียวกับสภาพเศรษฐกิจโลกที่ล่มสลายเพราะผลของสงครามและจำเป็นต้องได้รับการฟื้นฟู การก่อตั้ง ADB ถูกเสนอขึ้นมาในปี ค.ศ. 1960 โดย คณะกรรมการเศรษฐกิจเพื่อเอเชียและตะวันออกไกลแห่งสหประชาชาติ (Economic Commission for Asia

and the Far East – ECAFE)⁵ ซึ่ง ECAFE ก็เกิดขึ้นมาพร้อมๆ กับคณะกรรมการอีก 4 คณะ กรรมการที่มีเป้าหมายในการพัฒนาเศรษฐกิจ คือ

1. คณะกรรมการเศรษฐกิจสำหรับยุโรป (Economic Commission for Europe)
2. คณะกรรมการเศรษฐกิจสำหรับแอฟริกา (Economic Commission for Africa)
3. คณะกรรมการเศรษฐกิจสำหรับลาตินอเมริกา (Economic Commission for Latin America)
4. คณะกรรมการเศรษฐกิจสำหรับเอเชียตะวันตก (Economic Commission for Western Asia)

โดยทั้ง 5 คณะกรรมการนี้อยู่ภายใต้การก่อตั้งโดยคณะมนตรีเศรษฐกิจและสังคมแห่งสหประชาชาติ (United Nations Economic and Social Council) ภายใต้กฎบัตรขององค์การสหประชาชาติ

จุดประสงค์ของการก่อตั้ง ECAFE คือ ส่งเสริมการวางมาตรการในการยกระดับความเจริญและความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และฟื้นฟูความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศต่างๆ ในภูมิภาค รวมทั้งประเทศภายนอกภูมิภาคด้วย และได้ทำการศึกษารวบรวม จำนวน เผยแพร่ข่าวสาร ให้บริการคำแนะนำ และช่วยเหลือสภาพเศรษฐกิจและสังคมแห่งสหประชาชาติในด้านเศรษฐกิจและสังคม เพื่อพัฒนาการทางด้านเศรษฐกิจแก่ประเทศสมาชิก⁶

⁵ หรือที่ในปัจจุบันเรียกว่า คณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งเอเชียและแปซิฟิก (Economic and Social Commission for Asia and the Pacific – ESCAP).

⁶ อรุณี อดงกรณศรี. 2518. บทบาทของธนาคารพัฒนาแห่งเอเชียในการพัฒนาประเทศในภูมิภาคเอเชีย. วิทยานิพนธ์ รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, หน้า 13-14 - อ้างจาก International Documents Service a Division of Columbia University Press. 1961. The Newspaperman's United Nations. New York: Columbia University Press, pp.55-57.

ในปี ค.ศ. 1954 ECAFE เริ่มมีแนวคิดเกี่ยวกับการก่อตั้ง ADB แต่ก็ไม่ได้การสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่น ด้วยเพราะสหรัฐอเมริการู้สึกไม่เต็มใจที่จะให้ความร่วมมือกับวิธีการแบบพหุภาคีในการให้ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาที่จะมาจากัดบทบาทของสหรัฐอเมริกา ในขณะที่ญี่ปุ่นไม่ต้องการให้ความร่วมมือกับองค์การที่เหมือนธนาคารโลกซึ่งกลายเป็นเครื่องมือในการดำเนินนโยบายของสหรัฐอเมริกา⁷

ในปี ค.ศ. 1960 ECAFE ได้เสนอให้มีการก่อตั้ง ADB ขึ้นหลังจากมีการก่อตั้งธนาคารการพัฒนาละตินอเมริกา (Inter-American Development Bank) และในระหว่างที่มีการประชุมเกี่ยวกับแผนงานการพัฒนาเอเชีย (Conference of Asian Development Planners) ณ กรุงเดลี ประเทศอินเดีย

ต่อมาในปี ค.ศ.1961 ได้มีการเสนอเป็นลายลักษณ์อักษรว่าเมื่อก่อตั้ง ADB แล้วนั้นจะสามารถช่วยในการพัฒนาทางเศรษฐกิจในภูมิภาคได้เป็นอย่างมาก ทั้งนี้เพราะธนาคารตั้งอยู่ในเอเชียเองและมีความคุ้นเคยกับพื้นที่ดี ซึ่งจะส่งผลให้สามารถนำเอาเงินไปลงทุนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งก็ได้มีการจัดประชุมเบื้องต้น ซึ่งเป็นการประชุมพิเศษเกี่ยวกับความร่วมมือทางด้านเศรษฐกิจแห่งเอเชีย (Special Conference on Asian Economic Cooperation) ณ กรุงเทพฯ ในปี ค.ศ. 1963 และเสนอเอาความคิด

การก่อตั้ง ADB เข้าไป ซึ่งประเทศที่เข้าร่วมประชุมก็ตอบรับและลงมติเป็นเอกฉันท์ว่าความต้องการที่จะก่อตั้งธนาคารเพื่อเอเชียเองนั้นมีอยู่มาก โดยการนำเอาเงินสะสมของแต่ละประเทศมาเข้าร่วมก่อตั้ง

ในการประชุมระดับรัฐมนตรีเกี่ยวกับความร่วมมือทางเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชีย (the First Ministerial Conference on Asian Economic Cooperation) ณ กรุงมะนิลา ประเทศฟิลิปปินส์ ในปี ค.ศ. 1963 นั้น ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้มีการก่อตั้ง ADB คือ U Nyun ซึ่งดำรงตำแหน่งเป็น เลขาธิการของ ECAFE ได้นำเสนอความเห็นและนำไปสู่การถกเถียงและข้อสรุปที่เป็นรูปธรรม⁸ ควรที่จะมีการจัดตั้งคณะผู้เชี่ยวชาญพิเศษที่มีความรู้ความสามารถเกี่ยวกับธนาคารขึ้นมาชุดหนึ่งเพื่อทำการตรวจสอบอย่างละเอียดเพื่อศึกษาและเสนอแนะเกี่ยวกับการก่อตั้ง ADB ขึ้น⁹

คณะกรรมการพิเศษจึงถูกจัดตั้งขึ้นภายใต้การผลักดันของ U Nyun โดยมี M Uqali ซึ่งเป็น Managing Director of the Pakistan Industrial Credit and Investment เป็นผู้นำของกลุ่ม ซึ่งในเวลาต่อมาผู้เชี่ยวชาญได้เสนอแนะว่ามีความจำเป็นที่จะต้องมีสถาบันทางการเงินภายในภูมิภาคเป็นตัวกลางรวบรวมเงินทุนจากประเทศในภูมิภาค และประเทศนอกภูมิภาคด้วย อีกทั้งแนะนำอีกว่า นอกจากการช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจแล้ว ธนาคารควรมีบทบาทใน

⁷ Nitish Dutt. 2001. "The US and the Asian Development Bank: Origins, Structure and Lending Operations", Journal of Contemporary Asia 31 (2): p.242.

⁸ Nitish Dutt กล่าวว่า ในการประชุมนี้ U Nyun มีบทบาท ไม่ใช่ ทาเคชิ วาตานาเบ (Takeshi Watanabe) มีบทบาทสำคัญอย่างที่ว่าทานาเบ กล่าวอ้าง ดู Nitish Dutt. 2001. "The US and the Asian Development Bank: Origins, Structure and Lending Operations", Journal of Contemporary Asia 31 (2): p.242 --- อ้างจาก Asian Development Bank. 1967. Annual Report for 1967. Manila: Asian Development Bank, p.4.

⁹ อรุณี อลงกรณ์ศรี. 2518. อ้างแล้ว, หน้า 14-16.

การส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศในภูมิภาค และนอกภูมิภาคด้วย¹⁰

ในการประชุมของคณะกรรมการเศรษฐกิจสำหรับภูมิภาคเอเชียและตะวันออกไกลที่กรุงเวลลิงตัน ประเทศนิวซีแลนด์ ในปี ค.ศ. 1965 ผู้นำของประเทศต่างๆก็ได้ลงมติให้มีการก่อตั้ง ADB ขึ้น โดยผู้แทนของประเทศทั้งในและนอกภูมิภาคได้ลงนามร่วมกันในวันที่ 4 ธันวาคม ค.ศ. 1965 และมีผลบังคับใช้เมื่อวันที่ 22 สิงหาคม ค.ศ. 1966¹¹

ญี่ปุ่นกับการก่อตั้ง ADB

โดยทั่วไปแล้วคำอธิบายการก่อตั้ง ADB นั้นมักจะมุ่งให้ความสนใจกับบทบาทของญี่ปุ่นเป็นประเด็นหลัก ว่าญี่ปุ่นมีบทบาทเช่นไร อย่างไรก็ตามการอธิบายดังกล่าวยังขาดมิติเกี่ยวกับแนวคิดของสหรัฐอเมริกาที่มีต่อการก่อตั้ง ADB ซึ่งไม่สามารถละทิ้งไปจากการวิเคราะห์ได้ ในฐานะที่เป็นตัวแสดงที่มีความสำคัญอย่างยิ่งบวคลหลังสงครามโลกครั้งที่สอง และในฐานะที่เป็นศูนย์กลางของระบบทุนนิยมโลกที่แสดงให้เห็นโดยตลอดถึงความพยายามที่จะรักษาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการรักษาระบบทุนนิยมไว้

ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่มีบทบาทในการก่อตั้ง ADB และมีเป้าหมายอยู่เบื้องหลังของการก่อตั้ง และโครงการต่างๆ ของ ADB มาโดยตลอด เพราะเมื่อเราศึกษาความพยายามของญี่ปุ่นในการก่อตั้ง ADB แล้ว เราจะเห็นได้ว่าญี่ปุ่นมีส่วนสำคัญอย่างมากในการสนับสนุนการก่อตั้ง และได้รับผลประโยชน์จากการเข้าร่วม ADB¹²

ยาซุโตะโม อธิบายความสนใจของญี่ปุ่นที่มีต่อการก่อตั้ง ADB ว่าเริ่มสนใจที่จะก่อตั้งมาตั้งแต่ในช่วงปี ค.ศ. 1962 ที่ต้องการจะกลับมาเป็นสมาชิกในสมาคมระหว่างประเทศอีกครั้ง¹³ โดยเชื่อว่าบทบาทของญี่ปุ่นแม้จะไม่สามารถร่ำรวยได้อย่างสหรัฐอเมริกาหรือเทียบได้กับชั้นเชิงทางการทูตของอังกฤษ แต่ญี่ปุ่นสามารถให้ความช่วยเหลือแก่ประเทศอื่นๆได้เฉกเช่นเดียวกับประเทศอุตสาหกรรมอื่นๆ¹⁴

ในปี ค.ศ. 1963 ทาเคชิ วาดานาเบ อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ผู้เคยมีบทบาทสำคัญที่รัฐบาลญี่ปุ่นให้เดินทางไปขอเงินมาช่วยญี่ปุ่นในช่วงที่ญี่ปุ่นถูกสหรัฐอเมริกาปกครอง ได้รับการทาบทามให้เป็นผู้ศึกษาการก่อตั้ง ADB โดยผลการศึกษาเสนอว่าควรให้ญี่ปุ่นมีบทบาทใน ADB ด้วยการให้สำนักงาน

¹⁰ อรุณี อลงกรณ์ศรี. 2518. เพิ่งอ้าง, หน้า 14-16.

¹¹ ประเทศที่ลงนามร่วมก่อตั้ง ADB ประกอบไปด้วย ออสเตรเลีย ออสเตรีย เบลเยียม กัมพูชา แคนาดา ซิลอน (ศรีลังกา) จีน เดนมาร์ก ฟินแลนด์ เยอรมนี อินเดีย อิตาลี ญี่ปุ่น เกาหลี ลาว มาเลเซีย เนปาล เนเธอร์แลนด์ นิวซีแลนด์ นอร์เวย์ ปากีสถาน ฟิลิปปินส์ สิงคโปร์ สวีเดน ไทย อังกฤษ สหรัฐอเมริกา เวียดนาม และซามัวตะวันตก (Western Samoa).

¹² ดูข้อเสนอใน Stephn D. Krasner. 1981. "Power Structures and Regional Development Banks". International Organization 35 (2): p.303-328; Ming Wan. 1995. "Japan and the Asian Development Bank". Pacific Affairs 68 (4): pp. 509-528.

¹³ Dennis T. Yasutomo. 1983. Op. cit. p.24.

¹⁴ Dennis T. Yasutomo. 1983. Ibid. p.27.

ใหญ่ของ ADB ตั้งอยู่ที่กรุงโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น รวมไปถึงการสนับสนุนเจ้าหน้าที่ของ ADB และจัดหาประธานให้กับ ADB¹⁵

วาดานาเบ ยังได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับบทบาทของสหรัฐอเมริกาต่อ ADB ไว้ว่า

“สำหรับสหรัฐอเมริกานั้น เรารู้ว่าสหรัฐได้เน้นความสำคัญกับประเทศยุโรปตะวันตก และโครงการความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างอเมริกาเหนือและอเมริกาใต้¹⁶ แต่ก็ยังไม่มีความเห็นที่แน่นอนกับประเทศในเอเชีย เราคิดว่าธนาคารเพื่อการพัฒนาแห่งเอเชียจะช่วยให้โอกาสสหรัฐอเมริกากับช่องว่างที่หายไปนี้”¹⁷

อย่างไรก็ดี ยาซุโตโม กล่าวว่าเป้าหมายที่แท้จริงที่ญี่ปุ่นต้องการให้สหรัฐอเมริกาเข้ามามีส่วนร่วมใน ADB คือ ต้องการให้สหรัฐอเมริกาเข้ามาช่วยรับภาระทางการเงินใน ADB¹⁸ นอกจากนี้วาดานาเบยังกล่าวว่า อย่างไรก็ตามญี่ปุ่นยังไม่พร้อมที่จะดำเนินบทบาทในการก่อตั้ง ADB ด้วยตัวคนเดียว ด้วยเหตุผลหลายประการ คือ เพราะมีปัญหาทางการเงินภายในประเทศอยู่ ญี่ปุ่นไม่เคยมีประสบการณ์เป็นประเทศผู้ให้ (donor) มาก่อน ดังนั้น สหรัฐอเมริกาจึงเป็นพันธมิตรที่สำคัญที่ญี่ปุ่นควรนำเข้ามาช่วยก่อตั้ง ADB นอกจากนี้วาดานาเบรู้สึกว่าการที่ประเทศต่างๆ ในเอเชียยังไม่พร้อมที่จะยอมรับบทบาทนำของญี่ปุ่น เพราะ

เหตุผลจากความทรงจำในช่วงสงคราม ประเทศอื่นๆ จะมองว่า ADB เป็นเครื่องมือของญี่ปุ่น¹⁹

สหรัฐอเมริกากับการก่อตั้ง ADB

บทบาทในการสนับสนุนการก่อตั้ง ADB โดยสหรัฐอเมริกานั้นเป็นสิ่งที่ขาดไปจากการวิเคราะห์ไม่ได้ เพราะมุมมองของสหรัฐอเมริกาที่มีต่อการก่อตั้ง ADB ในช่วงแรกที่มีความเห็นไม่สนับสนุนนั้นได้เปลี่ยนแปลงไป กลายเป็นการให้การสนับสนุนแทน จึงมีความจำเป็นที่จะต้องเข้าใจเป้าหมายของสหรัฐอเมริกาต่อการก่อตั้ง ADB

ภัยคุกคามด้านคอมมิวนิสต์ที่ทวีความรุนแรงมากขึ้น โดยเริ่มจากจีนนั้นส่งผลให้ความหวาดกลัวว่าคอมมิวนิสต์จะเข้ามาสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้รุนแรงขึ้น ยุทธศาสตร์การปิดล้อมคอมมิวนิสต์ในช่วงเวลาดังกล่าวไม่เพียงแต่ปรากฏให้เห็นผ่านการให้ความช่วยเหลือทางด้านการทหารเท่านั้น หากแต่เครื่องมือทางเศรษฐกิจยังเป็นอีกเครื่องมือหนึ่งที่มีความสำคัญที่สหรัฐอเมริกาใช้กับประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

นอกจากความพยายามที่จะฟื้นฟูระบบเศรษฐกิจของญี่ปุ่นด้วยการเปลี่ยนแปลงการลงโทษทางการเมืองมาเป็นการให้ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจดังที่ได้กล่าวไปตอนต้นแล้ว และเพื่อจะแสวงหาทรัพยากรที่มีป้อนให้กับระบบเศรษฐกิจญี่ปุ่น การกันไม่ให้คอมมิวนิสต์เข้ามาสู่อินโดจีนและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จึงเป็นเป้าหมายที่สำคัญของสหรัฐอเมริกา

¹⁵ Dennis T. Yasutomo. 1983. Ibid. p.35.

¹⁶ The Alliance for Progress in Latin America.

¹⁷ Dennis T. Yasutomo. 1983. Ibid. p.38.

¹⁸ Dennis T. Yasutomo. 1983. Ibid. p.38.

¹⁹ Dennis T. Yasutomo. 1983. Ibid. p.38-39.

เพื่อให้อินโดจีนและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นแหล่งทรัพยากรและเป็นตลาดให้กับญี่ปุ่น ซึ่งจะนำไปสู่การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่น²⁰

สหรัฐอเมริกาแม้ในช่วงแรกจะไม่อยากให้ความร่วมมือกับการก่อตั้ง ADB ซึ่งเป็นความร่วมมือแบบพหุภาคีนั้น ด้วยเกรงว่าจะส่งผลต่ออำนาจของสหรัฐอเมริกา²¹ แต่สหรัฐอเมริกาค้นมาให้ความสนใจกับการก่อตั้ง ADB อย่างจริงจังเพราะสงครามเวียดนาม²² โดยเชื่อว่าสหรัฐอเมริกาให้งบประมาณสนับสนุนการตั้งธนาคารเพื่อการพัฒนาแล้ว ก็จะทำให้ประเทศต่างๆ ในเอเชียสามารถพึ่งตนเองทางด้านเศรษฐกิจและการทหารได้ ซึ่งจะทำให้ประเทศเหล่านั้นต่อต้านคอมมิวนิสต์²³ อีกทั้งเพื่อเป็นการสนับสนุนปฏิบัติการของสหรัฐอเมริกาที่มีอยู่ในเวียดนามในเวลาดังกล่าว²⁴

นอกจากนี้ผลประโยชน์ที่สหรัฐอเมริกาคาดหวังจากการก่อตั้ง ADB คือ หาก ADB เกิดขึ้นจะก่อให้เกิดการสนับสนุนความร่วมมือทางเศรษฐกิจระดับภูมิภาค ซึ่งจะนำมาซึ่งการรวมตัวกันทางตลาดและเป็นผลดีต่อสินค้าของอเมริกา²⁵

ถึงตอนนี้ เราจะเห็นได้ว่า ADB ได้กลายเป็นเครื่องมือของสหรัฐอเมริกาในการใช้ต่อรองกับคอมมิวนิสต์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และเพื่อสนับสนุนระบบตลาดของตนเอง และโดยจากเป้าหมายที่ต้องการที่จะให้งบประมาณสนับสนุนการก่อตั้ง ADB นี้เอง โดยประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกา ลินดอน จอห์นสัน (Lyndon Johnson) ได้ปรึกษากับ ยูจีน แบลค²⁶ (Eugene Black) ในปี ค.ศ. 1965 และเห็นผลประโยชน์ในการพัฒนาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเห็นความเหมาะสมในการสนับสนุนให้มีการก่อตั้ง ADB โดยพิจารณาว่า ADB จะช่วยเพิ่มการพัฒนาของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้อย่างมาก²⁷ ซึ่งผลประโยชน์จากการพัฒนานี้เองก็จะตอบสนองเป้าหมายของสหรัฐอเมริกาที่ต้องการให้การพัฒนาเป็นเครื่องมือในการต่อต้านคอมมิวนิสต์ที่อาจเข้ามาในภูมิภาคได้ โดยในปี ค.ศ. 1966 หลังจากที่ แบลค กลับจากการประชุมที่ กรุงวอชิงตัน และ กรุงนิวยอร์ก²⁸ กับเจ้าหน้าที่ฝ่ายรัฐบาลเพื่อปรึกษาถึงการสนับสนุนการก่อตั้ง ADB และการที่สหรัฐอเมริกาจะเข้าเป็นสมาชิก

²⁰ Thomas R.H. Havens. 1987. *Fire Across the Sea; the Vietnam War and Japan 1965-1975*. New Jersey: Princeton University Press, p.vii.

²¹ Nitish Dutt. 2001. op. cit, p.242.

²² Nitish Dutt. 2001. Ibid, p.245.

²³ Nitish Dutt. 2001. Ibid, p.245.

²⁴ Stepehn D. Krasner. 1981. "Power Structures and Regional Development Banks". *International Organization* 35 (2): p.317.

²⁵ Nitish Dutt. 1997. "The United State and the Asian Development Bank", *Journal of Contemporary Asia* 27 (1): p.81.

²⁶ ยูจีน แบลค (1989-1992) เคยเป็นประธานของธนาคารโลก (World Bank) ระหว่างปี ค.ศ. 1949-1963.

²⁷ Lyndon B. Johnson. "Statement by the President Following a Meeting With Eugene Black To Discuss Economic Progress in Southeast Asia April 20, 1965". <<http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=26906&st>>.

²⁸ Dennis T. Yasutomo. 1983. *Japan and the Asian Development Bank*. New York: Praeger, p.67.

จอห์นสันจึงได้แต่งตั้งให้ แบลค เป็นที่ปรึกษาส่วนตัวพิเศษให้กับตนเอง ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้²⁹ (Southeast Asian Social and Economic Development) เพื่อวางแผนให้ความช่วยเหลือและพัฒนาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยให้ แบลค เดินทางไปยังประเทศต่างๆ เพื่อประสานความร่วมมือและสนับสนุนให้มีการก่อตั้ง ADB³⁰

หากจะกล่าวสรุปถึงมุมมองหรือบทบาทของสหรัฐอเมริกาในการมีส่วนก่อตั้ง ADB เราจะเห็นว่าสหรัฐอเมริกาคาดหวังให้ ADB กลายเป็นเครื่องมือที่จะช่วยพัฒนาเอเชียให้เอเชียมีความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจ และสามารถอยู่ได้ด้วยตนเอง ซึ่งจะกลายเป็นยุทธวิธีที่สำคัญในการป้องกันคอมมิวนิสต์

จนถึงตอนนี้จะเห็นภาพกว้างเกี่ยวกับมุมมองของทั้งญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกาในการก่อตั้ง ADB มาแล้ว จะเห็นได้ว่าความริเริ่มของการก่อตั้ง ADB นั้นเริ่มมาจากญี่ปุ่น หากเราดูจากประวัติศาสตร์ เราจะพบว่า วาดานาเบ ได้เคยเสนอการก่อตั้ง ADB กับ แบลค ในปี ค.ศ. 1963 แต่ แบลค กล่าวว่าสหรัฐอเมริกายังไม่พร้อมที่จะให้การสนับสนุนการก่อตั้ง³¹ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในช่วงแรกของการก่อตั้งนั้นสหรัฐอเมริกาไม่ได้แสดงความสนใจต่อแนวคิดการก่อตั้ง ADB มาก แต่เมื่อสถานการณ์ในสงครามเวียดนามเริ่ม

ตึงเครียดมากขึ้นส่งผลให้เป้าหมายของสหรัฐอเมริกาที่มีต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นมีมากขึ้นเช่นเดียวกัน และนำไปสู่การแสวงหาเครื่องมือที่ชอบธรรมในการสนับสนุนบทบาทของสหรัฐอเมริกาในการเข้ามาสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการต่อสู้กับคอมมิวนิสต์

ถึงตรงนี้เราจะเห็นได้ว่าสถานการณ์เศรษฐกิจของสหรัฐอเมริกาจนนำไปสู่มาตรการการฟื้นฟูทางเศรษฐกิจทั้งในยุโรปและญี่ปุ่นนั้น แสดงให้เห็นเป้าหมายของสหรัฐอเมริกาที่ต้องการจะกระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมไว้ไม่ให้เสื่อมหายไป นอกจากนั้นองค์การระหว่างประเทศจำพวกธนาคารระหว่างประเทศก็ได้กลายเป็นเครื่องมือหนึ่งในการช่วยสนับสนุนระบบเศรษฐกิจ

เราจะเห็นได้จากบทบาทที่สหรัฐอเมริกามีต่อกับทั้งญี่ปุ่นและ ADB ญี่ปุ่นในฐานะที่เคยเป็นประเทศที่สหรัฐอเมริกาเคยเข้าไปปกครองในช่วงระยะเวลาหนึ่งได้กลายเป็นประเทศที่ถูกมอบหมายให้เป็นหัวหอกในการมีบทบาทในการฟื้นฟูระบบเศรษฐกิจของเอเชีย อีกทั้งนโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่นเองก็มีความพยายามที่จะกลับมามีบทบาทในเวทีการเมืองระหว่างประเทศ ADB จึงกลายเป็นเครื่องมือที่เป็นจุดที่ความต้องการของสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่นมาพบกัน

²⁹ Lyndon B. Johnson. "The President's News Conference of February 26, 1966". <<http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=28103&st>>.

³⁰ Lyndon B. Johnson. "The President's News Conference of July 13, 1965". <<http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=27078&st>>.

³¹ Michael Haas. 1974. "Asian Development Bank". International Organization 28 (2): p.282, Footnote 3.

ผลประโยชน์ญี่ปุ่นใน ADB

ในส่วนที่ผ่านมามีได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่นหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ว่าสหรัฐอเมริกาได้มีบทบาทสำคัญในการทำให้ญี่ปุ่นหันมาสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้

อีกมิติหนึ่งที่ถูกรวบรวมมาพิจารณา คือ ผลประโยชน์ของญี่ปุ่นใน ADB ว่าเมื่อญี่ปุ่นสนับสนุนการก่อตั้ง ADB แล้วส่งผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจต่อญี่ปุ่นอย่างไร การทำความเข้าใจในมิติผลประโยชน์นี้จะช่วยอธิบายข้อเสนอที่ได้กล่าวมาในประเด็นที่ว่า ด้วยระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมนั้น ทำให้เป้าหมายของญี่ปุ่นที่หันมาสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นเป็นไปได้เพื่อใช้ ADB ให้สนับสนุนระบบเศรษฐกิจของตนเอง

หมิง หวัน (Ming Wan) แบ่งการวิเคราะห์ออกเป็นสามช่วง คือ ค.ศ. 1962-1967 ค.ศ. 1967-1986 และตั้งแต่ ค.ศ. 1986 เป็นต้นมา ซึ่งในที่นี้จะขอนำบทวิเคราะห์ของหมิงในวันในช่วงที่หนึ่งมากล่าวถึงเท่านั้นเพราะเป็นการอธิบายแรงผลักดันการก่อตั้ง ADB จนถึงเริ่มมีการก่อตั้งอย่างเป็นทางการ

หมิง เสนอว่าในช่วง ค.ศ. 1962-1972 เป็นช่วงที่ญี่ปุ่นมีความพยายามที่จะก่อตั้งธนาคารของตัวเอง (its “own” bank) เพราะรู้สึกว่าการโลก

(World Bank) นั้นไม่สามารถตอบสนองผลประโยชน์ของญี่ปุ่นได้ จึงต้องการสร้างธนาคารที่ญี่ปุ่นสามารถมีผลประโยชน์เชิงสถาบันได้ (institutionally advantage)³² หวัน ชี้ว่าญี่ปุ่นประสบความสำเร็จในการก่อตั้ง ADB ขึ้นมาได้ โดยชาวญี่ปุ่นได้รับการแต่งตั้งเป็นคณะกรรมการต่างๆ ใน ADB หลายราย

หมิง วิเคราะห์ว่าในช่วง ค.ศ. 1962-1972 นั้น ญี่ปุ่นมีบทบาทนำ (Active) ใน ADB เพราะญี่ปุ่นต้องการสร้างธนาคารแบบพหุภาคีที่เป็นที่ยอมรับ ต้องการสร้างบทบาทผู้นำในธนาคาร และเพื่อตอบสนองผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการค้าของญี่ปุ่น³³ และเพื่อจะบรรลุเป้าหมายดังกล่าว ญี่ปุ่นได้ให้งบประมาณสนับสนุนเพื่อบรรลุสองเป้าหมายแรก และเพื่อบรรลุเป้าหมายที่สาม ADB ให้เงินกู้ (loan) กับประเทศอินโดนีเซีย ไทย มาเลเซีย เกาหลีใต้ และฟิลิปปินส์ ซึ่งประเทศเหล่านี้เป็นประเทศที่มีความสัมพันธ์ทางการค้ากับญี่ปุ่นอย่างแนบแน่น³⁴ อีกทั้งบริษัทญี่ปุ่นยังได้รับสัมปทานใน ADB กว่าร้อยละ 41.67³⁵ (ดูตารางที่ 1) นอกจากนี้ในช่วงการหาเจ้าหน้าที่ของ ADB วาดานาเบได้ใช้เจ้าหน้าที่ของกระทรวงการคลังของญี่ปุ่นเข้ามาทำงานใน ADB ซึ่งแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่าง ADB และกระทรวงการคลังของญี่ปุ่น

³² Ming Wan. 1995. “Japan and the Asian Development Bank”. Pacific Affairs 68 (4): p.511.

³³ Ming Wan. 1995. Ibid, p.512.

³⁴ Ming Wan. 1995. Ibid, p.514.

³⁵ Ming Wan. 1995. Ibid, p.514.

ตารางที่ 1: สัมปทาน (Procurements) และการให้คำปรึกษา (Consultancy) ใน ADB

(ข้อมูลบางประเทศ)

	1967-1976		1977-1986		1987-1993	
	สัมปทาน (%)	การให้คำปรึกษา (%)	สัมปทาน (%)	การให้คำปรึกษา (%)	สัมปทาน (%)	การให้คำปรึกษา (%)
ประเทศพัฒนาแล้ว	78.87	93.63	51.67	79.79	36.35	65.90
ญี่ปุ่น	41.67	11.44	23.65	13.41	10.84	6.01
สหรัฐอเมริกา	6.27	31.13	7.66	19.55	6.50	10.58
เยอรมนี	8.87	14.00	4.89	3.49	5.04	6.16
ฝรั่งเศส	3.11	4.25	1.80	2.85	1.76	4.44
อังกฤษ	4.57	3.38	3.07	14.31	1.81	12.47
ประเทศกำลังพัฒนา	21.13	6.37	48.33	20.21	63.65	34.10
อินโดนีเซีย	0.00	0.00	5.93	7.09	14.47	18.02
ปากีสถาน	0.01	0.00	1.95	0.18	7.30	4.53
เกาหลีใต้	8.93	1.46	13.32	3.40	6.39	1.71
อินเดีย	2.00	2.84	2.52	3.2	26.18	1.02
มูลค่ารวม (ล้านดอลลาร์สหรัฐ)	1,412.65	93.27	7,454.33	482.83	16,510.30	802.43

ที่มา: Ming Wan. 1995. Ibid, p.515 - อ้างจาก ADB Annual Report 1993, p.190.

ตารางที่ 2: สิทธิในการโหวต (Voting Powers) และการให้งบประมาณอุดหนุน (Contribution) ADB ของประเทศสำคัญ

	สิทธิ ในการ โหวต	การให้ งบประมาณ อุดหนุน	สิทธิ ในการ โหวต	การให้ งบประมาณ อุดหนุน	สิทธิ ในการ โหวต	การให้ งบประมาณ อุดหนุน	สิทธิ ในการ โหวต	การให้ งบประมาณ อุดหนุน
ประเทศสมาชิก								
	จนกระทั่งสิ้นปี ค.ศ. 1972		จนกระทั่งสิ้นปี ค.ศ. 1981		จนกระทั่งสิ้นปี ค.ศ. 1986		จนกระทั่งสิ้นปี ค.ศ. 1993	
ญี่ปุ่น	20.2	30.4	13.6	35.5	12.5	41.9	13.5	50.0
สหรัฐอเมริกา	8.4	11.3	13.2	19.3	12.4	16.0	13.1	12.7
ยุโรป	15.0	14.2	17.3	20.9	17.6	21.5	17.8	21.2
ประเทศพัฒนาแล้วอื่นๆ	14.7	16.0	13.5	12.9	12.4	10.7	11.7	10.1
ประเทศกำลังพัฒนา	41.7	28.1	42.4	11.4	45.1	10.0	43.9	6.0
ปริมาณรวมทั้งหมด (ล้านดอลลาร์สหรัฐ)	972.2		5,359.9		9,864.4		18,244.1	

ที่มา: Ming Wan. 1995. Ibid, p.513 - อ้างจาก ADB Annual Report ปีต่างๆ

การก่อตั้ง ADB นั้นไม่เพียงแต่นำไปสู่ผลที่ทำให้ญี่ปุ่นได้แสดงบทบาทนำในการเป็นประเทศผู้ให้ และมีบทบาททางการเมืองหลังสงครามโลกครั้งที่สองอย่างดีขึ้นเป็นลำดับ หากแต่นำไปสู่ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและการมีอำนาจในการใช้ ADB เป็นเครื่องมือเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจด้วยเช่นเดียวกัน โดยดูได้จากตารางสองตาราง

จากตารางที่ 2 แสดงให้เห็นว่าญี่ปุ่นเป็นผู้ให้งบประมาณสนับสนุน ADB เป็นปริมาณมากที่สุดและมีสิทธิในการโหวตมากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศต่างๆ และจากตารางที่ 1 แสดงให้เห็นว่าญี่ปุ่นเองได้รับสัมปทานมากที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศต่างๆ แต่เมื่อเปรียบเทียบสองตารางแล้วจะพบว่า แม้ญี่ปุ่นจะให้งบประมาณสนับสนุน ADB มากขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่การได้รับสัมปทานของญี่ปุ่นก็กลับลดลงอย่างต่อเนื่องเช่นเดียวกัน ซึ่งขัดกับความเข้าใจที่ว่า หากญี่ปุ่นเป็นผู้ให้งบประมาณมากขึ้นอย่างต่อเนื่องก็ควรจะได้รับการสัมปทานและมีสิทธิในการโหวตมากขึ้น ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบแล้วจะพบว่า สัมปทานไม่ได้มากขึ้น แต่กลับลดลงอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่สิทธิในการโหวตก็ไม่ได้มากขึ้น แต่มีการปรับขึ้นลงเล็กน้อย

หวั่น วิเคราะห์ของบทบาทของญี่ปุ่นใน ADB โดยตั้งประเด็นที่สำคัญว่า จากข้อมูลที่มีนั้น แม้จะพบว่าญี่ปุ่นเริ่มให้งบประมาณสนับสนุน ADB มากขึ้นเรื่อยๆ แต่สิทธิในการโหวตกลับไม่แน่นอน และการได้รับสัมปทานก็ลดลงเรื่อยๆ แม้ หวั่น จะเสนอว่าจากความไม่เป็นไปตามตรรกะที่เมืองญี่ปุ่นให้งบประมาณสนับสนุนมากขึ้นเรื่อยๆ นั้น ทั้งๆ ที่ญี่ปุ่นควรจะแสวงหาผลประโยชน์จากการได้รับสัมปทานมากขึ้นด้วย แต่ในความเป็นจริงนั้นไม่ใช่ แต่สิ่งที่เราสามารถเห็นได้ คือ จากข้อมูลของ หวั่น เอง ญี่ปุ่นก็ยังเป็นประเทศที่ได้รับสัมปทานเป็นอันดับที่หนึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับประเทศต่างๆ

การทำความเข้าใจการเกิดขึ้นของ ADB และผลประโยชน์ที่ญี่ปุ่นได้รับหลังการเกิดขึ้นของ ADB สะท้อนเป้าหมายของ ADB ทั้งในลักษณะที่ ADB ช่วยสนับสนุนบทบาทของญี่ปุ่นในเวทีระหว่างประเทศ และเป็นองค์การที่เกิดขึ้นผ่านความสัมพันธ์ระหว่างสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่นในบริบททางการเมืองที่ระบบทุนนิยมพยายามดำรงตัวให้อยู่รอด

สรุป

โครงสร้างการเมืองโลกหลังสงครามโลกครั้งที่สองที่สหรัฐอเมริกาพยายามคงไว้ซึ่งระเบียบเศรษฐกิจที่จะคงการทำงานของทุนนิยมให้สามารถดำเนินการต่อไปได้ สิ่งที่ปรากฏให้เห็นคือบทบาทของสหรัฐอเมริกาในการให้ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจทั้งในพายุยุโรปและเอเชีย ทั้งนี้เพื่อจัดอุปสรรคที่จะขัดขวางการทำงานของทุนนิยม ความร่วมมือแบบพหุภาคีและการกำจัดชาตินิยมจึงเป็นเรื่องที่มีความจำเป็นที่จะต้องทำให้เกิดขึ้น

ญี่ปุ่นซึ่งถูกมอบหมายให้เป็นประเทศที่เป็นผู้นำทุนนิยมในเอเชีย ได้รับการสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกาให้ระบบเศรษฐกิจของญี่ปุ่นสามารถดำเนินต่อไปได้ด้วยการให้การช่วยเหลือเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อให้เอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติและเป็นตลาดให้กับสินค้าของญี่ปุ่น ซึ่งมีความสำคัญต่อการพัฒนาการทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่น

ADB เป็นเครื่องมือหนึ่งในการช่วยเหลือเพื่อพัฒนาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยมีเป้าหมายเพื่อให้แหล่งทรัพยากรธรรมชาติและตลาดในภูมิภาคจะช่วยสนับสนุนระบบเศรษฐกิจของญี่ปุ่นได้เป็นอย่างดี ADB ถูกผลักดันโดยญี่ปุ่น และได้รับการสนับสนุนจากสหรัฐอเมริกา ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเพื่อช่วงต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ที่เป็นอุปสรรคหลักในการเผยแพร่ลัทธิทุนนิยมของสหรัฐอเมริกา

จากที่บทความนี้ได้เสนอมา จะเห็นได้ว่า หากเราเข้าใจ ADB ในแบบลักษณะเดิมที่มองว่า ADB เป็นองค์กรระหว่างประเทศที่เกิดขึ้นมาด้วยการสนับสนุนของญี่ปุ่นโดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาและลดความยากจนในเอเซียนั้น เป็นความคิดที่ผิด เพราะหากดูเป้าหมายที่มีอยู่ในบริบทการเมืองโลกที่แท้จริงแล้ว เราจะพบว่า การเกิดขึ้นของ ADB นั้น เป็นการเกิดขึ้นที่มีเป้าหมายทางเศรษฐกิจและการเมืองของประเทศที่สนับสนุนให้มีการก่อตั้งทั้งญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกา

ดังนั้น หากเราจะเข้าใจการเกิดขึ้นของ ADB จึงต้องเข้าใจ ADB ในบริบทที่เกิดขึ้นว่า ADB มิได้เกิดขึ้นจากความพยายามของญี่ปุ่นในการต้องการเข้ามามีบทบาทในเวทีการเมืองระหว่างประเทศใหม่ อีกครั้งหนึ่งเท่านั้น หากแต่ต้องเข้าใจผ่านบริบททางการเมืองระหว่างประเทศว่า ปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในโครงสร้างโลกในเวลานั้นๆ ส่งผลให้เกิดการก่อตัวของ ADB อย่างไร และ ADB ได้กลายเป็นเครื่องมือช่วยสนับสนุนประเทศใดประเทศหนึ่งเป็นสำคัญกันแน่

การทำความเข้าใจบทบาทของสหรัฐอเมริกา ในฐานะของประเทศศูนย์กลางของทุนนิยมโลกที่มีบทบาทในการวางโครงสร้างโลกและการมีบทบาทในการวางแนวทางของญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง จึงเป็นประเด็นที่รอการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม เพื่อศึกษาต่อไปว่า โดยแท้จริงแล้วบทบาทญี่ปุ่นที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ในประเด็นต่างๆ นั้น เกิดขึ้นเมื่อใดกันแน่ และอะไรเป็นแรงผลักดันให้ญี่ปุ่นมีบทบาทดังกล่าว และจะพัฒนามาสู่ปัจจุบันได้อย่างไร

เอกสารอ้างอิง

- อรุณี อลงกรณ์ศรี. 2518. *บทบาทของธนาคารพัฒนาแห่งเอเซียในการพัฒนาประเทศในภูมิภาคเอเซีย*. วิทยานิพนธ์ รัฐศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- Dennis T. Yasutomo. 1983. *Japan and the Asian Development Bank*. New York: Praeger Publishers.
- Lyndon B. Johnson. "Statement by the President Following a Meeting With Eugene Black To Discuss Economic Progress in Southeast Asia April 20, 1965". <<http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=26906&st>>.
- Lyndon B. Johnson. "The President's News Conference of July 13, 1965". <<http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=27078&st>>.
- Lyndon B. Johnson. "The President's News Conference of February 26, 1966". <<http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=28103&st>>.
- Michael Haas. 1974. "Asian Development Bank". *International Organization* 28 (2).
- Ming Wan. 1995. "Japan and the Asian Development Bank". *Pacific Affairs* 68 (4).
- Nitish Dutt. 1997. "The United State and the Asian Development Bank", *Journal of Contemporary Asia* 27 (1).

Nitish Dutt. 2001. “*The US and the Asian Development Bank: Origins, Structure and Lending Operations*”, **Journal of Contemporary Asia** 31 (2).

Stepehn D. Krasner. 1981. “*Power Structures and Regional Development Banks*”. **International Organization** 35 (2).

Thomas R.H. Havens. 1987. **Fire Across the Sea; the Vietnam War and Japan 1965–1975**. New Jersey: Princeton University Press.

Human Development as Social Capital for Community Development: A Chronology Study of Rural Community Development in Oita Prefecture, Japan

Puntita Tanwattana*

Doctoral Student, Graduate School of Policy Science, Ritsumeikan University, Japan

Abstract

This paper describes the Chronology of Rural Community Development in Oita Case Study. Case villages applied a concept and knowledge from One Village One Product (OVOP) movement in Oita Prefecture, Japan. The chronology can be a good instrument for mutual understanding between generations to keep moving forward and can be a tool for human development in generation transferring. The objective of this study is to find a model and to explain a meaning of human development as social capital for community development with the focus on the young generation movement. The methodology of this study is a documentary review conducted as a chronology study along with a field survey includes observation. This study consists of secondary data and interviews with key persons including; community leaders, the ex-governor, NPOs and local people of Oyama Town, Yufuin Town and Ajimu Town in Oita Prefecture, Japan.

This paper discusses a chronology study which shows human development by transferring experience, knowledge and lessons (which can be referred to as “heritage”) to the young generation through social capital in community development. The chronology describes development experiences of community development in Oyama town, Yufuin town and Ajimu town in Oita prefecture, Japan. The chronology study in this paper is a series of descriptions of community movements which are explained through a timeline; past, starting point, changing point, success point, continuity point, the present condition and future movements.

* Author Respondent E-mail: pun-puntita@hotmail.com

The result of this study is a model of generation transferring; human development through social capital of community development. From three cases studies, a capacity building of human resource was driven by community activities; social capital started to move along with community movement. The model explains a phenomenon of generation transferring on human development process. Its young generation movements in the continuity process which is main purposes of human development in the community. Movements of the young generation can regenerate social capital movement in community development.

Keywords: Rural Community Development, Human Development, Social Capital, Chronology, Generation, One Village One Product and Oita prefecture.

1. Introduction

More than 30 years ago, from the beginning of the development period in Oita prefecture, rural communities there had gained a lot of experience, knowledge and lessons (which can be referred to as “heritage”) as a fundamental process of development. Chronology can explain the history and phenomena of development. A community can realize through the lessons, knowledge and experience handed down from previous generations, which is a fruit of development from the past, while utilizing them as a capital for future development. This paper describes the Chronology of Rural Community Development in Oita Case Study. The chronology study in this paper is a series of descriptions of community movements which are explained through a timeline; past, starting point, changing point, success point, continuity point, present condition and future movement. A description of community development through a timeline can illustrate the whole movement of a community such as new generation movement, human development, local resource management, concept and paradigm of development, networking and organization, learning and skill development, productivity etc.

2. The statement of the problem

Nowadays, young generations in community who will take important role in continuity of community development process

are still need to realize and learn from the past. How to encourage young generation realize their role is a task for communities. Chronology can be a good instrument for mutual understanding between generations to continue and keep moving forward and can be a tool for human development in generation transferring. However, future movements of new generation will be different from the past because they continue a process through the heritages and social capital. Therefore, it challenges to find a model of generation transferring which can lead communities to new paradigms of development in future. This paper discusses a chronology study and shows a model of human development in the young generation transferring as a social capital for community development.

3. Methodology

The objective of this study is to find a model and to explain a meaning of human development as social capital for community development with the focus on the young generation movement. The methodology of this study is a documentary review conducted as a chronology study along with a field survey includes observation. This study consists of secondary data and interviews with key persons including; community leaders, the ex-governor, NPOs and local people of Oyama Town, Yufuin Town and Ajimu Town in Oita Prefecture, Japan.

4. Literature Review

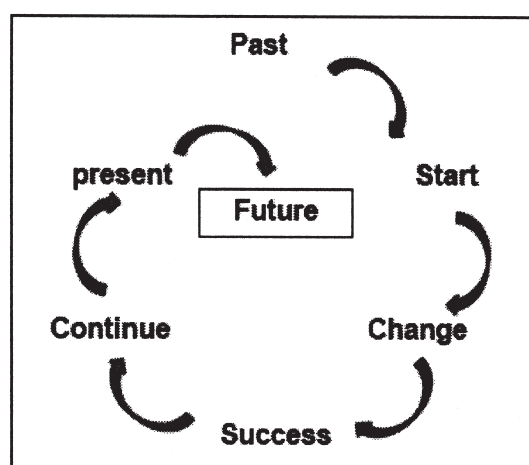
4.1 Chronology Study

In the new programme of study for history the definition of the concept of chronology has been broadened. The importance of chronology is made explicit through the programme of study for history. Learners are encouraged to develop a chronological overview that enables them to make connections within and across different periods and societies. These concepts are big ideas to help learners understand how historians work and how historical knowledge and understanding is constructed and created. (Joanne, 2008) The concept of chronology has an essential place in the development of a pupil's historical understanding. Without a concept of time there can be no real understanding of change, development, continuity, progression and regression. The concept identifies the requirement for pupils to be able to place events in their broader historical context. If historical concepts allow pupils to understand how to analyze history, the key processes provide pupils with the technical skills to demonstrate and explain their understanding. In this way chronology is necessary for communicating about the past and equips pupils with the language,

sequencing and organizational tools necessary to progress as historians. (Pat, 2009)

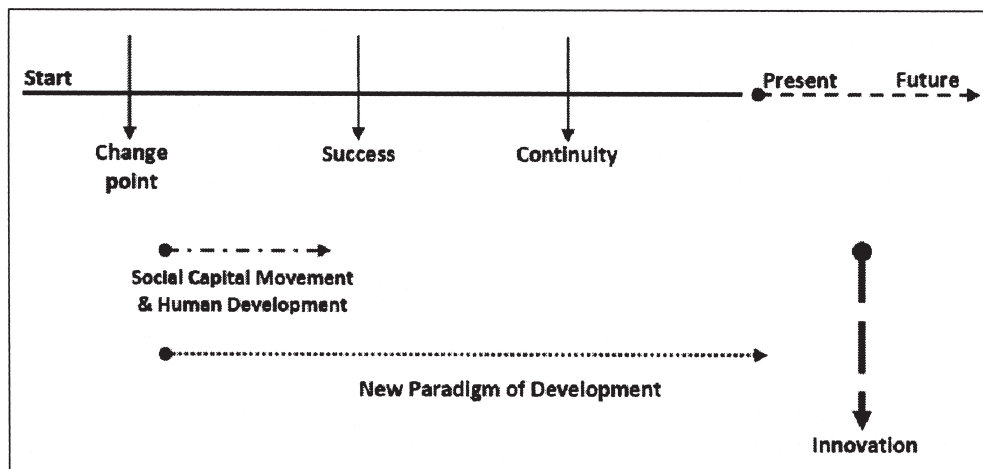
Chronology is a chronicle or arrangement of events in their order of occurrence in time, such as a timeline. It is also the determination of the actual temporal sequence of past events. This paper uses chronology as a tool for studying a history of community development. The young generation in a community can realize their own history and heritage through chronology. This paper explains chronologies of rural community development through 7 periods of development: (1) Past (2) Starting Point (3) Changing Point (4) Success Point (5) Continuity Point (6) Present Condition and (7) Future Movement as in Figure 1: Conceptual Framework of Chronology Study.

Figure 1: Conceptual Framework of Chronology Study

Source: by Author

Figure 2: Conceptual Model of Chronology Study in Community Development

Source: by Author

Figure 2 shows Conceptual Model of Chronology Study in Community Development, which explains the important role of human development and social capital in the community development process from changing point to success point. It can stimulate a new paradigm of development which leads to innovation for the future of community development.

4.2 Community Development

This paper focuses on rural community development in Oita prefecture, which is the birth place of the One Village One Product (OVOP) movement in Japan. The meaning of community in this paper is a group that is organized around common values and social cohesion within a shared geographical location, generally

in social units. Community development in Oita seeks to build local skills and the capacity to plan, design, control, manage, and evaluate initiatives aimed at community sustainability. Community development creates long-term solutions and focuses more on development and less on growth. (Ontario Library Service-North, 2007) Community development is a collaborative, facilitative process undertaken by people (community, institutions, or academic stakeholders) who share a common purpose of building capacity to have a positive impact on quality of life. (University of Saskatchewan, 2009) The development approach in the Oita case study is community based development, which is a form of development that takes place within the community, emphasizes maximum participation of community members in its

design and implementation, is ongoing, meets real needs, and is basically self-reliant.

In general, rural community development encompasses a range of approaches and activities that aim to improve the welfare and livelihoods of people living in rural areas. It is important in developing countries where a large part of the population is engaged in farming. Consequently, a range of community development methods have been created and used by organizations involved in international development. Most of these efforts to promote rural community development are led by 'experts' from outside the community, such as government officials, staff of non-governmental organizations and foreign advisers. This has led to a long debate about the issue of participation, in which questions have been raised about the sustainability of these efforts and the extent to which rural people are or are not being empowered to make decisions for themselves. Rural community development builds the five capitals of a community - physical, financial, human, social and environmental. It is through participation in their community that people rethink problems and expand contacts and networks, building social capital. They learn new skills, building human capital. They develop new economic options, building physical and financial capital. They also can improve their environment. (Jim, 2009)

4.3 One Village One Product (OVOP)

The OVOP movement is becoming one of the most popular terms in Asia regarding community development and local industrial promotion. It has been conducted under the current globalization trend in the area as an alternative economic development path. This movement started in the Oita prefecture in 1979 as a unique model of regional revitalization policy under the leadership of Governor Hiramatsu. Since then it has been widely adopted by many local governments in Japan to promote local industries, particularly in the agricultural based products. Its concept has also been disseminated to Asian countries. Although Asian countries have engaged in the vigorous policy accelerating industrialization, the policies have revealed many problems at the same time, such as the income gap between urban and rural people, depopulation problems, congestion of big cities, environmental issues, and others. The OVOP wanted to partly answer these problems, especially to prevent economic deterioration of local communities. (Oita Prefectural Government, 2009)

In the 1960s and 70s, the GDP of Oita prefecture was at the bottom in the whole of Kyushu and the mountainous rural regions were isolated and suffered a depopulation phenomena and their indigenous industries were stagnated with little hope. Under these conditions the OVOP movement was started.

Eventually the movement brought a certain clustering light to the local communities to be able to tackle these difficult conditions. It suggested the local people to explore potential resources with their own wisdom and efforts. Even if the way was not so smooth in the initial times, finally the movement was able to inspire the people to develop indigenous industries using their own local resources. It has been propagated by showing the model of successful cases under the strong guidance of local administration through disseminating enlightening messages, such as strategic marketing, innovative thinking and nurturing of local leaders.

The principle of “One Village One Product” seems simple, but is signified by the understandable terminology and clear message even to the non-educated local residents. “One unit area should have at least One product, and you can do it if you have guts”, literally means, “One Community creates One marketable Product” with identical brand by using its own resources, and brushes up the product, upgrades the value, establishes the brand, and merchandises in the global markets. Through this series of efforts the local people could recover their pride, be confident to live with self-esteem, and revitalize their social and economic life.

However, the implementation and settling movement is not so easy has to completely change. The people’s mindset, which has been enclosed in the small community

and has never been familiar with business and commercial matters, this requires continuous efforts by local leaders and administrations. Only good leadership makes it possible and good administration might lead the movement. In the case of Oita, the combination of these factors was superb, and it brought successful results of development of local industries and people’s welfare. This process had a big impact on other regions in Japan, as well as Asian local communities, because these areas were suffering similar conditions of depopulation, backwardness, heavy dependence on the economic center, and so on. (Oita OVOP International Exchange Promotion Committee, 2009)

4.4 Human Development

Human resources are a term used to refer to how people are managed by organizations. The field has moved from a traditionally administrative function to a strategic one that recognizes the link between talented and engaged people and organizational success. Human Resource Development (HRD) is the frameworks for helping people develop their personal and organizational skills, knowledge, and abilities. It includes such opportunities as training, career development, performance management and development, coaching, mentoring, succession planning, key person identification, tuition assistance, and organization development.

Human Development is about creating an environment in which people can develop their full potential and lead productive, creative lives in accordance with their needs and interests, thus bringing the focus back onto people. The most basic capabilities for human development are to lead long and healthy lives, to be knowledgeable, to have access to the resources and social services, needed for a decent standard of living and to be able to participate in the life of the community. (Wikipedia, free encyclopedia, 2009)

Human Development in this paper is a framework for enhancement of human capital within a community. Human Development is a combination of training and education which ensures the continual improvement and growth of the community's human resourcefulness. Human Development is not a defined object, but a series of organized processes with a specific learning objective. Human Development in Oita involved group training, vocational courses, people's mindset, nurturing of local leaders, etc. The desired outcome is to develop the individual's performance and human capacity building.

4.5 Social Capital

Social capital can be defined as norms of reciprocity, networks of civic engagement and trust that can improve the efficiency of society by facilitating coordi-

nated actions. Social capital in Community Based Development is participating in social and civic activities, such as community group meetings, child care arrangements with neighbors, neighborhood watch schemes and voting; all work to produce a resource called social capital. (Putnam, 1993)

Two main types of social capital have been identified: bridging social capital and bonding social capital. Bridging social capital "brings together people or groups who previously did not know each other", whilst bonding social capital on the other hand "brings closer together people who already know each other". Thus, bonding social capital may be described as "a kind of sociological superglue" whilst bridging social capital constitutes "a sociological" or lubricant (Putnam, 2000). In the context of a small rural community, where nearly all members know each other at least to some degree, bonding social capital would involve relationships/networks between members of the community, whereas bridging social capital is the relationships and networks connecting members of the community (organizations and individuals) on with entities outside its borders.

Coleman had elaborated his definition of social capital to identify the contribution of social capital to the development of human capital. He was concerned less with evaluating the relative merits of social capital and human capital than with distinguishing

between them and exploring their interconnection. Moreover, (Coleman, 1988) proposed three forms of social capital: obligations and expectations, information channels, and social norms. Focusing on the relationships within the family, he suggested that social capital must complement human capital in the analysis of parental influence on the development. Social capital in his study was conceptualized as an independent variable to predict human capital.

In general, the term social capital is a way of conceptualizing the intangible resources of community, shared values, and trust on which we draw in daily life. The central idea of social capital is that social networks and relationships are a valuable asset for individuals and communities linked with economic performance. The first conceptualization of social capital emphasizes the resources embedded in social relations. The second conceptualization emphasizes locations in a network or network characteristics. The general proposition is that social capital enhances the likelihood of instrumental returns, such as better jobs, earlier promotion, higher earning, or bonuses, and expressive returns, such as better mental health. However, it is important to acknowledge that the two types of social capital are difficult to distinguish and it should be conceptualized as a scale of more or less (bridging versus bonding) rather than as either-or categories into which social networks can be neatly divided (Putnam, 2000).

The Social Capital movement that led rural community development in Oita case studies included both bridging social capital and bonding social capital. It can be characterized by human development and community capacity building which stimulate innovative approach of development. For instance, knowledge creation and sharing contribute to increased ability of the community to be successful in local resource development as OVOP products.

5. Oita Case Study

This study conducts 3 case studies in Oita prefecture, Japan: (1) Oyama Town (2) Yufuin Town and (3) Ajimu Town.

5.1 Oyama Town

Oyama is a small rural community located in Oita Prefecture in Japan. The hamlet is located along the banks of the Oyama River and is surrounded on all sides by cedar-forested mountains. This village (now is town) is nestled in a mountainous region far from the urban centers of the prefecture. This is a beautiful village nestled in mountains 100 to 500 meters high with very little open country. Three quarters of the area is covered in mountain-forest, whereas half the remaining area is covered with orchards for plums, chestnuts, prunes, grapes, and pears.

Oyama launched a new town plan nearly 45 years ago. “Plants Plums and Chestnuts and Win a Trip to Hawaii or NPC

Project” is the Oyama vision of development. The project, inaugurated in 1961, aspired to find “a comfortable income” that was “nurtured within wholesome human relationships” where people could “enjoy an affluent living environment”. These concepts developed from the ultimate goal of the town-planning project, which was to discover happiness and fulfillment for each and every villager. In 1961, community leader Harumi Yahata introduced the first NPC (New Plum and Chestnuts) campaign, which was subsequently followed by the introduction of two more NPC campaigns, in an effort to improve and enrich the then “materialistically and emotionally impoverished” existence of Oyama’s people.

The so called NPC Movement, promoted the production of plums and chestnuts to take advantage of the village’s geographical characteristics. This movement was eventually in direct contrast to the national agricultural policy of the post-war period when the increase of food supply was the national agenda and national government vigorously encouraged the production of rice above any other agricultural products. But Oyama people definitely determined to grow other products on their own initiative, even if it was against the national policy and they lost the chance to get subsidies from central government. Under the leadership of Harumi Yahata a number of development strategies and activities were pursued, including switching from farming rice to producing plums

and chestnuts and later on also introducing “enoki” mushroom production. “Oyama Yuusen Housou” (Oyama priority cable radio), “Ohayou” (Good Morning) Softball, and an overseas sister city relationship are three examples out of a number of social capital building strategies that were introduced to Oyama-machi between 1950-1970 Stenning & Miyoshi (2008).

At first the challenge had been quite severe because they didn’t have any experience except their spiritual braveness. However, their direction was right. Gradually the productivity went up and their commercial activities were expanded by putting well-thought quality keeping and their own value added efforts into the process of changing consuming pattern of foods. A so-called “1.5 th sector industry” (not only producing raw products but processing them to the marketable one) for the promotion of agriculture was created by this particular small community, led by its younger members.

The village then moved NPC into its second stage, setting their goal to the more humanitarian level which contrasted with the initial main target which was an income raising only. Incorporating human resource development initiatives and subsequently ‘third stage NPC’ tackled the issue of improving the living environment and lifestyle conditions for local residents. Oyama’s efforts are particularly noteworthy in that they were initiated within the local community itself,

and led and developed by local people with a broad global outlook and vision.

In addition, the Oyama movement provided for the cultivation of human resources with the creativity and energy to lead the next stages of the movement, and ultimately led to an improvement in living conditions and a general revitalization of the community. Similar movements soon appeared in other parts of Oita prefecture. The model provided by Oyama, one of community revitalization for areas with little or no significant industry and far from the major population centers such as Tokyo and Osaka, was refined into a prefecture-wide policy of industrial rejuvenation by Morihiko Hiramatsu, the Governor of Oita Prefecture at the time. Hiramatsu provided the principal ideological force behind the movement, empowering local citizens and defining bureaucracy's role as one of providing support for community initiative. Hiramatsu emphasized that actual implementation and development of the movement was to be led not by him, but by local people at ground level. Oyama is the birthplace of the One Village One Product Project; Mr. Hiramatsu advocated the "One Village, One Product" project in 1979. Oyama was one of the archetypes of the acclaimed One Village, One Product (OVOP) movement.

The concepts of OVOP (1) 'think globally, act locally' (2) 'autonomy, initiative and creativity' and (3) 'people first', which had appeared in a primitive form in Oyama,

subsequently became the core principles of the 'OVOP' movement. Goods should be produced with a view not just to the local arena, but with national and international standards in mind; activities should be directed and implemented by local citizens themselves; the movement must place priority on nurturing forward-thinking individuals to inspire and lead the movement into the future; government and bureaucracy should provide only peripheral support. These ideals made the 'OVOP' movement more than just a project for producing and promoting local specialty goods; it was, in fact, a comprehensive movement for community regeneration.

5.2 Yufuin Town

Yufuin is a district of the city of Yufu, Oita prefecture, Japan. Yufuin was a town located in Oita District until 2005, when Yufuin was merged with the towns of Hasama and Shonai, all from Oita District, to form the new city of Yufu. Yufuin is located in a green valley beneath the spectacular Mount Yufuin. A short walk from the town centre is a mix of paddy fields, housing and market with a few temples. As of 2003, the town had an estimated population of 11,342 and density of 88.77 persons per km². The total area was 127.77 km².

This town promotes regional development through tourism maintaining its beautiful townscape and culture. Avoiding large-scale development, it attracts many

tourists by providing them with the feeling of “relaxation” in the pastoral environment, and also with unique cultural events created by local people. Before the tourism promotion drive in Yufuin, Yufuin was a small rustic hot spring area which was totally overshadowed by neighboring Beppu, a major hot spring resort and entertainment area. The catchword of community development in Yufuin was: “Let’s not become a little Beppu. Let’s not become an entertainment-oriented hot spring resort.”

The starting point of Yufuin residents were when the construction of a golf course in the Inosedo swamp, which spread from Yufuin Town to neighboring Beppu City, was proposed. A movement against the golf course construction was launched to “Protect these beautiful flowers” The movement focused on the environmental issue of the protection of precious vegetation in the Inosedo swamp. A questionnaire-based awareness strategy named “Questionnaire to 100 Local Dignitaries” proved successful. Subsequently, the association for protecting the nature of Yufuin was established under the Yufuin Hot spring Tourism Association. The association for Giving Thought to Tomorrow’s Yufuin, which was geared toward debating the nature and landscape of Yufuin as a community-wide issue, was launched.

The changing point of Yufuin development came when three community

development leader left for Badenweiler, a German tourist town for study tour. They gained a lot of knowledge, experience and inspiration. Back then, community development leaders adopted “environmentally-friendly healing community development -a health and relaxation-oriented hot spring resort” as the guiding principle of community development. Then, Yufuin launched a lot of activities. In 1972, the association for Giving Thought to Tomorrow’s Yufuin launched the One Cow Ranch Movement to help sustain local animal husbandry, which protected Yufuin’s green field. In 1975, Yufuin established activities to promote tourism such as Horse-drawn cabs, Barbecue and shouting Contest and the first Yufuin Music Festival. A “Concert under the stars” was held. This later developed into the Yufuin Music Festival. In 1976, the first Yufuin Film Festival was held.

As a success point of Yufuin in 1979, Governor Hiramatsu of Oita Prefecture proposed the one Village One Product Movement, praised community development in Yufuin as a model of the movement. The Yufuin Hot Spring Tourism Association received the Outstanding Contribution to the One Village One Product Movement Award in recognition of its activities relating to the One Cow Ranch Movement. (Asia-Pacific Economic Cooperation, 2007) Yufuin Onsen has been designated as a Hot Spring Health Resort by Japan’s Ministry of the Environment.

Owing to OVOP, Oita began to be recognized not only in Japan, but also in other parts of the world. More than 10 million tourists flock to Beppu for its hot-springs, while Yufuin town, whose less than ten-thousand people pioneered OVOP, welcomes more than 3.8 million visitors every year. Additionally, countless groups of government officials and specialists from abroad pay frequent field trips in Oita all throughout the year. (Oita OVOP International Exchange Promotion Committee, 2009)

Today, Yufuin is visited by a vast number of tourists (3,884P million in 2004), and particularly popular with women. It's famous for its unique town development centered on the hot spa and be an example of regulations introduced for environmental protection. This effort is expected to give added value to "Yufuin character", maintain local brand value and provide high quality services, by protecting the rustic landscape, scenery and tourism resources of Mount Yufuin.

5.3 Ajimu Town

Ajimu town is located mainly in the Ajimu Basin lying between the central and northwestern parts of Oita prefecture. Most of the area is made up of the farming communities and surrounded by hilly and mountainous areas. The total area is 147.17 km² and the population is 8,034 people. The area has a relatively mild climate with low

rainfall; the average temperature is 14.1 degrees Celsius and the annual precipitation is approximately 1,500 mm. The main industry of this town is agriculture. There are 1,354 farm households with 5,335 farmers. The main economic activities of this town are growing rice and grapes, raising livestock, and growing vegetables and flowers.

The town of Ajimu has been a pioneer in green tourism, which is now promoted on a national scale and a nationwide network is being established in the town. The main interest in Ajimu Town Green Tourism is the farm-home stay program. This program allows tourists or visitors to learn about agriculture and experience rural culture. The main objective of this program is to encourage interaction between urban and rural communities, which is aimed at revitalizing agriculture and the rural community. There are 15 agricultural and farm-home stay programs in Green Tourism Farm in Ajimu Town. Each of the home stay programs has its own specialty or feature of the farm and program. Tourists or visitors can fully enjoy the beautiful rural landscape which freshens their mind. Besides, the visitors can also experience farming activities, such as harvesting and growing grapes, rice, chestnuts, kiwi and many other fruits and vegetables. Farm home stay programs also offer visitors the experience of making Japanese traditional food including udon and soba noodles, tofu, ishigaki mochi, and so on. In addition, there are some home

stay programs which provide traditional toys making programs.

The local government established nonprofit organizations to promote Ajimu Town Green Tourism. The establishment of the organizations aimed to assist farmers in doing their farming activities since many farmers were encountering difficulties in surviving on production only by themselves. This policy emerged due to awareness from the public that the problems which farmers face are not only farmers' problems, but also represent a problem for the whole region. There are two organizations encouraging the green tourism activities in Ajimu. The first is Ajimu Green Tourism Study Group. The objectives of this study group are to protect and develop agriculture, which is the key industry of this town and to strengthen the economic foundation of each farm through economic revitalization. The second is Ajimu Town Green Tourism Promotion Council. The main tasks of this council are to promote green tourism by involving private organizations that disseminate information and carry out activities for promoting green tourism.

The underlying concept of Ajimu Green Tourism is that the leading players are the people who live in the rural community. The real life of the rural community is the main interest of this green tourism, where the visitors can experience what it is like to live in a real rural community. The development or construction of facilities is

unnecessary, because the utilization of the existing local resources is the key asset. Besides, it also leads to the ideal creation of the environmental protection. The Oita Prefecture government significantly loosened the requirement for obtaining a business license in order to increase the number of Ajimu-style farms which can accept visitors. (Kuswidiati, 2008)

5.4 Differences between Case Studies

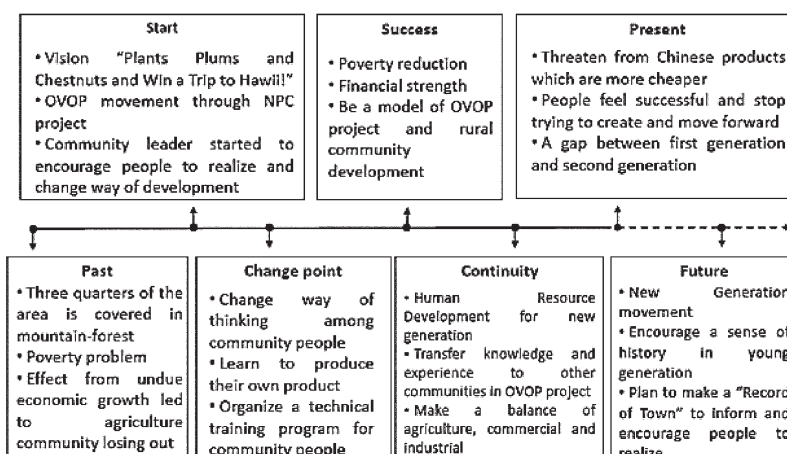
Case studies showed that all 3 towns have propagated The OVOP movement and rural community developments which have become a model of community development in Japan. However, in the details of development there are differences. First is the relationship among members of group or organization; the relationship between members of cooperative of agriculture group in Oyama town (Nokyo) is economic while in Yufuin and Ajimu the relationship is groups of neighborhoods. Second is way of grouping; Oyama launched activities to encourage people-to-people relationships while Yufuin and Ajimu established an association and mutual goal of development. The last difference is the process of human development; Oyama initiated human development after economic development while Yufuin and Ajimu started by launching study trips for learning and inspiration of development.

6. Result

This paper has described a chronology of community development of 3 case studies which represent best practices of the OVOP movement in Oita prefecture, Japan.

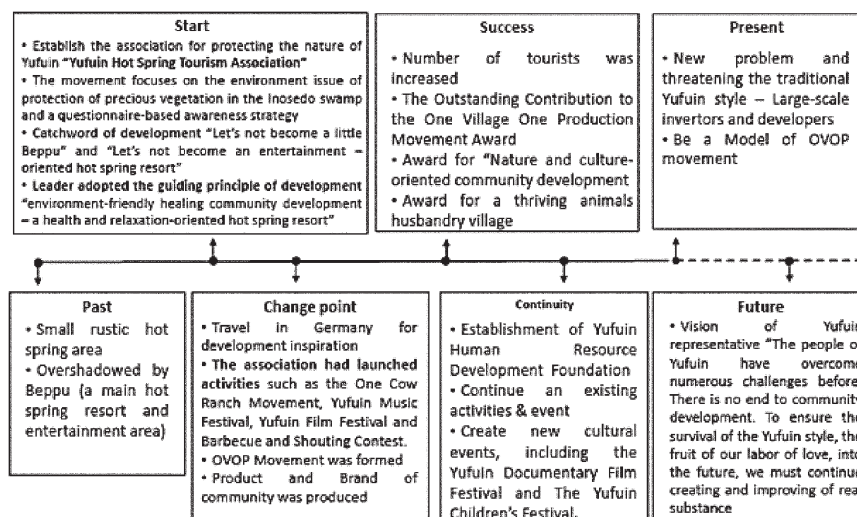
The description of chronology include: (1) Past (2) Starting Point (3) Changing Point (4) Success Point (5) Continuity Point (6) Present Condition and (7) Future movement. Figures 3-5 show chronology of case studies.

Figure 3: Chronology of Oyama Town

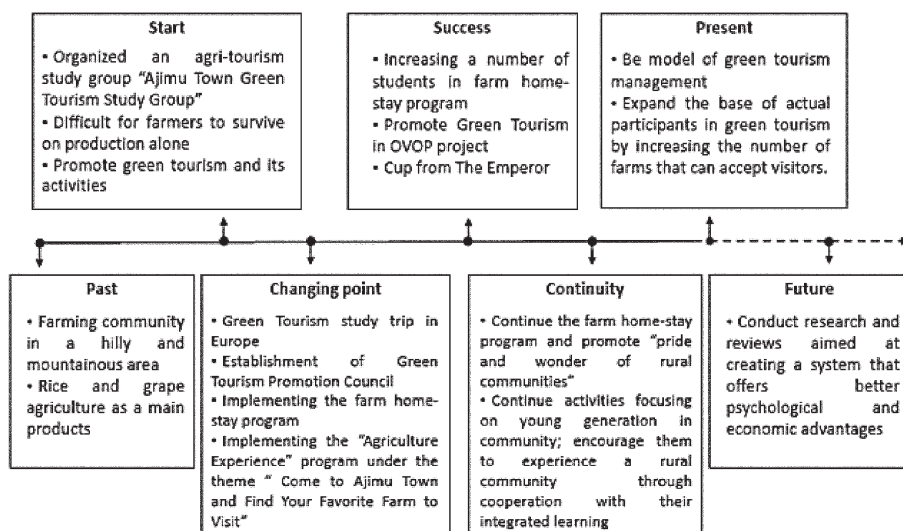
Source: Survey on December, 2009.

Figure 4: Chronology of Yufuin Town

Source: Survey on December, 2009.

Figure 5: Chronology of Ajimu Town

Source: Survey on December, 2009.

6.1 Summary of Oita Chronology Study

(1) **Past** - Before development
Oita was on an agricultural and rural area confronted with poverty and inequality of economic growth between rural and urban areas. When this movement began, Oita had the lowest average personal income rate of any prefecture in the Kyushu area, and was facing a major depopulation problem which was particularly severe among the younger generation.

(2) **Starting Point** - Proceeding of development started by community leader initiative which aims to encourage community members realization and mutual understanding. The community leader launched many activities for grouping, organization and

networking; afterward, members started to do something together for actual practice. Most special starting point is Goal and Vision setting which led community started actively.

(3) **Changing Point** - The Conceptual Framework of this study (Figure 2), points out the roles of Human Development and Social Capital are important in the community development process from the changing point to the success point. An important change of Oita experiences is changing the way of thinking among community members. Human Development and the learning process were fostered and efforts in mind setting, training and mastering skills. For instance, excursion and exchange programs were organized in Europe. Moreover, establishment of a formal status of community

movement as an organization was formulated. In addition, information dissemination is one of the key elements of changing. In the Oyama case study, the community leader used cable radio to communicate with members namely "Oyama Yuusen Housou". The radio was used to announce upcoming community events and activities such as festivals, sporting events, meetings, working bees, classes, and workshops and to report community news, particularly in relation to the progress of the town's development. Thus the radio kept all community members well informed and reminded of communal events and activities at all times and encouraged active participation by every member.

(4) **Success Point** - Success of development can be explained by goal achievement. The success of the OVOP movement is products and brands. The Oita brand label became well known throughout Japan, and local industry experienced strong growth. The number of products registered under the OVOP movement grew from 100 levels to over 300 in the 1990s, and the total value of product shipments increased from 10 billion yen to over 100 billion. A number of entrepreneurship related academies were formed to train future leaders of local industry; there are now over 10 such academies covering a variety of areas. However, Oita citizens didn't gain only economic benefit (higher income and economic revitalization) but social benefit also. They

gained knowledge, experience, skills and more lessons learned. Quality of life was improved and they became a strong community. Moreover, Oita was widely recognized as a successfully developed community with higher socialization and expanded networking. This success attracted much attention both domestically and from abroad. Other areas of Japan, such as Hokkaido, as well as other Asian countries including China, Thailand and Malaysia, commenced moves to implement projects based on Oita's prototype. Today, the prefecture enjoys a high level of exposure throughout Japan, and its model of regional development has become well established overseas as well.

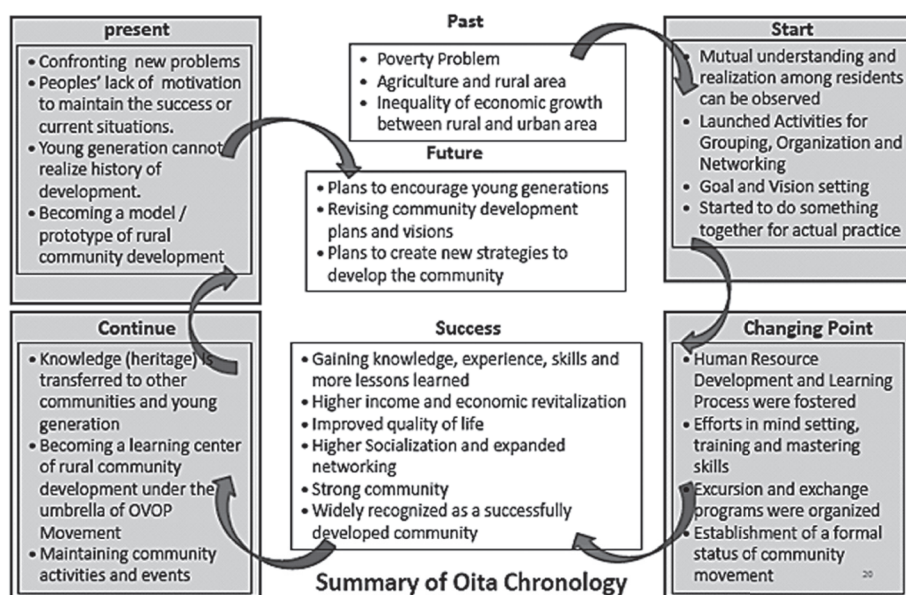
(5) **Continuity Point** - Oita overcame poverty and other problems but still kept moving the development process in other aspects. Nowadays, Oita is on the second step in second generation. The first generation has started to transfer knowledge and experiences, which is a heritage handed down from the past to the second generation. Besides, communities of best practice are continuing as a learning center for other communities, in order to transfer knowledge and experiences of development under an umbrella of the OVOP movement.

(6) **Present Condition** - Nowadays, Oita is a model or prototype of rural community development. However, Oita is confronted with new problems such as peoples' lack of motivation to maintain the success or

current situations, and the young generation cannot realize the history of development. The OVOP movement now requires re-evaluation and examination in the light of new theories of economic development and changing policies relating to regional industrial revitalization.

(7) **Future movement** - Plans for future movement focus on Human development especially new generation movement. Interview results from key persons (Hideo Ogata, December 16, 2009) pointed to 1) plans to encourage young generations 2) revising community development plans and visions and 3) plans to create new strategies to develop the community.

Figure 6: Summary of Oita Chronology

Source: Author

A summary of this chronology points to the importance of Human Development for the new generation. Explanation of chronology study from the present situation

to future plan along with new problems and transferring community's heritage from the first generation to the second generation are main points of further study.

7. Discussion

7.1 Human Development as a Social Capital of community development

This paper emphasized the importance of Human Development as Social Capital for community development because human capital is an important aspect of community capital and social capital. Before starting its community development process, Oita started to encourage community members who are a key resource of development. Capacity building of human development was driven by many activities such as training programs, trips to Europe to learn from a community of best practice, establish learning center, establish a foundation for human development and etc.

At that time, social capital was starting to move along with community movement. The cable radio (Oyama Yuusen Housou) of Oyama town is one example of the social capital movement; it stimulated higher participation of community members in community activities increasing the quantity of opportunities for interaction between community members and therefore building bonding social capital. Thus cable radio effectively became a tool for building social capital in the town. The increased instances of person-to-person interaction resulting from the effective information dissemination of the radio system also led

to increased opportunities for informal, spontaneous knowledge sharing. Stenning & Miyoshi (2008).

Likewise, one more social capital movement in Oyama Town are Ohayou (Good morning) Softball tournaments. They began as a bridging mechanism and later became a bonding social capital building mechanism resulting in both knowledge sharing and creation. The activity contributed to a stronger sense of community, levels of trust, and higher commitment levels in terms of community capacity. The increased interaction among community members spawned a number of endogenously formed community groups and activities. The last social capital movement of Oyama Town, establishing a formal sister city relationship with Megiddo region in Israel, constituted a significant development of bridging social capital and through the yearly training sessions in kibbutzim resulted in both knowledge creation and sharing outcomes. The overseas training also built valuable bonding social capital by strengthening relationships between the trainees, many of whom would become future community leaders. Community capacity developed particularly in terms of being able to critically assess the community's reality, organize, access resources, and act. Young Oyama farmers' kibbutz experiences resulted in the introduction of a number of important new community policy structures.

The fact that the movement offered potential for sustainable social change and improvement is the principal reason for the acclaim it gained in Japan and indeed throughout Asia. The production of regional specialties was the key function, but the real motivating force behind regional development was the people – the intrepid and visionary individuals who led the movement in each community. Led by these people, regional economies achieved a kind of autonomous and organic development, in which community leaders' efforts fostered continuous innovation and pioneered new directions. As former Governor Hiramatsu puts it, the ultimate goal of the OVOP movement is people-based; the term “product” refers not just to physical goods, but to products and capabilities in the human sense; the cultivation of human resources. (Oita OVOP International Exchange Promotion Committee, 2009)

7.2 Model and Phenomena of Generation Transferring in Human Development

This paper discusses a chronology study which showed Human Development in young generation transferring as a Social Capital for community development. From the chronology study; young generation movements in a continuity point are a main purpose of Human Development of Oyama and Yufuin Town. Young generations movement through heritage (knowledge, experience and

skill) handed down from the first generation can be called “Generation Transferring”. Why do communities need the young generation to continue? Even if these three case studies were a best practice of OVOP movement, it does not mean that human development in the community were best practices. Community development in rural areas still needs young human resources to drive for the future and needs new paradigms and innovation to lead the way.

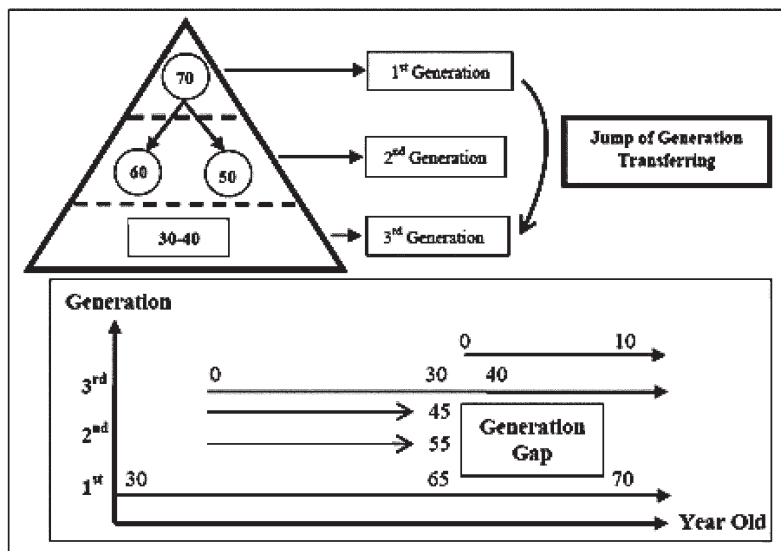
Interview data of Oyama's Community leader reflected a main problem at the present time (1) economic decrease; mushrooms which are the main product of Oyama have declined (2) Gap between generations which effect to continuity of development. (Fujiwara Seizo, February 2, 2010) The model of generation transferring in Oyama Town is “Gap of Generation transferring”; that is, step by step of generation transferring has been stopping; a Gap between 1st generation and 2nd generation. Discontinuity of social movement in Oyama made a gap between generations. The chronology study showed a main purpose of Oyama development is productivity and management of the OVOP movement. (Interview Seizo, Jan 2010) Oyama has a strong network of economic relationship but lacks a human resource network. For this reason, community leaders make hard efforts to encourage the young generation to go outside with community leaders and learn together; that is a way of

heritage transferring. Moreover, they try to make a “Record of the Town” in order to tell the young generation how they can stand in this point. However, it is not enough to solve the problem of generation gap; they need to look back to the relationship among residents in the community and regenerate a social capital in the community. Therefore, Oyama needs to rethink how to regenerate a social capital through the young generation movement.

On the other hand, the model of generation transferring in Yufuin Town is a “Jump of generation transferring” that is 1st generation transfer to 3rd generation. (Seiji Yoneda, February 2, 2010) This model is a kind of generation gap but it’s not a problem in community development of Yufuin. It is a

new direction of generation transferring; they jump from parallel of generation transferring into double step up of generation transferring. Why do they need to jump? Figure 7: Model of Generation Transferring shows an image of three generation. The first generation was close to the second generation. They linked together as the same generation. Transferring from the first generation to the second generation is for short term benefit, while transferring from the first generation to the third generation is for long term benefit. This model can be explained as a father transferring to his son in the scale of a household. Hence, in community scale it is a transferring of the whole social community which is the social capital movement.

Figure 7: Model of Generation Transferring

Source: Author and Interview Data, January, 2010.

Today, Yufuin is preparing for generation transferring by 3rd generation learning, continue the way of thinking and transfer knowledge from 1st to 3rd generation. Yufuin need to reorganize within the community based on human development of the young generation. Movements of the young generation regenerate social capital movement in community development.

8. Conclusion

Human development and social capital were a main purpose of best practice communities to continue and keep moving forward. This study will follow up (1) jumping of generation transferring and human development in 3rd generation of Yufuin, and (2) a generation movement in Oyama and study more about agriculture cooperative (Nokyo) based on membership relationship of Nokyo which is a beginning of social relationship in Oyama. This paper is a part of PhD dissertation which intends to find out an innovation of community development based on Social Capital movement and Human Development through New Paradigm.

References

- Asia-Pacific Economic Cooperation, "Community development in Yufuin-cho. District of Yufu City" APEC/SME Seminar on Support for Local and Cottage Industries, The second APEC "One Village One Product" seminar. <http://www.asiaseed.org/apec2007sme/yufuintown.pdf>, October, 2009.
- Coleman, J. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. The American Journal of Sociology, 94 Supplements, S95-S120.
- Friedmann, J. (1992). Empowerment: The Politics of Alternative Development. Oxford: Blackwell.
- Fujiwara Seizo of Oyama Agricultural Co-operative, February 2, 2010.
- Hiramastu, M. The "One Village, One Product" Movement Spreading throughout the World, 2009.
- Hideo Ogata of Hibiki no Sato, December 16, 2009
- Jim C. "Understanding Community Development" <http://www.communitydevelopment.com.au/Documents/Understanding%20Community%20Development.pdf>, February, 2010.
- Joanne P. "Chronology Understanding" The Historical Association, 2008.
- Kuswidiati W. "A Case Study of Participatory Development in the One Village One Product Movement: Green Tourism in Ajimu Town, Oita, Japan and Agro Tourism in Pasuruan, East Java, Indonesia" Ritsumeikan University, 2008.
- National Curriculum. "Chronology Coherence" http://curriculum.qcda.gov.uk/key-stages-3-and-4/case_studies/cases-studieslibrary/case-studies/Chronological_coherence.aspx February, 2010
- Oita OVOP International Exchange Promotion Committee http://ovop.jp/en/ison_p/seika.html October, 2009.

- Oita Prefectural Government “One Village One Product Movement” <http://www.pref.oita.jp/english/> October, 2009.
- Ontario Library Service-North, “Glossary of Community Development Terms” OLA Super Conference, www.accessola2.com/superconference2007/thurs/311/glossary.doc, 2007.
- Pat H. “Chronology” http://www.history.org.uk/resources/primary_resource_1743_7.html October, 2009.
- Putnam, R. (1993), *Making Democracy Work*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Putnam, R. (2000). *Bowling Alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Stenning N. and Miyoshi K., “Networking, Knowledge and Community Capacity Development1” Ritsumeikan Asia Pacific University, 2008.
- Stenning, N. and Miyoshi K., (forthcoming). *Knowledge and Networking Strategies for Community Capacity Development in Oyama-machi: An Archetype of the OVOP Movement*. OVOP Policy. 1(1).
- University of Saskatchewan, “Community Development Definition” <http://www.usask.ca/rbccommunitydevelopment/definition.htm>, October, 2009.
- Wikipedia, the free encyclopedia http://en.wikipedia.org/wiki/Human_resources October, 2009.
- Yoneda of Yufuin General Office of Tourism, February 2, 2010.

นโยบายความมั่นคงระหว่างประเทศญี่ปุ่นที่เปลี่ยนแปลงไป: ผลต่อความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นและสหประชาชาติ

ผศ.ดร. ไซยสร*

นักวิจัยอิสระ

บทคัดย่อ

สงครามเย็นสิ้นสุดลงพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงด้านนโยบายความมั่นคงระหว่างประเทศของญี่ปุ่นอย่างค่อยเป็นค่อยไป การขยายบทบาทของกองกำลังป้องกันตนเอง การตรากฎหมายที่เพิ่มขอบเขตการปฏิบัติการระหว่างประเทศ มีส่วนเชื่อมโยงกับการดำเนินนโยบายต่อสหประชาชาติของญี่ปุ่น เนื่องด้วยทุกการดำเนินการดังกล่าว ตั้งอยู่บนกรอบพื้นฐานแห่งสหประชาชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การรักษาสันติภาพแห่งสหประชาชาติ

การขยายบทบาทด้านความมั่นคงระหว่างประเทศ ในช่วงเวลาที่สอดคล้องกับการดำเนินนโยบายของรัฐบาลญี่ปุ่นต่อสหประชาชาติ ยกตัวอย่างเช่น ความพยายามในการสมัครเป็นสมาชิกถาวรของคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ รวมถึงการผลักดันในเรื่องของการปฏิรูปสหประชาชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นของการปฏิรูปคณะมนตรีความมั่นคง บ่งบอกถึงเจตนาและความคาดหวังต่อผลที่จะเกิดขึ้นระหว่างญี่ปุ่นและสหประชาชาติ

การให้ความสำคัญกับแนวคิดพหุภาคีนิยม คู่ขนานกับแนวคิดทวิภาคีนิยม สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการค้นหาตัวตน อำนาจ ผลประโยชน์ และเกียรติภูมิในประชาคมโลก ผ่านองค์กรระหว่างประเทศระดับโลกอย่างสหประชาชาติได้อย่างชัดเจน

คำสำคัญ: นโยบายความมั่นคงญี่ปุ่น สหประชาชาติ

*ผู้รับผิดชอบบทความ E-mail: panita41@hotmail.com

The Impacts of Japan's International Security Policy Changes on Japan-UN Relations

Panita Chaisorn

Abstract

In the post-Cold War period, the incrementally changes in Japan's international security policy, such as the expanding role of Self-Defense Forces and the enactment and amendment of the related domestic bills and security treaties providing the opportunity for Self-Defense Forces to play more active role in international community, have the linkage between Japan and the United Nations relations since they have been framed by United Nations' framework, especially by the United Nations' Peace Keeping Operations (UNPKO).

Japan's expanding role toward international security along with Japan's foreign policy implementation toward the United Nations, for example the attempt in seeking for the permanent seat on the United Nations Security Council and the important role in pushing forward United Nation Reform, imply Japan's intention and expectation on the desirable outcome deriving from Japan-United Nations relations.

The emphasis on multilateralism together with bilateralism clearly reflects Japan's attempt in searching for its identity, power, national interest and prestige in world community through the most influential international organization like the United Nations.

Keywords: Japan's security policy, United Nations

บทนำ

นับตั้งแต่พ่ายแพ้สงครามโลกครั้งที่สอง แม้ว่าญี่ปุ่นจะมุ่งเน้นการดำเนินนโยบายทางด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญจนสามารถยกตัวเองขึ้นมาอยู่ในฐานะมหาอำนาจทางเศรษฐกิจของโลกได้ หากแต่การดำเนินนโยบายด้านความมั่นคง โดยเฉพาะความมั่นคงทางการทหารที่ซึ่งถูกจำกัดไว้ตั้งแต่ช่วงสงครามเย็นนั้น ได้มีวิวัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไป นับตั้งแต่สงครามเย็นสิ้นสุด

การเกิดขึ้นของกองกำลังป้องกันตนเองในปี ค.ศ. 1954 ซึ่งพัฒนามาจากตำรวจกองหนุน (ค.ศ. 1950) และกองกำลังรักษาความปลอดภัยแห่งชาติ (ค.ศ. 1952) มีการขยายขอบเขตการทำงานทั้งในแง่ของปฏิบัติการ และอำนาจหน้าที่ตามกรอบกฎหมายและสนธิสัญญาที่เปลี่ยนแปลงไป การคงอยู่ของความเป็นพันธมิตรที่เหนียวแน่นกับสหรัฐอเมริกา ปฏิบัติการตอบโต้ภัยคุกคามในสภาพแวดล้อมระหว่างประเทศ และการขยายบทบาทของกองกำลังป้องกันตนเองในอาณานิคมที่กว้างขวางขึ้นนั้น เป็นข้อพิสูจน์ที่ดีถึงความพยายามในการดำรงไว้ซึ่งการดำเนินนโยบายความมั่นคงระหว่างประเทศที่ดูเหมือนว่าจะถูกให้ความสำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ

การเปลี่ยนแปลงทางนโยบายต่างประเทศด้านความมั่นคงนั้น แน่แน่นอนว่าเป็นไปเพื่อตอบสนองเป้าประสงค์ หรือผลประโยชน์แห่งชาติของญี่ปุ่นในหลากหลายมิติ ทั้งที่เป็นรูปธรรม อย่างผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ และนามธรรม เช่น การเป็นที่ยอมรับอำนาจ ศักดิ์ศรี และเกียรติภูมิแห่งชาติ โดยการดำเนินการต่างๆ เป็นไปในหลากหลายรูปแบบ ทั้งการดำเนินนโยบายฝ่ายเดียว การมีปฏิสัมพันธ์กับประเทศต่างๆ ในระดับทวิภาคี และการดำเนินนโยบายผ่านเวทีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ หรือองค์กรระหว่างประเทศ ในระดับพหุภาคี

สหประชาชาติ เป็นองค์กรระหว่างประเทศที่สำคัญองค์กรหนึ่งซึ่งมีบทบาทในการรักษาสันติภาพและความมั่นคงของโลก ญี่ปุ่น ในฐานะผู้แพ้สงครามและผู้มาทีหลัง (latecomer) ได้เข้าเป็นสมาชิกสหประชาชาติตั้งแต่ปี ค.ศ. 1956 จวบจนถึงปัจจุบัน ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นและสหประชาชาติดูเหมือนจะแนบแน่นขึ้นเรื่อยๆ การดำเนินนโยบายต่างๆ โดยเฉพาะนโยบายด้านความมั่นคงระหว่างประเทศ ถูกวางอยู่ในกรอบของสหประชาชาติเป็นหลัก ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงด้านนโยบายความมั่นคงระหว่างประเทศย่อมมีส่วนเกี่ยวเนื่องกับความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นและสหประชาชาติ ดังจะได้อธิบายต่อไป

บทความนี้ต้องการนำเสนอการเปลี่ยนแปลงด้านนโยบายความมั่นคงระหว่างประเทศของญี่ปุ่น โดยเฉพาะในยุคหลังสงครามเย็น รวมถึงการขยายบทบาทของกองกำลังป้องกันตนเอง และเชื่อมโยงพัฒนาการของนโยบายดังกล่าวกับการดำเนินนโยบายต่อสหประชาชาติ เพื่อชี้ให้เห็นถึงเจตนาหรือความคาดหวังที่ญี่ปุ่นต้องการได้รับจากองค์การระหว่างประเทศระดับโลกอย่างสหประชาชาติ เพื่อตอบสนองผลประโยชน์แห่งชาติของประเทศญี่ปุ่นเอง

อย่างไรก็ตาม ก่อนที่จะพิจารณาถึงการขยายบทบาท หรือการเปลี่ยนแปลงของนโยบายความมั่นคงระหว่างประเทศของญี่ปุ่น การทราบถึงข้อจำกัดทางกฎหมายที่เป็นปัจจัยเหนี่ยวรั้งและส่งผลให้รัฐบาลญี่ปุ่นในสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่สองมีความระมัดระวังในการดำเนินนโยบายความมั่นคงนั้น จะช่วยให้เห็นถึงพัฒนาการทางการทหารของญี่ปุ่นในยุคหลังสงครามเย็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ภาพรวมนโยบายความมั่นคงระหว่างประเทศญี่ปุ่น: จุดอ่อนและข้อจำกัด

ความพ่ายแพ้ในสงครามโลกครั้งที่สอง ความทรงจำอันโหดร้ายจากการทำลายล้างของอาวุธ

นิวเคลียร์ ความหวาดระแวงลัทธิทหารนิยมจากนานาประเทศ และการยึดครองของสหรัฐอเมริกา ส่งผลทำให้ญี่ปุ่นยุติการดำเนินนโยบายทางด้านการทหารและความมั่นคงใดๆ ในยุคสงครามเย็น การพึ่งพิงการคุ้มครองความมั่นคงจากสหรัฐอเมริกา และการยอมรับในการบัพยัญติแห่งรัฐธรรมนูญสันติภาพ ทำให้เป็นจุดอ่อนและข้อจำกัดของการดำเนินนโยบายด้านความมั่นคงระหว่างประเทศของญี่ปุ่นอย่างชัดเจน ดังจะเห็นได้จากมาตรา 9 แห่งรัฐธรรมนูญ ที่ระบุไว้ว่า

โดยที่ปรารถนาอย่างจริงใจต่อสันติภาพระหว่างประเทศ อันมีพื้นฐานมาจากความยุติธรรมและกฎระเบียบ ชาวญี่ปุ่นสละสิทธิการทำสงคราม ในฐานะที่เป็นสิทธิทางอธิปไตยแห่งชาติ และการคุกคามหรือการใช้กำลังเป็นเครื่องมือในการจัดการกับข้อพิพาทระหว่างประเทศ

เพื่อบรรลุเป้าหมายในวรรคข้างต้น จะไม่มีการมีไว้ซึ่งกองกำลังทางบก ทางทะเล และทางอากาศ หรือศักยภาพทางสงครามใดๆ สิทธิของรัฐในภาวะสงครามจะไม่ได้รับการยอมรับ”¹

การตีความมาตรา 9 แห่งรัฐธรรมนูญในเริ่มแรกนั้น คือ การยกเลิกกองทัพและการไม่คงไว้ซึ่งศักยภาพทางการทหารใดๆ ที่จะสามารถเป็นภัยคุกคามต่ออธิปไตยของประเทศใดๆ ได้ กระทั่งสงครามและกระบวนทัพเรืออันเกรียงไกรในสมัยสงครามโลกครั้งที่หนึ่งและสอง ถูกยุบตัวลงพร้อมๆ กับการหายไปของลัทธิทหารนิยมญี่ปุ่น โดยนายพลเอกดักลาส แมกอาร์เทอร์ (Douglas MacArthur) แห่งสหรัฐอเมริกา

นายกรัฐมนตรีภายหลังสงครามโลกครั้งที่สอง อย่างนายโยชิเดะ ชิงเงะรุ (Yoshida Shigeru) ได้ประกาศว่าญี่ปุ่นจะมุ่งพัฒนาประเทศในด้านเศรษฐกิจเพียงด้านเดียว ซึ่งหลักการนี้ได้กลายเป็นลัทธิโยชิเดะที่รัฐบาลญี่ปุ่นในเกือบทุกยุคสมัยยึดถือปฏิบัติกันมาอย่างต่อเนื่อง โดยมีประเด็นเนื้อหา ดังนี้

1) การฟื้นฟูทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่น จะต้องเป็นจุดมุ่งหมายขั้นมูลฐานของประเทศและเพื่อผลประโยชน์ของประเทศ ญี่ปุ่นจะเป็นพันธมิตรกับสหรัฐอเมริกา และอังกฤษ

2) ญี่ปุ่นจะมีอาวุธและกองกำลังทหารขนาดเล็ก และจะหลีกเลี่ยงการเข้าไปมีส่วนพัวพันในปัญหายุทธศาสตร์ระหว่างประเทศ

3) ญี่ปุ่นจะพึ่งพาอาศัยสหรัฐอเมริกา ในการป้องกันประเทศโดยยินยอมให้สหรัฐอเมริกามาตั้งฐานทัพอากาศ เรือ และบกได้ ทั้งนี้เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงในระยะยาวของญี่ปุ่น²

นโยบายต่างประเทศของญี่ปุ่นกลายเป็นลัทธิเศรษฐกิจนิยมยุคใหม่ในช่วงต้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ลึกลง ทางเลือกของนายโยชิเดะได้พิสูจน์ให้เห็นว่าเป็นทางเลือกที่ดีที่เหมาะสมสำหรับญี่ปุ่นที่สุด ในเวลานั้นจากมุมมองทางทหาร พาณิชนิยมเหมาะกับญี่ปุ่นด้วยสาเหตุสองประการคือ ประการแรกคือ การพัฒนาด้านอาวุธนิวเคลียร์นอกจากทำให้ศีลธรรมจรรยาเสื่อมลงแล้ว ยังทำให้ประสิทธิภาพทางทหารเสื่อมลงเช่นกัน ประการที่สองคือการที่ญี่ปุ่นได้รับความคุ้มครองจากกองทัพที่เจ็ดของสหรัฐฯ การ

¹ อิจาอิโกะ โอคาซากิ. *มหาวิทยาลัยและการป้องกันประเทศของญี่ปุ่น*. (กรุงเทพฯ : ศูนย์ญี่ปุ่นศึกษา สถาบันเอเชียตะวันออกศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2535), หน้า 90-91.

² ไชยวัฒน์ คำชู. *นโยบายต่างประเทศญี่ปุ่น: ความต่อเนื่องและความเปลี่ยนแปลง*. (กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549).

สะสมกำลังอาวุธเพื่อป้องกันตนเองก็เป็นเรื่องเกินความจำเป็น³ ลัทธิโยชิเดกลายเป็นเครื่องมือที่ทำให้ความขัดแย้งระหว่างรัฐมนตรีกระทรวงการคลัง รัฐมนตรีกระทรวงการต่างประเทศและอุตสาหกรรม รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ และกองกำลังป้องกันประเทศเกิดความสมดุล นับเป็นระบบนโยบายต่างประเทศภายในเพราะเป็นวิถีทางผ่อนปรนต่อกลุ่มต่อต้านต่างๆ ในการดำเนินนโยบายต่างประเทศ⁴ ได้ดียิ่ง

ข้อจำกัดทางรัฐธรรมนูญ ความไม่ต้องการขยายบทบาททางการทหาร เกราะป้องกันจากสหรัฐอเมริกา รวมถึงการยึดมั่นในลัทธิโยชิเดนั้น ทำให้บทบาทญี่ปุ่นถูกขนานนามว่าเป็น “สัตว์เศรษฐกิจ” ขนานแท้ ที่พัฒนาตนเองให้ก้าวกระโดดสู่ความเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจของโลกได้ในเวลาอันรวดเร็ว จนกระทั่งแซงหน้าสหรัฐอเมริกาได้ในทศวรรษที่ 1980 อย่างไรก็ตาม บริบทความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในยุคสงครามเย็นนั้น ยังเอื้อให้ญี่ปุ่นดำเนินนโยบายตามแนวทางดังกล่าวข้างต้นได้อย่างสะดวกสบาย เมื่อความหวาดระแวงของนานาประเทศยังคงมีอยู่ ประกอบกับไม่มีเหตุการณ์ความขัดแย้งใดๆ ที่กระตุ้นให้ญี่ปุ่นแสดงบทบาทด้านความมั่นคงมากนัก แม้ว่าสงครามเกาหลีซึ่งปะทุขึ้นในปี ค.ศ. 1950 จะก่อให้เกิดตำรวจกองหนุน (National Police Reserve) ขึ้น ซึ่งต่อมาพัฒนาเป็นกองกำลังรักษาความปลอดภัยแห่งชาติ (National Safety Forces, 1952) และกองกำลังป้องกันตนเอง (Self-defense Forces, 1954) ภายใต้ทบวงป้องกันประเทศ (Japan Defense Agency: JDA) แต่หน่วยงานด้านความมั่นคงทั้งหมดนี้ อยู่ภายใต้การควบคุมของพลเรือน (Civilian Control) อย่าง

ล้าสมัย รัฐมนตรี และมีได้มีบทบาทสำคัญใดๆ ต่อการรักษาสันติภาพและความมั่นคงของประเทศมากนัก ขอบเขตการปฏิบัติงานของกองกำลังป้องกันตนเองยังคงจำกัดอยู่ในดินแดนญี่ปุ่น การส่งออกบุคลากรทางการทหารออกนอกประเทศเป็นเรื่องต้องห้ามที่ไม่ควรละเมิด รวมถึงการแต่งตั้งรัฐธรรมนูญมาตรา 9 คือสิ่งที่เข้าไปไม่ได้ในยุคสงครามเย็น ดังนั้น กรอบหรือกฎเกณฑ์ในการดำเนินนโยบายความมั่นคงของญี่ปุ่นจึงขึ้นอยู่กับเพียงสนธิสัญญาความมั่นคงร่วมกันระหว่างญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกาเป็นหลัก เช่น สนธิสัญญาความมั่นคงร่วมกันระหว่างญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกา ปี ค.ศ. 1951 (The U.S.-Japan Security Treaty 1951), สนธิสัญญาความร่วมมือด้านความมั่นคงร่วมกันกับสหรัฐอเมริกา ปี ค.ศ. 1952 (Treaty of Mutual Cooperation and Security with the United States of America 1952) สนธิสัญญาความร่วมมือด้านความมั่นคงร่วมกันระหว่างญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกา ปี ค.ศ. 1960 (Treaty of Mutual Cooperation and Security between Japan and the United States of America 1960) เป็นต้น สนธิสัญญาเหล่านี้นำไปสู่การออกกฎหมายภายในประเทศ ซึ่งระบุขอบเขตหน้าที่ของญี่ปุ่นในการรักษาสันติภาพและความมั่นคงของตนให้สอดคล้องกับสนธิสัญญาต่างๆ เช่น นโยบายพื้นฐานสำหรับการป้องกันประเทศ ปี ค.ศ. 1957 (Basic Policies for National Defense 1957) ที่ระบุถึงประเด็นต่างๆ ดังต่อไปนี้

1) สนับสนุนปฏิบัติการรักษาสันติภาพแห่งสหประชาชาติ และยึดมั่นในการเป็นพันธมิตรด้านความมั่นคงกับสหรัฐอเมริกา

³ เคนเนธ บี ไพล์ (เขียน) สุรางค์ศรี ดันเสียงสม (แปล). *อำนาจและเป้าหมายของญี่ปุ่นในโลกสมัยใหม่*. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540), หน้า 42.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 63.

2) ยุทธศาสตร์การป้องกันเชิงตั้งรับอย่างแท้จริง (defensive security policy / minimalist security policy)

3) ไม่เป็นมหาอำนาจทางการทหาร และไม่พัฒนาศักยภาพทางการทหารจนถึงขั้นเป็นภัยคุกคามต่อประเทศอื่น

4) หลักนิวเคลียร์ 3 ประการ = ไม่ผลิต ไม่ครอบครอง และไม่อนุญาตให้อาวุธนิวเคลียร์เข้ามาในดินแดนญี่ปุ่น

5) หลักการควบคุมโดยพลเรือน (civilian control)⁵

จากข้อจำกัดข้างต้น ทำให้รัฐบาลญี่ปุ่นให้คำนิยามของคำว่าความมั่นคงในลักษณะองค์รวม (comprehensive security) ซึ่งมองประเด็นอื่นๆ เช่น เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม เป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดเรื่องความมั่นคง โดยที่การทหารเป็นเพียงส่วนหนึ่งในความมั่นคงแบบองค์รวมนี้เท่านั้น แนวคิดดังกล่าวนี้ทำให้ญี่ปุ่นดูเหมือนเป็นสวิตเซอร์แลนด์แห่งตะวันออกไกล (the Switzerland of the Far East) ที่จำกัดบทบาททางการทหารให้อยู่ในระดับต่ำที่สุดตามความจำเป็น (the minimum necessary degree) และดำเนินแนวทางในการป้องกันประเทศเพื่อการป้องกันประเทศอย่างแท้จริง (senshu boei)

โดยสรุปแล้ว บริบทของยุคสงครามเย็นนั้นแสดงให้เห็นถึงจุดอ่อนและข้อจำกัดของนโยบายความมั่นคงระหว่างประเทศของญี่ปุ่นได้อย่างชัดเจน ด้วยข้อจำกัดทางการทหารดังกล่าว ทำให้ในยุคสงครามเย็นนี้ ญี่ปุ่นใช้เครื่องมืออื่นๆ แทนเครื่องมือทางการทหารในการรักษาสันติภาพและความมั่นคงของประเทศ และระหว่างประเทศ ดังจะเห็นได้จากหลัก 3 ประการเกี่ยวกับ “การริเริ่มความร่วมมือระหว่างประเทศ” (inter-

national cooperation initiative) ที่เสนอโดยนายทาเคชิโตะ โนโบรุ นายกรัฐมนตรีของญี่ปุ่น ปี ค.ศ. 1988 ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้⁶

1. ความร่วมมือเพื่อสันติภาพ สันติภาพและความเจริญรุ่งเรืองระหว่างประเทศเป็นเงื่อนไขสำคัญอันดับแรกของสันติภาพและความเจริญรุ่งเรืองของประเทศญี่ปุ่นเอง ในการแสวงหาความร่วมมือเพื่อสันติภาพ ญี่ปุ่นจะต้องเพิ่มและขยายความร่วมมือด้านการเงินและทางด้านอื่นๆ เพื่อกิจกรรมในการรักษาสันติภาพ และต้องมีส่วนร่วมในความพยายามที่จะรักษาสันติภาพที่ดำเนินการโดยองค์การสหประชาชาติและองค์การระหว่างประเทศอื่นๆ

2. การขยายความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาที่เป็นทางการ (Official Development Assistance: ODA) ในฐานะที่ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่รับภาระในการส่งเสริมสันติภาพและยังเป็นผู้นำทางเศรษฐกิจของโลก ญี่ปุ่นจะต้องช่วยลดความไม่เท่าเทียมกันของประเทศเหนือ-ใต้ และช่วยเพิ่มเสถียรภาพและพัฒนาประชาคมระหว่างประเทศ ญี่ปุ่นเองตระหนักดีว่าตนมีความรับผิดชอบระหว่างประเทศ ที่สำคัญการขยายความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาที่เป็นทางการเพื่อช่วยพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนเพื่อความมั่นคงของมาตรฐานการครองชีพ และเพื่อเพิ่มสวัสดิการในประเทศกำลังพัฒนา จึงได้ใช้แผนการความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาที่เป็นทางการเพื่อให้สอดคล้องกับอุดมการณ์ “การพึ่งพาซึ่งกันและกันของโลก” และ “ความเห็นอกเห็นใจมนุษย์” ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป

3. ส่งเสริมการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม วัฒนธรรมที่แตกต่างกันในกลุ่มประชาคมระหว่างประเทศนั้น ควรจะได้รับการพิจารณาว่าเป็นมรดกร่วมกันของมนุษยชาติ และประชาชนทุกชาติทุกภาษา

⁵ Ministry of Defense. Overview of Japan's Defense Policy. [online]. Available from: www.mod.go.jp/e/d_policy/pdf/english.pdf

⁶ วิเชียร เจนสวัสดิชัย, ญี่ปุ่น-อเมริกันพันธมิตร: แนวคิดหลังยุคสงครามเย็น, (กรุงเทพฯ : วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร, 2536), หน้า 41-42.

ควรจะมีโอกาสได้ชื่นชมคุณค่าอันเป็นสากลนี้ ในขณะที่เดียวกันการส่งเสริมให้มีความเคารพในความแตกต่างทางวัฒนธรรมโดยฝ่ายทางการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมจะช่วยให้ญี่ปุ่นเปิดกว้างยิ่งขึ้นในสายตาของประเทศอื่นๆ

ฉะนั้น ข้อจำกัดต่างๆ รวมทั้งปัจจัยภายในและภายนอกได้เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะเมื่อสงครามเย็นสิ้นสุดลง วิวัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงนโยบายต่างประเทศด้านความมั่นคงของญี่ปุ่นดำเนินอย่างค่อยเป็นค่อยไปและต่อเนื่อง ทั้งในมิติของกฎหมายและการปฏิบัติการ ปัจจัยเหนี่ยวนำการขยายบทบาททางการทหารของญี่ปุ่นที่มีมาตั้งแต่สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ไม่ว่าจะเป็น มาตรา 9 แห่งรัฐธรรมนูญ ลัทธิโยชิเดมิตสึฮะชิ และ การให้ความสำคัญกับแนวคิดทวิภาคีนิยม (bilateralism) ถูกท้าทาย ทั้งโดยปัจจัยภายในประเทศญี่ปุ่น เช่น ความรู้สึกชาตินิยมและความภาคภูมิใจของชาวญี่ปุ่น บทบาทของนักการเมืองสายเหยี่ยวในกระบวนการกำหนดนโยบาย และแนวคิดด้านความมั่นคงใหม่ๆ ที่เกิดขึ้น และโดยปัจจัยภายนอก เช่น พฤติกรรมการดำเนินนโยบายของสหรัฐอเมริกา ภัยคุกคามใหม่ๆ และความต้องการมีอำนาจในเวทีองค์กรระหว่างประเทศอย่างสหประชาชาติ เป็นต้น

ในยุคหลังสงครามเย็น จนถึงปัจจุบัน จึงเป็นยุคของการเปลี่ยนผ่านเชิงนโยบายและการขยายบทบาทของกองกำลังป้องกันตนเองญี่ปุ่น จนทำให้เกิดคำถามมากมายเกี่ยวกับอนาคตของมหาอำนาจทางเศรษฐกิจของโลกแห่งนี้ เนื้อหาของวิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงนโยบายความมั่นคงระหว่างประเทศญี่ปุ่นนั้น ดังจะได้กล่าวต่อไป

วิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงนโยบายความมั่นคงระหว่างประเทศญี่ปุ่น: แรงผลักดัน, กฎหมาย และปฏิบัติการ

สงครามเย็นสิ้นสุดลงพร้อมกับการล่มสลายของสหภาพโซเวียต และกำแพงเบอร์ลิน ความขัดแย้ง

ทางอุดมการณ์ไม่ได้เป็นปัจจัยหลักที่ทำให้ระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศต้องแบ่งแยกออกเป็นสองขั้วอย่างชัดเจนอีกต่อไป ความจำเป็นในการรวมตัวของรัฐต่างๆ เพื่อคานอำนาจระหว่างสองอุดมการณ์นั้นจึงลดน้อยลงไปด้วย ในขณะที่ญี่ปุ่นก้าวขึ้นเป็นมหาอำนาจทางเศรษฐกิจของโลก และการสั่นคลอนถึงความโดดเด่นของกองทัพญี่ปุ่นในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่เจือจางไปจากความทรงจำของนานาประเทศ นำมาซึ่งแรงผลักดันครั้งใหม่ที่ต้องการเห็นญี่ปุ่นมีความรับผิดชอบต่อการรักษาสันติภาพมากยิ่งขึ้น การประณามนโยบายจ่ายเช็ค (checkbook policy) และการถูกกล่าวหาว่าเป็น “ผู้โดยสารฟรี” (free rider) สร้างความไม่พอใจให้กับผู้กำหนดนโยบายญี่ปุ่นในระดับหนึ่ง ประกอบกับความภูมิใจของประชาชนในชาติ การดำเนินนโยบายจากสหรัฐอเมริกาซึ่งส่งผลต่อการรับรู้ของผู้กำหนดนโยบายญี่ปุ่น การคงอยู่ของภัยคุกคาม อย่างเช่น สถานการณ์ในคาบสมุทรเกาหลี การพัฒนาศักยภาพทางการทหารของจีน และภัยคุกคามใหม่อย่างการก่อการร้ายสากล เหล่านี้เป็นต้น กระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของนโยบายความมั่นคงระหว่างประเทศของญี่ปุ่นด้วยกันทั้งสิ้น

แม้สงครามเย็นจะสิ้นสุดลง แต่ความขัดแย้งหรือสงครามยังคงเกิดขึ้นอยู่ในเวทีโลก และแม้ว่าญี่ปุ่นยังคงให้ความสำคัญกับการเป็นพันธมิตรที่เหนียวแน่นกับสหรัฐอเมริกา แต่ด้วยปัจจัยต่างๆ เปิดโอกาสให้ญี่ปุ่นได้แสดงบทบาทในการรักษาสันติภาพและเสถียรภาพของประชาคมโลกอย่างต่อเนื่อง แม้ว่าจะอยู่ในวงจำกัดก็ตาม มีการออกกฎหมายที่เปิดช่องให้กองกำลังป้องกันตนเองขยายขอบเขตของภารกิจของตน รวมทั้งการยกระดับ ปรับเปลี่ยน และเพิ่มเติมสนธิสัญญาความมั่นคงร่วมระหว่างญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกา จนกระทั่งนำไปสู่การปฏิบัติการจริงของบุคลากรทางการทหารของญี่ปุ่นเอง

ในมิติทางกฎหมาย ทั้งกฎหมายภายในและสนธิสัญญาระหว่างญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกา มีการ

ขยายขอบเขตและเพิ่มอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบให้
กับกองกำลังป้องกันตนเอง จนกระทั่งถึงการยกระดับ
ทบวงป้องกันประเทศ (Japan Defence Agency) ขึ้นเป็นกระทรวงกลาโหม (Ministry of Defense)
ในปี ค.ศ. 2007 พัฒนาการทางกฎหมาย หากเรียงตาม
ลำดับปีแล้ว ปรากฏดังตารางต่อไปนี้

ตารางแสดงลำดับการตรากฎหมายด้านความมั่นคงของประเทศญี่ปุ่นในยุคหลังสงครามเย็น

ปี	กฎหมาย/สนธิสัญญา
1992	กฎหมายว่าด้วยปฏิบัติการรักษาสันติภาพแห่งสหประชาชาติ (United Nations Peace Keeping Operation Law 1992: UNPKO)
1995	แนวโครงการการป้องกันประเทศ (National Defense Program Outline in and after FY 1996)
1996	ปฏิญญาด้านความมั่นคงร่วมกันเพื่อเป็นแนวทางในการเป็นพันธมิตรในศตวรรษที่ 21 (Japan-U.S. Joint Declaration on Security – Alliance for the 21 st Century)
1996	สนธิสัญญาความร่วมมือและความมั่นคงร่วมกัน (Treaty of Mutual Cooperation and security)
1996	สนธิสัญญาความร่วมมือและความมั่นคงร่วมกันในฐานะผู้ให้ความสนับสนุนจากประเทศเจ้าบ้าน (Treaty of Mutual Cooperation and Security and Host Nation Support)
1996	ข้อตกลงเรื่องการได้มาและการบริการแก่กัน (Acquisition and Cross Servicing Agreement: ACSA)
1997	Guidelines for U.S.-Japan Defense Cooperation 1997 (area surrounding Japan)
1998	ปรับปรุงแก้ไขกฎหมายว่าด้วยปฏิบัติการรักษาสันติภาพแห่งสหประชาชาติ ค.ศ. 1992 (Revise United Nations Peace Keeping Operation Law 1992)
1999	พ.ร.บ.เกี่ยวกับมาตรการประกันสันติภาพและความมั่นคงของญี่ปุ่นต่อเหตุการณ์ที่เกิดบริเวณรอบๆ ญี่ปุ่น (The Law Concerning Measure to Ensure the Peace and Security of Japan in Situations in Areas Surrounding Japan)
1999	แนวทางความร่วมมือด้านความมั่นคงระหว่างญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกา (Guidelines for U.S.-Japan Defense Cooperation 1999)
2001	กฎหมายว่าด้วยมาตรการพิเศษต่อต้านการก่อการร้าย (Anti-Terrorism Special Measure Law 2001)
2002	กฎหมายว่าด้วยปฏิบัติการรักษาสันติภาพแห่งสหประชาชาติ ฉบับปรับปรุงแก้ไข (Revise PKO Law 2002)
2003	มาตรการพิเศษเพื่อสนับสนุนมาตรการฟื้นฟูและช่วยเหลือทางด้านมนุษยธรรมแก่อิรัก (Iraq Humanitarian Reconstruction Support Special Measure Law 2003)
2003	กฎหมายเกี่ยวกับมาตรการเพื่อให้หลักประกันแก่เอกราชและความปลอดภัยในสถานการณ์ที่ถูกโจมตีด้วยอาวุธ (Law Concerning Measures to Ensure National Independence and Security in a Situation of Armed Attack)
2003	กฎหมายเพื่อแก้ไขกฎหมายเกี่ยวกับกองกำลังป้องกันตนเอง (Law to Amend the Self-Defense Forces Law)
2003	กฎหมายเพื่อแก้ไขกฎหมายการจัดตั้งสภาความมั่นคง (Law to Amend the Security Council Establishment Law)
2004	แนวโครงการการป้องกันประเทศสำหรับปีงบประมาณ 2005 และระยะเวลาภายหลังจากนั้น (National Defense Program Guideline for FY 2005 and after)
2004	Revise ACSA

* รายละเอียดของกฎหมายแต่ละฉบับ โปรดดู ผลิตา ไชยสร. “กองกำลังป้องกันตนเองของญี่ปุ่น: พัฒนาการหลังสิ้นสุดสงครามเย็น” วารสารญี่ปุ่นศึกษา ปีที่ 25 ฉบับที่ 2 ตุลาคม 2551 - มีนาคม 2552 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2552): 175-213.

การกำหนดนโยบาย กฎหมาย และสนธิสัญญาข้างต้น เป็นการเปิดโอกาสให้กองกำลังป้องกันตนเองสามารถออกปฏิบัติการได้ในขอบเขตที่เพิ่มมากขึ้นตามลำดับ รวมถึงมีการฝึกอบรมต่าง ๆ เพื่อเตรียมพร้อมในการปฏิบัติหน้าที่จริง ดังตารางต่อไปนี้

ตารางแสดงลำดับภารกิจของกองกำลังป้องกันตนเองญี่ปุ่นในยุคหลังสงครามเย็น⁷

(จนถึงมีนาคม 2005)

UN Peacekeeping Operations (PKO)		(total numbers)	
United Nations Angola Verification Mission II (UNAVEM II)	Electoral observers	Sep-Oct 1992	3 persons
United Nations Transitional Authority in Cambodia (UNTAC)	Military observers	Sep 1992-Sep 1993	8 persons x 2
	Civilian police	Oct 1992-Jul 1993	75 persons
	Engineering units	Sep 1992-Sep 1993	600 persons x 2
	Electoral observers	May-Jun 1993	41 persons
United Nations Operation in Mozambique (ONUMOZ)	Staff officers	May 1993-Jan 1995	5 persons x 2
	Movement control units	May 1993-Jan 1995	48 persons x 3
	Electoral observers	Oct-Nov 1994	15 persons
United Nations Observer Mission in El Salvador (ONUSAL)	Electoral observers	Mar/Apr 1994	15 persons x 2
United Nations Disengagement Observer Force (UNDOF)	Staff officers	Feb 1996-present	2 persons x 9
	Transport units	Feb 1996-present	43 persons x 18
United Nations Mission in East Timor (UNAMET) *	Civilian police	Jul-Sep 1999	3 persons
United Nations Transitional Administration in East Timor (UNTAET)	Engineer group	Mar-May 2002	680 persons
	Headquarters personnel	Feb-May 2002	10 persons
United Nations Mission of Support in East Timor (UNMISET)	Engineer group	May 2002-Jun 2004	680 persons x 2 +522 persons +405 persons
	Headquarters personnel	May 2002-Jun 2004	10 persons
			+ 7 persons
*UNAMET: UN Political Mission.		sub-total: 4633 persons	

International Humanitarian Relief Operations

Relief of Rwandan refugees	Refugee relief units	Sep-Dec 1994	283 persons
	Airlifting units	Sep-Dec 1994	118 persons
Relief of East Timorese displaced persons	Airlifting units	Nov 1999-Feb 2000	113 persons
Relief activities of Afghan refugees	Airlifting units	Oct 2001	138 persons
Relief of Iraqi refugees	Airlifting units	Apr 2003	56 persons
Relief of Iraqi victims	Airlifting units	Jul-Aug 2003	104 persons
			sub-total: 812 persons

International election monitoring activities

Bosnia and Herzegovina general and regional elections	Elections supervisors and observers	Sep 1998	30 persons
Bosnia and Herzegovina municipal assembly elections	Polling supervisors	Mar-Apr 2000	11 persons
Timor-Leste constituent assembly elections	Electoral observers	Aug-Sep 2001	19 persons
Kosovo assembly elections	Electoral observers	Nov 2001	6 persons
Timor-Leste presidential election	Electoral observers	Apr 2002	8 persons
			sub-total: 74 persons

total: 5519 persons

(excl. liaison and coordination personnel)

⁷ รายละเอียดของการส่งออกบุคลากรทางการทหารออกนอกประเทศ โปรดดู ผศ.ดร. ไชยสร. การขยายบทบาทของกองกำลังป้องกันตนเองของญี่ปุ่นในยุคหลังสงครามเย็น. วิทยานิพนธ์ (ร.ม.), จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2547.

ตารางแสดงการเตรียมความพร้อมในการต่อต้านการก่อการร้าย

Japan's Counter-terrorism Capacity Building Cooperation

Concrete Actions and Measures	(Seminars and training courses on Counter-terrorism- related issues) <i>As of January 2004</i>
Immigration	Immigration Control Administration Seminar on Immigration Control Seminar on Document Examination
Aviation Security	Seminar on Aviation Security
Customs Cooperation	Technical Cooperation on Customs Cooperation on Information Exchange
Export Control	Asian Export Control Seminar Administration of Security Export Controls (implemented by JICA) Seminar on Export Control for NIS Countries (implemented by JICA)
Law-Enforcement Cooperation	Seminar on International Terrorism Investigation Training Course on Maritime Law Enforcement Seminar on Organized Crime in the Asian Region Seminar on Police Info- Communications Training Courses by UNAFEI (the United Nations Asia and Far East Institute for the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders) Prevention of free movement of terrorists on the sea
Anti-Terrorist Financing	Assistance provided by Asian Development Bank (ADB) from the Asian Currency Crisis Support Facility (ACCSF) (financed by the Government of Japan) Anti-Money Laundering Assistance to Indonesia Seminar on FIU Anti-Money Laundering and Combating the Financing of Terrorism (AML/CFT) Assistance
Others	Crisis and Consequence Management Capacity Building in Case of CBRN Terrorism Seminar to Encourage Accession to Counter-terrorism related international conventions

ที่มา: Ministry of Foreign Affairs of Japan. Japan's role in maintenance of international peace and security
[online] Available from: www.mofa.go.jp/policy/un/role/pamph0408.pdf

อย่างไรก็ตาม ยังมีปฏิบัติการอื่นๆ หลังปี ค.ศ. 2005 เช่น ปฏิบัติการช่วยเหลือผู้ประสบภัยสึนามิ (อินโดนีเซีย 2005), ปฏิบัติการช่วยเหลือผู้ประสบภัยจากเหตุแผ่นดินไหวในปากีสถาน (2005), ปฏิบัติการช่วยเหลือผู้ประสบภัยจากเหตุแผ่นดินไหวในอินโดนีเซีย (2006), ปฏิบัติการรักษาสันติภาพแห่งสหประชาชาติในเนปาล (United Nations Mission in Nepal, 2007), ปฏิบัติการกู้ภัยอาวูเคมิโนจิน (2008), ปฏิบัติการรักษาสันติภาพในซูดาน (UNMIS, 2008), การจัดตั้งศูนย์ปฏิบัติการรักษาสันติภาพในอียิปต์ (Egypt PKO center, 2008), ปฏิบัติการต่อต้านโจรสลัดโซมาเลีย (anti-piracy operations, coast of Somalia, 2009) และล่าสุดปฏิบัติการช่วยเหลือผู้ประสบภัยแผ่นดินไหวประเทศเฮติ (2010)⁸

จากข้อมูลข้างต้น ทั้งการขยายบทบาทในมิติของกฎหมายและปฏิบัติการจริงนั้น ส่วนใหญ่ล้วนอยู่ในกรอบของปฏิบัติการรักษาสันติภาพแห่งสหประชาชาติ การให้ความช่วยเหลือทางมนุษยธรรม และการให้ความช่วยเหลือด้านการจัดการเลือกตั้ง ดังนั้นจะเห็นว่า ไม่ว่าพัฒนาการของนโยบายด้านความมั่นคงระหว่างประเทศจะเกิดขึ้นด้วยปัจจัยผลักดันภายในญี่ปุ่นหรือภายนอกญี่ปุ่นใดๆ ดูเหมือนว่าเป้าประสงค์ของการขยายบทบาทดังกล่าวจะเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมเกียรติภูมิและผลประโยชน์แห่งชาติที่ญี่ปุ่นจะได้มาโดยการมีบทบาทผ่านเวทีองค์กรระหว่างประเทศ ภายใต้แนวคิดพหุภาคีนิยม (multilateralism) ซึ่งขึ้นมามีความสำคัญแบบคู่ขนานกับความสัมพันธ์ในระดับทวิภาคีกับสหรัฐอเมริกา ภายใต้หลักทวิภาคีนิยม (bilateralism) ที่ยึดถือมาตั้งแต่สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2 ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงภายในประเทศต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดเรื่องรัฐปกติ (normal

state) แนวคิดในการปรับเปลี่ยนรัฐธรรมนูญสันติภาพ (revise peace constitution) และการเป็นพันธมิตรที่เท่าเทียมกันกับสหรัฐอเมริกา (equal-partnership) เป็นตัวบ่งชี้ให้เห็นถึงความต้องการของญี่ปุ่นเองในการประสานประโยชน์ รักษา และแสวงหาตัวตนในเวทีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและสหประชาชาติที่นับเป็นเวทีที่สำคัญเวทีหนึ่งที่รัฐบาลญี่ปุ่นในทุกยุคทุกสมัยให้ความสำคัญ

นโยบายความมั่นคงระหว่างประเทศของญี่ปุ่นที่เปลี่ยนแปลงไป จึงมีส่วนเชื่อมโยงกับความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นและสหประชาชาติอย่างไม่น่าสงสัย ดังจะกล่าวต่อไป

ภาพรวมความสัมพันธ์ด้านความมั่นคงระหว่างญี่ปุ่นและสหประชาชาติ

หลังจากได้รับอธิปไตยคืนมาในปี ค.ศ. 1952 ญี่ปุ่นมีความพยายามอย่างหนักในการสมัครเป็นสมาชิกของสหประชาชาติ แม้ว่าจะถูกขัดขวางโดยสหภาพโซเวียตซึ่งยังหวาดกลัวการกลับมาของลัทธิทหารนิยมญี่ปุ่นอยู่ แต่เมื่อครั้งญี่ปุ่นและสหภาพโซเวียตได้สถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างกันในปี ค.ศ. 1956 การเข้าเป็นสมาชิกสหประชาชาติของญี่ปุ่นจึงสำเร็จผล ญี่ปุ่นเข้าเป็นสมาชิกสหประชาชาติในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1956

การให้ความสำคัญกับสหประชาชาติ บ่งบอกออกมาตั้งแต่เริ่มต้น โดยรัฐมนตรีต่างประเทศ ชิเงะมิชิ มะโมะรุ ผู้ได้คัดลอกส่วนหนึ่งของคำอารัมภบทแห่งรัฐธรรมนูญญี่ปุ่น ค.ศ. 1947 ซึ่งเน้นอุดมการณ์ของความร่วมมือระหว่างประเทศโดยองค์กรระหว่างประเทศ โดยกล่าวว่า

⁸ รายละเอียดดูจากเว็บไซต์ www.mod.go.jp

“เราได้ตัดสินใจจะรักษาความมั่นคง และ ความเป็นอยู่ของเราได้โดยเชื่อมั่นในความยุติธรรม และความเลื่อมใสของประชาชนของโลกผู้รักสันติ

เราปรารถนาที่จะดำรงฐานะอันมีเกียรติใน สังคมระหว่างประเทศ ดันรนเพื่อรักษาสันติภาพ ญี่ปุ่น รู้สึกลาปลาปลืมที่การรักษาสันติภาพของสหประชาชาติ ได้ให้ความสำคัญต่อหลักมนุษยธรรม (humanitarianism) โดยถือว่าปัญหาการลดอาวุธ (disarmament) เป็นภารกิจสำคัญในการดำเนินการเพื่อให้บรรลุ วัตถุประสงค์ของการรักษาสันติภาพ เนื่องจากเป็น เพียงประเทศเดียวในโลกที่ประสบกับความทุกข์โศกของ ลูกกระเบิดปรมาณู ญี่ปุ่นตระหนักดีถึงสถานการณ์อัน เป็นโศกนาฏกรรมของตน”⁹

หลังจากการเข้าเป็นสมาชิกสหประชาชาติ ญี่ปุ่นได้ประกาศหลักการพื้นฐาน 3 ประการ คือ

- 1) การให้สหประชาชาติเป็นแกนสำคัญ (kokuren chushinshugi: UN-centrism)
- 2) การให้ความร่วมมือกับประเทศประชาธิปไตยโดยเสรีอื่นๆ
- 3) การถือปฏิบัติให้ญี่ปุ่นมีฐานะเป็นประเทศเอเชีย¹⁰

บทบาทของญี่ปุ่นในสหประชาชาติค่อนข้าง จะเป็นอิสระ การมีส่วนร่วมในหลายๆ ประเด็นมิได้ เป็นไปในทางที่สอดคล้องกับสหรัฐอเมริกา นัก ยก ตัวอย่างเช่น การแสดงจุดยืนที่เป็นกลางในเรื่องความ

ขัดแย้งระหว่างอิสราเอลกับอาหรับ ใน ปี ค.ศ. 1975 โดยการงดออกเสียงในมติที่ 3379 ของสมัชชาใหญ่ ว่าด้วยเรื่อง “การให้ลัทธิไซออนเท่ากับเป็นการเหยียด ทางเชื้อชาติ” (Zionism equals Racism) ในขณะที่ สหรัฐอเมริกาคัดค้านในมติดังกล่าว

นอกจากการดำเนินนโยบายความมั่นคง ระหว่างประเทศของญี่ปุ่นจะตั้งอยู่ในกรอบหรืออ้างถึง หลักการของสหประชาชาติแล้ว ญี่ปุ่นยังแสดงบทบาท ในการริเริ่ม ผลักดัน และพยายามประสานประโยชน์ ระหว่างสหรัฐอเมริกาและสหประชาชาติโดยการเสนอ ให้มีการปฏิรูปสหประชาชาติขึ้น รวมถึงการปฏิรูป คณะมนตรีความมั่นคงด้วยเช่นกัน

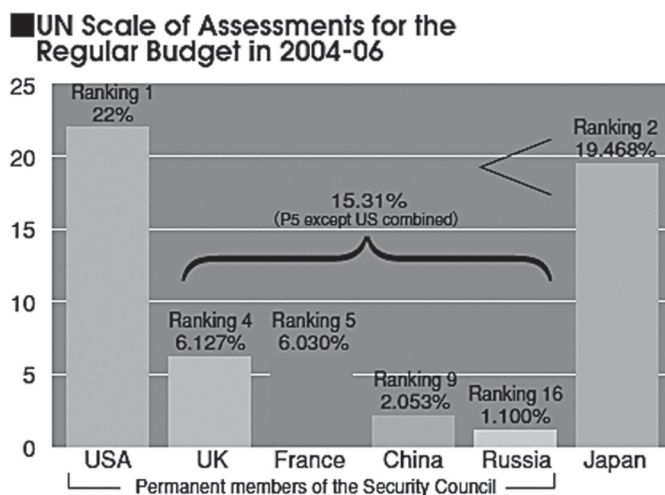
เนื้อหาที่ญี่ปุ่นนำเสนอในการปฏิรูปสหประชา ชาติประกอบด้วย 4 ส่วนด้วยกัน คือ 1) การปฏิรูป สถาบัน (institutional reform) 2) การพัฒนา (development) 3) ความมั่นคง (security) และ 4) สิทธิมนุษยชน (human rights)

ในส่วนของการปฏิรูปสถาบัน (institutional reform) นั้น พูดยถึง การปฏิรูปคณะมนตรี ความมั่นคง (Security Council) การปฏิรูปการ จัดการ (management reform) ความยุติธรรมใน การประเมินองค์กร (equitable and fair scale of assessments) (โปรดดูแผนภาพในหน้าถัดไป) และ การเชื่อมประสานระบบเครือข่ายที่กว้างขวาง (system-wide coherence)

⁹ Glenn D. Hook, et al, *Japan's International Relations* (London and New York: Routledge, 2001), p. 306 อ้างใน ไชยวัฒน์ คำชู. *นโยบายต่างประเทศญี่ปุ่น ความเปลี่ยนแปลงและความต่อเนื่อง* (กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549), หน้า 403-404.

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 404.

แผนภาพแสดงระดับการประเมินของรัฐสมาชิกสหประชาชาติ

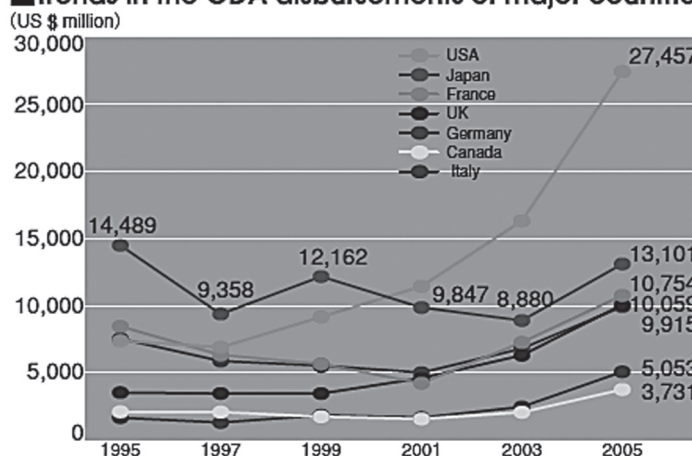

ที่มา: Ministry of Foreign Affairs of Japan. Japan's role in maintenance of international peace and security [online] Available from: www.mofa.go.jp/policy/un/role/pamph0408.pdf

สำหรับการปฏิรูปการจัดการ (management reform) พุดถึง เป้าหมายการพัฒนาแห่งสหัสวรรษ (Millennium Development Goals) ที่ให้ความสำคัญกับการให้ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนา

(ODA) ในเรื่องของความมั่นคงมนุษย์ (human security) ซึ่งญี่ปุ่นได้ดำเนินการกับประเทศต่างๆ มาอย่างต่อเนื่อง ดังแสดงตามแผนภาพต่อไปนี้

■ Trends in the ODA disbursements of major countries

นอกเหนือจากการให้ความช่วยเหลือทางการเงินแล้ว การปฏิรูปด้านการบริหารจัดการ (management reform) ยังพูดถึงการให้ความช่วยเหลือแก่ทวีปแอฟริกา (Assistance for Africa) รวมถึงประเด็นเรื่องสุขภาพ (health) และการลดภัยพิบัติต่างๆ (disaster reduction)

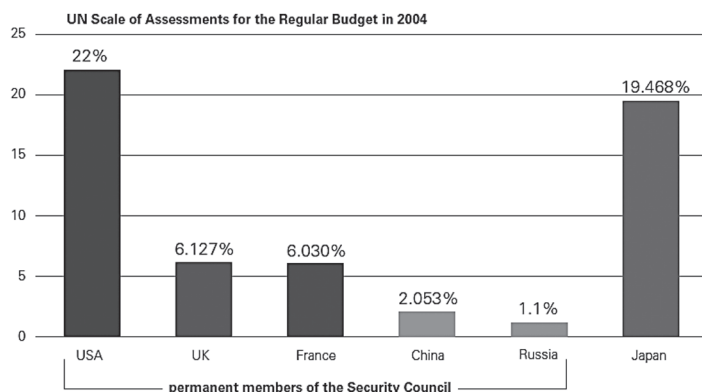
ประเด็นด้านความมั่นคง กล่าวถึง คณะกรรมการว่าด้วยการรักษาสันติภาพ (peace-building commission) การลดอาวุธและการไม่แพร่ขยายอาวุธนิวเคลียร์ (disarmament and non-proliferation) รวมถึงมาตรการต่อต้านการก่อการร้าย (counter terrorism measure)

สุดท้าย ในส่วนของสิทธิมนุษยชน มีการพูดถึงสภาสิทธิมนุษยชน (human right council) ซึ่งญี่ปุ่นถูกคัดเลือกให้อยู่ในสภาแห่งนี้เมื่อปี ค.ศ. 2006 พูดถึงประเด็นเรื่องความมั่นคงมนุษย์ (human se-

curity) ซึ่งญี่ปุ่นได้จัดตั้งกองทุน UN Trust Fund for Human Security ขึ้น และท้ายที่สุด พูดถึงการปรับโครงสร้างของหน่วยงานด้านมนุษยธรรม (restructuring of humanitarian assistance mechanism)¹¹

ความพยายามเข้ามามีบทบาทเชิงรุกบนเวทีสหประชาชาติดังกล่าวนี้ ตั้งอยู่บนเหตุผลพื้นฐานที่ญี่ปุ่นใช้อย่างในการหาความชอบธรรมในการขยายอิทธิพลหรือบทบาทของตนในองค์กรระหว่างประเทศแห่งนี้ นั่นคือ การบริจาคเงินให้แก่สหประชาชาติที่มีปริมาณเป็นอันดับสองรองจากสหรัฐอเมริกา บทบาทของญี่ปุ่นในการรักษาสันติภาพ จำนวนครั้งที่ถูกเลือกให้เป็นสมาชิกประเภทไม่ถาวรของคณะมนตรีความมั่นคง การช่วยเหลือแก่นานาประเทศ และการเป็นตัวแทนชาติเอเชียในคณะมนตรีความมั่นคง (ดูรายละเอียดในประเด็นดังกล่าวข้างต้น ตามแผนภาพต่อไปนี้)

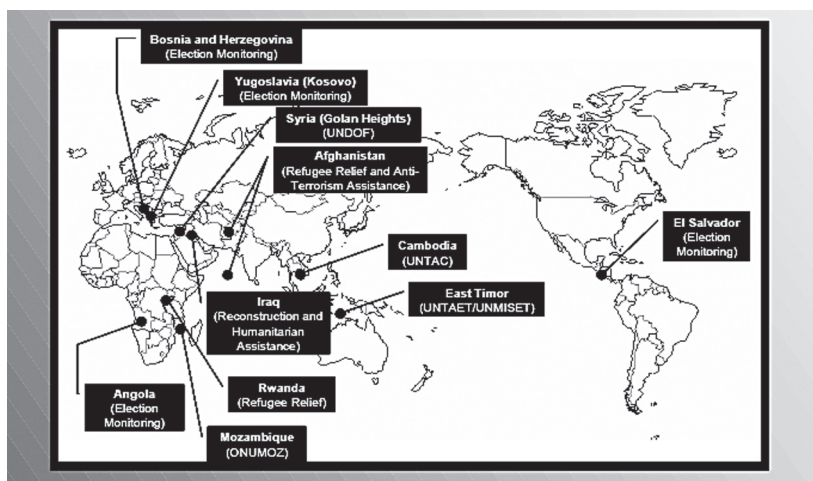
แผนภาพแสดงปริมาณการบริจาคเงินให้แก่สหประชาชาติของประเทศต่างๆ

ที่มา: Ministry of Foreign Affairs of Japan. Japan's role in maintenance of international peace and security [online] Available from: www.mofa.go.jp/policy/un/role/pamph0408.pdf

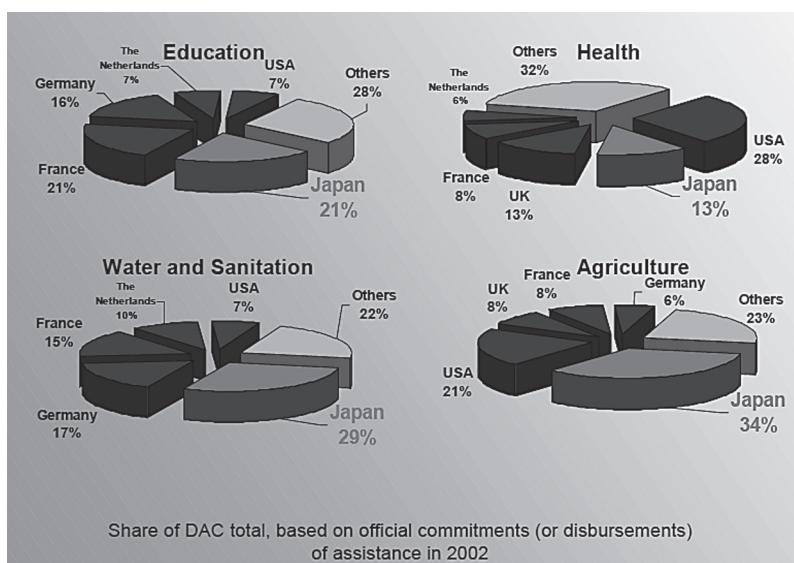
¹¹ ดูรายละเอียดจาก Ministry of Foreign Affairs of Japan. *Japan's Effort for Reform the United Nations*. [online]. Available from: www.mofa.go.jp/policy/UN/reform/pamph0608.pdf

แผนภาพแสดงบทบาทของญี่ปุ่นในปฏิบัติการรักษาสันติภาพ

ที่มา: Ministry of Foreign Affairs of Japan. Reform of the UN Security Council: Why Japan should become a permanent member [online] Available from: <http://www.mofa.go.jp/policy/un/reform/index.html>

แผนภาพแสดงการให้ความช่วยเหลือกับนานาประเทศ

ที่มา: Ministry of Foreign Affairs of Japan. Reform of the UN Security Council: Why Japan should become a permanent member [online] Available from: <http://www.mofa.go.jp/policy/un/reform/index.html>

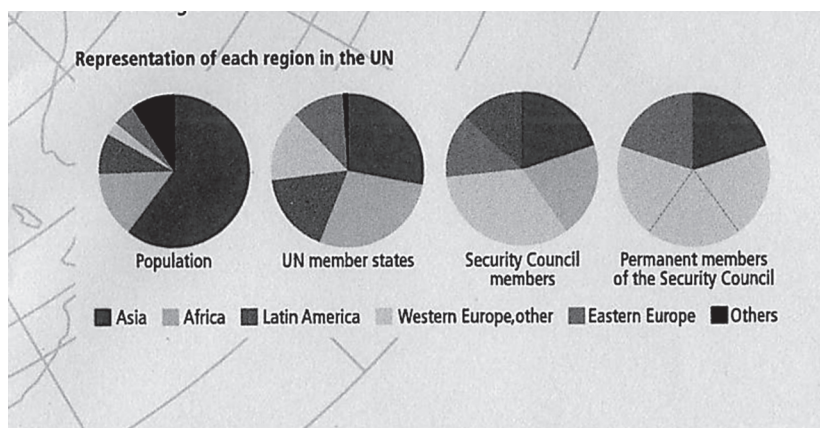
แผนภาพแสดงจำนวนครั้งการเป็นสมาชิกประเภทไม่ถาวร ของคณะมนตรีความมั่นคงของญี่ปุ่น

Countries Frequently elected as non-permanent member from 1956 to 2006

Order	Country	Frequency
1	Japan	9
2	Argentina	7
3	Brazil	6
4	India , Canada , Pakistan , Italy	5
8	Philippines , Poland , Germany , Romania Spain , Colombia , Panama , Peru , Venezuela	4

ที่มา: Ministry of Foreign Affairs of Japan. Japan in the UN Security Council-Our Viewpoint [online] Available from: <http://www.mofa.go.jp/policy/UN/index.html>

แผนภาพแสดงการเป็นตัวแทนชาติเอเชียในคณะมนตรีความมั่นคง

ที่มา: Ministry of Foreign Affairs of Japan. Japan in the UN Security Council-Our Viewpoint [online] Available from: <http://www.mofa.go.jp/policy/UN/index.html>

เมื่อพิจารณาเหตุผลที่ญี่ปุ่นใช้เป็นข้ออ้างในการขยายบทบาทของตนในเวทีสหประชาชาติ ดังระบุมาข้างต้น ทำให้เห็นว่า มีความเชื่อมโยงระหว่างการขยายบทบาทด้านความมั่นคงระหว่างประเทศกับการเรียกร้องที่นักรัฐบาลในคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติค่อนข้างชัดเจน ดังจะอธิบายในหัวข้อถัดไป

การขยายบทบาทด้านความมั่นคง และการเรียกร้องที่นักรัฐบาลในคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ

การดำเนินนโยบายต่างประเทศต่างๆ รวมทั้งนโยบายทางด้านความมั่นคงระหว่างประเทศของญี่ปุ่น เกี่ยวข้องกับการริเริ่มเสนอแนวคิดในการปฏิรูปคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติอย่างมาก การหาจุดยืนบนเวทีองค์กรระหว่างประเทศระดับโลกอย่างสหประชาชาติถือเป็นการได้มาซึ่งผลประโยชน์แห่งชาติที่ญี่ปุ่นมีความมุ่งมั่นในการที่จะได้มา มูลเหตุสำคัญที่รัฐบาลญี่ปุ่นต้องการเข้าเป็นสมาชิกประเภทถาวรของคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ นอกเหนือจากเกียรติภูมิของประเทศแล้ว ยังรวมถึงการไม่ต้องเสียเวลาและค่าใช้จ่ายในการสมัครเป็นสมาชิกประเภทไม่ถาวร การมีสิทธิยับยั้ง (veto) ให้สมฐานะของการเป็นประเทศมหาอำนาจ และการได้มาซึ่งข้อมูลต่างๆ ที่คณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติต้องเผชิญ

การริเริ่มผลักดันให้มีการปฏิรูปคณะมนตรีความมั่นคงของญี่ปุ่นมีขึ้นตั้งแต่ปี ค.ศ. 1992 ซึ่งเป็นปีเดียวกันกับการออกกฎหมายว่าด้วยปฏิบัติการรักษาสันติภาพของญี่ปุ่น นายกรัฐมนตรีมียาซาว่า คิอชิ ในขณะนั้น ได้กล่าวที่นครนิวยอร์กเมื่อปลายเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 1992 ว่า

“เป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องพิจารณาอย่างถ่องแท้เพื่อหาหนทางในการปรับหน้าที่ องค์ประกอบ และด้านอื่นๆ (ของคณะมนตรีความมั่นคง) เพื่อให้สะท้อนความเป็นจริงของยุคใหม่ได้มากขึ้น”¹²

จุดยืนอย่างเป็นทางการของญี่ปุ่นเกี่ยวกับการปฏิรูปคณะมนตรีความมั่นคง คือ การเพิ่มความชอบธรรม ความมีประสิทธิภาพ และความสมดุลระหว่างตัวแทนของคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ โดยการเสนอให้มีการเพิ่มสมาชิกประเภทถาวรและไม่ถาวร และการพิจารณาเป็นพิเศษแก่ภูมิภาคซึ่งในปัจจุบันมีตัวแทนในคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาติน้อยเกินไป เช่น ภูมิภาคเอเชีย แอฟริกา และลาตินอเมริกา รวมถึงการพิจารณาปรับปรุงวิธีการและกระบวนการทำงานของคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติให้มีความโปร่งใสในการทำงานมากขึ้น

การผลักดันให้มีการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ดังแสดงตามตารางหน้าถัดไปนี้

¹² อ้างใน Japan Times, March 1, 1992.

ตารางแสดงการเรียกร้องที่นั่งถาวรในคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติของญี่ปุ่น

ปี	เหตุการณ์
1994	- รัฐมนตรีกระทรวงต่างประเทศ โยเฮอิ โคโน (Yohei Kono) แถลงต่อที่ประชุมสมัชชาใหญ่สหประชาชาติถึงความพร้อมของญี่ปุ่นในการเป็นสมาชิกถาวรของคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ
1996	- รัฐมนตรีกระทรวงต่างประเทศ โอบุชิ เกอิโซ (Keizo Obuchi) กล่าวต่อที่ประชุมสมัชชาใหญ่สหประชาชาติเกี่ยวกับการปฏิรูปคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ
2003	- รัฐมนตรีกระทรวงต่างประเทศ คาวากุชิ ยูริโกะ (Yoriko Kawaguchi) กล่าวต่อที่ประชุมสมัชชาใหญ่สหประชาชาติถึงความต้องการเป็นสมาชิกถาวรของคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ
2004	- นายกรัฐมนตรี จุนอิชิโร โคอิซูมิ ได้กล่าวสุนทรพจน์ต่อที่ประชุมสมัชชาสหประชาชาติเพื่อให้ญี่ปุ่นเข้าเป็นสมาชิกถาวรในคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ
2005	- ส่งเสริมให้มีการประชุมสุดยอดเกี่ยวกับการปฏิรูปสหประชาชาติ, การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับสัดส่วนของค่าสมาชิกจากประเทศต่างๆ และการตัดมาตราว่าด้วยอดีตประเทศศัตรู (former enemy clauses) ออกจากกฎบัตรสหประชาชาติ

ในปัจจุบัน สหประชาชาติได้จัดตั้งคณะทำงานเพื่อการปฏิรูปสหประชาชาติขึ้น ประเด็นการปฏิรูปคณะมนตรีความมั่นคงเป็นประเด็นหนึ่งที่หลายประเทศจับตามองจนถึงบัดนี้ ตัวเลือกในการปฏิรูปคณะมนตรีความมั่นคงมีอยู่ 2 แนวทางด้วยกัน แนวทางแรกคือ การเพิ่มสมาชิกถาวรที่ไม่มีสิทธิยับยั้ง (veto) อีก 6 ที่นั่ง และเพิ่มสมาชิกไม่ถาวรอีก 2 ที่นั่ง ซึ่งจะมีความวาระการทำงาน 2 ปี ในขณะที่แนวทางที่ 2 คือ การคงไว้ซึ่งจำนวนสมาชิกถาวร 5 ที่นั่งเช่นเดิม แต่เพิ่มจำนวนที่นั่งให้กับอีก 8 ประเทศ ซึ่งจะมีความวาระการทำงาน 4 ปี และเพิ่มสมาชิกแบบไม่ถาวรอีก 1 ที่นั่ง (วาระการทำงาน 2 ปี)

สำหรับญี่ปุ่นแล้ว เป็นประเทศหนึ่งที่สนับสนุนตัวเลือกแบบแรก เช่นเดียวกับเยอรมนี อินเดีย และบราซิล ที่ต้องการเข้าเป็นสมาชิกถาวรแห่งคณะมนตรีความมั่นคงด้วยเช่นกัน

ภายในญี่ปุ่นเอง มีข้อถกเถียงกันระหว่างความจำเป็นที่จะต้องเข้าร่วมในปฏิบัติการรักษาสันติภาพในทุกกรณี รวมทั้งประเด็นการใช้กำลัง กับการเข้าร่วมเฉพาะบางปฏิบัติการ แม้ว่าการเข้าร่วมของกองกำลังป้องกันตนเองส่วนใหญ่จะเป็นไปตามข้อถกเถียง

ประการหลัง คือยินดีที่จะเข้าร่วมในปฏิบัติการที่มีความปลอดภัย และไม่จำเป็นต้องใช้กำลังระหว่างการทำงาน แต่ก็มีผู้สนับสนุนข้อถกเถียงประการแรกอยู่จำนวนไม่น้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศแห่งสหรัฐอเมริกา นายริชาร์ด อาร์มิตาจ (Richard Armitage) ได้กล่าวว่า ข้อจำกัดทางรัฐธรรมนูญในเรื่องการป้องกันตนเองร่วมกันควรถูกแก้ไขเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้การเป็นพันธมิตรระหว่างกัน และในขณะที่สหรัฐอเมริกาสนับสนุนญี่ปุ่นในการเป็นสมาชิกถาวรของคณะมนตรีความมั่นคง นายอาร์มิตาจกล่าวว่าทุกประเทศที่อยู่ในตำแหน่งนี้ต้องสามารถส่งกองกำลังทหารออกไปปฏิบัติการเพื่อผลประโยชน์ของสังคมนานาชาติได้ คำกล่าวเช่นนี้จากนักการเมืองระดับสูงของสหรัฐอเมริกาย่อมมีอิทธิพลต่อการพิจารณาของประเทศญี่ปุ่นเองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

เส้นทางการเป็นสมาชิกถาวรในคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติของญี่ปุ่นจะไม่ใช้เส้นทางที่ราบเรียบดังที่ปรารถนา ดูเหมือนว่าทางการสหรัฐอเมริกา นอกจากจะไม่กระตือรือร้นหรือผลักดันให้ญี่ปุ่นเข้าเป็นสมาชิกถาวรแห่งคณะมนตรีความมั่นคงสห-

ประชาชาติดังที่เคยให้สัญญาไว้กับญี่ปุ่นแล้ว ยังเรียกร้องให้มีการยืดเวลาในการปฏิรูปสหประชาชาติออกไปอีก

นอกจากนี้ จีนได้แสดงออกอย่างชัดเจนถึงการไม่เห็นด้วยกับการที่ญี่ปุ่นจะเข้ามาเป็นสมาชิกถาวรในคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ ในขณะที่เหตุการณ์ต่อต้านญี่ปุ่นปะทุขึ้นอย่างรุนแรงทางการเมืองออกมายืนยันว่าการปฏิรูปสหประชาชาติจำเป็นต้องใช้หลักฉันทามติ นั่นหมายถึง ทุกประเทศ สมาชิกต้องเห็นด้วยกับการเปลี่ยนแปลง ดังนั้น หลักการเสียงข้างมาก 2 ใน 3 ดังที่ญี่ปุ่นและเยอรมนีคาดหวังว่าได้รับ จึงเป็นหลักการที่ไม่เหมาะสม

อนาคตบนเส้นทางการเมืองโลกของญี่ปุ่นจะเป็นอย่างไร การเข้าไปมีบทบาทในคณะมนตรีความมั่นคงถือเป็นการเข้าไปมีอำนาจในการจัดการกิจการโลกอย่างหนึ่ง ผลประโยชน์ที่จะได้รับมีมากมาย นอกจากอำนาจทางเศรษฐกิจที่ญี่ปุ่นครอบครองอยู่แล้ว อำนาจทางการเมือง เกียรติภูมิ และการยอมรับจากประชาคมโลก นับเป็นผลประโยชน์อันยิ่งใหญ่ที่ญี่ปุ่นพยายามไขว่คว้า แม้ว่าเส้นทางการก้าวเป็นมหาอำนาจอย่างเต็มตัวจะไม่ได้โรยไปด้วยกลีบกุหลาบ แต่คงต้องติดตามกันต่อไปว่า ญี่ปุ่นจะมีกลยุทธ์ใดที่ทำให้ประเทศมหาอำนาจทั้งหลายไม่ใช้สิทธิยับยั้ง (veto) และทำให้ประเทศสมาชิกอื่นๆ ออกเสียงสนับสนุนให้ญี่ปุ่นได้รับที่นั่งถาวรในคณะมนตรี

บทสรุป

พัฒนาการทางนโยบายความมั่นคงระหว่างประเทศของญี่ปุ่นตั้งแต่ยุคสิ้นสุดสงครามเย็น จนถึงปัจจุบัน รวมถึงปรากฏการณ์ต่างๆ ภายในประเทศที่เอื้อต่อการขยายบทบาทด้านความมั่นคงของญี่ปุ่นล้วนเกี่ยวเนื่องกับความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นและสหประชาชาติด้วยกันทั้งสิ้น กรอบปฏิบัติการรักษาสันติภาพแห่งสหประชาชาติเป็นกรอบที่รัฐบาลญี่ปุ่น

ใช้ในการดำเนินนโยบายทางการเมือง ดังได้กล่าวไปแล้วข้างต้น

ดังนั้น เป้าหมายหนึ่งของการเพิ่มบทบาทของกองกำลังป้องกันตนเองที่เป็นไปอย่างต่อเนื่องและค่อยเป็นค่อยไป สามารถอนุมานได้ว่าการค้นหาตัวตน อำนาจ และเกียรติภูมิในเวทีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ผ่านทางองค์กรระหว่างประเทศระดับโลกอย่างสหประชาชาติ การให้ความสำคัญกับแนวคิดพหุภาคีนิยม (multilateralism) คู่ขนานกับแนวคิดทวิภาคีนิยม (bilateralism) ซึ่งหมายถึงการเป็นพันธมิตรกับสหรัฐอเมริกา เป็นตัวบ่งชี้หนึ่งถึงการเปลี่ยนแปลงบทบาทเชิงรุกของญี่ปุ่นในอนาคต

ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นและสหประชาชาติจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ส่วนหนึ่งย่อมขึ้นอยู่กับการดำเนินนโยบายต่างประเทศที่เหมาะสม จนกระทั่งสามารถโน้มน้าวให้นานาประเทศเห็นถึงเจตนาความตั้งใจ และความสำคัญของประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจแห่งนี้ที่จะมีความรับผิดชอบต่อสันติภาพและความมั่นคงของโลกมากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- เคนเนธ บี ไพล์ (เขียน) สุรางค์ศรี ดันเสียงสม (แปล).
อำนาจและเป้าหมายของญี่ปุ่นในโลกสมัยใหม่, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2540)
- ไชยวัฒน์ คำชู. นโยบายต่างประเทศญี่ปุ่น: ความต่อเนื่องและการเปลี่ยนแปลง, (กรุงเทพฯ : สถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549)
- ผศ.ดร. วิชาญ. “กองกำลังป้องกันตนเองของญี่ปุ่น: พัฒนาการหลังสิ้นสุดสงครามเย็น” วารสารญี่ปุ่นศึกษา ปีที่ 25 ฉบับที่ 2 ตุลาคม 2551 - มีนาคม 2552 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2552)

วิเชียร เจนสวัสดิชัย. ญี่ปุ่น-อเมริกันพันธมิตร: แนวคิดหลังยุคสงครามเย็น, (กรุงเทพฯ : วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร, 2536)

อิซาฮิโกะ โอคาซากิ. มหายุทธศาสตร์ สำหรับการป้องกันประเทศของญี่ปุ่น (กรุงเทพฯ : ศูนย์ญี่ปุ่นศึกษา สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2535)

Glenn D. Hook, et al, Japan's International Relations (London and New York: Routledge, 2001)

Japan Times, March 1, 1992.

Ministry of Foreign Affairs of Japan. Japan's Effort for Reform the United Nations. [online]. Available from: www.mofa.go.jp/policy/UN/reform/pamph0608.pdf

Ministry of Foreign Affairs of Japan. Japan in the UN Security Council-Our Viewpoint [online] Available from: <http://www.mofa.go.jp/policy/UN/index.html>

Ministry of Foreign Affairs of Japan. Japan's role in maintenance of international peace and security [online] Available from: www.mofa.go.jp/policy/un/role/pamph0408.pdf

Ministry of Defense. Overview of Japan's Defense Policy. [online]. Available from: www.mod.go.jp/e/d_policy/pdf/english.pdf

Ministry of Foreign Affairs of Japan. Reform of the UN Security Council: Why Japan should become a permanent member [online] Available from: <http://www.mofa.go.jp/policy/un/reform/index.html>

วารสารญี่ปุ่นศึกษา

หลักเกณฑ์การเสนอบทความวิชาการหรือบทความจากงานวิจัยเพื่อพิมพ์ในวารสารญี่ปุ่นศึกษา

สำหรับผู้นิพนธ์

วารสารญี่ปุ่นศึกษา เป็นวารสารวิชาการราย 6 เดือน (2 ฉบับต่อปี) ที่โครงการญี่ปุ่นศึกษา สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จัดพิมพ์ขึ้นเพื่อเป็นการส่งเสริม สนับสนุนให้คณาจารย์ นักวิจัย และนักวิชาการทั่วไป มีโอกาสเสนอผลงานวิชาการเพื่อเผยแพร่และแลกเปลี่ยนวิทยาการในด้าน ญี่ปุ่นศึกษา

การเตรียมต้นฉบับ

1. ผลงานวิชาการที่รับพิจารณาให้ตีพิมพ์ มีคุณลักษณะต่อไปนี้ บทความวิชาการ นิพนธ์ต้นฉบับ บทความปริทัศน์ และบทวิจารณ์หนังสือ ต้นฉบับที่พิจารณาเพื่อตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารนี้จะต้องไม่เคยตีพิมพ์ในวารสารใดมาก่อน และไม่อยู่ในระหว่างการพิจารณาของวารสารอื่น เรื่องที่ได้รับการตีพิมพ์ต้องผ่านการกลั่นกรองจากผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาที่เกี่ยวข้อง และได้รับความเห็นชอบจากกองบรรณาธิการ
2. เป็นภาษาไทย ภาษาอังกฤษ ในกรณีเป็นภาษาอังกฤษ ต้องผ่านการตรวจสอบความถูกต้องจากผู้เชี่ยวชาญด้านภาษา ก่อนส่งบทความมายังกองบรรณาธิการ
3. ต้องระบุชื่อบทความ และชื่อ-นามสกุลจริงของผู้เขียนบทความ พร้อมวุฒิการศึกษา ตำแหน่งและสถานที่ทำงานอย่างชัดเจน เป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
4. ต้นฉบับบทความต้องมีความยาวไม่เกิน 16 หน้ากระดาษ A4 ขนาดอักษร Cordial 16 รวมเอกสารอ้างอิง จัดระยะห่างบรรทัดแบบ Double Space พร้อมทั้งแฟ้มข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ โดย ส่งทางอีเมลล์มาที่ journal.ieas@gmail.com หรือ จัดส่งทางไปรษณีย์มาที่ กองบรรณาธิการวารสารญี่ปุ่นศึกษา สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต ต.คลองหนึ่ง อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี 12121
5. หากเป็นงานแปลหรือเรียบเรียงจากภาษาต่างประเทศ ต้องมีหลักฐานการอนุญาตให้ตีพิมพ์เป็นลายลักษณ์อักษรจากเจ้าของลิขสิทธิ์
6. บทความต้องมีบทคัดย่อทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ มีความยาวเหมาะสม
7. ทำยบทคัดย่อให้ผู้เขียนกำหนดคำสำคัญ (Keywords) สำหรับทำดัชนีคำ เป็นภาษาไทย และภาษาอังกฤษ
8. บทความควรมีภาพประกอบตามความเหมาะสม ตาราง และแผนภูมิ บรรยายภาพและตารางเป็นภาษาอังกฤษ ส่วนเนื้อหาในตารางและแผนภูมิเป็นภาษาอังกฤษเช่นกัน
9. บทความที่ส่งมาเพื่อตีพิมพ์จะได้รับการกลั่นกรองจากผู้ทรงคุณวุฒิอย่างน้อยสองท่าน ในสาขาที่เกี่ยวข้องกับบทความ ภายในระยะเวลาไม่เกิน 1 เดือน
10. บทความที่ไม่ผ่านการพิจารณาให้ตีพิมพ์ ทางกองบรรณาธิการจะแจ้งให้ผู้เขียนทราบ แต่จะไม่ส่งต้นฉบับคืนผู้เขียน
11. การอ้างอิงและการเขียนเอกสารอ้างอิง
ให้ใช้ตามรูปแบบของ APA (American Psychological Association)
รูปแบบการเขียนเอกสารอ้างอิง

วารสารและนิตยสาร

รูปแบบ: ชื่อผู้แต่ง. (ปีที่พิมพ์). ชื่อเรื่อง. ชื่อวารสาร, ปีที่(ฉบับที่), หน้าแรก-หน้าสุดท้าย.

Author(s). (Year of publication). Title of article. Title of periodical or journal, Volume(issue), First-last page.

หนังสือ

รูปแบบ: ชื่อผู้แต่ง. (ปีที่พิมพ์). ชื่อหนังสือ. เมืองที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.

James, N. E. (1988). Two sides of paradise: The Eden meet according to Kirk and Spock. In D. Palumbo (Ed.), *Spectrum of the fantastic* (pp. 219- 223). Westport, CT: Greenwood.

หนังสือที่ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่งหรือบรรณาธิการ ให้ขึ้นต้นด้วยชื่อหนังสือ

Merriam-Webster's collegiate dictionary (10 th ed.). (1993). Springfield, MA:Merriam-Webster.

รายงานการประชุมหรือสัมมนาทางวิชาการ

รูปแบบ: ชื่อผู้แต่ง. ปีที่พิมพ์. ชื่อเรื่อง. ชื่อเอกสารรวมเรื่องรายงานการประชุม, วัน เดือน ปี สถานที่จัด. เมืองที่พิมพ์:สำนักพิมพ์.

Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1991). A motivational approach to self: Integration in personality. In R. Dienstbier (Ed.), *Nebraska Symposium on Motivation: Vol. 38. Perspectives on Motivation* (pp. 237-288). Lincoln: University of Nebraska Press.

บทความจากหนังสือพิมพ์

รูปแบบ: ชื่อผู้แต่ง. (ปีที่พิมพ์, เดือน, วันที่). ชื่อเรื่อง. ชื่อหนังสือพิมพ์, หน้าที่น่าสนใจ.

Di Rado, A. (1995, March 15). Trekking through college: Classes explore modern society using the world of Star Trek. *Los Angeles Time*, p. A3.

วิทยานิพนธ์

รูปแบบ: ชื่อผู้แต่ง. ปีที่พิมพ์. ชื่อวิทยานิพนธ์. ระดับปริญญาของวิทยานิพนธ์, สถาบันการศึกษา. เมืองที่พิมพ์: สำนักพิมพ์.

Darling, C. W. (1976). *Giver of due regard: the poetry of Richard Wilbur*. Unpublished doctoral dissertation, University of Connecticut, Storrs, CT.

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

รูปแบบ: ชื่อผู้แต่ง. (ปีที่พิมพ์). ชื่อเรื่อง, วันที่ทำการสืบค้น. ชื่อฐานข้อมูล. URL

Lynch, T. (1996). *DS9 trials and tribble-ations review*. Retrieved October 8, 1997, from Psi Phi: Bradley's Science Fiction Club Website: <http://www.bradley.edu/psiphi/DS9/ep/503r.html>

สำหรับการอ้างอิง เอกสารอ้างอิงที่ใช้ภาษาไทย ให้แปลชื่อเอกสารนั้นเป็นภาษาอังกฤษและวงเล็บต่อท้ายถึงที่มาภาษานั้นๆ เช่น (in Thai),(in Japan) เป็นต้น ตัวอย่างเช่น

Intasi Wichian, (2007). Models for explanation on nuclear weapons proliferation: Some suggestions from a case study of countries in Asia. *Journal of East Asian Studies*. 13(2) pp. 54-57. (in Thai)

12. กำหนดการเผยแพร่บทความในวารสาร

ปีละ 2 ฉบับ คือ ฉบับที่ 1 เดือนเมษายน - กันยายน, ฉบับที่ 2 เดือนตุลาคม - มีนาคม

13. การบอกรับและติดต่อ

ค่าสมาชิกปีละ 200 บาท จำหน่ายปลีกฉบับละ 100 บาท ติดต่อบอกรับเป็นสมาชิกได้ที่ กองบรรณาธิการวารสารผู้นำนักศึกษา สถาบันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต ต.คลองหนึ่ง อ.คลองหลวง จ.ปทุมธานี 12121

โทรศัพท์ (02) 564-5000-3 โทรสาร (02) 564-4777

E-mail: journal.ieas@gmail.com website: <http://www.asia.tu.ac.th>